ГРАДАЦ

часопис
за књижевност
уметност и културу

136'137'138

АНТОНЕН
АРТО

ГРАДАЦ 136·137·138

Часопис за књижевност, уметност и културу
Број 136–137–138
Година 26.
1999.

Уредник
Бранко Кукић

Редакција
Бранко Кукић, Милосав Маринковић, Милијан Милошевић, Радојко Николић и **Миленко Пајић**

Дизајн
Миле Грозданић

Коректор
Србислава Вилимановић Станковић

Часопис издају
Дом културе Чачак и
Уметничко друштво "Градац"

Штампа
Зухра, Београд, Витановачка 15

Адреса редакције и телефони
Часопис **Градац**, Дом културе,
32000 Чачак, 032/225-073, 227-431

На основу мишљења Министарства за културу Србије број 413-930/99-04 од 9. децембра 1999. године не плаћа се порез на промет.

YUISSN 0351-0379

Овај број су финансирали
Фонд за отворено друштво
Министарство за културу Србије

S·K·U·P·
SRPSKA KULTURNA PERIODIKA
Agencija Quartet, Beograd, Dositejeva 20,
tel/fax 011 620 415, 631 928

САДРЖАЈ

Овај тробројј је приредила
Мирјана Миочиновић

Антонен Арто – побуњеник с разлогом

Луда, узнемирујућа, скандалозна мудрост Антонена Артоа.

Андре Масон

Нека ми се опрости моја апсолутна слобода.

Антонен Арто

Педесет година дели нас од смрти Антонена Артоа (1948), а да његов живот, његово дело не престају да имају привлачну снагу, ону коју има свака узнемирујућа и никад до краја докучива појава. Разлоге за ту полувековну фасцинацију Артоом повезујемо, пре свега, са заразном силином његове побуне против устаљеног реда ствари, тог реда ствари чију дефектност осећамо на сопственој кожи, а да нисмо кадри да схватимо њене узроке, нити да спречимо њене последице. Јер на овом свету ништа није како би требало да буде и како је (можда) некада било. Патња је једина константа у овом и оваквом свету, патња душе и тела подједнако, а "поредак ствари", институције на којима он почива ту су само да је замагле или, што је још горе, да је систематски увећавају. Из овог, у бити гностичког виђења , рађа се Артоова побуна о којој сведочи сваки његов редак и сваки његов гест, од његових најмлађих година до његових последњих дана. И она се по силини може поредити само с његовом надом да се "патња постојања" и "беда људског тела" могу превладати, да се у дубинама дефектног људског бића крију клице препорода, да постоје путеви да се до њих дође и да људска судбина није заувек запечаћена. И та необична мешавина очајања и гађења из којих се рађа побуна и нада да има лека, разлог је магнетне Артоове привлачности. Јер он не руши без уверења да се нешто ново може изградити. Да ли ћемо ово последње сврстати у ред утопија које за собом оставља XX век и приволети се само Артоовом очајању (са побуном или без ње), тешко је рећи. Имамо иза себе суморна искуства, опрхвани смо и типичним миленаристичким страховима од будућности и ко нам на путу који је пред нама може пружити "виргилску руку"? Можда понајпре неко ко је, попут Артоа, "дуго, жестоко и доследно патио".

Рад на Артоовим **Сабраним делима**, започет 1958, још није довршен. До данашњих дана објављено је двадесет шест томова (са две додатне књиге којима су допуњени пропусти у хронолошком низу). Много је још тога расуто по часописима и остало у рукопису, нешто још није пронађено или је неповратно изгубљено. Али тај импозантни писани материјал није једино на шта се може свести Артоов уметнички рад. Јер он није био само писац, већ, на једнако јединствен начин, и глумац (позоришни и филмски), сценограф, редитељ и цртач. Годинама је његов позоришни рад, у првом реду теоријска страна тог рада, био у средишту интересовања. Његова гласовита књига **Позориште и његов двојник** (1938) била је шездесетих и седамесетих година нека врста театарске Библије, предмет расправа и извор надахнућа. Било је то, истовремено, и последње раздобље у овоме веку у којем је позориште имало готово свету улогу и било најближе својој правој природи. (Много се тога у међувремену изменило, а по страшној логици враћања на старо, што ће рећи безболно, необавезујуће, пригодно и умирујуће.)

Данас се тежиште интересовања премешта на Артоову прозу, на његову поезију и преписку у којима се увек огледа његово компликовано, његово измучено, његово побуњено биће. "Ја сам, рећи ће Арто, једнако присутан у писму написаном да бих објаснио унутарњу тескобу свога бића и непоновљиву јаловост свог живота, као и у огледу који нема везе са мном и који ми личи на плод равнодушне бременитости мог духа."

Проблем пред којим смо се нашли припремајући овај избор није се, дакле, састојао у томе како из тог обимног дела издвојити оно што је типично, јер све што

је написао Арто *јесте типично* за њега, али како у малом предочити разноврсност његових интересовања, како пратити од почетка до краја, само у фрагментима који су тек *узорци*, његов књижевни, па тако и животни пут. Кренули смо оданде одакле се морало кренути, од његове **Преписке са Жаком Ривијером**, јер она у малом сажима све будуће невоље које ће имати једнако са самим собом и са светом. Та преписка показује каквом се жестином бране две не само различите, него у бити непомирљиве поетике: једна позно класицистичка, у чијем је средишту тежња за јасноћом, елеганцијом и чистотом стила, и за коју индивидуална боја нема готово никаквог значаја, и друга модерна, а заправо необарокна, која очекује да уметничко дело буде узнемирујуће, непрозирно, вишезначно и непоновиво. За овим следе текстови из Артоове надреалистичке фазе, од којих су само неки написани док је и званично био члан групе, коју напушта бучно оног часа кад надреалисти приступају француској комунистичкој партији. Од тада (1926) страно му је свако заједништво, осим оног које покушава, такође безуспешно, уосталом, да оствари преко позоришта. За ране тридесете године, године пре свега у знаку текстова који ће ући у књигу **Позориште и његов двојник**, дакле текстова већ одвано познатих нашим читаоцима (књига је у преводу на наш језик први пут објављена 1971), везан је настанак **Хелиогабала** (1934), те необичне историјске хронике о једном ”крунисаном анархисти” који у окрутности и разврату покушава да угуши своје незадовољство светом. Из књиге смо издвојили неколико кључних фрагмената на чијој се подлози може реконструисати живот овог двојника Калигуле, још једног од ”крунисаних анархиста” који ће само неколико година касније (1939), а можда и под Артоовим утицајем, постати јунаком несумњиво најбоље Камијеве драме. Три краћа есеја која је Арто, под заједничким насловом **Револуционарне поруке**, написао пре одласка у Мексико (1936), а као основу за предавања које ће одржати у тој ”обећаној земљи”, издвојили смо из много ширег корпуса њима сродних текстова, у којима он за себе неуобичајено једноставним стилом, резимира неке своје уметничке и политичке идеје. А на пут га је одвела не само жеља да се на извориштима упозна с ацтечком културом која га је годинама опседала, већ и фасцинираност идејом ”одласка” коју је делио с целом међуратном генерацијом. Одласка који је пре личио на бекство, јер, рећи ће он:”Пакао је од овога света, и има људи који су несрећни бегунци из пакла, бегунци којима је суђено да ВЕЧНО отпочињу своје бекство”. Један такав одлазак-бекство биће и његов трагични пут у Ирску (јул 1937), с којег ће се вратити два месеца касније право у руке психијатара. С даном искрцавања у Авру (30. септембар1937), започиње Артоово деветогодишње ”заточење” у душевним болницама из разлога који никада нису постали сасвим јасни, као што се никада нису показали толико застрашујуће озбиљним да би захтевали толико дугу и мучну изолацију. За последње године те интернације везују се **Писма из Родеза** чије фрагменте доносимо у избору и преводу Мирослава Караулца (несумњиво једног од најбољих познавалаца ”Артоове бољке” и текстова насталих у њеној суморној сенци) и ”Обред Пејотла код Тарахумара”, тај плод задивљујуће прецизних сећања на једномесечни живот међу Индијанцима из племена Тарахумара. Кажемо задивљујуће прецизна, јер их сређује човек који у том часу, 1943, боравећи у Родезу, има иза себе већ шест година болничке изолације, има иза себе серију електрошокова, инсулинских и других терапија. Са изгледом заточеника концентрационих логора, последњег пуштеног на слободу, Арто се враћа у Париз почетком 1946. и борави до краја живота на кли-

ници у Иврију, у потпуној слободи и у смештају који наликује хотелском. Ту ће за само две године које га деле од смрти (4. март 1948) написати неке од својих најчувенијих текстова, међу које спада и оно ”хиперлуцидно дело, неоспорно ремек-дело” (А. Бретон) – **Ван Гог самоубица друштва**. Одломцима из чувене и забрањене радио-емисије **Да свршимо с божјим судом** и не мање познатог **Артоа луде**, уз два текста посвећена позоришту (са истом вером у његову моћ с којом су писане најбоље странице **Позоришта и његовог двојника**) завршавамо овај избор из Артоовог дела. Из обимне преписке, чији делови чине саставни део готово сваког тома **Сабраних дела**, одлучили смо се да направимо избор из писама Женики Атаназиу, жени која је у узбурканом Артоовом сентименталном животу имала пресудну улогу.

У другом делу доносимо, уз врло корисне сугестије Мирослава Караулца, само сведочанства Артоових пријатеља или оних који су, професионално, били у блиском додиру с њим, те им се сећања могу сматрати поузданим. Имајући пуно разумевања за Артоов отпор према ономе што је називао ”манијом разјашњавања” одустали смо од свих других тумачења макар она долазила и из пера нових ”учитеља мишљења”, попут Фукоа, Дериде, Делеза и њима сличних. Врло прецизан и опширан хронолишки преглед Артоовог живота и рада на којем су годинама предано радили Ален и Одет Вирмо и изводи из библиографије налазе се на крају овог блока.

Засебно и завршно поглавље овог избора додељено је драми Мирослава Караулца **Артоова бољка**. У њој видимо један од најбољих примерака такозване *документарне драме* у коју се слило, после преданог рада и ригорозне селекције, све оно што су Арто, његови пријатељи, његови лекари и други сведоци, оставили за собом као документ о најсуморнијој деценији уметниковог живота и о његовом крају. Уз мало ”опрезног домишљања” којим се испуњавају неке лакуне, Караулац је начинио драму која црпе своју снагу из истинитости патње и вехементности стила на који је приморан онај који пати – сам Антонен Арто. У њу је укључено, готово у целини, чувено Артоово предавање одржано у позоришту Вје Коломбје, 13. јануара 1947. Стога нисмо сматрали потребним да га уврстимо у избор међу остале важне текстове с краја Артоовог живота. А тај је крај потресно предочен у **Артоовој бољци**.

Дугујемо велику захвалност свим преводиоцима који су не само проникли у компликовано значење Артоових текстова, већ су успели да пронађу и еквивалент за звук и ритам његове фразе.

Мирјана Миочиновић

Текстови Антонена Артоа

□

ПРЕПИСКА СА ЖАКОМ РИВИЈЕРОМ

1. мај 1923.

Господине,

Жао ми је што ваше песме не могу да објавим у *La Nouvelle revue française*. Али, врло сам заинтересован да упознам њиховог аутора. Ако можете да свратите до часописа у петак, између четири и шест, бићу срећан да вас видим.

Примите, молим вас, господине, изразе моје наклоности.

Жак Ривијер

5. јун 1923.

Господине,

Хоћете ли ми дозволити, по цену да вас гњавим, да се изнова вратим неким местима из нашег послеподневног разговора.

Знам да је питање прихватљивости тих стихова проблем који вас занима колико и мене. Наравно да имам на уму њихову апсолутну прихватљивост, њихово књижевно постојање.

Ја патим од једне ужасне болести духа. Моја ме мисао у целости издаје. Од просте чињенице размишљања до његовог материјализовања у речима.

Речи, облици реченица, унутрашња кретања мисли, једноставне реакције духа, у свему томе ја стално трагам за својим интелектуалним бићем. И чим *сам кадар да се дограбим форме*, ма како она била несавршена, ја је фиксирам у страху да не изгубим целу мисао. Ја сам испод својих могућности, знам то, због тога патим, али и на то пристајем из страха да сасвим не умрем.

Све ово што је тако лоше речено може унети у ваш суд о мени још и једну опасну дозу двосмислености.

Стога, због основног осећања по чијем диктату настају моји стихови, као и због слика или јаких обрта које сам био кадар да пронађем, ја упркос свему желим да те моје песме угледају светлост дана.

Те обрте, те неспретне изразе, због којих ми замерате, све сам ја то осетио и прихватио. Сетите се: нисам их порицао. Сви они потичу из дубоке несигурности моје мисли. И срећан сам кад ту несигурност не смени потпуно одсуство мисли од којег покаткад патим.

И сад страхујем од неспоразума. Стало ми је да схватите како није у питању делимичан недостатак онога што се уобичајено назива надахнућем, већ потпуно одсуство, истински губитак.

И зато сам вам рекао да немам ништа, никакво недовршено дело, и да ово мало ствари које сам вам дао на увид, само су крхотине које сам извукао из потпуног ништавила.

Веома ми је важно да ово мало знакова *духовног* постојања, које сам успео да самом себи пружим, не буде сматрано непостојећим због мрља и неспретних израза којима је засуто.

Кад сам вам их показао, чинило ми се да њихове мане, њихова неуједначеност нису тако упадљиве да би покввариле општи утисак сваке појединачне песме.

Верујте ми, господине, да немам на уму никакав непосредан ни користољубив циљ, желим само да се ослободим једног горућег проблема.

Јер ја се не могу надати да ће време отклонити те нејасноће или те слабости, и ето зашто с толико упорности и с толико бриге настојим да ти стихови живе чак и у свом несавршеном облику. И питање на које бих желео да добијем одговор гласи: Мислите ли ви да се једна несавршена песма, прожета, међутим, снажном лепотом, мора сматрати мање књижевно аутентичном и делотворном од оне савршене, али лишене унутрашњег одјека? Прихватам да један часопис попут *La Nouvelle revue française* захтева одређен формални ниво и велику чистоту материје, али оставимо ли то по страни, зар је суштина моје мисли тако замућена а њена општа лепота тако мало делотворна, јер је прошарана тим траговима нечистоће и неодлучности, да због тога није кадра да *књижевно* постоји? Доведена је у сумњу суштина моје мисли. Ни мање ни више, поставља се питање имам ли ја право или не да наставим да размишљам, у стиху или прози.

Допустићу себи да вам једног од следећих петака донесем на поклон малу плакету стихова коју је управо објавио М. Канвајлер и чији је наслов **Небески триктрак**, као и **Дванаест песама** из колекције "Савременици". Ви ћете моћи да ми пренесете своје *коначно* мишљење о мојим песмама.

Антонен Арто

23. јун 1923.

Драги господине,

Пажљиво сам прочитао све што сте изволели подвргнути моме суду и најискреније верујем да вас могу умирити у погледу свега што вас мучи, а о чему сведочи ваше писмо и рећи вам како сам био дирнут тиме што сте баш изабрали да се мени поверите. Одмах сам вам рекао да у вашим песмама има невештина и пре свега збуњујућих необичности. Али чини ми се да су оне пре последица вашег трагања него ли ваше неспособности да управљате својим мислима.

Наравно (и то ме спречава да за сада било коју од ваших песама објавим у *La Nouvelle revue française*) ви углавном не постижете задовољавајуће јединство израза. Али, ја имам довољно искуства у читању рукописа да бих могао увидети да вас ваш темперамент не спречава да своја средства усредсредите на једноставан поетски предмет и да ћете с мало стрпљења, макар се оно свело на уклањање неусаглашених слика и потеза, успети да напишете савршено сувисле и складне стихове.

Увек ћу бити срећан да вас видим, разговарам с вама и прочитам све што будете вољни да ми покажете. Треба ли да вам вратим примерак који сте ми донели?

Молим вас, драги господине, да примите изразе моје наклоности.

Жак Ривијер

Париз, 29. јануар 1924.

Господине,

Имате сва права да ме заборавите. Током протеклог маја суочио сам вас с једном малом душевном исповешћу. И поставио сам вам једно питање. Допустите ми да ту исповест данас допуним, да је наставим, да дођем до дна себе. Не желим да се доказујем пред вама, мало ми је стало да било кога уверавам у своје постојање. Да бих се излечио од мишљења које други имају о мени користим се растојањем које ме дели од мене самог. Немојте, молим вас, да ово схватите као дрскост, већ као искрено признање, као мучно излагање једног болног стања мисли.

Дуго сам вам замерао на вашем писму. Ја сам се пред вама открио као душевни случај, као истински пример психичке аномалије, а ви сте ми на то одговорили књижевним судом о стиховима до којих не држим, до којих не могу да држим. Ласкао сам себи да ме нисте схватили. Данас ми се чини да можда нисам био довољно јасан, и нек ми и то буде опроштено с ваше стране.

Помислио сам да ћу моћи да заслужим вашу пажњу ако не вредношћу својих стихова, онда бар необичношћу неких феномена интелектуалне природе, због којих ти стихови и нису били, нити су могли бити другачији, мада сам био кадар да их доведем до потпуног савршенства. Тврдња је охола, али ја намерно претерујем.

Можда је то заправо било тобожње питање, али ја сам га вама упутио, вама и никком другом, због ваше крајње осетљивости, и готово болесне продорности вашега духа. Ласкао сам себи да вам

предочавам један случај, одређен ментални случај, и сматрајући вас заинтересованим за сваку врсту менталних поремећаја, за све разорне сметње с којима се сусреће мисао, веровао сам како ћу истовремено привући вашу пажњу на *стварну* вредност, на основну вредност моје мисли, и плодове моје мисли.

Ту расутост мојих песама, те недостатке у форми, ту вечну непостојаност моје мисли, не треба никако приписати недостатку искуства, вештине владања инструментом којим се служим, недовољном *интелектуалном развоју*; већ средишњем урушавању душе, некој ерозији мисли, која је истовремено и суштинска и повремена, пролазном невладању материјалним средствима мог излагања, анормалној раздвојености елемената на којима почива мисао (нагон да се мисли, на сваком од најдубљих слојева мисли, пробијајући се кроз сва стања, сва грањања мисли и форме).

Постоји, дакле, нешто што уништава моју мисао, нешто што ме не спречава да будем оно што бих могао да будем, већ ме, ако тако могу рећи, ставља на страну. Нешто што ми потајно краде речи које сам *пронашао*, нешто што умањује моју менталну напетост, што разара постепено саму супстанцу моје укупне мисли, што ми краде и само сећање на начине изражавања којима се прецизно могу пренети најнераздруживије, најусредсређеније, најстварније модулације мисли. Да не дужим. Није ми задатак да опишем своје стање.

Желео бих само да кажем довољно тога да бисте ме на крају разумели и да бисте ми веровали.

Укажите ми, дакле, поверење. Прихватите, молим вас, реалност тих појава, прихватите њихову подмуклост, њихово вечно понављање, прихватите чињеницу да бих ово писмо написао раније да нисам био у таквом стању. Ево, дакле, изнова мог питања:

Ви познајете тананост, крхкост духа? Зар вам нисам довољно рекао како бих вам доказао да мој дух *књижевно* постоји, као што Т. постоји, или Е., или С., или М.* Вратите мом духу све његове снаге, кохезију која му недостаје, сталност његове напетости, чврстину његове језгре. (А то је објективно тако мало.) И реците ми зар мојим (старим) песмама не би одједном било враћено све што им недостаје?

Верујете ли да у једном добро устројеном духу узбуђење иде уз страшно осећање слабости, и да се неко у исти мах може потрести и разочарати? Најзад, ако добро судим о свом духу, ја о плодовима свога духа могу да судим само у мери у којој су они усклађени с њим у некој врсти блажене несавршености.

Да бих завршио шаљем вам последње производе свог духа. У односу на мене они мало вреде, али и то је боље од ништавила. Оно је најгоре. Али за мене је важно да знам да ли је боље писати то или уопште не писати.

Одговор на то питање даћете ви тако што ћете прихватити или одбити овај мали оглед. Ви, управо ви, судићете о њему с апсолутног становишта. За мене ће бити велика утеха да знам како, упркос томе што нисам *сасвим* то што сам, ни тако велик, ни тако згуснут, ни тако простран као што сам, ја и даље могу да будем нешто. Због тога, господине, будите уистину безусловни. Судите о овој прози** изван оквира личних склоности, начела и укуса, судите о њој вођени милосрђем своје душе, бистрином свога ума, мислите о њој својим срцем.

Она сигурно открива мозак и душу који постоје и којима припада одређено место. За љубав опипљивог зрачења те душе, одбаците је једино онда уколико јој се ваша савест свом силином успротиви, али будете ли имало сумњали, нека се она одлучи у моју корист.

Препуштам се вашем суду.

Антонен Арто

* У првом издању писци су поименце поменути: Жан Епштајн, Жил Сипервијел, Ежен Марсан.

** Највероватније је реч о првој верзији текста **Паоло Учело**.

Post-scriptum писму у којем се расправљало о неким књижевним ставовима Жака Ривијера

Рећи ћете ми: да би се дало мишљење о сличним питањима, био би потребан други ментални склоп и другачији приступ. Добро! Моја је мана и моја *лудост* што по сваку цену желим да пишем и да се изразим.

Ја сам човек који је много патио духом и то ми даје *право* да говорим. Ја знам шта се ту мућка. Прихватио сам једном заувек да се помирим са својом инфериорношћу. Али упркос томе ја нисам глуп. Знам да треба размишљати даље него што ја размишљам, а можда и на други начин. Ја очекујем само да се мој мозак промени и да се отворе његове горње фиоке. Кроз сат или дан можда ћу променити мисао, али та садашња мисао постоји и ја нећу допустити да се она изгуби.

А.А.

22. март 1924.

Моје писмо заслужује бар одговор. Вратите ми, господине, писма и рукописе.

Желео сам нешто паметно да вам кажем, нешто чиме бих означио границу која нас раздваја, али нема сврхе. Ја сам још неизграђен дух, будала: мислите о мени шта вам је воља.

Антонен Арто

Париз, 25. март 1924.

Драги господине,

Да, слажем се с вама, ваша су писма заслуживала одговор; нисам био у прилици да вам га дам: и то је све. Опростите ми, молим вас.

Једна ме ствар збуњује: супротност између невероватне прецизности ваше дијагнозе о себи и неодређености или, бар, неуобличености ваших стваралачких покушаја.

Сигурно сам погрешио што сам у свом писму од прошле године покушао да вас по сваку цену охрабрим: понашам се као они лекари који сматрају да лече пацијента одбијајући да им поверују, поричући необичност њиховог случаја, силом их стављајући у нормално стање. То је лош метод. Кајем се због тога.

Чак и да нисам имао других доказа, ваш рукопис, нераван, несигуран, дрхтав, местимице као захваћен неким тајанственим вихором, био би ми довољна потврда истинитости феномена менталне ”ерозије” на коју се жалите.

Али, како јој ви тако вешто измичете кад покушате да дефинишете своју бољку? Значи ли то да вам мука даје снагу и ту луцидност које вам недостају када ви сами нисте у питању? Или је близина предмета који описујете та која вам даје одједном тако сигуран приступ? У сваком случају, ви у анализи свог сопственог духа постижете потпуне, савршене резултате, који би требало да вам врате поверење у тај исти дух, јер он је инструмент који вам то омогућује.

Има и других разлога који би вам могли помоћи ако не да се надате излечењу, оно бар да с више трпељивости подносите своју муку. Ти су разлози опште природе. Ви на једном месту у свом писму говорите о ”крхкости духа”. О њој увелико сведоче душевни поремећаји које психијатрија проучава и разврстава. Али још можда није довољно показано до које је мере такозвана нормална мисао производ непоузданих механизама.

Да дух постоји сам за себе, да тежи томе да живи од сопствене супстанце, да се развија у личности с неком врстом егоизма и не водећи рачуна о томе да је одржава у складу са светом, све се то, чини ми се, у наше време више не може доводити у питање. Пол Валери је на савршен начин приказао ту аутономност

функције мишљења у нама у својој гласовитој **Забави господина Теста**. Посматран сам за себе, дух је нека врста рака; он напредује, непрестано се развија у свим правцима; ви сами говорите о "нагону да се мисли, на свим најдубљим слојевима мисли" као о једној од својих великих мука; не зна се броја отворима на које дух излази; ниједна га идеја не може блокирати; ниједна га идеја не може исцрпсти нити задовољити; њему су непозната чак и она повремена смиривања којима се по навици препуштају наше физичке снаге. Човек који мисли троши се до крајњих граница. Романтизам на страну, нема другог излаза за чисту мисао осим смрти.

Постоји читава једна литература – знам да вас она заокупља колико мене занима – која је плод непосредног и, ако могу рећи, анималног функционисања духа. Она личи на пространо поље рушевина; стубови који још стоје усправно држе се само пуким случајем. Случај ту и влада, као и нека врста суморног мноштва. Може се рећи да је она (та литература) најсавршенија слика и прилика тог чудовишта које сваки човек носи у себи, настојећи инстинктивно да га спута везама чињеница и искуства.

Али, рећи ћете ми, да ли је баш то та "крхкост духа"? Док се ја жалим на једну слабост, ви ми сликате другу болест која је последица вишка снаге, сувишка моћи.

Да што верније изразим своју мисао: дух је крхак јер су му потребне препреке – случајне препреке. Када је сам, он се губи, разара. Чини ми се да је та ментална "ерозија", да су те унутрашње крађе, то "уништавање" мисли у "самој њеној супстанци" које вас мучи, да је све то само последица превелике слободе коју дајете својој мисли. Њу помућује тежња за апсолутним. Да би се припитомио, духу је потребна међа и то да се на његовом путу испречи благотворна непрозирност искуства. Једини лек против лудила јесте невиност чињеница.

Чим прихватите менталну позицију, ви сте прихватили све поремећаје и пре свега све необузданости духа. Ако се под мишљу подразумева *стваралаштво*, што ви најчешће чините, треба да по сваку цену она буде релативна; сигурност, сталност, снага могу се стећи једино ако се дух у нешто упрегне.

Знам: има нечег сличног пијанству у тренутку његовог чистог испољавања, у оном часу кад његов флуид директно истиче из мозга и има прилику да се размахне по големим пространствима, по свим слојевима и површинама. То је сасвим субјективан утисак потпуне интелектуалне слободе, па чак и разузданости, коју су наши "надреалисти" покушали да преведу у догму четврте поетске димензије. Али, казна за такав узлет је брза: универзално могућно претвара се у конкретне немогућности; ухваћено привиђење има за освету двадесет унутрашњих привиђења која нас паралишу, која прождиру нашу духовну супстанцу.

Значи ли то да се нормално функционисање духа своди на ропско подражавање датог и да мислити не значи ништа друго до репродуковати? Не мислим да је тако; треба одабрати оно што ће се "исказати" и то не треба да буде само нешто већ дефинисано, већ познато, него и оно непознато; да би дух стекао пуну снагу, конкретно треба да има функцију тајанственог. Свака "успела" мисао, сваки уобличен језик, све речи по којима се потом препознаје писац, увек су резултат компромиса између интелектуалног струјања духа и онога што му није познато, што је случајно и тешко савладиво. Тачност израза увек има у себи мрву хипотетичног; неопходно је да се реч судари са нејасним предметом пре него што дође до разума. Тамо, пак, где нема таквог предмета, где нема препрека, дух наставља, несавитљив и слабашан.

Можда о вама судим са одвећ апстрактног становишта и из одвећ личних

занимања: али ипак ми се чини да се ваш случај може протумачити уз помоћ размишљања у која сам се превише опширно упустио, и да се може уклопити у општу схему коју сам оцртао. Све док дозвољавате да се ваша интелектуална снага неограничено излива, њу потресају вихори, разједа немоћ, она је изложена ударима неконтролисаног надахнућа које је растројава; али чим се, ношени стрепњом вратите сопственом духу, и управите ту снагу на себи близак и загонетан предмет, она се усредсређује, појачава, постаје корисна и продорна и доноси вам вредна добра, што ће рећи истине које су довољно пластично изражене да се могу пренети на друге, прихватити од стране других, доноси вам нешто што превазилази ваше личне патње, сам ваш живот, што вас чини већим и снажнијим, што вам омогућује једино постојање вредно човековог труда, а то је постојање у другом.

Ја нисам оптимиста по уверењу; али не желим да губим наду кад сте ви у питању. Моја је наклоност према вама велика; погрешио сам што сам вас тако дуго оставио без вести.

Задржавам вашу песму. Пошаљите ми све што урадите.

Верујте, молим вас, у моја најбоља осећања.

Жак Ривијер

24. мај 1924.

Драги господине,

Дошао сам на идеју којој сам се једно време опирао, али која ме очигледно привлачи. Размислите и ви о њој. Волео бих да вам се свиди. Њу, уосталом, тек треба уобличити.

Зашто не бисмо објавили једно или више писама које сте написали? Управо сам изнова прочитао оно од 29. јануара, оно је уистину сјајно.

Потребан је само мали напор да се она транспонују. Хоћу рећи даћемо пошиљаоцу и потписнику измишљена имена. Могао бих и ја да напишем одговор на подлози писма које сам вам послао, али одговор који би био јаснији и мање личан. Могли бисмо такође да у то укључимо неку вашу песму или ваш есеј о Учелу. Целина би чинила један мали роман у писмима који био био доста необичан.

Реците ми шта мислите о томе. У очекивању остајем ваш.

Жак Ривијер

25. мај 1924.

Драги господине,

Чему лагати, чему стављати на књижевни план нешто што је сам крик живота, зашто давати привид фикције нечему што је најскривенија суштина душе, нечем што је попут јадиковке душе? Наравно, ваша ми се замисао допада, она ме радује, она ме усхићује, али под условом да се ономе ко нас буде читао не да утисак да је суочен с нечим измишљеним. Ми имамо право на лаж, али не о суштини ствари. Није ми стало да писма потпишем својим именом. Али је апсолутно неопходно да читалац зна да у рукама има један проживљени роман. Требало би објавити сва моја писма и вратити се због тога на јун 1923. Требало би да читалац има у рукама све елементе једне расправе.

Човек влада собом у светлим тренуцима, па и онда кад влада собом, он сасвим не досеже себе. Он не постиже ону чврсту кохезију без које нема истинског стварања. Такав човек, међутим, постоји. Хоћу рећи да постоји другачија реалност и она баца светлост на њега. Треба ли га осудити на непостојање под изговором да је једино кадар да се у фрагментима изрази? Ви тако не мислите, а томе је доказ значај који приписујете тим фрагментима. Већ одавно сам имао намеру да вам то предложим. Нисам се до сада усудио да то учиним, и ваше се писмо

поклапа са мојом жељом. Овим само хоћу да вам кажем с каквим задовољством прихватам вашу жељу.

Савршено сам свестан слабости и растрзаности својих песама, растрзаности које се тичу саме суштине надахнућа, а последица су моје трајне неспособности да се усредсредим на један предмет. Због физиолошке слабости, слабости која задире у саму суштину онога што се обично назива душом, а ова је еманација наше нервне снаге згуснуте око предмета. Али, од те слабости пати читава наша епоха. Прим.: Тристан Цара, Андре Бретон, Пјер Реверди. Међутим, њихова душа није физиолошки, суштински оштећена, већ једино у тачкама свог додира са нечим другим, у домену *мисли*; па откуд то зло, да ли је то стварно обележје епохе, неко чудо што лебди у ваздуху, нека космичка зла сила, или је у питању откриће новог света, истинско проширење стварности? Али то не мења чињеницу да они не пате а да ја патим, не само духом, већ телом и душом. Та неприлагођеност предмету која одликује целокупну књижевност, код мене је неприлагођеност животу. Ја устину могу рећи да не постојим, и то није обичан духовни став. Чини ми се да је у мојим последњим песмама уочљив знатан напредак. Јесу ли оне уистину у својој целости необјављиве? Уосталом, шта мари, више волим да се покажем онаквим какав јесам, у свом непостојању и својој искорењености. У сваком случају могли би се објавити неки значајнији фрагменти. Сматрам да су многе строфе појединачно узете добре. Ви ћете само одабрати те одломке, ви ћете средити писма. *У томе ја више нисам судија.* Мени је превасходно стало до тога да не буде никаквих двосмислености о природи појава на које се позивам у своју одбрану. Важно је да читалац поверује у истинску болест која задире у срж бића и његове основне способности изражавања и утиче на свеукупни живот.

Болест која захвата најдубље слојеве душе и која окужује све њене плодове. Отров бића. Истинска *парализа*. Болест која вам одузима говор, сећање, која затире мисао.

Верујем да сам довољно тога рекао да бисте ме схватили. Објавите и ово последње писмо. Док га приводим крају, схватам да би оно могло да послужи као коректив и закључак расправе, бар у делу који се мене тиче.

Примите, господине, изразе моје велике и срдачне захвалности.

Антонен Арто

["Correspondance avec Jacques Rivière".Објављено у *La Nouvelle revue française*, 1. септембра 1924, под насловом **Преписка**. На насловној страни часописа име аутора било је замењено трима звездицама. Унутра, Жак Ривијер је потписан иницијалима, а Антонен Арто пуним именом.]

ПУПАК ЛИМБОВА

Док други нуде дела ја само мислим како да покажем свој дух.

Живот је спаљивање питања.

Не могу да замислим дело одвојено од живота.

Не волим отуђено стварање. Једнако не могу да замислим ни дух отуђен од себе самог. Свако моје дело, сваки мој део, свако ледено цветање моје унутрашње душе сикће на мене.

Ја сам једнако присутан у писму написаном да бих објаснио унутрашњу тескобу свога бића и непојмљиву јаловост свог живота, као и у огледу који нема везе са мном и који ми личи на плод равнодушне бремениотсти мог духа.

Патим због тога што Дух није у животу и што живот није Дух, патим због Духа-органа, Духа-превода, или Духа-застрашитеља-ствари.

Ја ову књигу пуштам у живот са одгодом, желим да је гризу спољашње ствари, а пре свега сва она жестока узбуђења, сви трептаји *мојег надолазећег ја.*

Све ове странице плутају духом попут санти. Нека ми се опрости моја апсолутна слобода. Одбијам да правим разлику између било којег од својих тренутака. Не признајем да дух има план.

Треба свршити с Духом као и са књижевношћу. Кажем да живот и Дух опште на свим степенима. Желео бих да створим Књигу која узнемирава људе, која је попут врата што воде у правцу којим они никада не би били спремни да пођу, попут врата која просто воде у стварност.

И ово је предговор књизи колико су то и њоме разасуте песме или набрајање свих јарости патње.

Ово је само лоше прогутана коцка леда.

[Увод у **Пупак лимбова (L'Ombilic des Limbes)**, збирку кратких проза и неколико песама, којима је придружен и комад **Крвоскок**. Плакета је објављена у колекцији "Једно дело, један портрет", *N.R.F.*, 1925. Артоов портрет урадио је Андре Масон.]

НЕРВОМЕР

Тешко је пронаћи своје место и обновити везу са самим собом. Све је у извесном расцветавању ствари, у прикупљању менталних драгуља око једне тачке коју тек треба пронаћи.

А ево шта ја мислим о мисли:

НАРАВНО, НАДАХНУЋЕ ПОСТОЈИ.

Постоји једна фосфоресцентна тачка у којој се налази целокупна реалност, али измењена, преображена, – тачка магијског коришћења ствари. И ја верујем у менталне аеролите, у индивидуалне космогоније.

Недостаје ми склад између речи и мојих стања.

"Па то је нормално, па свима недостају речи, па ви превише захтевате од себе, па кад вас човек чује нема такав утисак, па ви се савршено изражавате на француском, па ви речима приписујете превелик значај."

Сви сте ви будале, од оног интелигентног до оног мале памети, од проницљивог до тупавог, ви сте сви будале, хоћу рећи да сте пси, хоћу рећи да лајете, да упорно одбијате да схватите. Ја себе познајем, и то ми је довољно, и то треба да је довољно, ја себе познајем пошто себи асистирам, ја асистирам Антонену Артоу.

– Ти себе познајеш, али ми те видимо, ми видимо шта ти радиш.

– Да, али ви не видите моју мисао.

На сваком ступњу моје мислеће механике, постоје шупљине, застоји, и тиме не желим да кажем, разумите ме добро, у времену, хоћу да кажем у некој врсти простора (ја себе разумем); не желим да кажем мисао у дужину, мисао у трајању мисли, хоћу да кажем ЈЕДНА мисао, једна једина, мисао ИЗНУТРА; али ја не желим да кажем Паскалова мисао, филозофска мисао, хоћу да кажем неуспело фиксирање, склероза одређеног стања. Па сад ти види!

Ја себе посматрам до најситнијих појединости. Стављам прст на тачку пуцања, неприметног клижења. Јер дух је већи гмизавац и од свих вас, господо, он се измигољи попут змије, он се измигољи тако да угрожава и наш говор, хоћу рећи поништава га.

Ја сам онај који је најбоље осетио запрепашћујућу пометеност свог језика у његовим односима с мишљу. Ја сам онај који је најбоље уочио тренутак његових интимних, његових неслућених посртања. Ја се губим у својој мисли као кад се сања, као кад се изненада уђе у сопствену мисао. Ја сам онај који познаје скривена места пропадања.

Свако је писање свињарија.

Сви они који се извуку из празнине у намери да тачно означе нешто од онога што се догађа у њиховој мисли, јесу свиње.

Цео је књижевни род свињски, а нарочито онај из овог доба.

Сви они који имају чврсте репере у духу, хоћу рећи у одређеном делу главе, на тачно локализованим местима у мозгу, сви они за које речи имају смисла, сви они за које постоје узлети душе, и токови мисли, сви они који су у духу епохе, и који су именовали те токове, и мислим при том на њихове добро познате работе, на ону шркипу аутомата коју дињем света производи њихов дух

– јесу свиње.

Они за које извесне речи имају смисла, и известан начин постојања, они који се тако добро претварају, они који разврставају осећања по вредности и блебећу о својим смешним класификацијама, они који још верују у "појмове", они који претурају по идеологијама које имају одређену вредност у овом времену, они чије жене тако сјајно говоре, а такође и те жене које тако сјајно говоре и које говоре о модерним токовима, они који још верују у оријентацију духа, сви они који следе путеве, који баратају именима, који урлају са страница књига,

– ти су најгоре свиње.

Нисте у праву, младићу!

Не, ја мислим на брадате критичаре.

И рекао сам вам: нема дела, нема језика, нема говора, нема духа, ничег нема.

Ничег, осим можда лепог Нервомера.

Он је нека врста непојамне и усправне постаје у средишту духовног свега.

И немојте се надати да ћу вам именовати то све, да ћу вам рећи из колико се делова састоји, која му је тежина, да ћу кренути, да ћу почети да расправљам о томе свему, и да ћу се тако, расправљајући, изгубити, и да ћу и не знајући почети да МИСЛИМ, па да се оно тако осветли, почне да живи, да се окити силним речима, силно набијеним смислом, разноврсним и кадрим да изнесу на светлост дана све ставове, све нијансе једне врло осетљиве и продорне мисли.

Ах та стања која се никад не именују, та узвишена расположења душе, ах ти интервали духа, ах ти ситни застоји који су хлеб насушни мојих часова, ах тај мрављи метеж података – увек су то исте речи које ми служе и стога се чини да се не крећем много у својој мисли, али ја се ту крећем више него ви у стварности, ви магареће њушке, ви богом дане свиње, ви мајстори лажног говора, портретска мазала, гола привремености, травари, скупљачи кукаца, рано мог језика.

Рекао сам вам да немам више свој језик, што није довољан разлог да ви будете упорни, да устрајете у језику.

Доста тога, мене ће кроз десет година схватити они који ће радити то што ви данас радите. Тада ће се открити моји гејзири, видеће се моја ледишта, људи ће пронаћи противотров мојим отровима, откриће се моја поигравања душама.

Тад ће се моје косе претворити у вапно, видеће се моје менталне вене, угледаће се мој бестијаријум, а моја ће мистика постати заштитни знак. А онда ће се видети како се диме саставци камења, и како се отврдли букети менталних очију кристалишу у глосаре, онда ће се видети како пљуште камени аеролити, онда ће се видети ужад, онда ће се разумети геометрија без простора, схватиће се конфигурација духа, и разумеће се како сам изгубио свој дух.

Онда ће се разумети зашто мој дух није ту, онда ће се видети како сви језици пресушују, како духови хлапе, како се језици стврдњавају, људске ће се прилике спљоштити, издувати, као да су их усисале исушујуће сисаљке, и та ће уљаста опна наставити да лебди у ваздуху, та уљаста и разједајућа опна, та опна неједнаке дебљине, са више слојева, са безбројним напрслинама, та меланхолична и стакласта опна, али и сама тако осетљива, тако подесна, толико кадра да се умножава, да се удваја, да се изврће уз

гуштерасто светлуцање смисла, омамљивања, продорних и отровних испарења,

онда ће све то изгледати природно, и онда ја нећу имати потребе да говорим.

[**Le Pesè – nerf**. Збирка кратких текстова, објављена 1925, у колекцији "За ваше лепе очи" коју је уређивао Луј Арагон.]

СКИЦА ЗА НОВИ ПРОГРАМ ОБРАЗОВАЊА / МАТУРА / О ЗДРАВОЈ ПАМЕТИ У ПРИМЕРИМА

ПРВИ ДЕО

I – Закони Историје: настанак династија, револуције, политичка убиства; чувени примери, разлози и последице.
II – Упоредне цивилизације: обичаји, морал овде и тамо, начини становања, костим.
III – Околности великих открића: Америка, полови, монсуни који односе Хове на Мадагаскар.
IV – Психологија великих освајача: њихов начин живота, њихове љубави, њихов карактер; – великих научника, великих песника, великих реформатора.
V – Велики људски митови: соларни мит, Свето Тројство, Изида и Озирис.
Упоредне митологије: грчка, римска, индијска, јапанска, лапонска, египатска, ацтечка, ескимска...
Упоредне религије.
VI – Прво битна књижевност, тумачење текстова.
VII – Психологија страсти са ослонцем на велике људске чињенице: разлози убистава, лажи, самоубиства, опијања, љубави, отрови.
VIII – Велики закони природе: ветрови, олује, катаклизме...
IX – Елементи упоредне филологије.
X – Појмови из аритметике и алгебре.

ДРУГИ ДЕО

I – Елементи историје природе, еволуционизам, трансформизам; биологија.
II – Појмови из геологије, космографије.
III – Психологија, морал, естетика, метафизика.
IV – Велики филозофски системи.
V – Елементи физике и хемије.
VI – Појмови из анатомије и физиологије.
VII – Основе медицине и психијатрије.
VIII – Трговина и индустрија, протекционизам, слободна размена, неколике бројке.

["Esquisse d'un nouveau programme d'enseignement", *Demain,* авг.-септ. 1920. Објављено у рубрици *Практична организација.*]

ОДГОВОР НА АНКЕТУ О САМОУБИСТВУ

Човек живи, умире. Који је удео воље у свему томе? Изгледа да се убијамо као што сањамо. Питање које постављамо није моралне природе: ДА ЛИ ЈЕ САМОУБИСТВО РЕШЕЊЕ?

Не, самоубиство је још претпоставка. Сматрам како имам право да сумњам у самоубиство, као што сумњам у све остало што припада стварности. У овом часу и до даљњег треба страшно сумњати не дословно у постојање, што може било ко, већ у унутрашње потресе и дубоку осетљивост ствари, у поступке, у реалност. Не верујем ни у шта од оног са чим нисам повезан осетљивом мислећом и као метеорском нити, а ипак ми превише недостају делатни метеори. Смета ми свако уобличено и опипљиво људско постојање, и одлучно се гнушам целокупне стварности. Самоубиство је чудесна и далека тековина људи који добро мисле, али стање самоубиства у правом смислу

речи мени је несхватљиво. Самоубиство неког неурастеника без икакве је предоџбене вредности, њу има само душевно стање човека који би тачно одредио своје самоубиство, његове материјалне прилике и тренутак чудесног искључења. Не знам шта су то ствари, не познајем ниједно људско стање, ништа на овом свету не окреће се због мене, не окреће се у мени. Ужасно патим од живота. Нема ниједног стања које бих могао да досегнем. Сасвим је извесно да сам је већ одавно мртав, да сам већ самоубица. Што ће рећи, нада мном је извршено самоубиство. Но шта бисте мислили о *пређашњем самоубиству*, о самоубиству које би нас вратило уназад, али на другу страну постојања, а не с ону страну смрти. Једино би такво самоубиство имало за мене неку вредност. Не чезнем за смрћу, чезнем за тим да *нисам*, да никад нисам упао у ову гомилу слабоумности, одрицања, затајивања и недотупавних сусрета какво је ја Антонена Артоа, још много слабије од њега самог. Ја те немоћне луталице која с времена на време покаже своју сенку на коју је он сам пљунуо, и то већ давно, то убогаљено, пузаво ја, то могућно, немогућно ја, али које се упркос свему налази у стварности. Нико као оно није осетио своју слабост, а то је основна, суштинска слабост човечанства. Нека се уништи, нека не постоји.

[Ненасловљен Артоов одговор на анкету вођену на страницама **Надреалистичке револуције**, 2, јануар 1925]

ОПШТА СИГУРНОСТ

ЛИКВИДАЦИЈА ОПИЈУМА

Моја је нескривена намера да исцрпим питање како би једном засвагда престали да нас гњаве тобожњим опасностима од дроге.

Мој је став отворено антисоцијалан.

Постоји само један разлог да се напада опијум. То је опасност коју његово коришћење представља за целокупно друштво.

А ТА ЈЕ ОПАСНОСТ ЛАЖНА.

Рођени смо трули душом и телом, наша је неприлагођеност урођена; укинете ли опијум, ви нећете укинути потребу за злочином, рак тела и душе, склоност очајању, урођени кретенизам, наследни сифилис, поквареност нагона, нећете спречити да постоје душе осуђене на било који отров, отров морфијума, отров читања, отров усамљености, отров онанизма, отров учесталих сношаја, отров укорењене слабости душе, отров алкохола, отров дувана, отров антисоцијалности. Има душа које су неизлечиве и изгубљене за остатак друштва. Одузмите им једно средство лудила, оне ће измислити на хиљаде других. Оне ће створити још тананија средства, још страшнија, средства апсолутно ОЧАЈНИЧКА. И сама природа је антисоцијална у души, а организовано друштвено тело само узурпацијом моћи успева да реагује на *природну* наклоност човечанства.

Пустимо несрећне да се унесрећују, имамо паметнија посла од упорног настојања да доведемо до немогућног и, уосталом, бескорисног, ОДВРАТНОГ и ШТЕТНОГ препорода.

Све док не будемо кадри да отклонимо и један разлог људског очајања, све дотле нећемо имати права да укидамо средства којима човек покушава да се ослободи очајања.

Јер требало би пре свега отклонити тај природни и скривени порив, ту *природно исправну* човекову склоност која га подстиче да нађе средства, која му даје *идеју* да трага за средством уз чију би се помоћ ослободио својих патњи.

Штавише, несрећни су по природи несрећни, и ту нису од помоћи никакве идеје о моралном препороду, постоји УРОЂЕНИ ДЕТЕРМИНИЗАМ, непорецива

неизлечивост самоубиства, злочина, идиотије, лудила, човек је непобитно преварен, карактер је кварљив, а дух ушкопљен.

Афазија постоји, леђни табес постоји, сифилистични менингитис, лоповлук, отимачина. Пакао је од овога света и има људи који су несрећни бегунци из пакла, бегунци којима је суђено да ВЕЧНО отпочињу своје бекство. И доста о томе.

Човек је јадан, душа је слаба, има људи који ће увек пропадати. Мало су важни начини пропадања: ТО СЕ НЕ ТИЧЕ ДРУШТВА.

Пружили смо довољно доказа, зар не, да ту друштво не може ништа, оно губи своје време, и стога нека више не истрајава у својој глупости.

При том ШТЕТНОЈ.

Онима који се усуђују да погледају истини у очи, познати су, зар не, резултати забране алкохола у Сједињеним Државама.

Суперпроизводња лудила: пиво на бази етера, алкохол зачињен кокаином у недозвољеној продаји, умногостручена опијања, нека врста општег пијанства. УКРАТКО, ЗАКОН ЗАБРАЊЕНОГ ВОЋА.

Исто је и са опијумом.

Забрана која увећава привлачност дроге до сада је била од користи сводницима медицине, новинарства, књижевности. Има људи који су спретно изградили свој смрдљиви углед на тобожњем згражању над безопасном и малом сектом заточеника дроге (безопасном, јер малом, и увек у позицији изузетка), над том мањином заточеника духа, душе, болести.

Ах! како је пупчана врпца морала код њих чврсто везана. Од мајчиног млека, они нису, зар не, никада згрешили. То су апостоли, то су потомци пастора; човек се само може запитати одакле црпу своје згражање, колико су само згрнули новца на тој работи, и шта им је то на крају донело.

Уосталом, у томе није питање.

У ствари, тај бес против отрова, и глупи закони који из њега проистичу:

1. *Без користи су у борби против потребе за отровом*, јер је ова потреба, задовољена или незадовољена, урођена души, и неизбежно би водила у антисоцијалне поступке, ЧАК И КАД ОТРОВ НЕ БИ ПОСТОЈАО.

2. *Повећавају друштвену потребу за отровом*, и претварају је у тајни порок.

3. *Погоршавају истинску болест*, јер истинско питање, животни чвор, опасна тачка:

НА НЕСРЕЋУ МЕДИЦИНЕ, БОЛЕСТ ПОСТОЈИ.

Сви закони, све забране, све кампање против средстава за омамљивање само ће довести до тога да се свим зависницима од људске патње, који имају неотуђива друштвена права, одузме раствор за њихове патње, храна за њих драгоценија од хлеба, и најзад средство њиховог повратка у живот.

Радије куга него морфијум, урла званична медицина, радије пакао него живот. Једино будале попут Ж. П. Лиозија* (који је уз то и неуко недоношче) могу тврдити да треба пустити *болеснике да тону у своју болест*.

А сва мизерија ове особе долази до изражаја и даје себи маха кад тврди: ДА ЈЕ ТО ЗА ОПШТЕ ДОБРО.

Убијте се, очајници, и ви, паћеници телом и душом, изгубите сваку наду. За вас нема више олакшања на овоме свету. Свет живи од ваших лешева.

А ви, луцидни лудаци, табетичари, болесници од рака, хронични менингитичари, ви сте несхваћени. Постоји нешто у вама што ниједан лекар никада неће разумети, а то вас нешто управо подиже у мојим очима, од њега ви постајете узвишени, чисти, чудесни: ви сте изван живота, ви сте изнад живота, ви имате бољке за које обичан човек не зна, ви премашате нормалан ниво, и то вам људи не опраштају, ви кварите њихов спокој, ви

* У новембру 1924. Ж.-П. Лиози (Liausu) започео је у часопису *Comoedia* кампању против штетних последица кокаина.

подривате њихово осећање сигурности. Ви имате неугушиве болове чији је узрок неприлагођеност на било које познато стање, неусклађеност с речима. Ви имате упорне и неухватљиве болове, неутаживе болове, болове који се не могу замислити, болове који нису ни у души ни у телу, *али долазе и од једног и од другог.* Ја, ето, делим ваше патње, и питам вас: ко би се усудио да вам одмерава умирујућа средства? У име којег вишег сазнања, нама који смо у самом срцу сазнања и знања? И то због нашег наваљивања, због наше упорне жеље да патимо. Ми које патња нагони да лутамо својим душама у потрази за чврстим ослонцем у злу као други у добру. Ми нисмо лудаци, ми смо чудесни исцелитељи, ми знамо како се мери душа, осећајност, мождина, мисао. Треба нас оставити на миру, треба болеснике оставити на миру, ми ништа не тражимо од људи, тражимо само да нам олакшају муке. Ми смо добро проценили свој живот, ми знамо колика нам ограничења намеће у односу на друге и, пре свега, у односу на нас саме. Ми знамо на каква нас вољна унижавања, на каква одрицања од нас самих, на какву нас парализу рефлекса наша патња свакога дана приморава. Ми нећемо одмах извршити самоубиство. У очекивању да нас оставе на миру.

1. јануар 1925.

["Sureté générale. – La Liquidation de l'opium", *La revolution surréaliste,* 2, 1925]

ЛОШ СНЕВАЧ

Моји су снови пре свега текућина, нека врста отужне воде у коју урањам, воде која ваља крваве лискуне. Ни у животу својих снова, ни у животу свог живота ја не досежем врхунце неких слика, ја се не укотвљујем у своје непрекидно трајање. Сви су моји снови без излаза, без утврђења, без плана града. Истинско комешање одсечених удова.

Ја сам, уосталом, превише упућен у своју мисао да би ме ишта што се ту догађа могло занимати: једино што тражим то је да ме коначно затворе у моју мисао.

А што се тиче физичког изгледа мојих снова, рекох вам: текућина.

["Le mauvais rêveur". Одговор на анкету о сновима и психоанализи, *Le Disque vert*, 3, 1925]

У МРКЛОЈ НОЋИ ИЛИ НАДРЕАЛИСТИЧКА ОБМАНА

Да ли су ме надреалисти избацили или сам сам напустио те гротескне приказе, такво се питање већ одавно не поставља.[1] Повукао сам се из тога, јер ми је било доста те маскараде која је предуго трајала, уверен, уосталом, да ни у оном оквиру који су за себе одабрали, као ни у било којем другом, надреалисти неће урадити ништа. А време и догађаји дали су ми за право.

Да ли се надреализам подудара са Револуцијом или Револуција треба да се догоди изван и изнад оквира надреалистичке пустоловине, питање је без значаја када се има на уму ништавно мали утицај надреалиста на навике и идеје овог времена.

И уопште, постоји ли још надреалистичка пустоловина и зар надреализам није умро онога дана када су Бретон и његове пристале поверовали да се треба прикључити комунизму и да у свету чињеница и непосредне материје лежи права сврха једне борбе која би се нормално могла водити једино у скривеним пределима мозга.

Они мисле да им је дозвољено да ми се подсмевају кад говорим о преображају унутрашњих стања душе[2], као да ја под душом подразумевам онај смрдљиви смисао у којем је они схватају и као да са становишта апсолутног има и најмањег

значаја промена социјалног устројства света и прелазак власти из руку буржоазије у руке пролетаријата.

Кад би надреалисти уистину то захтевали, могло би им се некако опростити. Њихов би циљ био баналан и скучен, али би га бар било. Али имају ли они икаквог циља на који би управили своју делатност и кад им је пало на памет да га формулишу?

Ради ли се уопште с циљем? Ради ли се с покретачком снагом? Верују ли надреалисти да могу оправдати своја очекивања само тако што су их свесни? Очекивање није стање духа. Кад се ништа не предузима нема страха од неуспеха. Али, то није довољан разлог да се на себе скрене пажња.

Превише презирем живот да бих могао помислити да би било која промена која би се могла догодити у спољашњем свету могла било шта променити у мојој жалосној судбини. Од надреалиста ме дели то што они воле живот онолико колико га ја презирем. Уживати у свакој прилици и свим порама, то је средиште њихових опсесија. Али, зар аскетизам није саставни део сваке магије, чак и оне најгнусније, најцрње. Чак и најокорелији распусник има нешто аскетско у себи, извесну склоност патњи.

Ја не говорим о њиховим делима која су блистава мада некорисна са становишта на којем се данас налазе. Говорим о њиховом основном ставу, њиховом свеукупном животу. Никога појединачно не мрзим. Одбацујем их и осуђујем у целини, гајећи према сваком од њих поштовање, па и дивљење које заслужују својим делом или својим духом. У сваком случају и у том погледу нисам толико детињаст да мењам своје мишљење о њима, и да им одричем сваки дар од часа кад су престали да ми буду пријатељи. Али, срећом није то у питању.

У питању је померање духовног средишта света, денивелација спољних појава, преображај могућног, у питању је све оно чему је надреализам требало да допринесе. Свака материја настаје из духовног поремећаја. Препустити стварима, њиховим променама, право да нас воде, поступак је достојан бестидног простака, онога који извлачи корист од стварности. Нико никада није схватио, ни сами надреалисти не схватају и не могу предвидети у којем ће их правцу одвести њихова воља за Револуцијом. Пошто нису кадри да замисле, да предоче себи Револуцију која би се искључиво догађала у обесхрабрујућим оквирима материје, они препуштају судбини, некаквом глупом случају и немоћи која им је својствена, бригу о томе да објасне њихову инертност и њихову вечну јаловост.

Надреализам је одувек за мене био једна нова магија. Имагинација, сан, незадрживо ослобађање несвесног које има за циљ да изнесе на површину душе све што она има обичај да скрива, све би то требало да неизбежно доведе до промене у реалном свету и на вредносној лествици значења и симболизма свега створеног. Целокупан конкретни свет мења одежду, љуштуру, не подудара се више са истим менталним гестовима. Онострано, невидљиво, потискују стварност. Свет се више не држи.

А онда се могу пробости утваре, уловити варке.

Нека се чврсте зидине окултизма сруче већ једном на те немоћне брбљивце који траће свој живот на прекоре и залудне претње, на те револуционаре који нису кадри да изведу револуцију.

Ти простаци који ми предлажу да се вратим вери. То би ми свакако добро дошло. Али, ја бар признајем да сам слаб и нечист. Ја тежим за другачијим животом. И све у свему, више волим да сам на свом месту него на њиховом.[3]

Шта је преостало од надреалистичке пустоловине? Мало тога, ако не само велика изневерена нада. Али, они су можда уистину донели нешто самој књижевно-

сти. Тај бес, тај жестоки презир према свему написаном јесте плодоносно становиште и оно ће можда једнога дана бити од користи. Књижевност је прочишћена, ближа је суштинској истини мозга. Али, то је све. Изван књижевности, нема искуственог освајања слика, а то је, у ствари, било једино важно. Из успелог коришћења снова могао се родити нов начин управљања мишљу, нов начин опстанка у свету. Психолошка истина била је ослобођена свих паразитских израслина, била је ухваћена у жижу. Неспорно је да се живело, али можда је закон духа да свако напуштање стварности неизбежно води у привиђења. У преуском оквиру нашег опипљивог света нас притишћу и гоне са свих страна. То се видело и на примеру оних заблуда које су навеле револуционаре највишег реда да се тако ниско спусте и да речи револуција дају практично утилитарно значење, социјално значење које је тобоже једино ваљано. Чудног ли повратка самима себи, чудне ли нивелације.

Да ли се може сматрати довољним то што се у први план истиче морални став ако је тај исти морални став прожет инертношћу? Само биће надреализма води у Револуцију. И то је позитивна чињеница. Једини ефикасан закључак, али који велик број надреалиста одбија да прихвати; и шта је тим другима донело њихово прихватање комунизма, чиме им је узвратило? Од тога нису узнапредовали ни корак. У затвореном кругу своје личности ја никада нисам осетио потребу за тим моралом акције, од којег, чини се, зависи Револуција. Изнад сваке реалне нужности стављам логичне захтеве своје сопствене реалности. То је једина логика која ми се чини исправном, а не било која друга логика чија ме се зрачења дотичу само ако задиру у моју осећајност. Нема те дисциплине за коју бих мислио да јој се морам потчинити ма колико ми изгледало неспорним уверење да треба да је прихватим.

Два или три начела смрти и живота за мене су изнад сваког привременог покоравања. И свака ми се логика одувек чинила погрешном.

Надреализам је мртав због глупог секташтва својих следбеника. То што је од њега остало само је нека врста хибридне гомиле коју ни сами надреалисти нису кадри да именују. Увек на рубу привида, неспособан да се укотви у живот, надреализам и даље трага за излазом, и даље иде својим трагом. Неспособан да направи избор, да се у потпуности определи за лаж, или у потпуности за истину (истинска лаж илузорне духовности, лажна истинитост непосредне али разорне стварности), надреализам креће у потрагу за неизмеривим, неодредивим међупростором реалности где би забио своју некада тако моћну полугу, која је данас доспела у руке ушкопљеника. Али, моја слабоумност, мој кукавичлук који су већ одавно познати, одбијају да се и најмање заинтересују за потресе који би захватили само спољну, непосредно уочљиву стварност. По мом уверењу, спољашњи преображај долази само као додатак свему. Социјални план, материјални план ка којем надреалисти управљају своје ништавне снаге деловања, своју увек само виртуелну мржњу, за мене је нешто истовремено бескорисно и нешто што се само по себи подразумева.

Знам да у расправи која се сада води имам на својој страни све слободне људе, све истинске револуционаре који сматрају да је индивидуална слобода благо много вредније од било којег постигнућа на релативном плану.

Моја свест о реалној акцији?

Она је апсолутна и двојаке врсте. Са

апсолутног становишта, она је повезана са укорењеним осећањем темељне бескорисности било које акције, спонтане или неспонтане.

То је становиште интегралног песимизма. Али, одређен вид песимизма садржи у себи луцидност. Луцидност очајања, раздражених чула и погледа с ивице понора. И бок уз бок са страшном релативношћу сваке људске радње, та несвесна спонтаност која, упркос свему, нагони на делање.

А такође у двосмисленој, недокучивој области несвесног, знаци, перспективе, увиди, читав један живот који буја када се уочи и једино је још кадар да узбуди дух.

То је, дакле, наша заједничка свест. Што се њих тиче, чини се да су се они определили у корист акције. Међутим, чим су схватили њену нужност, одмах су похитали да изјаве како за њу нису кадри. Конфигурација њиховог духа не даје им приступ у то подручје. А зар сам ја икад ишта друго тврдио? С тим што на својој страни имам још очајнички ненормалне психолошке и физиолошке околности којима се они не могу похвалити.

[1] Само ћу се овлаш дотаћи чињенице да надреалисти нису ништа боље пронашли у покушају да ме униште до да се користе мојим рођеним текстовима. Белешка са дна страница 6 и 7 брошуре ***На светлост дана*** , чији је циљ да подрије саме основе мог рада, и то треба да се зна, само је просто и једноставно репродуковање, незнатно измењена копија мојих текстова које сам им наменио и где сам узео на себе да у истинској светлости прикажем њихову делатност, до сржи прожету бедном мржњом и неостваривим жељама. Од тих сам фрагмената направо чланак који су ми заредом одбила три часописа, од којих је један *N.R.F.*, као одвећ компромитујући. Мало је важно да се зна које је њушкало предало тај чланак у њихове руке. Важно је да су га они сматрали довољно непријатним кад су осетили жељу да неутралишу његово дејство. Што се тиче оптужби које сам им упутио, а које ми они враћају, препуштам људима који ме добро познају, а не њиховим бедним начинима, да одлуче ко је у праву. Основни разлог, сва огорченост наше свађе врте се око речи Револуција.

[2] Као да је човек који је једном засвагда спознао границе својих моћи деловања, који одбија да се са страшћу предаје нечему што по његовој савести прелази те границе, као да је тај човек, дакле, мање вредан пажње, са револуционарног становишта, од тамо неког умишљеног букача који се, у загушљивом свету у којем живимо, свету затвореном и заувек непомичном, позива на ни сам не знам какво побуњеничко стање да би себи осигурао право на дела и поступке које ионако, сви знамо, неће извршити.

И ево разлога због којих ми се згадио надреализам: урођена немоћ, прирођена слабост те господе, противстављена њиховом вечно надменом држању, њиховим празним претњама, њиховим погрдама без покрића. А шта и данас друго раде сем што нам по ко зна који пут гурају под нос своју немоћ, своју неизлечиву јаловост? И само зато што сам одбио да се ангажујем преко својих граница, што сам тражио да ме оставе на миру и што сам остао веран мишљу и делом ономе што сам осећао да је моја дубока, неопростива слабост, та су господа закључила да је моје присуство међу њима непожељно. Али, пре свега им је засметала и учинила им се вредном осуде моја одлука да сам одредим своје границе, да заштитим своју слободу и сам одлучим шта ћу да чиним. Јер шта мени значи сва Револуција света кад знам да ћу остати вечно несрећан и јадан у својој сопственој костурници. То да сваки човек има на уму само оно што се тиче његових најдубљих осећања, његовог интимног ја, ето шта је за мене поптуна Револуција. Нема добре револуције осим оне која користи мени и мени сличнима. Револуционарне снаге било којег покрета јесу оне снаге које су кадре да пољујају темеље света, да промене угао реалности.

Међутим, у писму упућеном комунистима, надреалисти признају своју потпуну неспремност за област у коју су се упустили. Штавише, да је врста активности која се од њих захтева непомирива са њиховим личним духом.

И у овој се тачки они и ја сусрећемо бар кад је у питању слична инхибиција иако изазвана разлозима који су за мене много озбиљнији, много значајнији. Они најзад признају да нису кадри да чине оно што сам ја одувек одбијао и да покушам. Што се, пак, тиче саме надреалистичке делатности, ту сам миран. Они ће провести остатак својих дана у њеном дотеривању. У стављању тачке, јер низашта друго нису кадри ти Амиели комунистичке Револуције. Идеја Револуције за њих ће заувек остати само идеја и време јој неће придодати ни сенку делотворности.

Зар они не виде да разоткривају сву празнину самог надреалистичког покрета, надреализма по-

штеђеног загађења, кад осећају потребу да зауставе његов унутрашњи развој, његов истински развој не би ли га подупрли својим приступањем Комунистичкој партији Француске? Да ли је то била суштина тог побуњеничког покрета, тог пожара у темељима целокупне стварности? Зар је надреализму, да би живео, било потребно да се уклопи у конкретну побуну, да се меша у захтеве за осмочасовним радним временом, утврђеним надницама или да се уплиће у борбу против скупоће? Каква шала или каква ниskост душе. Па ипак, испада да су казали како је то приступање Комунистичкој партији Француске логичан наставак надреалистичке идеје и њена једина идеолошка ознака!!!

Али, ја поричем да је логичан развој надреализма водио у одређену форму револуције која се подразумева под појмом марксизма. Увек сам мислио да један тако независтан покрет као што је надреализам није био подложан суду обичне логике. То је, уосталом, противуречност која не смета многим надреалистима, спремним да ништа не изгубе од онога што им може бити од користи, што им може тренутно послужити. Говорите им о Логици, они ће вам узвратити Илогичним, али почнете ли им говорити о Илогичном, о Нереду, о Некохерентности, о Слободи, они ће вам одговорити: Нужност, Закон, Обавезе, Строгост. Та суштинска нечиста савест у основи је свег њиховог деловања.

[3] Та бестијалност о којој говорим и што у њима изазива толики гнев, заправо је њихова основна одлика. Њихова склоност задовољствима на дохват руке, што ће рећи материји, учинила је да изгубе своју првобитну оријентацију, ту чудесну моћ евазије чију је тајну требало да нам они открију. Склоност нереду, бедним зађевицама, све их то нагони да се међусобно раздиру. Јуче, били смо то Супо и ја који смо отишли згађени. Прекјуче, био је то Роже Витрак чије је искључење једна од њихових првих свињарија.

Узалуд им је да урлају из своје рупе и кажу да то није то, одговорићу им да је надреализам за мене одувек био проницљиво проширивање невидљивог, несвесно надохват руке. Блага невидљивог несвесног која се дају опипати и која управљају језиком непосредно, у једном даху.

Било која духовна делатност, уколико је ваљана, материјализује се кад затреба. Унутрашња стања душе! она имају свој чврст оклоп, своју делотворност. То је једном засвагда стечено и неумољиво неспорно.

["A la grande nuit ou le Bluff surréaliste". Објављено у Паризу, јуна 1927, о трошку аутора. Артоов одговор на брошуру **На светлост дана** (Париз, 1927), коју су потписали Арагон, Бретон, Елијар, Пере и Иник. У њој је обнародовано искључење Артоа и Филипа Супоа из надреалистичке групе и приступање потписника комунистичкој партији.]

ПИСМО ДОКТОРУ АЛЕНДИЈУ

Париз, 30. новембар 1927.

Драги пријетељу,

Јесам ли вам рекао да су сеансе психоанализе којима сам се на крају подвргао оставиле на мени неизбрисив траг. Ви добро знате колику сам одбојност, пре свега инстинктивну и нервну, гајио, још од првог дана нашег познанства, према том начину лечења. Ви сте ме навели да променим мишљење, ако не са интелектуалног становишта, јер у тој знатижељи, у продирању неког туђег ума у моју свест, има нечег проститутског, нечег бестидног, што ћу увек одбацивати, оно са експерименталног, одакле сам могао извући неку корист и ја ћу се, буде ли потребно, препустити сличном покушају, али ћу се свим бићем клонити психоанализе, увек ћу је се клонити као што ћу се клонити сваког покушаја да се моја свест стрпа у прописе и формуле, у било какав готов вербални склоп. Посведочићу да је ваш рад, упркос свему, довео до неких промена у мени. Међутим, ево разлога због којег вам пишем, многи су око мене, а посебно ви, склони да ме сматрају *излеченим*, да мисле како сам се вратио обичном животу и да мој случај није више ствар медицине. А то није тачно. Мени је и даље потребан, мени је суштински потребан неко као ви, под условом да сте спремни да промените свој суд о мени. Свестан сам тога да људи мисле да сам се извукао, да сам у сјајној фази живота, да ми је судбина наклоњена и да ме обасипа својим даровима и доброчинствима. И споља гледано, рекло би се да је тако. Личим на некога кога су богови благословили једнако у материјалном, у моралном и духовном погледу. Међутим, има у мени нечег трулог, има у мом психичком бићу неке суштинске грешке због које не могу да уживам у благодетима које ми судбина нуди. Кажем вам ово да не бисте престали да се занимате за мене и да бисте веровали како ми је и даље потребна ваша помоћ. Моја је луцидност нетакнута, избрушенија него икад, недостаје ми предмет на који бих је применио, недостаје ми унутрашња супстанца. То је много озбиљније, много жалосније него што ви мислите. Желео бих да превазиђем то стање одсутности, празнине. То тапкање у месту због којег се осећам немоћним, инфериорним у односу на све и сваког. Ја немам живота, немам живота!!! Моја је унутрашња узаврелост угушена. И ево већ годинама не могу да је пронађем, у мени нема више тог спасоносног кључања. Оне спонтаности сликâ које ме узносе. У којој моја личност проналази себе, долази до изражаја. Проналази своју чврстину, своју драгоцену звучност. Немоћ је захватила мој дух. Рекло би се да до свих слика, свих идеја долазим случајно, да је то само далеко присећање које има само привид новог живота – и то *оставља последице* на квалитет. И то није уображење, утисак. Чињеница је да нисам више то што сам, да је моје стварно ја успавано. Ја идем у сусрет својим сликама. Чупам их у малим прегрштима, оне не долазе к мени, не намећу ми се. У таквим условима ја више немам мерила. Те слике чија је вредност аутентичност, немају више вредности, будући да су само одраз, одблесак раније измозганих мисли, или туђих мисли, не оних сада и лично смишљених. Разумите ме. То чак није питање квалитета слика, квантитета мисли. То је питање *снаге*, истинитости, животности. Нема више живота. Живот не прати, не обасјава оно што мислим. Кажем ЖИВОТ. Не кажем животна боја. Кажем истински живот, надахнуће: биће, првобитни жар на којем се пали свака мисао, – то језгро. Осећам да је моје језгро мртво. И патим. Патим при сваком свом духовном издисају, патим што га нема, патим због виртуелности у којој *неизбежно* протичу све моје мисли, у којој се троши и извитоперава МОЈА МИСАО. Разумете ли то осећање празнине, тог силног и трајног ништавила? То вегетирање. Како ужасно вегетирам. Не могу ни напред ни назад. Ја сам фиксиран, локализован у једну те исту тачку о чему све моје књиге сведоче. Али, ја сам сад своје књиге оставио за собом. Ја не успевам да их превазиђем. Јер да би се превазишле, најпре треба *живети*. А ја упорно одбијам да живим. Покушао сам да вам објасним на који начин. То је стога што се моја мисао не развија ни у простору ни у времену. Ја нисам ништа. Ја немам себе. Јер било с чим да се суочим, с неком концепцијом или околношћу, ја ништа не мислим. Моја ми мисао ништа не нуди. Узалуд трагам. Ни на интелектуалној, ни на афективној, ни на чисто имагинативној страни ја немам ништа. У мени нема никаквих резерви. Никаквих могућности.

Немам разлога да трагам за сликама. ЗНАМ да никада нећу пронаћи своје слике. Да се у мени ништа неће подићи тако да досегне онај степен менталне чврстине, унутрашњег склопа у којима би се моје ја препознало, пронашло. Све док не пронађем свој лични сјај, снагу визије, *богатство* идеја које се с лакоћом рађају, кажем рађају а не изазивају и калеме, моја ће дела осати непоуздана, јер ће бити стварана у лажним условима и нико за њих неће знати осим мене. Све што пишем није створено, није стваралаштво, горе је од најгорег. Оно није склепано, већ је настало без нужности и увек у недостатку бољег. Кунем вам се, пријатељу, то је озбиљно, то је врло озбиљно. Ја вегетирам у најгорој од моралних околности. Ја никад не радим. Све што излази из мене чиста је случајност. И ја бих могао да пишем или кажем или мислим нешто сасвим друго од онога што кажем или мислим и што би ме једнако добро

представљало. Што ће рећи једнако лоше. Што ће рећи нимало. Ја нисам у томе. Ја нисам у томе, занавек. То је озбиљно, јер није у питању безразложно писање, нису у питању слике ради слика, у питању је безусловност мисли, што ће рећи живот. Са истим се осећањем празнине суочавам у било којој животној околности. Увек стара прича о писмима Ривијеру. Знам да све одреда гњавим, да никога не занимам – али шта да учиним пошто живим. *Смрт* је једини излаз. Умрећу, или ћете ви, схвативши ме и знајући *колико мало вреди* мој садашњи живот, о којем толики људи погрешно суде, пронаћи неки лек који ће ме из тога извући.

С оданошћу, ваш пријатељ,

Арто.

П.С. Хвала вам за пилуле, али оне су за ових 15 дана прогутане. У Кану ће ми, дакле, бити неопходне за три недеље. Било би ми потребно добрих четрдесетак, јер сам се, као што слутите, гадно увалио у лауданум.

Авај!!!!

Превела са француског
Мирјана Миочиновић

НОЋ

Шанк се у сливник слива,
кише се на месец пењу;
у авенији један прозор
открива нам голу жену.

У мешини набреклих чаршава,
где ноћ цела дише,
песник осећа како му расту косе
и како се множе.

Тупо лице плафона
посматра издужена телеса
између плочника и небеса;
живот је дубок оброк.

Песниче, то што те мучи
са месецом нема никакве везе;
киша је свежа,
трбух је добар.

Види како гомила чаша цвета
на шанковима широм света;
живот је празан,
глава је далеко.

Негде неки песник мисли.
Немамо потребу за луном:
глава је оволика,
свет је пут.

У свакој соби
свет се дроби,
живот пораћа неко чудо
које се диже према плафону.

Шпил карата у ваздуху лебди
и око чаша трепери;
дим вина, дим стихова
и лула вечери.

У косом углу плафона
свих уздрхталих соба
скупља се плавичаст дим
лоше подупртих снова.

Јер овде је живот у питању
и трбух мисли, скупа;
флаше се сударају с лобањама
ваздушнога скупа.

Реч се из сна отима
као цвет, ил ко стакло
пуно облика и дима.

Чаша и трбух се сударају;
живот је бистар
у застакљеним лобањама.

Жустри ареопаг песника
скупља се око зелене чоје,
врти се празнина.

Живот прожима мисо
песника густе косе.

На улици само један прозор;
карте пљуште,
на прозору жена са сполом
износи свој трбух на процену.

["Nuit". Проширена верзија песме "Ноћ на делу", објављене у *Le Disque vert*, 3, 1925]

Превео са француског
Данило Киш

[Сви текстови, завршно с песмом "Ноћ", су из **Oeuvres complétes**, Tome I, Gallimard, 1970]

ПИСМА ЖЕНИКИ АТАНАЗИУ

Крај 1921, почетак 1922. године

Драга, драга, драга Женика,
Пишем ти да бих уловио мисао у самом тренутку настајања. Сматраћеш ме можда мало ЦАНГРИЗАВИМ, али ме је заиста заболело то о чему си ми говорила на растанку. Трунка замерке, трунка примедбе која је за тебе била само безначајна реч, али и најмања ситница ме погађа* када макар и најмање, бесконачно мало одступа од замишљене линије лепог осећања – само кад би могла да назреш у мом срцу сву дубину, *тежину* мојих осећања према теби, чак *свечаност* осећања које ме везује за тебе ЗАУВЕК. Не плашим се да изговарам сувише тешке речи. Сигуран сам у своје срце, кад би само могла да га видиш, разумела би зашто сам вечерас, у суботу, легао пун стрепње.

* Опет сам размишљао о тужним стварима, замишљао сам их.

[ЖЕНИКА АТАНАЗИУ АНТОНЕНУ АРТОУ]

четвртак увече, 20.VII 22. ПАРИЗ

Најдражи, кажем ти збогом из исте собе у којој остављам део свог живота који сам јако волела, нарочито при крају.

Дакле, опет у Паризу у јесен, Бог зна где, на ком месту.

Пре тога ћу ти писати, чим стигнем у Котере и у току целог боравка тамо. Са свом љубављу.

Женика

Марсеј, 20. јула 1922. године

Вољена. У уторак увече сам се пробудио као да је смак света. Стигао сам у 10 ујутро и спавао до вечери. Кад год бих се будио, мислио сам на тебе са бескрајном сетом. А увече сам те оплакивао као да те више нема. Био сам уверен да те никада више нећу видети. И јуче су ми се сузе појавиле у очима, али данас се опет надам. Уклапам те у све што чиним. Она је овде. Каже ми ово, каже ми оно. Ето на шта мислим. Никада нисам толико желео да те УВЕК имам са собом.

Данас је четвртак. Твоје писмо сам примио јутрос. Сада је девет увече. Кроз прозор видим велику масу плавог ваздуха, скоро црног. Тек данас поново проналазим своју мисао. Јуче и прекјуче сам био неспособан да пишем. По мозгу су ми се вртеле само неке нејасне слике, болесне слике, као слике сумрака или позне јесени. Чак и ти, и твој лик се једва назирао у мом мозгу, и због тога сам патио још више. Био сам смрвљен од умора. Чинило ми се да ћу се срушити, много сам патио. Да си била уз мене, смирила би ме мало.

Посетио сам овдашњу Колонијалну изложбу. Оставила ми је утисак пустоши, али и спокоја и свежине. Сунце, светле одоре.

Мислио сам на твоје хаљине.

Јако сам уморан. Сићи ћу да бацим ово писмо. Пошто не знам твоју нову адресу, адресираћу га на Улицу Расин. Надам се да ће стићи. Мислим да и на Улицу Расин могу овако да ти пишем. Реци ми да ли могу да ти пишем *овако*.

Из дна срца, са тобом.
Све моје сузе и моје мисли.

Антонен Арто

Не заборави да наведеш SIN.
Писаћу ти боље када будем умео.
Хтео бих да кажем много више. Али, знам да ме разумеш.

Ијер, 9. августа 1922. године

Душо моја. Напустио сам Марсеј у уторак, јуче ујутро. Послао сам ти неколико разгледница да би била са мном. У Ијеру ћу остати три дана. Одавде ћу отићи у једно месташце на обали, које се зове Кавалер. Послаћу ти адресу. Још је не знам. То је место поред мора, са огромним боровима – врло благо, врло тихо, доста обично.

Ето, бићеш са мном у тишини, бићеш моја најбоља, моја једина људска мисао.

Твоја је душа дивна. Пишеш онако како људи у Француској не знају да пишу. Рекло би се да испијам саму твоју душу, да се напајам твојом сржи. Шири се као дах, у твојим писмима се осећа уздисање саме твоје душе уз звуке старе и чежњиве музике. И управо зато што се *изражаваш* ТОТАЛНО, ти пишеш реченице које би радо потписао сваки велики писац. И баш када се усуђујеш да употребиш речи које се плашиш да неће разумети, разумем те најбоље. Не бој се да употребљаваш речи које не иду заједно, управо оне углавном највише и изражавају.

Сањао сам те неколико ноћи узастопце. Али снови су били врло лоши, за мене убитачни. То је било ових последњих осам дана, када ништа нисам добио од тебе, а онда је стигло твоје дугачко писмо, добро и дивно, срце ми је повратило.

Пиши ми како си са здрављем. Ја сам се доста лоше осећао две недеље, али сада је боље.

Јеси ли видела број Илустроване комедије датиране у јулу, а која је изашла 1. августа? *Можеш ми писати на 35, Булевар Магдалене, у Марсеју.* Писма ће ми отпослати. А касније ћеш добити и моју адресу. (Видиш ли, сада пишем у твом стилу, и не хотећи, зар не налазиш?) Не знам докле ћу остати у Кавалеру. У Паризу ми је будућност доста црна. Шта ли ће бити са мном?

На мом срцу Моја Женика.

А.А.
Антонен Арто

Кавалер, 17. августа 1922. године

Не, Женика, не, не замерам ти. И сам и сувише знам колико морам да се напрегнем да бих се довео у *стање* да ти пишем. Али, човечија душа није у речима. А онда, *ја имам* поверења. Твоје писмо, твоје дописнице ми буде осећања не само интензивна, него тако ретког *квалитета,* да најзад поседујем идеал савршене љубави, *небеске,* о којој сам сањао. А таква љубав се не доживљава два пута. Дакле, верујем у тебе. У твојој души и у мојој души има ствари којима је неопходно да се сретну. А ако би нас живот и раздвојио, душе би могле временом и да се залече, али би заувек остале *инфериорне.* Да, ти ми пружаш ствари које мало људи има привилегију да окуси, које већина и не познаје. А пошто си ти душа мог духа, постала си и душа мог живота, толико различита од саме себе, да не можеш ни замислити колико то можеш да будеш. Дакле, буди спокојна, настави да ћутиш ако ти тишина годи, ми се боље волимо када не пишемо једно другоме, јер речи су обмана. Када говоримо, изневеравамо своју душу. Довољно би нам било да се гледамо. Ствари се осећају, а и сам *покушај* да се изразе представља издају.

Јутрос, мало пре него што ћу примити твоје писмо, некакав мир ме је обузео, нека сигурност, благост, очи су ми лутале по сламним крововима, море преда мном, кад угледах твој лик, у мени и изнад мене, осетих то очима своје душе, неколико секунди није се мицао, видео сам израз твојих уста, твоју тамну пут и очи као росу кроз свеже лишће, сјајне, и због тога сам био изненађен када сам у твом писму видео да си ти мене видела онако како сам и ја тебе видео. Када се упорно гледа нека приказа, она обично нестаје, а ти си остала.

Присуствовао сам једно вече, 14. августа, предивном рађању месеца над морем, врло јапанском, са потпуно црним боровима као у Јапану, месец велик, тужан и благ, мало болешљив, жућкаст, прљав, мир над том мрачном водом и тај велики цвет болесне светлости, јесење, који је изникао из вода. Био сам душевно јако болестан пет дана, повратак неуропатије у којој ми је чувствени израз свести био одузет, нисам више могао да читам, ни да пишем, ни да мислим, нисам имао материјализоване мисли, ако може тако да се каже, јер унутра сам био дубљи, али неспособан да се изразим, парализован, сада ми се материјална душа вратила; па зар се од лудила губи и духовна душа? Тешко питање. Мало сам нејасан, можда ме тешко разумеш.

Од Дилена такође нема новости. И ја мислим да Атеље више неће постојати. Шта ли ће бити са мном? Само да нађем неки посао у Паризу. Мучно питање, јер како ћемо се ми наћи? Најзад, ти још увек знаш моју адресу.

Заувек. С тобом.
Моја душа на твојим уснама.

Нанаки.

Париз, 6. маја 1923. године

Драга и добра Женика – управо сам ти написао једно врло кратко писамце, јер сам претрпео дан несносне врућине и крајње сам уморан, али ме гризе савест, плашим се да у томе не видиш знак незаинтересованости или мањег интересовања, а никако нећу да ти дајем никаквог разлога за незадовољство или за смањено задовољство, хоћу увек да ти пружам сву суму задовољства на коју имаш право, које ти припада и због твоје љубави и због твоје душе и због свега што ти дугујем и због тога што заслужујеш лепотом, добротом своје душе, драгоценошћу твоје љубави према мени. Проналазим твоју мисао, облик твоје бити, благост којом зрачиш, у сваком атому ваздуха; лето ми доноси бескрајно богатство успомена.

Пишем ово што је само удаљени одраз моје мисли, не као превод онога што осећам, него само као наговештај онога што осећам, као што се, на пример, у мало прометном пределу оставља један камен, који подсећа на нешто, а да га не представља.

Твоју сам фотографију ставио на зид изнад свог сточића. Срећем је поново свако вече кад се вратим.

Ако ниси задовољна овим писмом, немој ми замерити. Чиним колико могу. Не могу много, али пун сам осећања и мисли према теби, то и сама знаш. А ми добро знамо да смо изнад речи, изнад гестова, изнад свих тих варљивих представљања мисли.

Стене нису у самом Локиреку, него много даље низ обалу, на 4 или можда чак на 8 километара одатле.

Пре неколико месеци сам послао две краће песме у *Нову француску ревију.* Жак Ривијер (директор) ми је сад одговорио да не може да их објави, *али да су га доста заинтересовале и да жели да ме упозна*.* Ето можда нових врата која би се могла отворити. Два портрета које сам почео су недостојне брљотине.

Лилиом ће проћи 31. овог месеца. Питоеви су заиста шармантни. Можемо их замислити на сцени, БЛАГЕ и зани-

* Видети преписку са Жаком Ривијером.

*Позориште Гастона Батрија **La Baraque da la Chimere**.

мљиве, какве их знамо. Не знам да ли се варам, али чини ми се да Питоев гаји према мени извесне симпатије, па чак и нешто што би се могло назвати поштовањем, не због онога што радим са њим, него због онога што бих могао да будем. Чак и кад сматра да нисам направио тачно оно што је он замислио, он каже: Уосталом и не знам, треба видети шта ће те урадити са светлом, можда ће испасти врло добро.

Кушита ми је рекао да си забрињавајуће омршавила.

Прекјуче сам ишао да видим прву представу Химере*. Мислим да је режија безначајна, неподношљива и гротескна. (На пример, на један долазак двоколице после невероватне буке од пуцања балона, превртања столица и људи који се пљескају по бутинама, пукао сам од смеха.) Међутим, глумци су већином добри, солидни. А бео и осветљен кружни зид ствара невероватан утисак. Сцена изгледа бескрајно велика. Човек би поверовао да додирује пространство целог неба.

Остављам те, јер је врло касно, љубећи те опет и кажем ти до скорог виђења, драга љубави моја. Свим срцем.

Антонен Арто

Париз, 13. маја 1923. године

Мила моја Румунко, лепа моја жено, друго моја. Умирем од досаде. Осећам се потпуно усамљен. Пиши ми често. Али и то није довољно. Ти си средиште, почетак и крај мог живота. Рекао бих да сам одсутан од самог себе. Сутон дана је ужасан.

Кад помислим да ћу се вратити и да нећу никога затећи. Твоје присуство је повезивало почетак и крај мог постојања. Морамо се организовати да не останемо раздвојени овог лета. И да се вратимо заједно у Париз.

[30]

Сада је страховито хладно после два дана несносне врућине. Последњих дана сам често одлазио у Латински кварт. У њему ми се много привиђаш, много више него на Монмартру. Рекло би се да ти је име урезано у ваздух. Лепо миришеш. Раскошна си и блага. Неприступачна си и врло блиска, сва сићушна. Ти си лепа жена коју човек жели, а девојчица си коју сав запрепашћен откриваш у загрљају. Волим те.

Синоћ сам најзад успео да видим Мартину у позоришту Химера. Жамоа ја заиста одлична. То што она ради крајње је и невероватно тачно и доживљено, али не баш и узбудљиво, мада беспоговорно врло лепо. Комад је доста безначајан. Није да нема извесног шарма. Сељак је врло добар. Бака је изврсна. Режија последњег чина је допадљива. Све је осмишљено почев од откуцавања зидног сата па све до затварања једног прозорског капка. То је, уосталом, и најбоље у комаду. Исликано дрвеће им је грозно, нарочито прво дрво. У другом има извесног стила. Светлосни ефекти доста успешно дочаравају јесен. Расвета је доста занимљива и два или три елемента доста значајна. Све то одаје утисак солидности о којој Дилен може само да сања. Ако француско позориште начини корак унапред, Бати би имао неке заслуге, никако Дилен. И други комад, доста површан, такође оставља утисак корака унапред. Ту постоји бар труд, извесно трагање које се не налази у Атељеу. Драга моја, налазим се у врло тешкој ситуацији. У Атељеу нисам могао да подигнем сав новац који ми дугују. Хтео бих да ти пишем сваког дана, али кад се нађем пред листом хартије, не знам шта да ти пишем, а мозак ми врви од мисли.

Пиши ми брзо, волим те, волим те, љубави, љубави, љубави, љубави...

Антонен Арто

* **Страсти марионета,** комад у три чина Роса ди Сан Секонда.

Париз, 20. маја 1923. године

Драгана моја, обожавана моја,

Најзад сам пронашао твоја два писма у књигама које си ми била донела. Покушаћу да се позабавим твојим налогом што пре. Кад би само могла да ми пишеш сваког дана. Немаш појма колико ми добро дођу твоја писма. Обожавам те.

Видео сам данас поподне Лиње Поа. Јуче сам га срео сасвим случајно, позвао ме је да присуствујем проби његове нове представе. Комад ја крајње чудан: нека врста Стриндберга и Данунција или, ако хоћеш, Стриндберг зачињен италијанском сензуалношћу*. Атмосфера је некако аветињска и болешљива у најбољем смислу. Проба је протекла мирно. Али, доживели смо један величанствен тренутак. То је било када се Лиње По попео на сцену да једном глумцу да индикацију. Одиграо је један делић сцене на потресан и величанствен начин. Емоција у комаду је потпуно церебрална и унутрашња. Биле су му довољне једна или две реченице и један пролаз, да ми натера сузе на очи. Обдарен је, уосталом, импозантним изгледом, високог раста и седе косе. Подсећа на Станиславског, са нечим пробојнијим од њега, али са мање зрачења. Он је заиста велики глумац. После пробе нашао сам га у његовој ложи. Питао ме је кад ћу му донети свој позоришни комад и рекао да ће га одмах играти. Каква штета што не могу да радим. С друге стране, питао ме је какве су ми намере у вези са позориштем. Обећао ми је да ће ми поверити идућег новембра једну врло значајну улогу у Стриндберговој **Сонати духова** – у којој ће сви моји квалитети, па чак и моја претеривања (то он говори) имати прилике да се развију. То је, изгледа, улога једног сенилног старца који седи у колицима. О томе ми је говорио онако, а да га нисам ни питао. Био је диван. Чак ми је тражио

*Арто започиње глумачку каријеру у позоришту **L'Oeuvre** 17. фебруара 1921. малом улогом у комаду Анрија де Рењијеа **Зганарелова савест**. Касније ће се тога сетити:"*Једна од мојих првих улога у позоришту била је улога човека који се појављује у последњој сцени једног бљутавог, блаженог, тромог, празног, драматичног и претрпаног чина и који каже спуштеним тоном "Могу ли да уђем? Могу ли да уђем? Могу ли да уђем?" После чега пада завеса.* А. Адамов, "L'Aveu", *Les Cahiers de la Pleiade, 1947, 2.*

да учествује у претплати за моју књижицу песама, коју ћу му уосталом и посветити. Чак је направио алузију на једну улогу: известан Фулдал у Ибзеновом ЈОНУ ГАБРИЈЕЛУ БОРКМАНУ. Морам да одем једног од наредних поподнева да препишем улогу. Рекао ми је да радим на њој летос код куће, да бих је знао напамет на почетку сезоне. Нада се, каже, да ће ми то донети велики успех који ће ме испунити задовољством и истовремено бити на част позоришту EVR*.

Све је то врло лепо, и неочекивана срећа. Вратио сам се из позоришта колима Џима Жералда, који ми се љубазно понудио да ме повезе.

Очекујем те 13. јуна. Гладан сам да те опет видим. Умирем од досаде. Јесам ли ти рекао да је моја књига изашла? Послаћу ти један примерак у току идуће седмице, чим ми Канавјлер буде дао моја три примерка.

Нећу да се више растајемо. Кудгод да одлазиш, треба да идемо заједно.

Ставио сам твоју фотографију на зид. Она више него да ме подсећа на твој лик. Подсећа ме и на твој мирис, на густину твоје пути. Мека је и чврста, блага и пробојна као ти, а пуна поезије.

Пиши ми сваког дана. Макар била и мала картица, али немој ми никада ништа замерати, нарочито *неправедно*. Уосталом, скоро све твоје замерке су неправедне и сурове – обожавам те. Осећам да ће ми се живот много променити идуће године. Мислио сам данас поподне да бих могао да будем тако пријатан према теби, само да ме здравље послужи.

Свим срцем, мила Женика.

Антонен Арто

Марсеј, 2. септембра 1923. године

Користим тренутак спокоја да бих ти писао, најдражи анђеле. Од повратка овамо

*Највероватније је реч о **Достојевском** Андре Жида.

мучим се као ђаво. До те мере сам испаћен, да ми се чини да ће ми душа препући, да ћу се обезнанити од бола. Јуче, после четири и по дана трпљења, коначно сам се помирио са тим да морам нешто да узмем. То ми је донело сан и данашњи дан сам провео мало боље. Сањао сам да ми је Лање По учинио не знам тачно какву услугу и да ми је понудио да играм у позоришту. Сан је био бистар и напет, слике као да су достигле врхунац разговетности, било је болно због чистоте и јасноће. Кроз сан сам се чак сећао патње и море коју сам доживљавао у току дана. Осећао сам да све то није реалност.

Осећам се сувише болесним да дођем у Париз у непознату кућу, и то још да се пењем на пети спрат, иначе бих изабрао собу у Улици Нувел, али боље је да ми задржиш собу у хотелу Вентимиља, у броју 230. Када будем у Паризу, побринућу се да променим.

Како се ти осећаш? Ја на тебе мислим непрестано, рекао бих да сваки мој гест ти условљаваш, да му дајеш смисла. Разумеш ли? Ја сам у ужасном положају. Упркос искреној и чврстој одлуци да никада више ништа не узмем и да у том погледу водим нормалан живот, осећам да ме болест тера да поново упаднем у то. Најдражи анђеле, да ниси задржала сувише лошу успомену на прошло лето са мном? Како сам те намучио !!! Знам да ми не замераш, али моја грижа савести расте на помисао да нисам свој сопствени господар и да то може поново да се деси.

Шта мислиш о Достојевском? Та књига* је интелигентна али уска, и по мом мишљењу оставља лик Достојевског као неку мртву ствар.

Од свег срца и са најдрагоценијим мислима.

Ант. Арто

(Париз), 22. октобра 1923. године

Драга Женика, најдража,

Могу ти одговорити само следеће:

Када неко некога заиста воли, прихвата га целог, са манама, грешкама, са његовом муком, без роптања. Нећу никада пристати да се одвојим од тебе, НИКАДА. У љубави нема цењкања, или све или ништа. Али, у овом случају мени треба све. Пошто ти немаш милости према мени, пошто ми не допушташ ни најмањи предах, пошто никако да решиш да постанеш разумна, и ја ћу бити суров и рећи ћу ти : ти патиш, па шта, настави да патиш. Ја патим као уклет, премашио сам већ сву патњу, па ипак ЖИВИМ и стрпљив сам. Буди стрпљива и ти, чини што и ја. Ти са мном немаш само неприлика. Имаш и добрих тренутака. За мене, у мом животу нема више добрих тренутака. Свака секунда је *вечност* пакла, БЕЗ ИЗЛАЗА, без наде. Чудно је, чудно, да се ти не жалиш на моју болест, а упорно се и вечито жалиш на средства која узимам да бих ублажио ту бол. Што се тиче твојих закључака о последицама тог ублажавања, одавно сам престао о њима да расправљам. Овде није реч о медицинским питањима. Схвати најзад, једном заувек, да свој живот сматрам изгубљеним, а и да није, болови од којих цвилим су тако страшни да бих одустао од живота одмах, само да их се ослободим, и све бих дао само за један час олакшања. Све ме се друго не тиче. Саслушај још ово:

Имао сам можда и добрих вести да ти саопштим, али крајњи чемер у који ме је бацило твоје писмо сатерао их је у задњи план. Био сам на прегледу код доктора Тулуза, кога сматрам једним од врло значајних лекара. Он је компетентан неуролог. И чим сам му описао прва узнемирења која ме спопадају, најзад сам, први пут у животу, имао утисак да се налазим пред човеком који схвата *посебну природу* моје болести. Поставио ми је тако одређена питања, тачно у смислу онога што осећам, да сам схватио да је он најзад нешто открио. И уосталом, када ми је испитао рефлексе, узвикнуо је: *Ах, нашао сам кључ проблема.* Сутра ћу га поново видети да бих сазнао о чему је реч, али ето најзад наде. Смири се, дакле. То ће се ускоро средити, а ти ми напиши мирније и љубазније писмо. Остани у Румунији што можеш дуже, то је боље за тебе.

Са најбољим мислима и нежношћу.

Антонен Арто

Још само једну реч:

Мора да си стварно болесна, да су ти усамљеност, туга, даљина, пореметили разум, када си у стању да ми напишеш такво писмо, после петнаест дана ћутања, и да ми после свег тог времена то буду прве новости које ми о себи саопштаваш. Ти си злочинац јер немаш сажаљења према мојој изгубљености, мом болу, мом мучеништву, него им само доливаш своја бедна јадиковања.

Пре свега, хоћу да ти кажем следеће:

Раставићу се од свог отрова тек кад ми здравствено стање буде то дозволило, *а за то време ћемо остати заједно,* јер ти нећеш бити толико свирепа да ме оставиш у мојој несрећи.

Схвати најзад да ми ти ИСПИЈАШ мозак. Нећу да се више икада појави то питање међу нама. Читајући твоје писмо дође ми да урлам, не због тога шта ми говориш, него зато што си тврдоглава, непоправљиво.

Помози ми уместо да доливаш на моју муку, схвати најзад да сви твоји разлози не могу да утичу на мене, јер ме је моја стравична судбина већ одавно ставила *ван људског разума,* ван живота. Схвати да бих за ЈЕДАН ЈЕДИНИ час стварног спокоја дао цео живот. Мисли на *интензитет моје патње* који ме је ставио у такво душевно стање уместо да размишљаш о мом душевном стању. Размисли о томе, размисли о ових неколико последњих реченица, размисли о њима озбиљно, искрено, свом својом душом. *Указаће ти се кључ мојих поступака.*

А нарочито ми не помињи да ћеш ме напустити. Ја сам сам на свету, то могу рећи. Окружен сам понорима, окован боловима. Цело твоје писмо сматрам лудоријом. Нећу одговарати на твоја питања. Не прихватам да се ИШТА, ама баш ишта промени међу нама. Схваташ ли?

Одговорићеш ми сместа. Извини за грубост овог писма. Али не могу више да се борим са очајањем. У стању сам да се сместа убијем ако ми само још једном будеш писала на исти начин. Мисли на ужасну тескобу у коју си ме сатерала, немилосрдни демоне која знаш да будеш и анђео када то хоћеш. Мени су потребни анђели. Сувише ме пакла обавија већ и сувише година. Најзад, како не схваташ, ја сам сагорео већ сто хиљада људских живота, у боловима.

Пиши ми ускоро и опрости. Воли ме. – И смири се. Гледај само како пишем. Видиш и сама да је већ боље. Стрпи се.

Твој несрећни

А. Арто

24. октобар 1923. године

Треба да се смириш, драга, анђеле. Већ ми је боље. Дух ми се повратио. Још увек сам жив. Ако неко од нас двоје треба да оздрави, то си ти, а не ја. Свом својом душом, свим оним што је најчистије у мени кунем ти се једном заувек да си увек претеривала по питању моје болести. Питај моју мајку ако је познајеш. Она ће ти рећи да сам увек био немилосрдан са својим најближим, и то много пре опијума, да нисам могао да поднесем ни најмањи приговор. Волео бих да си ме познавала пре три године, пре пет година, пре десет година, био сам незауздани демон због болести која је тиња-

ла у мени, а не због опијума. Било шта да мислиш о томе, нисам почео да пушим опијум од свог повратка овамо. Твоји закључци су погрешни. Истина је, узимам опијум с времена на време, али то није из навике, кунем ти се у своје будуће постојање, у *вишу реалност свог духа*, до које ми је стало највише на свету. Ти си опседнута, Женика, треба да одлучиш да се лечиш. На твоју срећу, теби је довољно да решиш и да размислиш. Волим те. Ти никада ниси могла, ниси хтела да ми верујеш, јер је ТВОЈА ОПСЕСИЈА била јача од истине. О чему је реч, Женика? Ти никада ниси хтела да поставиш право питање. Схвати најзад да је суштинска ствар – ИНТЕНЗИТЕТ патње. Ти ми увек говориш о мом животу, о будућем излечењу, али схвати да је *идеја патње* јача од идеје излечења, од идеје живота. А за мене се ради о томе, да ублажим ту патњу, јер ме сам интензитет те патње *спречава* да мислим о било чему другом. Ти никада ниси одмерила интензитет те патње. Ти ми говориш да чекам, да будем стрпљив, као да ми ужас живота допушта да чекам. Твој здрав мозак, твоје тело које не познаје моје боли, казују ти да могу да чекам, али моје згрчено тело, моје измрцварено тело, мој истестерисан мозак не остављају ми времена да чекам. Не враћај се непрестано на исте аргументе. Пре два дана си ме бацила у очајање. Освести се. Видиш ваљда по овом писму да сам МНОГО луциднији од тебе.

Душо драга.

Наки

Париз, 31. јануара 1924. године

Женика, прочитај бар још ово писмо, прочитај га кад се будеш осећала одморнијом.

Женика, вољена Женика,

Не знам шта си одлучила, али ја сам много размишљао о нама двома и ако осећаш да си се мало смирила, покушај да помислиш да то што те толико мучи код мене није толико моје понашање, колико то што ти мислиш да је узрок мог таквог понашања. У животу има много облака, а што ти изгледају толико страшни, искључиво је због околности. Мисли мало на мене, мисли шта ми можеш замерити ван тога. Ја чиним све за тебе. Дајем ти сву своју душу. Добар сам колико могу. Прихватам све од тебе. Која се жена не би узбудила да види човека тако уздрхталог и потчињеног, какав сам јуче био пред тобом.

Ја према теби никада нисам био тако окрутан, срце ми се пред тобом увек топило.

Сети се велике вечери у Котереу , када сам ти падао у наручје чим би ме погледала. Не треба бити, Женика, немилосрднији од самог живота. Да би смирила душу можемо, ако то желиш, да се виђамо ређе, али ми ћемо увек бити две душе које се воле упркос свему.

изнад живота,
изнад околности,
изнад ствари које ће се десити,

а то, Женика, ти не можеш, немаш право да ми одузмеш,

не смеш ни да помислиш да треба да те напустим,

твоја душа не може ме напустити,

али средићемо међу нама нови начин материјалног живота.

Наки

Марсеј, 2. фебруара 1924. године

Прочитај ово до краја, Женика, тек кад будеш стигла на крај моћи ћеш да схватиш.

Не буди нестрпљива пре него што будеш све прочитала.

Са свом душом.

Тако ми је било добро у последње време. Дух ми се ослобађао. Сада је све готово. Као да сам одузет. Погодила ме је катаклизма којој нема имена и која ме је пренеразила. Туга ме обавија *физички*. Глава ми је сва утрнута као да су по њој ударали пендрецима. По мозгу ми се непрестано врти то што се десило међу нама. У болести каква је моја, оваква туга је страшна. Осећам да нећу моћи да је поднесем. О Женика, не бој се. Немој мислити да ћу нешто сам да предузмем. Напротив.

Зашто ми никада ниси веровала? Зашто не верујеш да је моја стара болест сама по себи у стању да ме стави у душевна стања којих се толико плашиш? Сигуран сам, кад би само могла да поверујеш да та лоша стања произилазе искључиво из моје болести, могла би лакше да их поднесеш.

Разумем те, разумем те, Женика. Знам да твоје неспокојство и твој бес произилазе из силине твоје љубави. Знам да те то неспокојство паралише и спречава да мислиш, јер је проблем нерешив. Али, мораш ми веровати. У овоме што ти кажем нема никакве противречности. Требало ме је познавати пре свега овога. Видела би да ми се још тада мењало лице, да ми је кожа из дана у дан старила. Када би потпуно прихватила ту идеју, много би те мање погађали неки детаљи које примећујеш на мени, све би ти изгледало другачије.

А за сада буди мирна, користим се тиме што ми је боље, што сам код своје куће и што се одмарам, да бих се навикао да ништа не радим. Видећеш то кад се будем вратио. Пристани само да ме видиш. Одолевам чак и својој неизмерној тузи. Од пре три дана сам као мртав, али одолевам. Али за милост, не напуштај ме, у том случају дан моје смрти неће бити далеко.

Ако осећаш да си се заиста мало смирила и да можеш да размишљаш о свему што се десило међу нама, саслушај још ово:

и ја себи кажем: ако ме она тако мало воли да би могла да претпостави спокој свог живота нашој љубави, она ме занима много мање, откачићу се од ње.

А онда схватим да јој управо неизмерност љубави чини живот са мном тако горким, да ме толико не воли бринула би се много мање за мене, патила би много мање: видиш ли како те разумем. Али, хтео бих да и ти са своје стране схватиш да немаш разлога да се толико узнемираваш. Ти и сувише заборављаш да ми се летос болест ужасно погоршала. Дај ми времена да изађем из те кризе. А дотле ћемо се виђати много мање. Нећемо више јести заједно. Долазићу само када сам слободан да те пратим у позориште. Гледаћемо представе заједно. Тако нећеш више имати прилике да видиш на мени промене које те ужасавају. Приметићеш да су та стања код мене пролазна, и пошто ћеш ме процењивати само уопштено, видећеш да је моје здравље углавном много боље. У међувремену ћемо се дописивати. По повратку из Румуније си ми рекла: осетила сам да више немам због чега да се бринем. Женика, ово сурово искуство ће ми послужити. Научио сам за ова три дана шта треба да чиним. *Никада* нисам овако патио. Најзад ми поверуј. Ја нећу да ти уништим живот. Учинићу све да бих те смирио, чак СВЕ што се и сама не би усудила да тражиш од мене.

Париз, 6. децембра 1924. године

У тренутку када ме налазиш у највећем очајању, не треба да долазиш да ме мучиш својим јадиковањем, претњама, увек си ме напуштала у најтежим, у најопаснијим тренуцима мога живота; ниси достојна да будеш супруга човека, јер ниси у стању да разумеш мој дух. Схваташ ли, кад би било довољно да укинем једну извесну ствар да би ми се стање побољшало, одавно бих то урадио, али мој ужас и

јесте у томе, да немам више право да будем болестан, да се жалим на било шта, а да се твоја мисао не врати *ступидно* увек на исту тачку: ама у име чега, питам те, толико држиш до свог уверења, ти ме познајеш *сувише мало времена* да би могла да ми судиш. Ја патим већ ДЕСЕТ година, познајем своју болест, познајем све симптоме и не жалим се никада на нешто друго, сем на болове који су ме увек мучили, болове не само тела, него и душе, који су најтежи, најнемилосрднији, које ничим не можеш спречити, а када видим тебе која ништа не знаш, како покушаваш да ми објасниш моју болест и да је приписујеш потпуно секундарним разлозима, а секундарним и због тога *што су се појавили много после болести,* могу само да слегнем раменима, одустајем од сваке наде да ћу те убедити и још сам очајнији кад видим да ме биће које би требало да ми буде најближе, највише оптужује. Мислиш ли да бих прексиноћ пао у такав бес, да у твом ставу према мени није било од тренутка када си ступила у моју собу, нечег мутног, двосмисленог, што сам јасно осетио мада ми је твоје писмо стигло тек касније? Иди, молим те! Немам шта друго да ти кажем. Осећам се ужасно усамљен. Твоје писмо ме је само дотукло.
Толико.

[ЖЕНИКА АТАНАЗИУ АНТОНЕНУ АРТОУ]

Тешко је, али је добро тако.

Пошто ме поштујеш онолико колико те још интерес везује за мене, па добро! останимо на томе.
Не желим да те сматрам другачијим, каквог те још нисам видела, а и ја нећу да се унизим према човеку у толикој мери. И ја нисам таква. Упркос тешкоћама живота, не желим да због тога постанем слаба и ништарија, како ми чиниш част да ме сматраш до сада и већ од пре извесног времена. Пошто немаш довољно новца да проведеш данашњи дан, прилажем овде 20 франака.
Не могу ти дати више, и ја овај новац добијам по врло високој цени.
Заиста нисам очекивала овакав расплет.
Твоје данашње понашање ми је заувек одредило став; о сумњичењу које си изразио овога пута чак преда мном, без и најмањег стида.
Убудуће знам како ћу се понашати према мушкарцима. Хвала ти за ту последњу поуку која ће ми служити целог живота. Збогом.

Атаназиу.

Нисам код куће.
И нећу више НИКАДА бити.
ДОСТА ми је.

Париз, новембра 1925. године

Да ниси деловала у наступу беса, приметила би и сама да неколико стотина парица које ми позајмљујеш с времена на време и које ти уосталом одмах враћам, не би могле да представљају довољан интерес да ме задржи уз неку жену, ако сам ти тражио новац у таквом тренутку, то је стога што нисам могао да учиним другачије и што бих без тога био принуђен да проведем дан без јела, али кад је већ тако, и пошто си довољно луда да помислиш... да помислиш шта? најзад – враћам ти твој новац, не треба ми. А сада схвати да НИШТА није готово међу нама, ти ме с друге стране довољно познајеш да би *разумела* да ако је мени стало до тебе а ти упорно остајеш удаљена, нећу устукнути ни од каквог скандала да бих доспео до тебе и да бих те пронашао, у стању у каквом сам не ризикујем бог зна шта. Сада ми је само стало да ти кажем да ми је много стало до тебе и да си ти моја једина и мој једини друг. Доћи ћу да те видим сутра и молим те да ми не затвараш врата, јер сам одлучио да их обијем, макар сравнио са земљом настојника, собарице итд. Не терај ме да идем до тих крајности.

Н.

Марсеј, 11. децембра 1925. године

Немаш појма колико ме је твоје писмо погодило, мила моја, али није потребно да ми препоручујеш да будем благ и добар, ја довољно знам шта ти дугујем да не бих горко жалио сву непристојност и свирепост свог понашања према теби, а штавише ти добро знаш да те волим како сигурно никада више нећу волети. Ти си и сувише измешана са мојим бићем да ми сада не би била драгоценија и од самог тог бића. Да нисам затрован патњом као што јесам, знао бих боље да ти прикажем у којој је мери мој живот близак твом и каквом те бескрајном пажњом обавијам, какву не можеш ни наслутити. Због тога горим од жеље да будем поново сједињен са тобом и молим да учиниш и немогуће да би убрзала свој одлазак у Мантон, да бих те поново видео.
Твој.

Нанаки.

Марсеј, 10. фебруара 1926. године

Лепа моја девојчице,
Добро сам стигао и није ми ни лоше. Извини што ти нисам одмах писао, био сам толико изнурен, да сам спавао добар део дана. Буди без бриге за своје деонице. Изгледа да пораст вредности почиње да се наслућује, а ти у сваком случају треба само мало да се стрпиш. Ганс ми је одговорио да не може још да ми да никакав одређен одговор, а да му у сваком случају нећу бити потребан пре 1. априла *најраније* и саветује ми да дотле потражим нешто друго! Схваташ? Због тога ћу сместа да се вратим у Париз. Немам намеру да овде иструлим. Да сам могао да рачунам на своје здравље, већ бих нашао посао. Теби саветујем да се ни ти са своје стране не опушташ, ако желиш нешто да постигнеш. А ја, ја морам да зарадим за хлеб. Већ сам 5 година у беди, а будућност никако да се разведри. Није могуће да ће моја ситуација остати тако неизвесна и жалосна. Твоја љубав ми је једина утеха. Ти си моја равнотежа у овом свету и моје уточиште. Рачунај на мене као што ја рачунам на тебе. Волим те свим својим животом. Треба такође да одлучиш да своју ствар *неодложно* поставиш на ноге. Не дај људима да те забораве.
Љубим те из дна срца.

Нанаки.

Париз, 27. јула 1926. године

Женика, начин на који си ме напустила *дубоко* ме је ражалостио. Било је то вече које ће значити нешто у мом животу. Уверавам те да не заслужујем ни твоју равнодушност ни твој садашњи презир. Привржен сам ти више него икада, међутим плашим се да је то сада само у облацима. Не могу да се помирим с тим да је све међу нама завршено, а нарочито то што себи допушташ да ме видиш другачијег него што јесам у стварности, каквог си ме увек видела. Хоћеш ли да ми кажеш чиме сам се срозао у твојим очима. Све у свему, ти ми можеш у основи замерити само моју претерану искреност према теби. Али, схвати да само твој успаљени мозак преиначава ту искреност, тако да изгледа као да је осуда. Ти си неправедна, Женика, несхватљиво неправедна, неправедношћу оштријом од сваког ножа. Цео мој живот, сви моји садашњи и прошли поступци, а нарочито неки *недавни* поступци требало је довољно да те охрабре. У тим поступцима јасно се испољавају и мој дух, и моје срце, и моје тело, и моје месо, и дубока верност мога бића. Ја не могу да нанесем зло, не могу реално ни да га замислим, моји по-

ступци потврђују доброту мог срца. Женика, ја стављам и увек ћу стављати изнад свега то што је било међу нама, то што *јесте,* што ће бити. Моја слабост, моја слабост која не потиче од духа, цела произилази из стешњености мог живота, наводи ме на олаке поступке, али срце мог срца теби припада. Одузми ми то срце, понеси га са собом, и ја ћу остати са својим слабашним животом – дивим се твом духу и твојој души, Женика, *кунем ти се* свом истинитошћу своје душе. Када ти нешто замерам, то ја зато што бих хтео да си савршена, зато што *предвиђам* и што бих хтео да убијем мишљење других о теби у самим вијугама њихових бестидних мозгова. На крају крајева, живот ме је сатро, стално сам срозаван на место које ми не припада, у коме сам себе проклињем, вређам, очајавам. Можеш ли осетити шта значи очајање срасло за Личност, као што је кожа за месо. То очајање је исто као и твоје, исте природе, због њега се више ни у живот не верује, у право на постојање, у вредност свог сопственог живота. Знам да оно искључује човека из човечанства и да погађа и саму егзистенцијалну везу са животом, знам то и утолико те боље разумем. Знам, недостају ми рукавице и обзири. Недостојан сам те. Твоје сузе, лепи мој анђеле, биле су за мене као витриол, утолико страшнији витриол, што ми је *само мој дух* откривао његову снагу. Био сам и сувише лишен спонтане, природне сензибилности, да бих га осетио физички. Али те сузе, уколико их се не одрекнеш, уколико истрајеш да ми замераш, отроваће ми живот. На коленима те молим за опроштај, без наде да ћу те излечити, јер је твоје очајање сувише метафизичко, лепа моја мудрице. И то са душом каква је твоја, усуђујеш се да очајаваш над собом !! Какав бесмисао. Ти си изнад оних који ти суде. Не допуштам ти да сумњаш да *ја* ТО заиста мислим. Добро знам да сам погрешио што сам ти пребацивао, али не разумеш ли да ја не познајем *начин употребе* апсолутног, ма колико да га живо предосећам. Ја сам лишен меса, стварности у овом свету. Зар то не разумеш? У томе је моја сакатост. То је моја слабост. Ја сам човек слаб, а ти си пуна и велика. Мој дух ти каже, а у овом часу ти говорим *са највиших врхова самог себе,* да је чисто ситничарење то што те сада осуђујем због замерки које су те тако ужасно раниле. То је стога што *у тренутку,* дословно, заборављам колико си ти узвишено биће и качим се за делове људског, споредне, крхке честице саме тебе, као што и у мени има споредних и крхких честица, и то у много већем броју него у теби. А мислиш ли да бих могао тако интензивно да доживим те смицалице душе које ти неправедно пребацујем, да нисам схватио да си нападнута истом болешћу којом и ја? Све су то ништарије у односу на твој дух. То те се не дотиче, то те не прља. Буди сигурна у саму себе, Женика, ти си дубока душа, дух који види високо и велико. А ја сам изгубљен у облацима, реалност ме више не похађа довољно, због тога ми се губиш из вида, *заборављам те,* упуштам се у критике које су ступидније и од мене самог. Говорила си директно мом срцу, добро си увидела ко сам и шта сам, када си ми рекла да сам *човек,* и боље од тога, расветлила си ме самом мени, срце си ми загрејала. Хвала ти. Ах, ти, како умеш добро да ме разумеш. Јесте, био сам грозан. Али, схвати да је то што сам хтео да ти кажем била само *физичка* замерка, за разлику од онога што мислиш. То се не дотиче твога живота. Твој дух је сачуван. Није ни најмање дотакнут мојом малоумном замерком. Твој дух је као тешка стена, у његовој тежини је његова суштина, дубина, када је стављена у покрет на малој низбрдици за њу се каче гранчице и мењају јој путању само за милиметар, једва за један атом. Ако јој је од тога мало спала тежина, да ли је тиме променила своју природу? Није, то што је се дотакло,

што јој је малкице променило правац, неприметно, то је споља, то се не рачуна. Та стена је нетакнута, остаје невина. Тако и ти. Ти си невина и нико те никада неће достићи. Други те не познају због сопствене ограничености. Шта те се тиче. А ако ја приметим те твоје гранчице, шта то доказује друго, него да сам кукавица, бојажљив, слаб, и да заслужујем само да пљунеш на мене. Огрешио сам се, *у бити* сам погрешио. Разумеш ли моје признање, моје кајање. Осуђујеш ли ме још увек. Моја су оправдања тако дубока. Толико сам несрећан. *Пиши ми одмах.* Не чупај из мене своју душу. Силно те љубим. Пијем твоје горке сузе, горуће, на самом извору, отрованог духа, анђеле, твој.

Нанаки

(Париз), 22. августа 1926. године

Женика, твоје писмо ме обесхрабрује, замара ме и, штавише, пада врло лоше. Колико год да ријем по себи, да испитујем све своје некадашње и садашње поступке, не видим шта можеш тако страшно да ми замераш. И штавише, кад осетим силину *инерције* коју супротстављаш најискренијим објашњењима, најврелијим заклетвама, губим заувек сваку наду да ћу ти се икад приближити. Могу колико год хоћу да напињем мозак, да прочитавам твоје писмо, не видим шта ново можеш да ми замериш у понашању према теби, кад сам ти на све замерке унапред одговорио писмом. Стварно са тобом као да човек урла у ветар, као да очајава у пустињи. Сасвим си у праву кад кажеш да си ти ти. Да, убудуће си ти ти, и ништа више. И свет је затворен за тебе. Ти ме разумеш, али рекло би се да ме разумеш као у тами и у сну и као да је у питању мој двојник. Шта да ти кажем и на шта да се вратим. Уморан сам, ужасно сам уморан. Мучи ме, мрцвари ме та болест јача од мене, јача од целог мог живота, у којој се растаче све чега има још у мени живог, узбудљивог, личног. А у том погледу твоје писмо пада врло лоше. Поверовао сам да могу да будем спокојан бар што се тебе тиче, и ево морам опет да почнем да се борим, да ти објашњавам, да се правдам. Не могу више. А и сувише је касно сада. Ако *нећеш* да разумеш, одустајем. Шта можемо. Викао сам из петних жила да нећу да те изгубим, да не мислим да је било шта измењено међу нама. Слабост ме је савладала, али и време ми је, у мојим годинама, да ископним, поготову што сам увек живео у готово потпуној чедности. Стварно сам те сматрао јачом и са више разумевања. Шта, дакле, онда да кажем да би разумела да ти *ништа не замерам,* да ти то вече о којем је реч нисам ништа пребацио, мишљење које сам изрекао о теби имало је искључиво карактер обичног обавештења. Питала си ме како си се понашала јуче увече, а ја сам ти рекао једну реч, једну једину реч, да си испала мало неспретна, а после тога сам мислио на нешто друго. Како је та једноставна реч могла да узме такве баснословне димензије. Ти, међутим, знаш како те, *у дубини,* видим. То мишљење се односило само на тај тренутак. И ја сам глупав, трапав, неспретан, сакат, а нарочито немоћан пред људима. Никада у датом тренутку, никада у току онога о чему се говори. Моја духовна шема је сасвим другачија. Тешим се варкама и најнеизвеснијим надама. Јер знам да ми је живот потпуно разорен и да нема ниједног тренутка када мој дух може да назре и најмању наду. Осећам се и сувише немилосрдно погођеним. Ти, ти немаш тих разлога да очајаваш. Чему онда те сузе. Потрошио сам осам страница хартије да ти кажем да те не осуђујем, да се то безначајно мишљење ограничава на један тренутак и на извесне околности, а ти се упорно враћаш на то. Шта још да ти кажем. Одустајем. И готово. А што се тиче

тога, да сам се острвио да те уништим !! Чиста лудост, стало ми је до тебе. Мисли ми се можда губе. Али, ја сам манијак. Међутим, ти си још гори манијак. Немој више да ме виђаш ако не можеш да ме поднесеш. Не могу ти рећи ништа друго. Или кад ме сретнеш, утули мало жар и киптање свог мозга. Нисам срео жену која ти ни до колена стиже. Дубоко презирем оне са којима сам имао односе после тебе. Није ми ни на памет падало да их упоређујем са тобом, а кад ми се то и дешавало, увек је било у твоју корист. Питај Фабера, питај друге како лепо говорим о теби. Уосталом, нећу се више враћати на то. Решио сам да те убудуће пустим да мислиш што ти је воља. Да се не буним. Ова врста правдања ме исцрпљује. Знам да на овом свету више никада нећу бити сједињен са женом као што сам био са тобом. Од тебе тражим не да сачуваш своје пријатељство према мени, него *своју љубав*. Тога сам достојан. То тврдим. Нико још у мом срцу није заузео твоје место, али треба рећи да је то изузетно место. Хоћу да ми живот и даље буде испреплетан са твојим. Да видиш, уосталом, како је твоје писмо било неумесно. Пре осам дана сам управо писао својој мајци да бих јој саопштио какви су били наши односи за ове четири године и да бих јој рекао да ме је само моја лоша ситуација спречила да се оженим тобом. Ти си једина жена на свету на коју бих могао да рачунам. Знао сам да могу мирно да се ослоним на свеукупну твоју љубав. Ван тебе за мене неће више бити *свеукупности* ни у чему у овом животу који ми се, уосталом, све више измиче због учесталих удара муње, у патњама некаквог апстрактног порађања. Одвратно рађање фантома. Да. Осећам живот како излеће из мене и напушта ме као стуб чврстог ваздуха. Повремено ужасно патим. Нерви су ми од мермера. Моја скамењена осећајност не додирује више ваздух који ме окружује, чак и душа ми је постала чврста материја коју ништа не покреће, мозак ми је пао у клопку, велику клопку, скоро универзалну клопку. Не могу више да издржим. И сама *помисао* да продрмам своје решетке изгледа ми као обећана земља, као стање и сувише лепо за мене. Бог никако није праведан што тако заробљава једну свест. Данас нисам могао да изађем. – Где ми је моја узданица, где си Женика, пријатељу, сестро, ти која си била моја жена – чак сам и на улици остао непомичан. *Нисам био ништа* до моје тело. Осетио сам да је свет зауставио своје слике. И то све без икакве метафизике. Једноставно, описујем једно грозно осећање. Хтео бих чак не да га описујем, него да фотографишем ту сагорелу немоћ која посрће у мени као кривуља живота. У извесним тренуцима осећам да је од мене остала само гомила живота чија се глава размрскала о неочековане зидине. Ах, у тим тренуцима доста ми је живота. Заточен сам, али заточен безнадежно. Заточен до последњих резерви. За моју мисао нема више ни одступнице ни прибежишта. У свету нема више комуникације. Замисли стање дављеника за кога живот значи дисање. Исто тако, за мене живот значи мислити, а било који покрет мисли потпуно ми је немогућ, нерви су ми запечаћени заувек. Уосталом, нема речи за тај ужас и све слике су прегрубе. Ја сам немоћан, а та немоћ захвата све чега у мени има најбистријег, најслободнијег, по природи најтананијег и највраздушастијег. И баш то што је неким ђаволјим чудом раније нападало само мене, сада је и само заробљено, изгубљено и згрчено, у самој материји, беспомоћно, безизлазно. А то што ти сада пишем овако дуго као што видиш, на изглед слободно, то је зато што сам, пошто сам се вртео целог дана, пошто сам се раздирао од нестрпљења, меланхолије, море, и од тог пустог, апстрактног очајања које ти ваљда једина можеш да разумеш, решио вечерас, сматрајући да тренутак томе одговара, да узмем неуобичајену дозу опијума.

Јер без тога никада нисам слободан. Не могу собом слободно да располажем. Уосталом, чак ни са опијумом нисам слободан, нисам потпуно слободан. Стичем само извесну стабилност у игри размишљања, стабилност без које је све само рушење привида, али та стабилност дотиче само један доста безначајан део мојих мисли. На тој мисли има још много да се ради, сада већ има сувише губитака, читав рад на прошлости коју меморија више не може да надокнади. Сувише сам изгубио, а премало стекао. Док други проводе време живећи, ја га проводим очајавајући. А то што је мој мозак изгубио, никаква нова медитација не може надокнадити. Био би потребан читав живот да се поправи моја несрећа. – Не знам, уосталом, да ли ме разумеш. Али ако ме разумеш, схваташ у којој сам мери резигниран. Знам да нећу више размишљати, да ће мој дух достизати само врло сужен део ствари, да више нећу имати утисак да размишљам о реалности, да ћу се увек осећати испод самог себе, а да ћу преко свега увек осећати ту психолошку и неуролошку празнину своје душе и своје интелигенције. И знам да ни хиљадугодишње благо искуства неће моћи да надокнади ту сталну деминерализацију духа. Говорим, нажалост, као медицина. Али, очајан сам што не могу да ти докажем колико је моја болест хитна, непосредна, да на жалост није из области чистог духа, да ми она наноси бол у сваком тренутку док дишем, зачуђен и сам да са тим стравичним притиском у глави још могу слободно дисати. А ти ми причаш о несрећи. Али, које се страдање може упоредити са том безнадежном муком? Муком у којој се зна да нема друге наде до чекања и у којој се сви планови растачу у суштинској немоћи. Инсистирам ли на томе у свом неспоразуму са људима? Не. Они ме не разумеју, и готово. Чак и да ме разумеју, моја их патња не би дуго занимала. Чак и онима који су потпуно ван тога, још је и сувише стало да живе. Кад би само могли да ме поштеде својих будалаштина, својих бедних објашњења скривених иза свих тих реквизита за заборав, разних игара са картама, свих тих приземних заноса. Ви познајете само прашину, митове надевене празном сламом, који вас сатиру а да вам се срца и не дотичу. Одлазите. Ето шта претурам по глави, ето шта прежвакавам, ето моје једине мисли. То су фантоми са којима се борим. Борим се са фантомима мојих побачаја у сваком погледу, на свету и у историји. Добро сам рекао: у историји, не бацам ту реч тек тако у ветар. Видим свој дух изгубљен на огромном путу на којем се стичу раскрснице најсложенијих проблема, јединих проблема који су заиста универзални. Сва та питања су други слој испаштања у односу на моја свакодневна пропадања, на срљања у сваком тренутку. Познајеш ли ту неизмерну патњу, када осетим да бих могао да спознам, само кад бих могао да умислим, кад бих могао да обујмим сву неизмерност извесних тајанствених питања, са светлошћу пробуђеном у мени, познајеш ли ту суптилну трку усред мисли у расулу, где се суптилност траженог проблема преплиће са суптилним бекством те исте мисли. О овоме сам ти говорио само да бих ти дао слику мог уосталом бедног духовног стања. Стање нерава, стање духа, стање света. У неким тренуцима универзум ми скоро личи на немирну косу накострешену од електричног набоја.

Чврсто те стежем у загрљај.

Нанаки.

Молим те да ми вратиш ово писмо када га будеш прочитала и дала себи довољно времена да га добро прочиташ. После ћу ти га вратити. Желим да га видим после извесног времена.

Моли се за моју спонтаност,
дубоку,
исконску.

(Париз), 5. октобра 1926. године

Женика, велика љубави моја,
Слика мог понашања према теби, мог заиста гнусног става, одједном се приказала мом духу, као рашчеречени ужас. Да, најмилији мој анђеле, ти си у праву. Разумем сав твој револт, довољно ми је да се мало осврнем на себе и да размислим о целом нашем животу. Нема ниједног твог испада који не могу да оправдам када узмем у обзир бол који ти, уместо љубави, наносе моје наопако понашање и моја нарав. Ти не само да си анђео благости и стрпљења, него та благост и то стрпљење превазилазе бес у који те баца моје понашање. Женика, признајем своју нискост, кајем се и оплакујем је, али изнад свега волим те. Треба дубоко да се прожмеш тиме да је моја љубав према теби постала ствар тако дубока, тако несношљиво укорењена, да је постала гора од порока. Не треба да мислиш да те не обожавам, да не умем да те ценим. Напротив, на колена падам пред тобом. Обожавам те. Твој поглед је урезан у мој мозак дубље од убода ножем. Тај поглед којим ме пробадаш и ријеш по мени већ два дана. Попио сам твоју душу кроз тај поглед, Женика. Разумем чак и после јучерашњег урагана тон којим си ми писала и ово писмо. То је из љубави, Женика, зар не, то није зато да би ме смрвила и надјачала, то је зато што ти је стало до мене са истом вечитом силином и што не можеш да поднесеш све те компромисе које си и сувише трпела до сада, зато што сам заиста злоупотребљавао твоје стрпљење и твоју привржености. Ти би хтела да у мојој души све буде чисто као у твојој и само очајање у које си пала нагнало те је да ми пишеш тим заповедничким тоном. Ах, ужасно је било то писмо које сам примио после јучерашњег касапљења. Мој дух, који једва да је почео да се враћа у спокој, поново је почео да куца као срце. Поново сам почео да дрхтим, али је то било дрхтање без моћи, јер сам стварно испражњен. Да, сажаљеваш ме, то знам. Добро знам да су мој простаклук, насилништво, чак и опакост у односу на тебе потпуно необјешњиви. Ох, језик прегризао једном за увек. Не могу да се уздржим. *Језик ми је бржи од памети.* Мој простаклук излеће из мене као камен из праћке јер, ти то знаш АЛИ НЕ ОСЕЋАШ ДОВОЉНО, ја сам потпуно, и заувек, окамењен. Није важно, то писмо ме је заболело, јер ме је неизлечиво погодило у саму моју љубав. Јер ја те волим више од свега, стварно. А то је писмо све разорило. Немој више да ми пишеш. Међутим, после тога сам те поново видео. Чуо сам твој мили глас. Погледао сам те у очи и требало је да ти се бацим под ноге. Уместо тога, поново сам те вређао, чини ми се. Опрости, хајде, моја велика надо, моја најдубља нежности.

Нанаки

Септембра 1927. (?) године

Најдража Женика. Волео бих да баш у овом тренутку прочиташ један роман. Читајући, човек живи, умире и васкрсава. То је најлепши израз љубави који познајем. И нисам престајао да мислим на тебе, на све што нас спаја и на све што нас раздваја. Не могу да мислим на љубав а да не мислим на тебе. Наш заједнички живот, сећање на твоје гестове, на твој начин постојања, садржи све моје *искуство* о љубави. Слушај и добро схвати шта хоћу да ти кажем. Тиме не прекорачујем право које си ми дала да говорим отворена срца. Инсистирам на томе да не могу да мислим на љубав а да не мислим на тебе.

Искушења нашег заједничког живота, наши заноси, чак и наши сукоби, савршена су представа љубави како је ја замишљам. Знам да ни са којим другим бићем нећу наћи оно што сам имао са тобом. Љубав је узајамна духовна трансфузија облика, укуса, беса, чак и мржње. Када двоје достигну узајамно прожимање извесном врстом мржње, тек се онда заиста воле. А ја сам са тобом то имао.

Рекао бих да љубав није сличност привлачног, одбојног, па чак ни сличност душа. Сличност у љубави није циљ, него средство. Није важно последње неслагање ако је слога на путу тог неслагања треперила у једном датом тренутку, ако су се површине двеју душа додирнуле а затим препознале, ако се у самој суштини Бића, а нарочито у његовом понашању, у одређеном тренутку дала наслутити истоветност. *Понашати се*, имати истоветне духовне ставове, известан квалитет треперења, међусобног препознавања инстинката, ето Љубави. А та сличност духовног понашања постала је мало-помало неопходна као глад, као беснило. Човеку је потребна, грозничаво потребна та врста повереника саграђеног од истих нити као што је и сам, од истог буктања. А мени, Женика, недостају поверљиви људи, упркос свему ти си једино биће са којим ми је пријатно да говорим о извесним стварима, највећи могући збир уживања. Ти си једина којој бих желео да поверим непријатности, радости, надања, жаљења. Ти једина уводиш *атмосферу* која је истоветна са самим мојим животом. И као таква не можеш ми никада сметати. Поверити теби, на пример, надања или љубавне јаде, духовне амбиције, итд. итд.

Ето, признао сам ти сву дубину својих мисли према теби. Стало ми је да за мене задржиш оно најбоље од своје душе, а нарочито да сачуваш према мени улогу изабраног повереника, што претпоставља непоколебљиво поверење са моје, а са твоје стране и интерес и, рекао бих, чак перспективу апсолутне љубави. Тражим ли сувише? Да ли је то индискретно? Да ли је кукавички? Разуми ме добро: мој став није став човека који је изгубио жену и који се вуче на коленима за њеним скутима не би ли му се вратила. Постоји читав део твог живота, најмање чист, најмање занимљив, кога сам се коначно одрекао. – Али, сматрам да си *у извесној области* постала усамљена као и ја, и да САМО ЈА могу да испуним ту усамљеност, као што си ти једина која можеш да испуниш моју, мени је потребна твоја снага пред извесним моралним исушивањем, као што је теби потребна моја. Хоћеш ли поново да будеш уз мене нежна пријатељица, бескрајно нежна, увек спремна да дотрчиш на вапај, на коју могу да се ослоним у свако доба, а да нам животи не буду више испреплетани, или хоћеш да ме виђаш све ређе и то више као страна пријатељица него као интимни саучесник? Уверавам те да сам после нашег раскида често мислио на Смрт, или на Живот (то је иста ствар), и помисао да ћу у бескрају, да ћу у безвремену, бити сам, без своје душе која си била ти, без противтеже и компензације твојим присуством, та помисао је за мене била потпуно неподношљива. Шта хоћеш да будеш за мене наспрам Смрти и у функцији Смрти? Припадаш ли више мени или неком другом? Најбоље што је у мени и најбоље што је у теби, не заслужују ли Вечност? Не изгледа ли ти моје друштво нужно у овој пустињи, зар нећеш никада више бити моја?

Хотео бих да знам шта ти о томе мислиш, али нећу да више примам тако сувопарне поруке каква је била последња.

Нанаки

Молим те да *сачуваш* ово писмо и да ми га пошаљеш пошто га будеш прочитала. Нећу да падне под туђе погледе.

Вил Ервар, 30. октобра 1940. године

ЖЕНИКА АТАНАЗИУ

Нисам Вам никада писао, драга Женика, откако сам овде интерниран, али сам Вас много пута видео у биткама које сте

водили да бисте ме одавде избавили и при којима сте страдали заједно са мном. Спазио сам Вас пре петнаестак дана у близини булевара Клиши. А ако Вас и нисам видео ни очима духа, осетио сам дах Ваше вере у борби против Зла у многобројним приликама, а посебно она 2 дана битке крстова, када сте се тукли са духом ПРАНЕ. – Не могу овде више да издржим од болова и увреда сваке врсте које ми наноси Раса Заклетих Непријатеља Болести. – То безбожничко мучење мора да престане јер унижава свеукупност човечанства и вређа дело Господње. – До сада сам се борио свом снагом, али плашим се да ће ме снага издати. А и мени је потребна утеха и одмор. – Дођите да ме посетите што је пре могуће, већ у четвртак, ако можете. – Ви сада знате како Вас сада доживљавам и колико Вас волим.

Љубим Вас свим срцем.

Антонен Арто

Вил Ервар, 10. новембра 1940. године

Не треба чекати до идуће седмице, Женика, да тражите и да нађете, јер не верујем да ће Цигани чекати до наредне седмице да дођу по мене. А у питању је хитан одлазак одавде, напуштање ове стране света, и ја Вас позивам да кренете са мном. – У овом свету овде не може се више живети, јер је потпуно заражен. Свим чинима и другим мрачним мађијама одузимају Вам способност да видите бестидан ужас зла које се наднело нада мном, а које вас све такође окружује, да би Вас спречили да ми полетите у помоћ. Зло ће бити побеђено, под условом да више не будем слаб, треба ми помоћи. Јер муке које овде испаштам, Женика, ХУЛЕ НА БОГА.

Преклињем Вас у Вашем интересу и у име неотуђиве чистоте Добра да останете интегрално чиста и чедна, ва вјеки.

А верујте да је ситуација озбиљна. Никада није била толико тешка од настајања света и од првобитног Греха. – А да би нас све задавило, Зло не чека ништа друго него неки мањак или једноставну грешку у будности Чистих који су ме бранили усред тих застрашујућих чини мађијања и зачаравања, а који су мађијање и зачаравање самог Сотоне.

Ви сте рођени, Женика, са Божје стране, и час је близу кад ћете са оружјем у руци морати да устанете против Зла.

Грлим Вас топло.

Антонен Арто

Вил Ервар,
24. новембра 1940. године

Моја врло драга Женика,
По сваку цену треба наћи хероина и макар се убили траба ми га донети овамо. – Ето на чему смо. – Посвећени поседују истинске справе за мучење, већ сам Вам то рекао, и служе се њима са дистанце да би ме сакатили сваке ноћи док спавам, увек све више. – Ако је тешко набавити хероин или опијум, то је *искључиво* због мене, јер знају да је то једина ствар која би ми повратила снагу и омогућила ми да се борим против Зла. Најгоре у целом том случају је то, да су се сви моји пријатељи побунили, као и Ви, дигли се на оружје у Паризу, силом дошли до *хероина* да би ми га донели, а да су вам га свима отели *мађијом*, а свест вам о побуни избрисали, рамена запломбирали,
главу
и потиљак, чинима, да би вас поробили, јер тако се свети руља, а руља је сада на власти и она живи само од мојег испаштања овде. Призовите успомене и видећете да вам је један део времена избрисан. – Женика, треба напустити овај свет, али за то треба да наступи Царство Онога Света, и потребне су многобројне

наоружане трупе. Да би Цигани ушли *многобројни* у овај свет као што се прелази са брода на пристаниште, потребан ми је хероин да им отворим сва тајанствена врата и скинем Сатанине чини које их задржавају напољу док мене задржавају овде заточеног.

Рачунам на Вас и љубим Вас.

Антонен Арто

Пре две ноћи мислили сте да Вас је сан одвео у Марсеј, у продужени булевар Перије, а у ствари Ви сте из Париза посматрали сцену која се *заиста* дешавала у Марсеју, у којој је један од богова Зла изашао са свим својим армијама. Ове су Цигани, који делују ноћу, потукли до ногу, али неки од потучених војника довукли су се до Сомира, до Тулона и до Париза, поред позоришта Вје Коломбје.

[Antonin Artaud, **Lettres à Génica Athanasiou**, Gallimard, 1969]

Превели са француског
Светлана и Фрањо Термачић

ХЕЛИОГАБАЛ ИЛИ КРУНИСАНИ АНАРХИСТА

Анархиста каже:

Ни Бог ни учитељ, ја сасвим сам.

Хелиогабал, када је једном на престолу, не прихвата ниједан закон; он је учитељ. Његов лични закон постаће тако закон свих. Он намеће своју тиранију. Сваки тиранин је у суштини анархиста који је узео круну и свет баца под ноге.

Можда постоји нека друга идеја у Хелиогабаловој анархији. Верујући да је бог, идентификујући се са својим богом, он не чини никада грешку да измисли људски закон, апсурдан и глуп људски закон, којим би он, бог, говорио. Он се потчињава божанском закону, којем је посвећен, и треба увидети да осим неких изгреда ту и тамо, неких безначајних шала, Хелиогабал никада није напустио мистично становиште отелотвореног бога, који се покорава миленијумском божанском обреду.

Стигавши у Рим, Хелиогабал лови чланове Сената и на њихова места поставља жене. За Римљане то је анархија, али за религију менструације, која је основала тирски пурпур, и за Хелиогабала који је поставља, то је само једноставно успостављање равнотеже, разуман повратак закону, зато што се он тој жени, која је прворођена, и која је прва ушла у космички поредак, враћа да би сачинио законе.

□ □ □

Хелиогабал је могао да стигне у Рим у пролеће 218, после једног чудног похода полног органа, муњевите помаме славља преко целог Балкана. Час јурећи што је могуће брже на својим колима, прикривен бахантkињама, са Фалусом од десет тона који иза њега прати поворку, у некој врсти огромног кавеза, који као да је направљен за кита или мамута. Час стаје, показујући своја богатства, откривајући шта све може да предочи од раскоши, дарежљивости, и чудних парада пред глупим и застрашеним становништвом. Док га вуче триста бикова, које разјарује узнемиравајући их чопором окованих хијена које урлају, са Фалусом на огромним спљоштеним двоколицама, точкова широких као бут слона, прелази преко Турске, Европе, Македоније, Грчке, Балкана, Аустрије, брзином трчеће зебре.

Онда, с времена на време, почиње музика. Стају. Подижу се бахантkиње. Фалус стоји на свом подножју, истегнут конопцима, са врхом у ваздуху. И излази гомила педера, глумаца, играча, ушкопљених и мумифицираних Гала.

Јер, одиграва се ритуал смрти, ритуал одсецања полних органа, предмета од удова разапетих, уштављених, потпуно

зацрњених као палице стврднуте у ватри. Удови – набијени на палице као свеће на клин, као шиљци масе бодежа; обешени као звончићи под златним савијеним луковима: забодени на огромне табле као ексери на штиту, окрећу се на ватри на средини плеса Гала, које људи на штулама покрећу као да су живи.

И увек у пароксизму, у лудилу, у тренутку када гласови промукну, прелазећи у расплодни женски алт, Хелиогабал, који на стидној кости има некаквог гвозденог паука, чије ноге гребу његову кожу, изазивајући шикљање крви на сваки нагли покрет његових бедара посутих шафраном, са удом умоченим у злато, прекривеним златом, непроменљивим, крутим, некорисним, невиним, стиже, са сунчаном тијаром, са својим огртачем испуњеним камењем, који гута ватра.

Његов улазак је леп као плес, предивно изведеног плесног корака, иако Хелиогабал није ни по чему плесач. Тишина, а затим се уздижу ватре, оргија, почиње опора оргија. Хелиогабал прикупља крике, усмерава жестину расплодних и исушених, жестину смрти, непотребни ритуал.

Ти инструменти, то драго камење, те ципеле, та одећа и те тканине, та сулуда музичка одбројавања о жицу или добош, у чегртаљке, чинеле, египатске бубњеве, грчке лире, цитре, флауте итд., ти оркестри свирала, азора, харфи, небела, и те заставе, животиње, животињске коже, пера птица из свих времена, читава та монструозна раскош, коју на границама чува педесет хиљада спремних стражара који уображавају да возе сунце, читава та религиозна раскош има смисао. Моћни ритуални смисао као што сва дела владара Хелиогабала имају смисао, насупрот ономе што историја о томе каже.

Хелиогабал улази у Рим, једног мартовског јутра 218, у зору, у време које се отприлике поклапа са мартовским идама. И ту је продро натрашке. Испред њега је Фалус, кога вуче триста девојака обнажених груди, за којима иде триста бикова, сада тромих и мирних, којима је пред зору дато јако успављујуће средство.

Он улази обавијен дугиним бојама од разноврсних пера која се њишу на ветру као заставе. Иза њега, златни град, неодређено сабласан. Испред њега, намирисани чопор жена, дремљивих бикова, Фалус на својим колима окованим златом, које блиста испод огромног сунцобрана. А са стране, двоструки ред ударача, трубача, свирача, леута, ударача у асирска цимбала. И на самом крају, простирка за три мајке: Јулију Месу, Јулију Семију и Јулију Мамеу, хришћанку која спава и ништа не примећује.

Када Хелиогабал улази у Рим, у зору, првог дана мартовских ида, не са римског, већ са становишта сиријског свештенства, занемарена примена једног принципа постаје моћни ритуал. Постоји и ритуал који са религиозног становишта има своје значење, али који, са становишта римских обичаја, каже да Хелиогабал у Рим улази као господар, али с леђа, и да најпре Римском царству даје своје дупе.

Када је славље крунисања завршено и када је дао своју педерску реч, Хелиогабал се смешта са бабом, мајком и њеном сестром, перфидном Јулијом Мамеом, у палату Каракала.

□ □ □

Хелиогабал није очекивао да ће стићи у Рим да би проповедао отворену анархију, да би пружио руку анархије коју препознаје у позоришном разметању и која води у поезију.

И заиста, одрубио је главу петорици мрачних разбојника који су се, у име своје мале демократске индивидуалности, своје бедне индивидуалности, усудили да траже повратак краљевске круне. Али, потпомаже искоришћавање тог глумца, тог даровитог побуњеника који се, час се представљајући као Аполонијус из Тијане, час као Александар Велики, указује, обучен у бело, народима са обале Дунава, с круном Скандра на глави, коју је вероватно украо из царевог пртљага. Далеко од тога да га прогони, Хелиогабал му даје један део својих трупа, и позајмљује му своју ратну флоту, да би он умирио Маркомане.

Али, у тој флоти све лађе су пробушене, и један пожар на Тиренском мору, за који се он побринуо, ослобађа га, у бродолому достојном позоришта, узурпаторских претњи.

Хелиогабал, цар, влада над мангупима и безобзирним нихилистима. На првом састанку, помало свечаном, грубо је питао угледнике државе, племиће, расположиве сенаторе, законодавце из свих редова, да ли су и они спознали педерастију у својој младости, да ли су упражњавали содомију, вампиризам, сукубат, прељубништво са животињама, и то је питао, каже Ламприд, најгрубљим речима.

Видимо Хелиогабала напудерисаног, како пролази, праћен својим љубавницама и женама, између тих седих брада, лупкајући их по стомаку, и питајући их да ли су и они у младости давали дупе; а они, бледи од срамоте, повијају главе под увредама, размишљајући о свом понижењу.

Уз то он јавно опонаша, покретима, чин прељубе.

"Ишао је дотле", каже Ламприд, "да прстима приказује бесрамности, вичан у нападу на осећање стида код окупљених, и у присуству народа."

У томе нема само детињастости, заиста, већ и жеље да се сопствена индивидуалност манифестује насилно и изражавањем наклоности према првобитним стварима: према природи онаквој каква је.

Лако је, уосталом, приписати лудилу и младости све оно што, код Хелиогабала, јесте само систематско снижавање реда, и што одговара жељи за деморализацијом која би била ствар договора.

У Хелиогабалу не видим лудака, већ побуњеника.

1. Против политеистичке римске анархије;

2. Против римске монархије којој је дао дупе.

Али, у њему се мешају две побуне, два устанка, који управљају читавим његовим понашањем, који воде сваку његову акцију, до оних најмајушнијих, за време његове четворогодишње владавине.

Његова побуна је систематска и проницљива, и он је најпре усмерава против себе.

Док се Хелиогабал облачи у проститутку и док се продаје за четрдесет суа пред вратима хришћанских цркава, или пред храмовима римских богова, он не тражи само порочно задовољство, већ срамоти римског владара.

Када је једног играча поставио на чело преторијанаца, остварио је тако неку врсту непорециве анархије, која је, међутим, опасна. Он се руга кукавичлуку владара, својих претходника, свим Антонијима и Аурелијима, и сматра да је сасвим у реду да један играч командује трупом полицајаца. Он слабост зове снагом, а позориште – стварношћу. Он ремети прихваћени поредак, идеје, уобичајено схватање ствари. Он ствара анархију, врло подробну и опасну, зато што се она открива пред очима свих. Игра се дословце сопственим животом. И то је храбра анархија.

Наставио је најзад са својим делом унижавања вредности, са монструозном дезорганизацијом морала, бирајући своје министре према величини оне ствари.

"На чело ноћне страже ставља", каже Ламприд, "кочијаша Гордијуса, именује за комесара исхране неког Клаудијуса, који је био цензор обичаја; све остале функције су биле подељене тако што је величина уда одређивала који су људи препоручљиви. Установио је прокураторе

за двадесету област по том реду: мазгара, курира, кувара, бравара."

То га не спречава да и сам користи тај неред, то бестидно распуштање свих обичаја, то увођење опсцености у навику, то обелодањивање, упорно, опседнуто, манијачко, онога што се обично крије.

"На гозбама", приповеда даље Ламприд, "најрадије је седео поред мушких проститутки, уживајући у њиховом додиривању, и увек је радије од њих, него од било кога другог, узимао пехар из којег су они пили."

Све политичке организације, сви владајући органи су пре свега тежили да утичу на омладину. И Хелиогабал је такође желео да утиче на латинску омладину, али супротно од свих – тако што ће систематски да је изопачи.

"Направио је план", каже Ламприд, "да у сваком граду постави људе, у својству префеката, чија би дужност била да покваре омладину. Рим их је имао четрнаест; и он је одлучио, по цену живота, да укаже почасти онима који су достојни највећег презира, људима из најнижих професија."

Не можемо, уосталом, да сумњамо у Хеолиогабалов дубоки презир према римском свету тог доба.

"Он је више пута показао", бележи још Ламприд, "такав презир према сенаторима које је назвао робовима у тоги; римски народ је само обрађивао један део замље, а коњица по њему није представљала ништа."

Његова љубав према позоришту и неспутаној поезији открива се приликом његовог првог венчања:

Поред себе је ставио, током читавог римског обреда, туце пијаних горопадника, који су непрекидно узвикивали: "Бушење, набијање", на велико запрепашћење новинара оног времена, који су пропустили да нам опишу реакцију његове веренице.

Хелиогабал се женио три пута. Први пут Корнелијом Паулом, други пут првом весталком, а трећи пут женом која је личила на Корнелију Паулу; онда се развео и поново узео весталку, да би се на крају вратио Корнелији Паули. Треба нагласити овде да Хелиогабал није узео прву весталку као што би предратни махараџа, у париској Опери, узео прву балерину и оженио се њоме, већ из бласфемичне и безбожне намере, која је изазвала велики бес једног другог историчара, Диона Касијуса.

"Тај човек", каже он, "кога би требало ишибати, бацити у тамницу, јавно осрамотити, доводи у свој кревет чуварку свете ватре, и раздевичава је, а да нико не каже ни реч."

Ја додајем на то да је Хелиогабал први владар који се усудио да разбуца тај ратни обред, чување свете ватре, и који је окаљао, како је требало, храм Паладијум.

Хелиогабал подиже храм своме богу, баш у сржи римске побожности, на месту малог неукусног храма посвећеног Јупитеру Палатину. Руши храм и подиже богатији али мањи, копију храма из Емеза.

Али, Хелиогабалова усрдност према сопственом богу, као његова љубав према обредима и позоришту, најбоље се осликавају у венчању Црног Петра са достојном женом. Ту жену је тражио по целом царству. Тако, у камену, он ће окончати свети обред, и показати делотворност симбола. И оно што читава историја сматра највећом лудошћу, непотребно детињастим чином, мени изгледа као материјални, непобитни, доказ његове поетичне религиозности.

Али, Хелиогабал који је мрзео рат, и чија владавина није запрљана ниједним ратом, неће дати Елагабалусу за жену Паладу, како му предлажу, ту крваву Паладу, коју би пре требало назвати Хекатом, као ноћ чије је она дело, и која се, у рукама Паласа, стара о рађању будућих

ратника, већ Танит-Астарте из Картагине, чије млако млеко истиче далеко од жртава посвећених Молоху.

Шта мари што Фалус, Црни Петар, носи на свом унутрашњем лицу неку врсту женскости коју су сами богови изрезали, Хелиогабал жели да укаже тиме, тим оствареним спаривањем, да је уд активан и да дејствује, и да није важно ако је то само сликовито или апстрактно.

□ □ □

Чудан ритам продире у Хелиогабалову суровост; тај посвећеник све ради са уметношћу и све двоструко. Хоћу да кажем – све на два плана. Сваки од тих покрета има две оштрице.

Ред, Неред
Јединство, Анархија
Поезија, Дисонанца
Ритам, Несклад
Достојанство, Детињарија
Великодушност, Суровост

Са врха новоподигнуте куле храма питијских богова, он баца жито и мушке удове.

Он храни ушкопљени народ.

Наравно, нема лутњи, нема хорни, нема азорских оркестара, усред тих кастрација које изводи, али које сваки пут изводи као да су личне, као да је и он сам, Елагабалус, ушкопљен. Џакови полних органа су бацани са врха куле у најсвирепијем изобиљу, на дан посвећен питијском богу.

Не бих тврдио да један оркестар азора или небела шкрипућих жица, тврдих, није био сакривен у подножју спиралних кула, да би прекрио крике паразита које ушкопљавају; али крицима тих мучених људи готово истовремено је одговарало клицање радосног народа, којем Хелиогабал дели благо пшеничних поља.

Добро, зло, крв, сперма, ружичаста вина, миришљава уља, најскупљи парфеми, око Хелиогабалове великодушности, око тог несамерљивог наводњавања.

А музика која извире одатле пролази кроз уво да би досегла дух без инструмената и без оркестра. Хоћу да кажем да поскочице, развоји глупих оркестара, нису ништа спрам те плиме и осеке, те навале која одлази и која се враћа у чудној дисонанци, спрам његове великодушности и суровости, његове љубави према нереду у потрази за редом који је латинском свету непримерен.

Понављам да је поред убиства Ганиса, што је једини злочин који можемо да му припишемо, Хелиогабал убио само још Макренове креатуре, који је сам био издајник и убица, и да је у свакој прилици штедео људску крв. Током његове владавине постојала је упадљива диспропорција између проливене крви и заиста убијених људи.

Не зна се тачан датум његовог крунисања, али знамо колико су дарови коштали царску ризницу. Они су били такви да су довели у питање његову материјалну сигурност и презадужили његове финансије до краја владавине.

Стално тежи да изједначи скупоценост тих дарова са чињеницом да он постаје краљ.

Ставља слона на место магарца, коња на место пса, лава тамо где би се очекивала тиграста мачка, све свештеничке плесачице тамо где је предвиђено да буде само поворка деце пратилаца.

Свуда обиље, прекомерност, богатство, неумереност. Великодушност и најчистије милосрђе који стоје у равнотежи са грчевитом суровошћу.

Он плаче, док прелази преко тргова, над бедом народа.

Али, у исто време, он тражи по целом царству морнаре украшених удова, које зове Нобелима, затворенике, старе убице да би они учинили све што треба током његових плодоносних јуриша, и да

би својом ужасном грубошћу улили снагу махнитости његовом слављу.

Он са Зотикусом инаугурише непотизам последњих!

"Извесни Зотикус имао је тако моћну алатку да су се сви други официри односили према њему као да је муж свога господара. Осим тога, тај исти Зотикус, који је злоупотребљавао своју фамилијарну титулу, придавао је важност свакој речи у свакој Хелиогабаловој акцији. Прижељкујући највеће богатство, претећи једнима, обећавајући другима, варајући све, када би дошао од владара, свакоме би рекао: 'Ово сам рекао о вама, ево шта сам о вашем случају чуо; то мора да вам се догоди', као што чине они људи који, пошто су блиски са владарем, продају његову репутацију, била она добра или лоша; и захваљујући глупости или неискуству царева, који не примећују ништа, они се наслађују разглашавањем бешчашћа."

Он плаче као мало дете због Хијероклесове издаје; али далеко од тога да своју суровост усмерава према том ниском кочијашу, он свој бес усмерава према себи, кажњава се, шиба се до крви, зато што га је издао кочијаш.

Народу даје све оно што му је важно:

ХЛЕБА И ИГАРА

Чак и када храни народ, то чини са лиризмом, пружа му тај квасац усхићења, који је у основи сваке праве раскоши. И народ никада није дотакнут, никада погођен његовом крвавом тиранијом, која никада није усмерена у погрешном правцу.

Они које шаље на галије, које кастрира, које бичује, Хелиогабал налази међу аристократијом, племићима, педерима из своје личне пратње, паразитима палате.

Он систематски спроводи, као што сам рекао, изопачење и деструкцију свих вредности и сваког реда, али оно што је дивно, и што је доказ неизлечиве декаденције латинског света, јесте то што је он могао, током четири узастопне године, пред очима и на знање свих, да спроводи ту систематску деструкцију, и да се нико не буни: и његов пад се своди на просту дворску револуцију.

Али, ако је Хелиогабал ишао од жене до жене, као што је ишао од кочијаша до кочијаша, тако је прелазио са камена на камен, са хаљине на хаљину, са славља на славље, са украса на украс.

Преко боја и значења камења, облика хаљине, организације прослава, драгуља који ударају по његовој кожи, његов дух иде на чудна путовања. И ту га видимо како бледи, дрхти, у потрази за блеском, за тврдим тлом за које би се везао, у страшном бекству од свега.

Ту се открива нека врста супериорне анархије, где се разгорева његово дубоко неспокојство, он скаче са камена на камен, трчи од сјаја до сјаја, од облика до облика, од пламена до пламена, као да трчи од душе до душе, у једној мистериозној унутарњој одисеји коју нико после њега није више предузео.

Видим опасну мономанију, за друге и за оног који се њој предаје, у чињеници да сваки дан облачи другу хаљину, и да преко сваке хаљине ставља камен, никада исти, који одговара небеским знацима. То није само љубав према расипничком луксузу, склоност према беспотребном трошењу – то је сведочанство о огромној, незајажљивој грозници духа, о души жедној осећања, кретања, селидбе, која гаји љубав према преображају. Ма колика да је цена коју треба платити, и ма каквом се ризику за то треба изложити.

У томе што је позивао богаље за свој сто, сваки дан оне са другом врстом обогаљености, откривам узнемирујућу љубав према болести и слабости, љубав која ће се повећавати, све до потраге за болешћу на најширем могућем плану, односно за вечитом заразом која има ширину епидемије. И то је анархија, али спиритуална и привидна, и утолико суровија, утолико опаснија што је суптилна и прикривена.

Када једног дана налаже да се спреми јело, то значи да ствара простор у своме пробавном тракту, и да ће обед почети у зору а завршити се пред спавање, пошто је обављен на све четири стране света.

Јер од сата до сата, од јела до јела, од куће до куће, од правца до правца, Хелиогабал се премешта. А крај обеда означава да је закопчао наруквицу, да је затворио круг у простору, и да је, у том кругу, означио два пола свога варења.

Хелиогабал је до пароксизма довео потрагу за уметношћу, потрагу за обредом и поезијом, усред најапсурдније раскоши.

"Рибе које је наручивао биле су увек куване у неком азурном сосу, као морска вода, и сачувале би своју природну боју. Неко време се купао у црвеном вину, са ружама. Пио га је са читавом својм свитом, и у сушионице је стављао миришљаво биљно уље. Стављао је балсам у лампе уместо уља. Никада жена, осим његове супруге, није два пута добила његове пољупце. У кући је установио куплераје за своје пријатеље, своје штићенике и своје слуге. За вечеру никада није трошио мање од сто сестерција. У томе је превазилазио Вителијуса и Апицијуса. Користио је говеда за извлачење риба из рибњака. Једног дана, када је прелазио преко трга, пошле су му сузе над народном бедом. Забављао се тако што је своје готоване везивао за млински точак, и они су, како се точак окретао, час били потапани у воду, час би висили у ваздуху: он их је зато звао својим драгим Иксионима."

Он није пореметио само римски свет, већ и римску земљу, римски пејзаж.

"Прича се", говори једнако Ламприд, "да је организовао представе поморских битака на језерима које је направила људска рука, и које је испунио вином, а да су одоре бораца биле натопљене есенцијом енанта; да је до Ватикана терао кочије, у које су била упрегнута четири слона, пошто је разрушио све гробнице које су му стајале на путу; да је у Циркусу, за своју посебну представу, привезао за кочије четири камиле."

Његова смрт је круна његовог живота; правична са римског становишта, она је правична и са становишта самог Хелиогабала. Хелиогабал је умро срамном смрћу отпадника, који је, ипак, умро за своје идеје.

Пред општом раздраженошћу, коју је проузроковао тај излив поетске анархије, коју је приде неговала и перфидна Јулија Мамеа, Хелиогабал је дозволио да има двојника. Примио је поред себе, прихватио је за помоћника своју лошу копију, неку врсту другог владаоца, малог Александра Севера, сина Јулије Мамее.

Али, ако је Елагабалус и човек и жена, он није двоструки човек у исто време. А овде постоји материјално двојство које за Хелиогабала представља увреду принципа, и што Хелиогабал не може да прихвати.

Он се буни по први пут, али не окупља против младог невиног владаоца народ који њега, Хелиогабала, воли; народ који је искоришћавао његову дарежљивост, и своју беду над којом је, како се видело, он плакао, покушава да га убије уз помоћ његове преторијанске гарде, коју увек води један играч, и у којој он не види отворену побуну. Против њега његова лична полиција кује заверу, окреће своје оружје; а Јулија Мамеа то подстиче; али Јулија Меса се меша. Хелиогабал може да побегне на време.

Све се смирује. – Хелиогабал би могао да прихвати тај свршени чин, да подноси поред себе тог бледог владаоца на кога је љубоморан и који, чак и да не ужива у народној љубави, има барем љу-

бав војске, полиције, великаша.

Али, баш тада се Хелиогабал показује онаквим какав јесте: недисциплинован и фанатичан дух, прави краљ, бунтовник, безочни индивидуалиста.

Прихватити, покорити се, то значи само добити на времену, благословити свој пад и не обезбедити животно спокојство, јер Јулија Мамеа дела, и он јасно осећа да она неће абдицирати. Између апсолутне монархије и њеног сина постоје само те груди, то велико срце, према којем ова наводна хришћанка гаји само мржњу и презир.

Живот за живот, дакле живот за живот! Живот Александра Севера или његов. Ето шта је, у сваком случају, Хелиогабал јасно осећао. И он одлучује да, што се њега тиче, то буде живот Александра Севера.

После те прве узбуне преторијанци су се примирили; све се вратило у пређашњи ред, али Хелиогабал поново на себе преузима распаљивање ватре и нереда, да би доказао да остаје веран својим поступцима!

Емисари, обични људи, кочијаши, уметници, просјаци, лакрдијаши подижу се да освоје део палате где се, једне фебруарске ноћи 222. године, одмара Александар Север, одмах поред собе где почива Јулија Мамеа. Али, палата је пуна наоружаних гардиста. Звекет потегнутих мачева, звук снажних удараца у штитове, ратни гонгови којима се окупљају трупе сакривене по свим деловима палате, довољни су да у бекство натерају готово разоружан народ.

Тада се наоружана гарда окреће против Хелиогабала, кога тражи по целој палати. Јулија Семија је видела њихово кретање; трчи. Налази Хелиогабала у неком забаченом ходнику, виче му да бежи. Придружује му се у бекству. Са свих страна разлежу се узвици гонилаца у походу, од њиховог тешког хода се тресу зидови, неизрецива паника обузима Хелиогабала и његову мајку. Са свих страна осећају смрт. Излазе у вртове који се спуштају падином до Тибра, под сенком великих борова. У једном далеком углу, иза густог реда мирисног шимшира и храста, војнички нужници стоје на чистини, као бразде у земљи, отворених јама. Тибар је предалеко. Војници преблизу. Хелиогабал, луд од страха, баца се једним покретом у нужнике, зарања у измет. То је крај.

Трупа која га је видела приближава се; и његови лични преторијанци гаграбе за косу. Следи месарски призор, одвратно клање, античка слика кланице.

Измет се меша са крвљу, шикља заједно са крвљу по мачевима који пустоше месо Хелиогабала и његове мајке.

Затим вуку њихова тела, односе их до светлости буктиња, вуку их преко града пред престрављеним народом, пред кућама патриција који отварају прозоре да би аплаудирали. Огромна гомила иде према кеју на Тибру, пратећи ту жалосну гомилу тела која су већ бескрвна, али умазана.

"У канал", урла сада светина која је узимала Хелиогабалове дарове, али која их је и сувише добро сварила.

"У канал, две лешине, лешину Хелиогабалову, у канал!"

Већ засићена крвљу и опсценим призором два огољена, опустошена тела, на којима се виде сви органи, чак и они најскривенији, трупа покушава да убаци Хелиогабалово тело у отвор најближег канала. Али колико год да је оно стањено, још увек је довољно широко.Треба размислити.

Елагабалусу Басијанусу Авитусу, или Хелиогабалу, већ је наденут надимак Варијус, зато што је створен од разног семења, и зато што је проистекао од једне блуднице; затим су му давали имена Тиберијанац, или Развучени, зато што је одвучен и бачен у Тибар, пошто су покушали да га убаце у канал; али када су дошли од канала, и пошто су његова рамена била преширока, покушали су да га претестеришу. Тако су скинули кожу, откривајући костур који су оставили нетакнутим; зато су могли да му дају два имена: Тестерисани и Састругани. Али једном претестерисан, он је још увек прешироко, и они бацају његово тело у Тибар који га одвлачи до мора, док га прати, неколико вирова даље, леш Јулије Семије.

Тако је окончао Хелиогабал, без натписа и без гроба, у том ужасном спроводу. Умро је кукавички, али у тренутку отворене побуне; а такав живот, који је таква смрт крунисала, остаје, чини ми се, без закључка.

[**Héliogabal ou l'anarchiste couronné, Oeuvres complètes**, Т. VII. Одломак.]

Превела са француског
Драгана Бесара

Напомена
Хелиогабал или Крунисани анархиста појавио се у издању Editions Denoël et Steele 28. априла 1934, илустрован са шест вињета Андреа Дерена.

Хелиогабал је, пре свега, дело једног песника, али је такође и плод ерудиције. Антонен Арто је дуго и стрпљиво истраживао, прочитао је велики број старих и савремених списа.

Госпођа Ани Фор нам је љубазно доставила један број дактилографисаних страница које су биле помешане с рукописом **Хелиогабала**, а вероватно их је прикупио Артоов помоћник у истраживању, г. Офре. На тим страницама налазе се подаци о изворима које је Арто консултовао.

Међу њима се налази и следећа белешка, коју је највероватније саставио сам Арто, а била је без сумње намењена његовом помоћнику; она изванредно приказује шта је Арто желео да учини са Хелиогабалом.

ХЕЛИОГАБАЛ

Опис лика. – Епоха. – Стање у свету и у Европи, по годинама.

Општи начин живота епохе. – Мода. – Обичаји. – Јавни и приватни морал.

Порекло лика. – Породица. – Преци. – Младост.

Физички опис Хелиогабала (медаље, статуете). – Висина. – Ширина рамена. – Глава, њене димензије. – Стас. – Облина бедара. – Ноге. – Руке. – Боја косе, очију. – Тен. – Димензије његовог врата. – Величина његових органа. – Величина удова. – Уши, величина и боја.

Одећа коју је волео да носи. – Тканине. – Боје. – Шешири. – Оружје. – Круне, број, опис.

Његове жене, њихова имена, особине, тип лепоте, нарави.

Његови министри, њихова имена, особине, дужина скутова. – Како их је одабирао?

Хелиогабалов полни орган, његова дужина?

Његове еротске кризе, крици, бука и бес.

Број прослава које је приредио.

Опис прославе крунисања, издаци, цвеће, храна, приватне гозбе, оргије, раскоши свих врста.

Број помоћника.

Његов дворац. – Локација дворца на плану Рима. – Величина одаја. – Вртови.

Хелиогабалов живот. – Како је користио време. – Кад је устајао, а кад легао.

Ритуалне особености прослава и религије Сунца.

Детаљи ритуала. – Ритуално посуђе. – Свештеници, њихов број и атрибути

Подробан опис позоришног спектакла у којем је он играо Венеру. – Његов костим за ту прилику.

По годинама, хронологија његових спољашњих, јавних и приватних чинова.

Име преторијанца који му је разбио лобању.

Имена оних које је погубио. – Број. – Број мртвих под његовом владавином. – У његовој околини.

[**Напомена** преузета из **Oeuvres complètes d'Antonin Artaud**, Т. VII. **Превео Иван Радосављевић**]

РЕВОЛУЦИОНАРНЕ ПОРУКЕ

Надреализам и револуција

У надреалистичком покрету учествовао сам од 1924. до 1926. године, и пратио сам га у његовој насилности.

Говорићу о томе у оном духу какав ме је прожимао у то време; и покушаћу, за вас, да васкрснем тај дух, који је хтео да буде богохулан и светогрдан, па је у томе каткад и успевао.

Али, ви ћете рећи да је тај дух прохујао; да он спада у 1926. годину, где спада и реакција на њега.

Надреализам је рођен из очаја и гађења, у школским клупама.

Много више него књижевни покрет, он је био морална побуна, органски крик човеков, побуна нашег бића против сваке принуде.

А пре свега, против принуде Оца.

Читав надреалистички покрет био је једна дубока, унутарња побуна против свих форми Оца, против свеобухватне Очеве надмоћности у начину живљења и идејама.

Ево, у чисто документарне сврхе, последњег надреалистичког манифеста, који исказује нову политичку оријентацију тог покрета:

ПРОТИВНАПАД
ОТАЏБИНА И ПОРОДИЦА

Недеља, 5. јануар 1936, у Греније де Огистену, Улица Гран-Огистен бр. 7 (метро Сен-Мишел).

ПРОТИВ НАПУШТАЊА
РЕВОЛУЦИОНАРНЕ ПОЗИЦИЈЕ

ПРОТЕСТНИ СКУП

Човек који признаје отаџбину, човек који се бори за породицу, то је човек који почињава издају. Он издаје управо оно што је наш разлог за живот и борбу.

Отаџбина се поставља између човека и богатства земље. Она захтева да се производи људског зноја преображавају у топове. Она од човека чини издајника свог ближњег.

Породица је темељ друштвеног уговора. Недостатак икаквог братства између оца и детета послужио је као модел свим друштвеним односима који се заснивају на ауторитету и газдинском презиру према ближњима.

Отац, отаџбина, газда, *то је тројство на којем почива старо, патријархално друштво, као и овај данашњи фашистички лоповлук.*

Људи изгубљени у муци, препуштени беди и уништењу којима не могу схватити узроке, устаће једног дана, кад им се мера преврши. Онда ће срушити то старо патријархално тројство: засноваће братско друштво другова по раду, друштво моћи и људске солидарности.

Из овог манифеста се види да је надреализам, насупрот скорашњем смеру стаљинизма, задржао суштинске циљеве марксизма, односно све оне жестоке идеје којима се марксизам обраћа човеку и дира оно најдубље у њему; а мора се признати да је та тврдоглава силовитост особена за првобитни надреализам, који може постојати једино у огорчењу.

Међутим, мистерија надреализма јесте у томе што је та побуна, од самог почетка, потонула у несвесно.

Та мистика је била скривена. То је била нова врста окултизма, а као и свака скривена мистика, и она се изражавала алегоријом и сабластима које су узимале обличје поезије.

Надреализам је одбацио све што је имало облик јасног захтева, или се томе није могао придруживати.

Кад је надреализам настајао, све нас је страховито тресла снажна побуна против свих облика духовног и материјалног угњетавања: нападали смо све – Оца, Отаџбину, Религију, Породицу... Све то нападали смо душом много више него речима. У тој побуни употребљавали смо своју душу, и то *материјално*. Ипак, наша побуна против свега није могла да сруши ништа, барем на изглед. Наиме, тајна надреализма је у томе што напада тајну сваке ствари.

Да би приступио тајни ствари, надреализам је отворио један пут. Као и за непознатог Бога из Кабирских мистерија, као за Ен Соф, живу рупу Кабалиних понора, као за Ништа, Празнину, Не-Биће које прождире ништавило код старих Брамана и у Ведама, и за надреализам се може рећи шта *није*, али да бисмо рекли шта он *јесте* морамо се користити апроксимацијама и сликама, а надреализам и јесте покрет сав у сликама. Неком врстом чарања у празном, он васкрсава дух античких алегорија.

У надреалистичкој поезији сигурно има елемената о којима се може говорити, који се могу пронаћи и препознати. Међутим, друге врсте поезије одводе нас увек у један домен, воде нас у неку земљу која се не може побркати с другима. С надреализмом, напротив, отпочиње путања губљења, тако да се никад не може рећи да је његова поезија тамо где је видимо.

Надреализам има потребу да изађе.

"Напустити светлост дана у првом поглављу", како о човековом Двојнику каже **Египатска књига мртвих**.

Ми, надреалисти, имамо потребу да изађемо, увек, свуда, покретом смртног незадовољства; отуда насиље које није водило ничему, већ је нешто манифестовало испод земље: насиље које је манија разјашњавања ствари коначно назвала *деморализацијом*.

Одбијање и насиље.

Насиље и одбијање.

Ова два значајна пола једног немогућег, тајанствено електричног стања духа, говоре о абнормалном карактеру поезије у тој епохи, а то више није била поезија у дословном смислу, већ магнетско емитовање даха, нека врста бизарне магије која се настанила у нама.

Одбијање. Очајничко одбијање живота, које је ипак морало да прихвати живот.

Очајање је у надреализму било дневна заповест, а с очајањем и самоубиство. Међутим, на питање постављено у другом броју **Надреалистичке револуције** – да ли је самоубиство решење? – надреалисти су одговорили одречно, једногласно и од срца; самоубиство је тек претпоставка, јер, како је рекао Жуфроа, "у самоубиству, онај који убија није идентичан с оним који је убијен".

Сва надреалистичка испољавања одражавала су тај самоубилачки дух, у којем се истинско самоубиство никад не појављује.

Разарање за разарањем. Тамо где поезија напада речи, несвесно напада слике, али један још тајновитији дух наваљује да залепи разбијени кип.

Идеја је у томе да се стварност разбије, да се смисао помете, да се поквари привид, али увек са конкретном идејом. Надреализам се увек труди да из немилосрдног покоља који чини нешто и извуче.

Надреализам несвесно сматра физичким, а алогичност је тајна поретка у којем се испољава једна тајна живота.

Кад је разбио лутку, кад је покварио крајолик, он их је поправио, али у таквом смислу да се човек наглас насмеје, или да васкрсне оне дубоке, страшне слике које пливају у несвесном.

То значи да се руга разуму, да сликама одузима смисао, да би им дао њихов дубоки смисао.

То значи да су писци овог времена предосетили спознавање човекових тамних дубина, које су биле изгубљене још пре почетка времена.

Надреализам је донео ослобођење од живота, пустио је крв и тиме смањио притисак живота, дозволио је да један драгоцени електрични кабл оживи камење, неживе талоге.

Неорганизовани живот се изнова обликује, реагујући на хаотичну анархију која је наметнута предметима који се виде.

Надреалистички свет је конкретан, *конкретан* да нико не би могао да га побрка.

Све што је апстрактно, све што не узнемирава на трагичан или лакрдијашки начин, све оно што не показује органско стање, што није нека врста физичког изнојавања духовног немира – не припада овом покрету. Надреализам је пронашао аутоматско писање, то је тровање духа. Рука ослобођена од мозга иде тамо куда је води перо; и, поврх запањујуће чари, она води перо тако као да га оживљава, али пошто је изгубила сваки додир с логиком, рука, изнова створена на овај начин, поново ступа у контакт с несвесним.

Тим својим чудом она пориче глупаву школску противречност између духа и материје, између материје и духа.

□ □ □

Кад год је живот у питању, он реагује сном и сабластима.

То значи да је нешто заронило у опште несвесно. Тамо ће се наћи оно што је несвесно чувало.

Кад нека жена затрудни, она сања и не знајући да је трудна. Кад је неки човек рањен или ће се разболети, или кад пада у агонију, он сања. Поред људских снова, постоје снови група и снови земаља.

Не знам колико је нас надреалиста осетило да смо својим сновима изазвали једну врсту рањавања групе, рањавања живота.

Поред опседнутости сном, суочен с мржњом стварности, надреализам је био опседнут и племенитошћу, чистотом.

Често се за неког надреалисту говорило: тај је најчистији, најочајнији међу нама. Наиме, за нас је истински чист био само онај ко је био очајан.

Неважно је што је та ватра чистоте сагоревала саму себе. Надреалисти су искрено хтели да буду чисти. Ту су чистоту тражили на свим могућим плановима: на плану љубави, духа, сексуалности.

□ □ □

У **Кључевима Оријента** Сент-Ив д'Алведр каже: "Отац, то треба рећи, уништава".

Један очајно строг дух који се, да би размишљао, поставља на уздигнути план природе, осећа да му је Отац непријатељ. Митови о Танталу, Мегери и Атреју ову тајну, ову нечовечну истину којој човек једино може покушати да се прилагоди, крију у причи.

Природни покрет Оца против Сина, против Породице, плод је мржње; оне мржње коју кинеска филозофија не одваја од љубави.

Сваки појединачни отац труди се да се и сам, у свом бићу, прилагоди тој општој истини.

До своје двадесет седме године живео сам потајно мрзећи Оца, мог, посебног оца. Све до дана кад је преминуо. Онда је нестало оне строгости којом ме је притискао, како сам осећао. Из тог тела појавило се једно друго биће. Први пут у животу, тај отац ми је пружио руке. И схватио сам, ја, коме је непријатно у сопственом телу, да је и њему читавог живота било непријатно у свом телу и да постоји једна лаж бића против које смо рођени да се бунимо.

□ □ □

Десетог децембра 1926. године, у девет навече, у кафеу "Профет" у Паризу, надреалисти су одржали конгрес.

Требало је одредити шта ће, суочен са захукталом друштвеном револуцијом, надреализам да уради са сопственим покретом.

Што се мене тиче, то питање се чак није могло ни поставити, имајући у виду оно што знамо о марксистичком комунизму, с којим је требало ступити у савез.

Да ли је Артоа баш брига за револуцију, питали су ме.

Баш ме брига за вашу, а не за моју, одговорио сам и напустио надреализам, јер је надреализам и сам постао једна странка.

Та побуна ради знања, што је надреалистичка револуција хтела да буде, није имала никакве везе с револуцијом која полаже право на то да већ познаје човека, и од њега прави заробљеника сопствених најнужнијих потреба.

Становиште надреализма није се могло помирити са становиштем марксизма. То се одмах видело, чим су неки од загрижених надреалиста одлучили да постану чланови партије, односно француске испоставе московске Треће интернационале.

Јесте ли надреалиста или марксиста? – питали су Андреа Бретона, и ако сте марксиста, зашто вам је потребно да будете надреалиста?

Коначно, радило се о томе да се надреализам спусти до марксизма, иако је требало да марксизам покуша да се уздигне до надреализма.

Та противречност није могла да се разреши 1926. године, јер историја није била узнапредовала. Данас мислим да историја јесте узнапредовала и да у Француској постоји једна нова чињеница. Ради се о појави једне историјске идеје у свести младих, а ту идеју, коју желим да развијем, називам помирењем *Културе* и Судбине. Рођена је једна нова идеја културе у очајној свести младих. Та култура, која жели да спозна човека, ствара једну високу идеју о човеку. Она не прихвата одвајање човековог живота од тока догађаја. Она захтева да се продре у унутрашњи сензибилитет човека који се и сам игра догађајима.

Ново младо покољење расположено је антикапиталистички и антибуржоаски и, као и сам Карл Маркс, осетило је раздешеност времена у којима владају чудовишне личности Очева, утемељене на тлу и новцу. Маркса оптужују да је хтео да укине породицу: "Али, породицу сте уништили ви", одговара он, "где су ваше старинске врлине? Да оставимо врлине, ја сада видим само материју, а ја, Маркс, материју организујем, у техничком и нужном смислу". Може се рећи да Маркс организује онолико старинских врлина Човека колико му их је буржоазија оставила.

Надреализам је критиковао постојеће чињенице, и кретање разума међу њима, пре него што је почео да велича неку бољу стварност.

Између стварности и мене стојим ја, и моје лично искривљење стварносних приказа.

Младост, са својим садашњим Ја, сматра да је Маркс пошао од једне чињенице, али да је у њој и остао, неискорачивши у Природу. Укратко, сачинио је метафизику те чињенице, али се није уздигао до метафизике Природе, а младост пре свега хоће да се уздигне до природе, пре него што допусти да је сатре економска страна ствари.

Ако та младост хоће да материја буде организована, онда хоће да се у исто време организује и дух.

Лењинову материјалистичку организацију она сматра пролазном и казненом, и она мисли да Лењин, у Русији, ту материјалистичку и казнену организацију примењује с правичном окрутношћу. Међутим, дух материја, материја дух, она потврђује међузависност ова два вида свог бића. Наиме, она једе чим помирише; а мисли док једе. Она модерну Европу оптужује да је измислила један антагонизам који, у ствари, не постоји. Ако Маркса осуђује, осуђује га као Европејца, зато што та младост воли Човека, али

целокупног Човека, да би њу спасла од Човека.

У њеној новој идеји културе има једна идеја која је противна напретку. Модерна наука нас учи томе да никад није било материје, те се после четири стотине година враћа старој алхемичарској идеји о три начела, сумпору, живи и соли, које назива енергијом, покретом и масом. Сигурно се може рећи да није било потребе говорити о напретку.

Све ово приказује једну надмоћну идеју културе, али да би се та култура остварила потребно је да многе идеје буду збрисане, идеје које су идоли, а ако смо одлучни да раскрстимо с прастарим идолима, онда нећемо допустити да нам се пред носом стварају нови.

Та младост више неће да буде лаковерна, те када данас кажу да су се времена променила и да данас један интелектуалац, један песник не могу да не обраћају пажњу на време у којем живе, онда одговара да постоји нека грешка и у интелектуалцима и у времену.

Она не одваја интелектуалце од времена, нити се интелектуалци одвајају од свог времена, већ и они, као и њихово време, мисле да дух није нека празна ствар и да уметност вреди једино онолико колико је нужна. Али за њих, та идеја о нужном деловању не значи проституисање деловања.

Постоји један начин да се у време уђе без предавања силама времена, без подавања сила деловања пропагандним паролама: "Рат рату, општи фронт, заједнички фронт, јединствени фронт, рат фашизму, антиимперијалистички фронт, против фашизма и против рата, борба класа, свака за себе, класа против класе, итд. итд."

Постоје заглупљујући идоли који служе жаргону пропаганде. Пропаганда је проституисање деловања, а за мене, и за младост, интелектуалци који од литературе праве пропаганду само су лешеви, изгубљени за снагу сопственог деловања.

Интелектуалац делује на појединца и на масу, а у његовом деловању, које маса подржава, постоји једна идеја културе о моћи појединца. Младост хоће да јој се пружи идеја о економији Човекових моћи, без њиховог деловања на појединце. Постоји техника за ослобађање човекових моћи, као што у кинеској медицини постоји техника за лечење јетре, слезине, мождине или цревног тракта путем додиривања одређених тачака на површини тела, тачака које су и саме телесне, али удаљене од јетре, желуца, слезине или црева.

Као што свет има своју географију, и унутарњи човек има своју географију, која је једна материјална ствар. Али, Лењинов дијалектички материјализам плаши се тог темељитог познавања географије.

Ипак, једна дубока култура не плаши се никакве географије, чак и ако трагање за континентима које човек није истражио нужно води до оне вртоглавице која је особена за бестелесност живота.

Права култура помаже да се живот истражи, а младост, која тежи да изнова успостави једну универзалну идеју културе, мисли да постоје места која су предодређена да на њима избију извори живота, и поглед окреће истовремено према Тибету и Мексику. Тибетанска култура вредна је само по ономе што се у **Египатској књизи мртвих** назива лешевима, Преокренутима. Насупрот томе, стара мексичка култура вредна је стога што је обелоданила унутрашњи смисао њихове границе. Она ствара васкрсле.

Свака истинска култура ослања се на расу и крв. Индијанска крв Мексика чува једну стару тајну расе, и пре него што се та раса изгуби мислим да од ње треба затражити силу те старе тајне. Док савремени Мексико имитира Европу, ја сматрам да је управо европска цивилизација она која од Мексика треба да тражи да јој открије тајну. Европска рационалистичка култура је пропала, а ја сам дошао на мексичку земљу да потражим основе једне магијске културе из које још могу да избију силе индијанског тла.

["Surréalisme et révolution": **Messages révolutionnaires, Oeuvres complètes**, p. 171-183]

Човек против судбине

Синоћ сам говорио о надреализму и револуцији. Требало је да кажем: о револуцији против надреализма, о надреализму против револуције.

Покушао сам да одредим из каквог је дубоког гађења, из какве животне тескобе која није успевала да себи нађе правац, француски надреализам рођен.

За мене, у својој суштини, надреализам је био једно потраживање живота наспрам свих својих карикатура, а револуција коју је измислио Маркс јесте карикатура живота.

Мислим да она глад за животом, што је надреализам представљао у почетку, није имала никакве везе с фрагментарним животом марксизма. Он јесте фрагментаран, али за неко време држи воду. Наиме, одговара једној истинској кретњи историје. Рекао сам да је Маркс један од првих који су историју проживели и осетили. Постоји, међутим, у историји читав један свет кретњи. Ако је надреалистичко стање духа такво стање које су чињенице превазишле, исто је тако чињеница превазиђен и историјски покрет марксизма.

А ево и наше најскорије мисли на ту тему: мисли француске омладине и мисли пробуђених интелектуалаца.

Историјски и дијалектички материјализам је измишљотина европске свести. Постоји једна врста људске дијалектике између истинског покрета историје и марксизма која није у складу с чињеницама. Наше је мишљење да од пре четири стотине година европска свест живи у једној огромној заблуди.

Ради се о рационалистичкој замисли света која, примењена на наш живот свакодневно у свету, производи оно што ћу назвати одвојеном свешћу.

Одмах ће вам бити јасно шта желим да кажем.

Сви знате да се мисао не може ухватити. Наше су мисли слике, за које имамо речи, имамо представе предмета. Ми свест раздвајамо на стања свести. Али, то је само начин на који говоримо. Све је то, у ствари, тек ради тога да бисмо могли да размишљамо. Да бисмо проматрали сопствену свест, морамо је делити, иначе никако не бисмо могли рационално да сагледавамо сопствене мисли. Наша је свест, међутим, у стварности један блок, оно што филозоф Бергсон назива *чистим трајањем*. Не постоји застој у мишљењу. Оно што стављамо пред себе да га разум духа посматра у стварности је већ прошлост; а разум је тек једна форма, више или мање испражњена од праве мисли.

Може се рећи да је оно што разум духа посматра увек смрт. Разум, та европска вештина коју је европски менталитет без мере хвалио, увек је симулакрум смрти. Историја, која бележи чињенице, јесте симулакрум мртвог разума. Карл Маркс се борио против симулакрума чињеница, покушао је да осети мисао историје у њеном особеном динамизму. Али, ни он није превазишао једну чињеницу: чињеницу капитализма, буржоазије, загушење машинама, гушење савремене економије услед чудовишне злоупотребе машина. Из ове чињенице произашла је, *и сама део историје*, једна лажљива идеологија.

Савремена француска младеж, која не подноси мртав разум, више се не задовољава идеологијама. Она материјалистичко објашњење историје сматра идеологијом, која може да заустави историју. Кад данас чита Марксов **Манифест комунистичке партије**, она увиђа да је оно што се назива марксизмом тек једна

лажљива идеологија која карикатурално изврће Марксову мисао.

Маркс је кренуо од једне чињенице, али у игру је ушла читава метафизика. А она, та младеж, сматра да је материјалистичко објашњење света једна лажна метафизика. Насупрот лажној метафизици која је проистекла из Марксовог материјализма, она захтева једну тоталну метафизику која ће је измирити с данашњим животом.

Историјском материјализму она замера што се у његовом окриљу родила једна идолатрија која је, као и свака идолатрија, религиозна, зато што у дух уводи мистику. Француска омладина неће мистику, она се залаже за престанак духовних халуцинација; гладна је људске истине, праве људске истине, без икакве преваре.

Та младост осећа живот, а и ми живот осећамо као једну једину ствар, којој није потребна никаква теорија. Кад се данас призива метафизика, тиме се не одваја живот од света који га превазилази, већ се враћа, у економском смислу, све оно што је из света требало да буде уклоњено, и то се враћа без икакве халуцинације.

За омладину, управо је разум измислио савремено очајање, као и материјалну анархију света, тиме што је раздвајао оне елементе света које је истинска култура држала на окупу.

Ако имамо неистиниту идеју о судбини и њеном ходу у природи, то је зато што више не умемо да посматрамо природу, да осетимо живот у његовој свеукупности.

Антика није знала за случај, а фатализам је грчка идеја којој је неотесани латински разум замерао да је неразумљива. Као лек против случаја такозвани пагански свет имао је спознају. Међутим, кад данас говоримо о спознаји, ко данас у модерном свету још може рећи шта она јесте?

Постоји један тајни детерминизам утемељен на вишим законима света; међутим, говор о вишим законима света, усред једне механизоване науке која је закрчена сопственим микроскопима, само изазива подсмех света у којем живот није ништа више од музеја.

Кад се данас говори о култури, владе имају на уму отварање школа, укључивање штампарских машина, трошење штампарског мастила, иако би, ради сазревања културе, требало затворити школе, спалити музеје, уништити књиге, поломити штампарске машине.

Бити култивисан значи јести сопствену судбину, асимиловати је путем спознаје. То значи знати да књиге лажу кад говоре о богу, о природи, човеку, о смрти и судбини.

Бог, природа, човек, живот, смрт и судбина само су облици које живот узима откад га посматра мисао разума. Судбина не постоји изван разума; а то је једна висока идеја културе, које се Европа одрекла.

Европа је, својим раздвојеним наукама, природу рашчеречила.

Биологија, историја природе, хемија, физика, психијатрија, неурологија, психологија, сви ти чудовишни изданци којима се универзитети поносе, баш као и геомантија, хирологија, физиогномонија, психургија и теургија, којима се поносе издвојени појединци, за просветљене духове само су *губитак спознаје*.

Антика је имала своје лавиринте, али није знала за лавиринт раздвојених наука.

Постоји један тајни покрет духа који дели спознају, а заблуделом разуму пружа научне слике у облику многих реалности.

У књигама старих мудраца пише да је Сатана тек једна слика која се ствара. Да би призвали Зло, црни магови га измишљају, па се може рећи да га стварају. Исто тако, подељени Разум измишља научне слике које су предмет подуке на универзитетима.

Тај покрет јесте једна идолатријска ствар: дух верује у оно што посматра.

А кад се живот посматра под микроскопом, то је као кад се од неког крајолика посматра само један крајичак.

Француска младеж се супротставља разуму, јер сматра да он од ње скрива науку. Она се противи науци која је окаменила разум.

Та омладина сматра да је Европа пошла погрешним путем, а такође мисли и то да је Европа тако учинила хотимице, с криминалним намерама. Омладина оптужује картезијански материјализам да стоји у основи те несретне оријентације Европе.

Ренесанси, која је на изглед величала човека, она пребацује то да је идеју човека снизила, лажно тумачећи Старе.

Она зна да се историја вара кад говори о паганизму, и да паганизам није онакав каквим га књиге представљају.

Управо је Европа измислила идолатрију код пагана, јер је европски дух по свом облику идолатријски; а идолатрија, као што сам управо рекао, јесте баш одвајање идеје од форме, кад дух поверује у оно што је снио. Стари, који су веровали својим сновима, веровали су у вредност значења својих снова, нису веровали у сањане облике. Иза својих снова, у ступњевима, Стари су наслућивали неке силе, и потпуно су им се предавали. Имали су изразито јако осећање присуства тих сила, и тражили су читавим својим организмом, ако је требало и падајући у истинске заносе, средство да остану у додиру с тим тешко ухватљивим силама. Глава неког данашњег Европљанина јесте подрум по којем се крећу симулакруми без снаге, које Европа сматра својим мислима.

Међутим, беспредметно је тражити критику једне мртве мисли. Оно што је паганство обоготворавало, то Европа механизује.

Ми се противимо том рационализму егзистенције који нас спречава да сами себе осмислимо, односно да себе осетимо људима, а у нашој идеји о човеку постоји једна идеја о снази мисли, као и о дијалектичкој и техничкој спознаји снаге мисли.

Све оно што нам је наука одузела, оно што сецира у својим ретортама, под својим микроскопима, на вагама, компликованим машинама, све оно што рачуна својим бројкама, ми желимо да то повратимо натраг од те науке која гуши нашу виталност.

Из нас хоће да изађе нешто што се не може оправдати искуством. А има нас много који не прихватамо оно чему нас учи искуство. Не верујемо у важност искуства и у вредност доказа из искуства. Требало би нас прво убедити у то да поверујемо у фантоме разума и у облике којима искуство покушава да домаши нашу мисао.

Сви облици искуства прикривају стварност.

Кад нам је Пастер рекао да спонтано клијање није могуће и да се живот не може родити у празнини, мислили смо да се Пастер преварио у погледу истинске идеје празнине и да ће неко ново искуство показати да Пастерова празнина није празна: то искуство се и остварило.

За нас је историја једна панорама, и ми је просуђујемо у времену, јер смо образовани људи. Овдашњи људи који једу кромпир имају пробисветски морал, али истовремено неки други људи, који такође једу кромпир, имају за собом петсто година морала дегенерика.

Ми стварност не просуђујемо према искуствима. Наиме, све то нам не приказује Човека. Предрасуде спољашњих човекових функција удаљавају нас од дубоке спознаје Човека. А у мисли постоји читав свет. Комунистичка револуција ништа не зна о унутрашњем свету мисли. Али, она се труди око мисли, чинећи то по искуству, односно по спољашњем облику чињеница.

Она будале заражава необичним болестима да види шта ће се десити, убри-

згава им биљне вирусе, којима ће заражавати и биљке, да види шта ће бити с човеком у њима. Ако затреба, она ће експериментално тражити прелаз између Човечанства и звери, између звери и шуме, правећи тиме карикатуру тотемизма.

Али, немојмо заборавити да Лењинов материјализам, који се такође назива дијалектичким, полаже право на то да је узнапредовао у односу на Хегелову дијалектику.

Тамо где Хегелова дијалектика у три појма проналази унутарњу снагу мисли, Лењинова дијалектика те појмове сједињује и говори нам о динамизму мисли, који више не одваја од ствари.

У животу постоје три силе, као што то показује једна стара наука, коју је познавала читава антика:

сила одбијања и растезања,
сила збијања и стезања,
сила окретања.

Покрет који иде од споља ка унутра, и који се назива центрипеталним, одговара сили стезања, док онај који иде од унутра ка споља, који се назива центрифугалним, одговара сили растезања и одбијања.

Попут живота, попут природе, мисао се креће од унутра ка споља, пре него што крене од споља ка унутра. Ја почињем да мислим у празнини, те се од ње крећем ка пунини; а кад достигнем пунину, могу да се вратим празнини. Идем од апстрактног према конкретном, а не од конкретног према апстрактном.

Ако мисао зауставимо споља и проучавамо је према ономе што може да учини, ми не познајемо њену унутарњу природу и динамику. Тиме одбијамо да осетимо мисао у покрету њене унутарње судбине, коју ниједно искуство не може да захвати.

Поезију данас називам спознајом те унутарње судбине и динамике мисли.

Да би поново пронашао своју најдубљу природу, да би осетио да живи у сопственој мисли, живот одбија од себе онај дух анализе који је завео Европу.

Поетичка спознаја је унутарња, унутарњи је и поетички квалитет. Данас постоји један покрет да се поезија песника поистовети с унутарњом магичком силом која животу даје путању, и дозвољава да се у њему делује.

Свеједно да ли је мисао излучевина материје или није, ја нећу оклевати да о томе говорим. Али, просто ћу рећи да Лењинов материјализам изгледа као да сасвим занемарује ту поетику мисли.

Постоје неке биљке за одређене болести, које имају боју тих биљака. Између боје болести и боје биљке, Парацелзус, који, лечећи људе, покушава да нађе за човека пут на мапи болести (па се може рећи да тако лечи живот), Парацелзус, да би излечио живот, маштом успоставља однос између болести и биљке, и лечи болест.

Ту лежи порекло спагиричке медицине, из које је настала хомеопатија.

Постоје крици којима се оглашавају страсти, и за крике сваке страсти постоје степени треперења страсти; у старо време, свет је знао за лествицу страсти. Међутим, такође и свака болест има свој крик и облик свог ропца: постоји крик зараженог кугом, на улици, док трчи духа пијаног од слика, као и особени ропац окуженог у агонији. И дрхтање земље има свој звук. Међутим, ваздух дрхти на посебан начин када кажу да нека епидемија пролази. С болести на страст, са страсти на дрхтај земље, могу се успоставити сличности и необичне хармоније звукова.

Дакле, детерминизам ствари није одвојен од животности спољашњег изгледа. Нема историјског догађаја који није помешан с неком бојом или неким звуком.

Генијалне епохе су размишљале у бојама или звуковима, у односу на ритам ропаца и дрхтај епидемија, са звуком неке биљке која личи на болести, са склопом израза, с модулацијама јецаја у којем се одсликава све људско мучење ко-

је је судбина рашчеречила, да би се наново пронашао покрет историје, да би се опет досегао ток судбине.

Античке игре заснивале су се на тој спознаји која, искоришћена у деловању, кроти судбину. Читаво старо позориште представљало је борбу против судбине.

Међутим, да би се укротила судбина, потребно је спознати целокупну природу, као и сву човекову свест, стављену у ритам догађаја.

Ми имамо идеју о једној унитарној култури, коју тако називамо да бисмо поново дошли до идеје јединства у свим испољавањима природе које човек усклађује својом мишљу.

Триста осамдесет тачака које у кинеској медицини управљају свим људским функцијама чине од човека онај јединствени блок, као што Парацелзусово универзално лечење уздиже људску свест до висине божанске мисли.

Онај ко данас каже да постоји неколико култура у Мексику: култура Маја, Толтека, Ацтека, Чичимека, Сапотека, Тотонака, Тараска, Отомија, итд., тај не зна шта култура јесте, он меша многострукост облика са синтезом једне идеје.

Постоји муслимански езотеризам и брамански езотеризам; постоји окултно Постање, јеврејски езотеризам Зохара и Сефер-Јецираха, а овде у Мексику постоје Чилам-Балам и Попол-Вух.

Јасно је да су сви ти езотеризми исти, и да својим духом казују исту ствар. Они указују на исту геометријску, бројчану, органску, хармонску, окултну идеју, која човека мири с природом и са животом. Знакови тих езотеризама су истоветни. Они имају дубоке аналогије међу својим речима, покретима и криковима.

Од свих езотеризама, мексички је последњи који се ослања на крв и на величанственост једне земље чију магију још могу да одричу само фанатизовани европски имитатори.

Залажем се за то да се та окултна магија изведе из земље која нема никакве сличности с егоистичним светом који упорно хоће да гази по њој, а не види сенку која по њему пада.

["L'Homme contre le destin", **Messages révolutionnaires, Oeuvres complètes**, p. 184-195]

Вечне тајне културе

Свака аутентична култура има своје тајне. Пре него што проговоримо о општим темељима културе, требало би говорити о вечним тајнама културе, тајнама у које нико никада није продро.

Култура је префињено изливање живота у човеков будни организам. А шта је живот, то нико никада није могао рећи. Стога, кад се говори о цветању вечног духа културе у човеку, тиме се само говори о човековом непознавању извора свог истинског живота.

Та смерност представља саму основу науке. Још више него наука, незнање је подстицај јер нас изнад свега тера да пазимо да се не преваримо.

Незнање, али просветљено и свесно незнање, јесте цемент истине.

Имајући свест о граници, човек који хоће да гради на тврдом тлу одмах зна *где не сме да згази*.

Без икакве сумње, порекло свега што постоји је у тами, а смотрен човек – у почецима науке – проналази пут, кутак, неко место где се универзална тама може испољити.

Наиме, чудно је то што се човек, не знајући откуда долази, може користити својим незнањем, том *оригиналном* врстом незнања, да би сазнао куда тачно треба да иде.

Ту му је од помоћи искуство; искуство, односно дух хипотезе; односно благодетна и плодна употреба сопствене неуморне маште.

Да себи помогне, он поглед окреће према *прошлости*, он користи плодове вековног тапкања у мраку људи који су снагом своје маште и хипотеза од *природе* отргли њене тајне.

Ипак, права тајна неће бити откривена, јер је део неизрецивог. У темељу сваке истинске културе нужно постоје неизрециве тајне, јер оне потичу са оног руба празнине на којем, због нашег вечног незнања, увек мислимо да се налазе зачеци истине.

Не постоји *рационалнија* цивилизација и култура него што је кинеска, која је довела до крајности доминацију *природе*, са јединим циљем да продре у њену таму. Нема ни трага окултизма нити мистицизма у кинеским рационалним концепцијама; све је ту стварно, а стварно је ту конкретно. Међутим, према Лао Цеовој књизи **Тао те Кинг**, у средишту свега, свеопштег *свега*, јесте празнина. Што ће рећи да постоји једна празнина коју наука никад неће испунити; међутим, поезија, ако је замислимо као корисно и рационално средство прорицања, може нам послужити за то да поставимо темеље који ће нам омогућити да напредујемо.

Стари Мексико је великим делом допринео заснивању те тајне ризнице у којој се одгаја вечно човечанство.

Њему смо дужни за психолошка открића првог реда, иста она открића која је европски средњи век имао у алегоријама о Макрокосмосу и Микрокосмосу, које су човека, који је и сам умањени универзум, стављале у тачку пресека свих космичких сила.

Тако човек, биће које је сматрано малим универзумом, *није могао да очајава*. Тако, тај очај – који се још називао и болешћу века, *mal du siècle*, и који је у Француској своје страховито присуство огласио многим самоубиствима која су надалеко одјекнула, у епохи надреализма – тај очај се, дакле, аутоматски упијао, јер су томе доприносиле све сила света.

Човек је, онда, одржавао равнотежу у свету, дисао је у складу са животом света и располагао познатим средствима да *светом* лечи психолошки живот.

Средство за борбу против неких злочина, против једне категорије необјашњивих злочина, било је буђење тамног живота света, и тражења саучесништва у њему.

Образовање није било, као што је данас, једна проста *мнемотехника*, већ је било материјално призивање сила и, ако могу тако да се изразим, рећи ћу да се образовањем људски организам *злостављао* како би се у њему расцветале те силе.

Управо је томе служило позориште, као и велике верске прославе са својим муњевитим звучним дозивањима, ритмичким понављањима слика које су зарањале у човеково несвесно.

Тотемизам, уосталом, није био простачка магија, сујеверје заостало из првих векова човечанства, већ је био очигледна примена једне науке. Наиме, од чега смо другог начињени? Верује ли човек да је сам, неповезан са животом врста – цвећа, биљака, воћа – или са животом неког града, реке, крајолика, шуме?

Дух материје свугде је исти. Данашњи религиозни обреди тада су, захваљујући позоришту, изгледали лишени свог сујеверног апарата. Позориште је било једна друштвена сила која је, служећи се обредним научним средствима, умела да делује *изван* свести народа које је религија фанатизовала.

Ми учествујемо у свим могућим облицима живота. На нашем, људском несвесном лежи један хиљадама година стар атавизам. А апсурдно је ограничавати живот. Један мали део оног што смо били, а нарочито оног што *морамо бити*, тврдоглаво живи у камењу, биљкама, животињама, крајолицима и шумама.

Честице нашег прошлог или будућег *ја* лутају природом, где веома прецизни универзални закони раде на њиховом окупљању. Правично је да ми потражимо реплике, активне реплике, нервозне, чак флуидне, у свим растављеним елементима.

Имати свест о свему што нас материјално повезује с општим животом јесте један научни став који данашња наука не може порећи, јер својим недавним физичким открићима она свет своди тек на енергију; а својим последњим психолошким открићима она нам показује да човек није непокретна јединка, већ подземним деловима своје свести исто тако учествује у будућности као и у прошлости.

У мањем или већем степену, сходно снази сопственог генија, несвесно сваког људског бића јесте ризница архаичних слика које су старе расе Мексика обукле у капут непробојних алегорија. У исто време кад и *неизбежну* друштвену и економску револуцију, сви ми очекујемо и једну револуцију свести која ће нам омогућити да излечимо живот.

Ту револуцију треба да покрене савремени Мексико.

["Secréts eternels de la culture", **Messages révolutionaires, Oeuvres coplètes**, T. VIII. Са шпанског превели Мари Дезон и Филип Солерс.]

ОБРЕД ПЕЈОТЛА КОД ТАРАХУМАРА

Као што сам већ рекао, тутугурски свештеници су ми отворили пут *Сигурија*, као што ми је неколико дана раније *Господар свих ствари* отворио пут Тутугурија. *Господар свих ствари* је онај који управља спољашњим односима међу људима: пријатељством, сажаљењем, милосрђем, верношћу, поштовањем, великодушношћу, радом. Његова моћ престаје пред вратима онога што овде у Европи подразумевамо под метафизиком или теологијом, али се у области унутрашње свести простире много даље од моћи ког било европског политичког вође. У Мексику нико не може бити инициран, односно не може бити помазан као свештеник Сунца нити потапањем стећи знак припадности свештенству *Сигурија*, што је обред поништавања, ако га претходно мачем није додирнуо стари индијански поглавица који управља ратом и миром, правдом, браком и љубављу. У његовој су руци, како изгледа, силе које одређују људима да се воле или их слђују, док свештеници Тутугурија својим устима призивају Дух који их ствара и враћа у Бескрај где Душа треба да их убере и распореди у своје "ја". Деловање свештеника Сунца обухвата читаву душу и зауставља се на граници личног "ја", чији одраз онда долази да узме *Господар свих ствари*. Управо ту ме је стари мексикански поглавица ударио да би ми изнова отворио свест, јер сам неприпремљен да разумем Сунце; осим тога, по хијерархијском поретку ствари, биће које је прошло кроза СВЕ, односно вишеструко биће које *јесте* много шта, враћа се једноставности једног, које јесте Тутугури или Сунце, да би се затим расплинуло и васкрснуло управо помоћу мистериозне реасимилације. Помоћу неразумљиве реасимилације, кажем, која је укључена у *Сигури* као мит о повратку, затим помоћу уништавања, и најзад разлагања на ситу врховног извлаштења, као што то у плесу који траје целу ноћ криковима потврђују њихови свештеници. Тај плес траје читаву ноћ, од заласка до зоре, али он такође и узима читаву ноћ, као кад се сок из неке воћке исцеди до последње капи. А искорењивање својине иде све до бога, и превазилази га, јер бог, нарочито бог, оно што је у мени моје аутентично "ја" не може узети онако као што се то "ја" може глупаво препустити.

Била је недеља ујутру кад ми је стари индијански поглавица отворио свест једним ударцем мача између слезине и срца: "Имајте поверења", рекао ми је, "не плашите се, нећу вас повредити", па је веома брзо узмакнуо неколико корака,

описао у ваздуху круг око балчака свог мача, па је јурнуо напред према мени, свом силином, као да је хтео да ме убије. Али, врх мача ми је једва додирнуо кожу и пустио тек једну капљицу крви. Ништа ме није заболело, већ сам имао осећај да сам пробуђен за нешто за шта сам дотад био неспреман, погрешно усмерен, и осетио сам се испуњеним неком светлошћу коју нисам никад поседовао. Једног јутра, неколико дана касније, ступио сам у однос са свештеницима Тутугурија, а два дана касније коначно сам могао да приступим *Сигурију*.

"Спајаш се с бићем без Бога које те асимилује и ствара као да сам себе ствараш, самога себе, у ништавилу и против Њега, у сваком часу, ствараш."

То су речи индијанског поглавице и ја их само наводим, не онако како ми их је рекао, већ онако како сам их *реконструисао* у фантастичној илуминацији *Сигурија*.

Дакле, ако се свештеници Сунца понашају као отеловљења Божијег говора, или његове Речи, односно Исуса Христа, уза свештенике пејотла присуствовао сам самом миту Мистерије, заронио у првобитне митске тајне, ушао с њима у Мистерију свих Мистерија, видео обличје крајњих поступака којима је ЧОВЕК ОТАЦ, НИ ЧОВЕК НИ ЖЕНА створио све. Разуме се, нисам свему томе приступио из прве, и требало ми је времена да разумем, а ни сами свештеници *Сигурија* не разумеју плесне покрете, ставове или фигуре које исцртавају по ваздуху као да их намећу сенкама или их истржу из скровишта ноћи, већ се само на тај начин покоравају једним делом некаквој физичкој традицији, а другим делом тајним заповестима које им даје пејотл који узимају пре него што заплешу, како би прорачунатим начинима ступили у транс. Хоћу рећи да чине оно што им биљка каже да учине, али они то понављају попут неке лекције којој се њихови мишићи повинују, али коју не разумеју ни кад им се живци опусте, као што је нису разумевали ни њихови очеви, нити очеви њихових очева. Наиме, прецењена је улога живаца уопште. Тиме нисам био задовољан, и чим се плес окончао хтео сам да се обавестим детаљније. Пре него што сам присуствовао обреду *Сигурија*, онако како су га тада изводили индијански свештеници, разговарао сам са многим Тарахумарама с планине и провео читаву ноћ с једном сасвим младом породицом, из које је муж био упућен у обред и познавао је, како је изгледало, многе његове тајне. Он ми је дао нека сјајна објашњења и изузетно прецизно ми је расветлио начин на који пејотл побуђује читав сплет мојих нерава, обнавља сећање на врховне истине помоћу којих људска свест, рекао ми је, не да не губи, већ, напротив, задобија перцепцију Бескрајног. "А из чега се те истине састоје", рекао је тај човек, "то не могу ја да ти покажем. Али, ја могу учинити да се оне изнова роде у духу твог бића. Човеков дух је сит Бога, јер је зао и болестан, а на нама је да га учинимо гладним. Али ето, само Време нам ускраћује начин за то. Сутра ћеш видети шта смо још увек у могућности да учинимо. Ако хоћеш да нам се придружиш, можда ћемо уз помоћ добре воље човека који нам је дошао преко мора, који није наше расе, успети да савладамо још једну препреку." *Сигури* је реч коју индијанске уши не воле да чују изговорену. Са мном је био водич, један мелез који ми је служио такође и као тумач, па ме је упозорио да Тарахумарама то помињем само с поштовањем и опрезно, јер, рекао ми је, *они се тога боје*. Схватио сам да, ако постоји иједно осећање које би у овом случају могло да им буде страно, онда је то страх, али, напротив, та реч у њима изазива једно такво осећање светости које је европској свести непознато, што је и њена несрећа, јер овде човек више нема поштовања ни за шта. Остале реакције овог младог Индијанца на мој помен речи *Сигури* поучиле су ме

много о могућностима људске свести која је очувала осећај Бога. У његовом ставу, могу то рећи, очитовао се ужас, али то није био његов ужас, јер га је прекривао попут неког штита или плашта. Он сам изгледао је срећан како то човек може бити само у врхунским тренуцима постојања, лице му је блистало радошћу и обожавањем. Тако су морали изгледати прворођени припадници човечанства док је тек настајало, кад се дух НЕСТВОРЕНОГ ЧОВЕКА у тутњави и пламену подигао над распореним светом, тако су се морали молити скелети из катакомби којима је у књигама речено да ће се појавити сам ЧОВЕК.

Саставио је дланове, и очи су му засјале. Лице му се окаменило и затворило. Али, што се више затварао, то сам више имао утисак да је око себе заиста одавао једно необично осећање, које се могло прочитати. Померио се два или три пута. И сваки пут је очима, које су биле скоро сасвим укочене, окретао тако као да хоће да их заустави на нечему поред себе, на нечему чега се треба бојати. Али, схватио сам да се могао бојати тек да му, некаквом непажњом, не промакне да искаже поштовање које дугује Богу. Изнад свега, запазио сам две ствари: прво, тај Индијанац Тарахумара свом телу не придаје исти значај као ми Европљани, већ оно за њега представља нешто сасвим другачије. "Ово тело", као да каже, "то уопште нисам ја", а када се окретао да погледа нешто око себе, изгледало је као да испитује и надгледа сопствено тело. "Тамо где јесам ја сам и где сам оно што јесам, *Сигури* ми то говори и наређује, а ти лажеш и непослушан си. Оно што заиста осећам ти никад не желиш да осетиш, и шаљеш ми противречна осећања. Ти не желиш ништа од онога што ја желим. А оно што ми најчешће предлажеш јесте Зло. За мене си тек једно пролазно искушење и терет. Једног дана ћу ти наредити да ме напустиш, кад сам *Сигури* буде слободан, али", рекао је изненада заплакавши, "не треба да одеш у потпуности. Ипак те је *баш Сигури* створио и много пута си ми послужио као прибежиште од невремена, *јер Сигури би умро да нема мене*."

Друга ствар коју сам запазио у тој молитви – јер сви ти покрети унапред и око себе, које сам гледао и који су трајали много краће него што ми је било потребно да их опишем, били су Индијанчева импровизована молитва приликом призивања имена *Сигурија* – друга ствар, дакле, која ми је упала у очи јесте то што, ако је Индијанац непријатељ свом телу, изгледа да је Богу жртвовао још и своју свест, а да свим тим управља пејотл. Осећања која је показивао, која су му се, једно по једно, видела на лицу, која сам читао, *очигледно нису била његова сопствена*; он их није присвајао, није се поистовећивао с оним што за нас представља једно лично осећање, или тачније, није то чинио на наш начин, у смислу избора и непосредног блештавог нагомилавања, као што ми чинимо. Међу идејама које нам пролазе кроз главу има оних које прихватамо и других, које одбијамо. Када су наше "ја" и наша свест уобличени, у том непрестаном нагомилавању успостављен је један особен ритам и природан избор, који чине да једино наше сопствене идеје буду на површини поља наше свести, а све остало аутоматски нестаје. Можда нам је потребно време да се разаберемо у сопственим осећањима и да у њима препознамо сопствени лик, али оно што мислимо о стварима, у најважнијим тачкама, слично је *тотему* неке непроменљиве граматике, која те појмове извикује реч по реч. А кад испитамо наше "ја", оно увек реагује на исти начин: као неко ко зна да је управо он тај ко одговара, а не неко други. Код Индијанаца није тако.

Никад ниједан Европљанин неће прихватити да мисли како нешто што је осетио својим телом, неко осећање које га је протресло, нека необична идеја која му је

дошла и одушевила га својом лепотом, како све то није његово, и како је и неко други осетио и проживео све то у свом телу, или, ако би прихватио, мислио би да је полудео, и за њега би се сигурно рекло да је оболео. Тарахумаре, насупрот томе, непрестано праве разлику између оног што је њихово и оног што им долази од Другог, у свему што мисле, осећају и чине. Али, разлика између оболелог човека и њих у томе је што се њихова свест проширила у том раду одвајања и унутрашње расподеле, у којем их води пејотл, који им ојачава вољу. Иако изгледа да они много боље знају шта нису, него шта јесу, они ипак много боље знају шта су и ко су него што ми знамо шта смо и шта желимо. "У сваком човеку", рекао ми је тај Индијанац, "постоји један стари одраз Бога помоћу којег још увек можемо замислити слику оне силе бескраја који нас је неког дана бацио у једну душу и једно тело, а управо нас тој слици пејотл приводи, јер нас на њега подсећа *Сигури*."

То што сам приметио код овог Индијанца, који одавно није био узео пејотл, али је био посвећен у Обред, а обред *Сигурија* стоји на врху религије Тарахумара, побудило ми је изузетну жељу да изблиза упознам све те Обреде *и да успем да у њима учествујем*. То је било тешко.

Пријатељство које ми је исказао тај млади Тарахумара, не бојећи се да на неколико корака од мене отпочне молитву, већ ми је било гаранција да су се нека врата отворила. И оно што ми је рекао о помоћи коју очекују од мене навело ме је да помислим да моје приступање обреду *Сигурија* једним делом зависи и од корака које ћу предузети да превазиђем препреке које је расно помешана, мелеска мексичка Влада постављала Тарахумарама, да не изводе своје Обреде. Расно помешана, та влада је проиндијански настројена, јер су њени чланови много више црвени него бели. Али то није уједначено, а њихови гласачи с планина скоро су у потпуности мешане крви. Веровања старих Мексиканаца они сматрају опасним. Актуелна мексичка Влада основала је на планини урођеничке школе где индијанска деца добијају образовање попут оноga у француским државним школама, а мексички министар образовања, од кога сам преко француског министра добио пропусницу, дозволио ми је да боравим у једној од таквих школа. Успоставио сам том приликом однос с директором школе, који је још био надлежан за ред на читавој територији Тарахумара, као и за један одред коњице. Иако још нису била стигла никаква упутства, знао сам да је у питању забрањивање прославе следећег празника пејотла, који се одржавао ускоро. Осим великог Празника Народа, у којем учествују све Тарахумаре, а одржава се на утврђен датум, попут наше Нове године, Тарахумаре имају још неколико Обреда повезаних с пејотлом. Пристали су да ми покажу један од њих. Има у религији Тарахумара и других празника, као што ми имамо Ускрс, Успење Пресвете Богородице и друго, али не тичу се сви пејотла, а велики Празник *Сигурија* одржава се, мислим, само једном годишње. Тада се узима пејотл, у складу са свим хиљадугодишњим, традиционалним обредима. Пејотл се такође узима и приликом других празника, али само као необавезни додатак којем се не поклања пуно пажње. Уместо "узима се", било би боље да кажем да се узимао, јер мексичка Влада чини све да Тарахумарама одузме пејотл и да их спречи да се одају томе, а војници послати у планине имају задатак да спрече његово узгајање. Кад сам стигао на планину, затекао сам Тарахумаре очајне што су им мексикански војници уништили једно поље пејотла.

О томе сам дуго разговарао с директором локалне школе у којој сам становао. Разговор је био жустар, болан, на тренутке непријатан. Тај директор, мелез, много је више пажње поклањао свом полном органу, којим се сваке ноћи користио да узима једну школску учитељицу, такође мелескињу, него што се бринуо за културу или религију. Међутим, мексиканска Влада одредила је као основу његовог програма рада повратак индијанској култури, а тај мелез, директор локалне школе за Тарахумаре, одбијао је ипак да пролива индијанску крв. "*Сигури*", рекао сам му, "није биљка, него човек коме сте одсекли један од удова кад сте спалили то поље пејотла. И сви траже да положите рачун за тај црвени, одсечени уд, који пева: зелено, бело, љубичасто. Они га виде." Пролазећи кроз више села Тарахумара, приметио сам да се, на помен црвеног уда, подиже дух побуне. Директор локалне школе је то знао, али није могао да одлучи којим средствима да покуша да поврати мир међу Индијанце. "Једини начин", рекао сам му, "јесте да освојите њихово срце. Никад вам неће опростити што сте то уништили, али покажите им неким супротним чином да нисте непријатељ Бога. Вас је овде тек шачица, и ако се они одлуче на побуну мораћете с њима ратовати, а онда вам неће бити од помоћи све ваше оружје. Осим тога, свештеници *Сигурија* имају склоништа у која не можете продрети."

"Шта ће онда бити с мексиканским повратком индијанској култури, кад настане грађански рат? Треба одмах одобрити тај празник, ако хоћете да Тарахумаре остану с вама, и треба племену помоћи да се окупи, да би осетили да сте им наклоњени."

"Али, ради се о томе што нас они више не слушају кад узму пејотл."

"Са пејотлом је као и са свим осталим људским стварима. То је чудесан магнетски и алхемијски принцип, ако умете да га узимате у жељеним количинама, и са жељеном градацијом, а посебно да га не узимате кад не треба и није прилика. Индијанци полуде кад узму пејотл зато што га узму толико да дођу у онај степен необузданог пијанства кад се душа више не потчињава ничему. Кад то чине, они нису непослушни вама, него самом *Сигурију*, јер *Сигури* је Бог познавања правилности, Бог равнотеже и самоконтроле. Ко је *заиста* пио *Сигури*, истинску меру и количину *Сигурија*, ЧОВЕКА, а не неодређену САБЛАСТ, тај зна како су ствари начињене и више не губи разум, јер има Бога у својим нервима, и он одатле њима управља."

"Али, кад се узима *Сигури*, ради се управо о томе да се не прекорачи доза, јер *Сигури* је Бескрај, а мистерија благотворног дејства лекова везана је за однос у којем их наш организам узима. Кад се узме превише, ПОРЕМЕТИ СЕ деловање."

"Свештеничко предање Тарахумара каже да Бог нестаје оног тренутка кад се узме превише, а на његово место долази Злодух."

"Сутра увече ћете се упознати с једном породицом свештеника *Сигурија*", рекао ми је директор локалне школе. "Реците њима ово што сте мени испричали, и сигуран сам да ћемо постићи, више него раније, да се узимање пејотла уреди, и још им реците да ће им прослава бити одобрена, и да ћемо урадити све што је у нашој моћи да им помогнемо да се окупе, да ћемо им обезбедити коње и намирнице које су им потребне."

Две вечери касније стигао сам у мало индијанско село где су ми рекли да ће ми обред пејотла бити показан. То се догодило по мркој ноћи. Свештеник је дошао с двоје слугу, мушкарцем и женом, и двоје деце. На земљи је нацртао један велики полукруг унутар којег ће слуге плесати, а затворио га је једном великом гредом, на коју су ми дозволили да седнем. Надесно је кружну линију граничио један испуст у облику осмице, коју је свештеник, како сам разумео, сматрао Светињом над Светињама. С леве стране

била је Празнина: ту су била деца. У Светињу над Светињама ставили су један стари дрвени суд са кореном пејотла, јер свештеници за посебне обреде не користе целу биљку, или бар више не.

Свештеник је у руци држао палицу, а деца штапиће. Пејотл се узима после једног броја плесних покрета, кад посвећеници, по религиозном испуњењу обреда, осете да *Сигури* жели да уђе у њих.

Осетио сам да је слугама тешко да отпочну, те сам стекао утисак да не би плесали, или би плесали лоше, кад не би знали да ће у жељеном тренутку *Сигури* ући у њих. Наиме, обред *Сигурија* јесте обред стварања, који објашњава какве ствари *јесу* у Празнини, и каква је она у Бескрају, како су одатле изашле у Стварност и биле начињене. А то се остварује у тренутку кад у Божијем поретку ступе у Биће у неком телу. То су слуге плесале, али се све дешавало уз дугачку расправу.

"Не можемо више разумети Бога ако нам он претходно не додирне душу, а наш плес био би пука гримаса и САБЛАСТ – викали су – САБЛАСТ која трага за *Сигуријем* овде ће се изнова родити."

Свештенику је дуго требало да се одлучи, али на крају је из недара извукао једну врећицу и у руке Индијанаца усуо некакав бели прах који су они одмах прогутали. После тога су самодопадно почели да играју. Видевши им лице после узимања пејотла у праху, схватио сам да ће ми показати нешто што никад нисам видео. Посматрао сам изузетно пажљиво, да ми не промакне ништа.

Двоје слугу су легли по земљи и поставили се лицем једно наспрам другог, попут две беживотне кугле. Међутим, мора да је и стари свештеник узео од тог праха, јер је и сам имао нељудски израз на лицу. Гледао сам како се истеже и исправља. Очи су му блеснуле, и из њега је почео да избија израз неког чудноватог ауторитета. Два или три пута је потмуло ударио палицом о земљу, а затим ступио у осмицу коју је нацртао на десној страни Обредног Поља. Онда слуге као да су оживеле из својих мртвих кугли. Прво је човек протресао главом и ударио длановима по земљи. Жена се покренула леђима. Свештеник је затим пљунуо: не пљувачку, већ само ваздух. Гласно је испуштао ваздух кроз зубе. Под дејством тих плућних кретњи, човек и жена су у истом часу оживели и устали са земље. По начину на који су стајали једно пред другим, још више по начину на који је свако од њих стајао у простору, као да стоје у празнини, усечени у бескрај, видело се да ту више нису човек и жена, већ два начела: мушко, отворених уста, цокћући деснима, црвеним, заокруженим, крвавим, као да су прорезане кореновима зуба, у тим тренуцима прозирним, од језика заповести; женско, безуба ларва, истурпијаних кутњака, попут женке пацова у клопци, обузете сопственом похотом, бежала је и окретала се пред суровим мужјаком; и видело се да ће се сударити, френетично бацити једно на друго попут ствари, пошто су се једно време гледали и ратовали, помешаће се коначно пред *индискретним* и *кривим* оком Бога, кога оно што чине мора мало по мало истиснути. "Јер *Сигури* је", кажу, "био *ЧОВЕК*, ЧОВЕК настао ИЗ СЕБЕ САМОГ, ОН САМ у простору који је САМ СЕБИ *створио*, кад га је Бог убио."

То је оно што се одиграло.

Више од свега ми је пала у очи једна ствар у начину како су једно другом претили, јурили се, сударали, да би се на крају спојили у пар. У питању је то што се та начела нису налазила у телу, нису успевала да дотакну тело, већ су упорно остајала, попут двеју нематеријалних идеја, да лебде изван Бића, одувек супротстављена ЊЕМУ, који је, пак, од себе чинио *баш њихово тело*, тело где се идеја материје расплинула под дејством *Сигурија*. Гледајући их, сетио сам се свега што су ми о индијанској култури говорили песници, професори, разни уметни-

ци које сам у Мексику упознао, као и свега онога што сам о метафизичким традицијама Мексиканаца читао у књигама које су ми давали.

"Злодух", кажу свештеници упућени у *Сигури*, "никада није могао ни хтео да верује у то да Бог није искључиво и једноставно Биће, да постоји нешто више од Бића у недокучивој Божијој суштини."

Ипак, било је добро оно што ми је Плес Пејотла управо показивао.

Наиме, веровао сам да у том Плесу сагледавам тачку у којој је универзално несвесно – болесно. А то је изван Бога. Свештеник је десном руком додиривао час своју слезину, час јетру, док је левом тукао по земљи својим штапом. Сваком од тих покрета одговарао је по један удаљени став мушкарца и жене, час став поносног а очајног потврђивања, час разбеснелог порицања. Међутим, кад је свештеник начинио неколико наглих удараца штапом, који је сада држао обема рукама, они су се ритмички приближили једно другом, те спојеним шакама и одвојеним лактовима описали некаква два троугла који су оживели. У исто време, ногама су по земљи описивали кругове и нешто попут слова S, U, J и V, што је све заједно творило нешто попут облика осмице. Једном, два пута се нису спојили, већ су се сусретали с неком врстом поздрава. Трећи пут је поздрав постао сигурнији. Четврти пут су се узели за руке, окренули једно око другог, а мушкарац као да је својим ногама по земљи тражио места по којима је жена ударала својима.

Тако су чинили осам пута. После четвртог пута, њихова лица, која су задобила жив израз, просто су сијала. Осмог пута упутили су поглед према свештенику, који је онда заузео доминантнан и претећи став, на граници Светиње над Светињама, тамо где су ствари у додиру са Севером. Штапом је у ваздуху оцртао велику осмицу. Али, крик који је у том тренутку пустио имао је чиме узбунити *колевку страхотног ужаса црне смрти свога старог греха*, како вели стара, закопана песма Маја с Јукатана; а не памтим да сам икад у животу чуо ишта што би јасније и гласније сведочило о томе до којих се дубина људска воља спушта да из њих уздигне своје претходно знање о ноћи. Учинило ми се да у Бескрају, и као у сну, видим материју од које је Бог створио Живот. Тај свештеников крик као да је подржавао траг штапа у ваздуху. Крикнувши тако, свештеник се померио, те читавим телом по ваздуху и ногама по земљи оцртао такође облик осмице, коју је затворио с јужне стране.

Плес се приближио крају. Оно двоје деце, која су све време стајала лево од круга, питала су да ли могу да оду, а свештеник им је штапом дао знак да нестану, изгубе се. Ниједно од њих двоје, међутим, није било узело пејотл. Направили су један покрет који је наликовао да неку плесну фигуру, а онда су се окренули и нестали, као кад неко оде кући.

□ □ □

Већ сам на почетку рекао: све то није ми било довољно. Хтео сам да се детаљније обавестим о пејотлу. Пришао сам свештенику и распитивао се:

"Претходну прославу", рекао ми је, "нисмо могли да одржимо. Обесхрабрени смо. Више нам *Сигури* не спада међу обреде, већ међу пороке. Убрзо ће нам се цео народ разболети. Време је и сувише остарило за Биће. Више не може да нас издржи. Шта да чинимо, шта ће од нас постати? Наши већ више не воле Бога. Ја, који сам свештеник, то не могу да не осетим. Погледај ме, очајан сам."

Рекао сам му шта је договорено с директором локалне школе, и да ће њихов следећи велики празник бити одржан.

Такође сам му казао да Тарахумарама нисам дошао из радозналости, већ да пронађем једну Истину која недостаје европском свету, а коју је његов народ сачувао. Онда ми је сасвим поклонио по-

верење и рекао ми неке чудесне ствари о Добру и Злу, о Истини и о Животу.

"Све што говорим долази од *Сигурија*", казао ми је. "Он ме је свему томе научио. Ствари нису онакве каквима их углавном видимо и какве памтимо, већ су онакве каквим нам их показује *Сигури*. Одавно их је узело Зло, Злодух, а без *Сигурија* човеку није могуће да се врати Истини. На почетку ствари су биле истините, али што смо старији то оне постају лажније, јер у њима бива више Зла. Свет је на почетку био у потпуности стваран, оглашавао се у човековом срцу и заједно с њим. Сад срца више нема, као ни душе, јер се Бог повукао. Видети ствари некада је било исто што и видети Бескрај. Сада, кад погледам у светлост, тешко ми је да помислим на Бога. Па ипак је он, *Сигури*, све то урадио. Зло је, међутим, у свим стварима, па се ни ја, човек, не могу осећати чист. Има у мени нешто одвратно што нараста, а није моје, већ припада тамама које имам у себи, тамо су где човекова душа не зна где *Ја* почиње, а где се завршава, и не зна шта му је дало да почне да постоји такво каквим га видимо. Управо то ми *Сигури* говори. Уз Њега више не познајем лаж и не мешам више *оно што жели* истински у сваком човеку с оним што не жели, већ подражава биће лошом жељом. То је све што ће ускоро постојати", рекао је, полазећи унатраг: "та срамна маска која се подругљиво цери између сперме и гована."

Ове свештеникове речи које сам управо пренео потпуно су верне; учиниле су ми се и сувише важне и лепе да бих себи дозволио да их имало променим, те ако и није преведено баш реч за реч, значење није нимало одступило, јер јасно је да су ме запрепастиле, па их се сећам са изузетном тачношћу. Уосталом, да поновим, он је управо био узео пејотл, и његова луцидност ме није зачудила.

На крају разговора, упитао ме је да ли сам сам имао среће да пробам *Сигури*, и да се на тај начин приближим Истини за којом сам трагао.

Одговорио сам му да ми је то највећа жеља и да не верујем да се без помоћи пејотла може захватити све оно што нам измиче, а од чега нас време и ствари све више удаљавају.

На десни длан ми је сипао пејотла колико за бадемову коштицу: "То је довољно", рекао је, "да се види Бог два или три пута, јер Бог се никад не може спознати. Да би се ступило у његово присуство, треба барем три пута бити под дејством *Сигурија*, али никад не треба узети више него колико за једно зрно грашка".

Остао сам још један или два дана код Тарахумара, да боље упознам пејотл, и требало би да напишем једну дебелу књигу да бих испричао све оно што сам видео и осетио под његовим утицајем, и све оно што су ми свештеници, слуге и њихове породице говорили о томе. Међутим, једну од визија које сам имао Свештеник и његова породица прогласили су *истинитом*, а говорила је о томе ко *Сигури* мора бити и ко је Бог. Међутим, то се може достићи једино кад се превазиђу некакво раздвајање и тескоба, после чега се човек осећа окренуто, *изврнуто* наопачке, с друге стране ствари, па више не разумева свет који је управо напустио.

Кажем: *изврнут* с друге стране ствари, као да је некаква страшна сила дозволила да се *вратим* ономе што постоји с друге стране. Нисам осећао тело, које сам био напустио, које ми је својим границама пружало осећај безбедности, али сам за узврат осећао много већу срећу што припадам нечем безграничном, а не себи, јер разуме се да је онај који сам био ја сâм дошао с врха тог безграничног, Бескраја, и да сада иде да га види. Осећао сам се као да сам у неком пенушавом таласу који непрестано прска на све стране. Неуморно су се ослобађале неке ствари које као да су излазиле из моје слезине, јетре, срца или из плућа, и

одјекивале су у тој атмосфери која је била некако између гаса и воде, али као да је себи дозивала те ствари и наређивала им да се окупе.

То што ми је излазило из слезине или јетре имало је облик слова неког веома старог и тајанственог алфабета, сажваканог неким огромним устима, али грозно пригушеног, гордог, *нечитљивог*, љубоморног на своју невидљивост; ти знаци избијали су из мене у свим правцима, док ми се чинило како се успињем, али не сасвим сам. Помагала ми је нека чудновата сила. Али, осећао сам се много слободнијим него да сам на земљи сасвим сам.

У једном тренутку подиже се нешто налик на ветар и простори се размакоше. Тамо где ми је била слезина отвори се нека огромна шупљина, која се обојила суро и црвено, попут обале мора. На дну те шупљине појавило се нешто у облику неразвијеног корена, некакво Ј које се на врху ваљда гранало натроје и наткриљивало једно Е, тужно и блиставо попут ока. Из левог уха тога Ј излазили су пламенови, пролазили иза њега и као да су гурали све ствари надесно, тамо где ми је јетра, али сасвим преко ње. Више ништа нисам видео, јер све је нестало, или сам то ја нестао натраг у обичну стварност. Како год било, оно што сам сагледао, изгледа, био је управо Дух Сигурија. А верујем да је то објективно одговарало једној трансценденталној *насликаној* представи коначних и највиших истина; и Мистици сигурно пролазе кроз стања и слике налик тима мојима, пре него што, према обрасцу, достигну врхунска раздвајања и спајања, после којих падају под Божијим пољупцем, сигурно онако као што проститутке падају у наручје свом подводачу.

Ово је у мени надахнуло неколико мисли о психичком деловању пејотла.*

Пејотл наше "ја" враћа самим његовим изворима. Кад искуси једну такву визију, човек више не може да меша лаж и истину, као пре тога. Видео је ко је и одакле долази, и више не сумња у оно што јесте. Више никакво осећање нити спољашњи утицај не могу то променити.

Ни читав низ влажних фантазама које ствара несвесно не може више превладати истински дах ЧОВЕКА, из тог разлога што ПЕЈОТЛ јесте човек који није рођен, већ *УРОЂЕН*, и што се њим целокупна атавистичка лична свест побуђује и ојачава. Она зна шта јој прија, а шта не: отуда познаје мисли и осећања које може гајити без опасности, *себи на корист*, као и мисли и осећања кобне по њену слободу. Изнад свега, она зна докле се простире њено биће, *а докле још није стигло* ИЛИ НЕМА ПРАВО ДА СТИГНЕ ДОК НЕ ПОТОНЕ У НЕСТВАРНОСТ, ПРИВИД, ОНО НЕ-ЧИЊЕНИЧНО, НЕНАЧИЊЕНО.

Доживети своје снове као стварност – у коју пејотл никад неће дозволити да човек потоне – ето како се мешају перцепције које долазе с дубоког, неухватљивог дна, необрађене, још несазреле, још неуздигнуте изнад халуцинаторног несвесног, са стварним сликама и осећањима. Наиме, постоји у свести нешто *Чудесно* чиме се превазилазе ствари. Пејотл нам казује где се то налази и каквим чудноватим постварењима једног атавистички потиснутог и *отупљеног* даха Фантастично може обликовати и обновити у свести своје врцање и пуцање. То фантастично по природи је племенито, тек привидно је у нереду, а заправо се покорава једном поретку који се ствара мистериозно, на једном плану који обична свест не достиже, али га можемо достићи уз помоћ *Сигурија*, а то је управо мистерија свеукупне поезије. Постоји, међутим, у људском бићу један други план, замрачен, безобличан, на који свест није ступила, али он свест окружује попут неког неосветљеног продужетка, или као претња, од случаја до случаја. Тај план такође нуди несталне осећаје, перцепције. То су бесрамни фантазми који погађају боле-

* Хоћу да кажем да, иако ми се те мисли изнова, последњи пут намећу, сам ПЕЈОТЛ није погодан за такве смрдљиве духовне асимилације, јер оно *МИСТИЧНО* одувек је било само спаривање с једним веома ученим и префињеним лицемерством, против којег се буни сав ПЕЈОТЛ, јер с њим је ЧОВЕК сам, и очајно звекеће музику свог костура, без оца, мајке, породице, љубави, бога или друштва. И нема ниједног бића да му прави друштво. А костур није од костију, већ од коже, као нека кожа која хода. И човек хода од равнодневице до сунцостаја, спутавајући сопствену људскост.

сну свест. Она им се препушта и ту се читава утемељује, ако не нађе ништа да је задржи. А пејотл је једина препрека на коју Зло наилази са те грозне стране.

И сам сам имао осећаје, лажне перцепције којима сам веровао. У јуну, јулу, августу, све до прошлог септембра веровао сам да ме окружују демони, чинило ми се да их примећујем, да их видим како се стварају око мене. Нисам знао ништа боље да учиним да их отерам него да свуда около цртам крстове, по свом телу или око себе, где сам мислио да их видим. Такође сам на парчићима папира или на књигама које сам читао исписивао некакве врачке, које ништа нису вределе ни у књижевном, ни у магијском смислу, јер ствари које се пишу у таквом стању тек су заостатак, деформација или, боље, *фалсификат* високих светлости *ЖИВОТА*. Крајем прошлог септембра те лоше, лажне идеје, те досадне перцепције које ништа нису ваљале почеле су да се губе, и у октобру скоро да их више уопште није било. Од петнаестог или двадесетог новембра осетио сам како ми се враћају енергија и бистрина. Изнад свега, осетио сам да ми је свест коначно слободна. Више ми осећања нису блудела. Више није било рђавих перцепција. Уместо тога, из дана у дан налазио сам осећање сигурности, унутрашње извесности, које се полако, али сигурно рађало у мени.

У последње време понекад правим покрете по којима подсећам на оболеле од *религиозне маније*, али то је више заостатак жалосних навика које сам стекао верујући у непостојеће ствари. Као што море, кад се повуче, на жалу остави свакакав нанос којим се ветрови играју, ја сам од пре неколико недеља сву снагу уложио у то да се отарасим тих малих заостатака. И видим како из дана у дан нестају.

Али, има једна ствар коју су ми мексички свештеници пејотла помогли да уочим, и коју је оно мало пејотла колико сам узео отворило у мојој свести. Ради се о томе да баш у људској јетри настају она тајна алхемија и онај рад помоћу којих "ја" сваког појединца бира оно што му одговара, прихвата или одбацује осећаје, осећања, жеље које му шаље несвесно и које сачињавају његове жудње, замисли, истинска веровања, и његове *идеје*. Управо ту "ја" постаје свесно и стављају се у погон његова моћ оцењивања и крајње органске дискриминације. Наиме, баш ту делује *Сигури* и одваја оно што постоји од онога што не постоји. Изгледа, дакле, да је јетра органски филтер *Несвесног*.

Метафизичке идеје сличне овима пронашао сам и у делима старих Кинеза. И они сматрају да је јетра филтер несвесног, али је слезина физички парњак бескраја. Уосталом, то је већ друго питање.

Међутим, да би јетра испуњавала своју функцију, нужно је да се тело добро храни.

Човеку који је шест година провео у азилу за умоболне, а већ три године више не једе онолико колико је гладан, не може се замерити што му је воља *окултно* ослабила. Дешава ми се да по неколико месеци не поједем ниједно парче шећера нити чоколаде. А већ и не знам кад сам задњи пут јео маслаца.

Сваки пут кад устанем од стола осећам глад, јер порције су, као што знате, претерано смањене.

А нарочито недостаје хлеба. Прекјуче, у петак, добио сам једно парче чоколаде, а пре тога је нисам окусио осам месеци. Ја нисам човек кога би ма шта одвратило од оног што треба да уради, али нека ми се барем не пребацује што немам енергије у време као што је ово, кад намирница које су неопходне за обнављање енергије више нема у исхрани коју добијамо. И нарочито, нека ме више не подвргавају електро-шоковима због несвестица за које се врло добро зна да нису изван контроле моје воље, моје луцидности, па и моје интелигенције. Доста, доста, доста је било тог трауматичног кажњавања.

Сваки пут после електрошока зарањао сам у ужас, који увек траје сатима. Очајавао сам пред сваки нови електрошок, јер сам знао да ћу опет изгубити свест и да ћу се читав дан гушити сам у себи, не успевајући да се повратим, а знајући савршено добро да се налазим негде, али ђаво би знао где, и као да сам *мртав*.

Све ово је далеко од излечења пејотлом. Према ономе што сам видео, пејотл *поправља* свест и не да јој да лута, да се подаје лажним утисцима. Мексикански свештеници су ми показали, на јетри, тачно место где *Сигури*, где пејотл производи то синтетичко згушњавање које у свести дуго одржава осећање и жељу за истинитим, и даје јој снагу да се томе преда, аутоматски одбацујући све остало.

"То је попут скелета спреда који се враћа", рекли су ми Тарахумаре, "са ТАМНОГ ОБРЕДА, НОЋ КОЈА ХОДА ПО НОЋИ."

POST SCRIPTUM

"Обред Пејотла" написан је у Родезу, прве године кад сам стигао у азил, а то је била већ седма година мог затвореништва, од којих сам три провео у тајности, са систематским и свакодневним тровањима. То је мој први напор да се повратим после седам година удаљавања и свакаквог шкопљења. Те предсмртне успомене писао је неко ко је недавно отрован, *затворен и трауматизован. Зато је текст морао бити муцав. Још додајем да је тај текст написан у менталном стању оглупелог* преобраћеника *кога су свештеничке опсене, користећи се његовом тренутном слабошћу, држале у понизности.*

Иври на Сени, 10. март 1947.

"Обред Пејотла" написао сам у стању преобраћености, са већ сто педесет или двеста свежих хостија у телу, па отуда ту и тамо моја махнитост у вези с христом, и са крстом Исуса Христа.

Јер ништа ми сад не изгледа злослутније, кобније и више мртвачки од усправљеног, тупог знака крста, ништа није еротскије порнографско од христа, простачког сексуалног отеловљења свих лажних психичких загонетки, свих телесних ребуса који су предати интелигенцији као да она нема ништа паметније да чини него да служи материјалним ребусима, а њени најнижи маневри магичне мастурбације омогућују електричну отпусницу.

Париз, 23. март 1947.

[Antonin Artaud, "Le rite du Peyotl chez les Tarahumaras", **Oeuvres complètes**, T. IX, p. 13-40. Написано у Родезу 1943]

Превео са француског
Иван Радосављевић

ПИСМА ИЗ РОДЕЗА

(Фрагменти)

Моји претходни животи

Не сећам се да сам рођен у Марсеју у ноћи између 3. и 4. септембра 1896, како то стоји у мојим личним подацима, али се сећам да сам ту расправљао о једном озбиљном питању, на месту које није постојало, смештено негде између простора и једног злокобног света, случајног, неподношљивог, чудовишног и страховито непостојећег.

Био сам на Голготи има томе две хиљаде година и звао сам се као и увек Арто, и мрзео сам свештенике и бога, и зато су ме Јеховини свештеници разапели на крст, као песника и видовњака, а онда бацили на гомилу ђубрета.

Успомене на мој вечни живот не долазе само из овог садашњег него и из неких других живота. И као што ме је у овом мом, садашњем животу пут водио преко Марсеја, Смирне, Лиона, Париза, Рима, Берлина, Мексика, Брисела, Да-

блина, Авра, Руана и Родеза, тако сам пре две хиљаде година прошао кроз Назарет и Јерусалим где сам живео неколико година.

И сећам се да сам једне зимске вечери у Назарету срео човека и жену, сумњивог изгледа, које сам већ дуго гонио због њиховог бављења магијом, али који су ми све до тада умицали, жена се звала Марија а човек Јосиф, а њихово презиме било је, чини ми се, Налпас. Жена је у утроби носила дете које нисам хтео да се роди, ни по коју цену, будући да сам знао одакле долази и ко је било, што ће рећи, знао сам којих срамних маћија бачених на мене било је плод.

Било како му драго, полиција и рабини онога времена одлучише да ме се ратосиљају и ухапсе ме једне ноћи, у једном маслињаку, где сам спавао под ведрим небом, немајући никаквог крова под који бих се склонио. Ту ме изведоше на суд, али иако сам од извесног Понција Пилата ослобођен кривице за било који злочин, огромна светина бедастоће *подиже се* тражећи да будем разапет.

Ето, тако су се одиграле ствари у Јерусалиму и већ у оно време звао сам се Антонен Арто, и био је један јеврејски свештеник педер који је умишљао да у њему обитава сам дух Исуса Христа, а звао се Салем или Налпас. Свега тога се сећам као што се сећам битака код Куполе и ове успомене су ми први пут поново наишле једнога дана када сам у грчевима, под електрошоком, павши на ћошак стола, огребао нос и изгубио последњи златни зуб.

Све је то прича о старом Артоу, таква каква се може читати у једној старој авганистанској књизи која се појавила најмање 4000 година пре Христа и која је, у ствари, прича о човеку коме су сва људска бића, пошто су се на маћијски начин увукла у њега, хтела да одузму власт над властитим телом.

Изгледа, као што ми је то рекао шеф клинике за душевне болести у Родезу, да су ове мисли о претходним животима бунцања која долазе од инсулинотерапије и електрошокова.

Има једна мистерија у мом животу, она почива на чињеници да сам ја рођен у Марсеју 4. септембра1896, али тога дана ја сам ту само пролазио, стижући однекуд другде, јер у ствари ја никад нисам ни био рођен и уистину никад и не могу умрети. За медицинско-правне магарце ово што причам је чисто булажњење, за друге то је поезија, а за мене самог то је истина као бифтек са прженим кромпирима и чашом белог на шанку преко пута. Међутим, читава земља у доњим подрумима својих секти посвећених у ствар ступила је у заверу да би ме спречила да севнем и да распалим.

Чаробњаци

Јер не могу дозволити да се групе чаробњака из разних друштвених слојева распоређују на извесним местима Париза, настојећи тако да утичу на моју савест и да је потчине, моју, Артоову савест, и то они, пеглачи рубља, продавци у ситничарским радњама, бакали, винари, магационери, банкари, рачуновође, трговци, цајкани, лекари, професори универзитета, административно особље, па онда свештеници, нарочито свештеници, црквени људи, калуђери, монаси, што ће рећи никоговићи и неспособњаковићи, сви ти службеници духа...

Њихове личне податке и париску адресу није никакав проблем дознати и онда више нема разлога да се човек реши да згази ту гомилу претенциозних кретена и аналфабета, тупавих као свиње и вашке, и друге бестидне паразите који чине *цело* ово друштве.

Колико јуче, једна група људи која се прикривала око трга Етоал бацила је на мене једну ужасну чаролију, приликом бацања ове чаролије истурили су испред себе своју децу и то испред саме Тријумфалне капије, могло је бити око једанаест сати навече, али читава једна армија мојих пријатеља дигла се да их ућутка, и

немогуће је да до вас није стигла бука која се у целом Паризу могла чути.

И без обзира што су цела земља и Париз прешли на страну злих чаробњака, насупрот њима стала је читава армија нечаробњака и одважних људи који, увек спремни, не престају да бране моје списе и дела као што ја браним њихову савест.

Ове делатности, има томе већ доста, нису више појединачне делатности, сведене и ограничене на неколико појединаца који се баве црном магијом код куће, то су јавне делатности у којима суделује целокупно становништво Париза, исто тако и становништво села и засеока Француске и то под утицајем чаробњачких таласа који се пуштају из Авганистана, Туркестана, Бурме, Бенгала и Тибета.

Ове маћијске радње најчешће обављају групе Француза настањених у Паризу које се окупљају у одређена доба дана или пак ноћи у извесним удаљеним улицама, тамо око улице Нотр-Дам-де-Шам, око Орлеанске или Версајске капије, код гробља на Монмартру, на гробљу Пер-Лашез, око Инвалида, у авенији Ла Мот-Пике, у парку Монсо, на Јелисејским пољима итд., итд. Док се ове магијске радње обављају, полиција зауставља саобраћај на један сат у улици где се ово дешава, такви застоји саобраћаја били су пре петнаест дана у авенији Ла Мот-Пике, прекјуче око четири сата после подне у улици Прони, синоћ у 11 сати (значи у недељу 16. септембра) на тргу Конкорд, на Јелисејским пољима, тамо према Министарству морнарице.

Немам разлога да вам кријем да сам ја та мета на коју циљају све ове маћије које имају за тајни циљ да ја изгубим своју личност и свест, да се дочепају мога тела и да у њега ставе неку другу душу уместо моје, исто тако јадну и кукавну каква је код свих осталих бића, то јест, спремну на све уступке, што је увек једна идиотарија, једна бљезгарија, једна будалаштина и изнад свега једна подлост. Ја чак и не знам зарад које бедасте покварености сви људи земље или скоро сви, узимају мене за мету својих мрачних захтева, својих настојања да будем бедан, прљав, недоличан, без части и без савести какви су сви они; и то је чињеница да је око мене, даноноћно, хорда скаредних шакала који ми туле изнад главе, чаробњака, вештица и вештаца, духовних мастурбаната, јер нису ништа друго до то, ове вештице и вешци; то нису демони Мартина Шонгауера ни старог Бројгела, него су то г. Диран, г. Дипон, г. Цајкан, г. Жупник, г. Свештеник, г. Калуђер, г. Лекар, г. Рабин, г. Имам, г. Бонз, г. Браман, г.Лама, г. Било Ко и тако даље. Због таквог стања ствари испаштамо сви ми, тим више што то стање штити полиција која слепо служи овим чаробњацима, изузимајући ту неколико агената који су напустили професију јер су се згадили над њом.

Оно што замерам људима мог времена, то је да су најгнуснијим магијским работама учинили да се родим у свету који нисам хтео, и то што су истоветним магијским работама учинили све да ме спрече да нађем неки отвор у њему и да га напустим.

Циљ ових зачаравања је да ме спрече у подузећу кога сам се латио, има томе већ више година, да се изађе из овог смрдљивог света и да се једном сврши са овим смрдљивим светом. Ако сам био интернисан ево већ осам година и држан у интернацији ових осам година, то долази од једне делатности очигледно пуне опште зле воље која никако не жели да г. Антонен Арто, писац и песник, оствари у животу идеје које износи у својим књигама.

Јер због тога ме оптужују и због тога сам већ осам година затворен, обучен у лудачку кошуљу, трован и успављиван електричном струјом *јер сам хтео да нађем основну материју душе* и да ослободим њене битне флуиде.

И не дозвољавам да песник као ја може да буде затворен у лудницу само зато што је хтео да у животу оствари своју поезију.

У овом часу цела васељена се бави црном магијом и мексички Индијанци нису једина људска раса која се решила, без неких претераних скрупула, да живи од плодова мога бола, исто тако као што неки други живе од неке плантаже мака.

Додајем оно што сви знају: у магији, гуруи, јогини, испосници, пустињаци, учитељи, стручњаци колико год да их има, сви се они плаћају са мало сперме, млека или гована, зготовљених и бачених у ваздух. Међутим, код ове магије, на пет милијарди људи има их преко три милијарде међу њима који то раде *намерно и свесно* и зачаравају полицијску багру и психијатре да би помоћу њих затворили уста луцидности.

Спремам се да идем на Тибет да наставим да таманим магију и да је истребљујем, штапом којег сам припремио и који ће ми заменити онај штап што сам га имао у Ирској, и сва та зла бића што производе магију и бацају на свести које ме воле и које ме следе, *настојећи да их угуше.*

Штап светог Патрика

Пре пет хиљада година био сам у Кини са штапом који је у својој историји приписиван извесном Лао-Цеу, али има већ две хиљаде година како сам био у Јудеји и врло добро се сећам како сам током три дана трулио на гомили ђубрета где сȁм био бачен као трупло цркнуте животиње, пре тога рашчеречен, на нечем као стуб, на коме су ме полицајци и ондашња руља бичевали и исмевали, као што су то радили и после у Ирској, у Авру, у Руану и у Паризу. Штап који сам у оно доба носио био је кроз историју приписиван извесном Исусу Христу који је био један јеврејски свештеник, истовременски педер – и тај је штап чудесно личио на штап који сам имао кад сам ишао у Ирску и на чијој се јабучици налазио неизбрисив траг крви. Али то је мој, Артоов штап а не тога јеврејског свештеника који се у оно доба звао, ако се не варам, Салем или Налпас.

Оружја о којима вам говорим нису никаква шега.

Она почивају на бази даха, и то мога даха. Тај мој штап, кад бих њим ударао у земљу, испуштао је ужасне пламенове, и то је доста људи видело, али *нико* није хтео да се тога сети и свима је било веома стало да и ја то заборавим.

Извесно је, ових мојих девет година самоће и ужаса добро су ми послужили, али могао сам их избећи, и мислим да ствари не би стигле докле су стигле да су ме оставили на миру и да су хтели да ме разумеју у Ирској где сам ишао да Ирцима прикажем мој делотворни штап. Од 1937. било је толико ратова, глади, епидемија, несташица, рационирања хране, истребљења, концентрационих логора смрти у Совјетској Русији или Немачкој. И докле су стигли данас, од те 1937, позоришта, литература, поезија, сликарство итд. Свет управо ишчезава у ништавилу које ће га прогутати као стара мајчинска материца или земљасто-жиличави очински чмар који га овога пута, као и од прапочетка, неће више никада вратити назад.

Благо у Француској банци

На крају, да вас подсетим да поседујем злато, положено злато у Француској банци, и ево већ осам година како је чаролијом учињено да на њега заборавим, и то зато да би ме натерали да поверујем да сам без пребијене паре и принудили да живим од милостиње коју би ми давали они који ме воле; међутим, они који ме воле требало би да то злато отму од оних који ме мрзе, а које су ми они отели. Године 1918, положио сам позамашну суму у Француској баци у Марсеју, та сума је 1920. пребачена у Париз, кад сам се тамо налазио током 1920, и гомила златних полуга која је одговарала тој суми била је смештена у подрумима Банке у Улици Ла Бријер.

Потврђујем сад поново да сума новца који поседујем износи сто милијарди франака у злату и она је представљена

одговарајућом количином златних полуга које сам донео из Индије, уз бригу неколико пријатеља, а ту суму ми је уручио један пријатељ који је сада мртав. Намеравам сада да захтевам од Француске банке да ми врати овај златни улог, јер бих хтео да напустим Француску и да то злато понесем са собом у неку другу земљу.

Износ о коме вам говорим на крају писма био је сто милијарди. И тај износ, кад се на њега још дода камата, требало би да је неокрњен.

Лудило, манија гоњења, делиријум...

У сваком случају, девет година луднице, три године потпуне изолације, пет месеци систематског тровања, две године електрошокова, један муњевити напад на лађи, два убода ножем у леђа, ударац гвозденом шипком по кичми, довољан су доказ да у моме случају има нешто нејасно и да судбина показује чудну загриженост гонећи човека из разлога, по самим себи тешко објашњивим, да би лудило, манија гоњења и делиријум могли и даље да им служе за покриће.

Хоћу да вам кажем да је моје затварање у лудницу била најобичнија свињарија коју је смислила не државна полиција, него полиција свих земаља, јер, уз неколико ретких изузетака, нико, сем неколико ретких пријатеља, није могао поднети г. Антонена Артоа, и сви су га увек сматрали лудим.

Нападнут сам у Ирској, затворен у лудницу и малтретиран у Француској само због онога што *пишем* и што сликам, што говорим, што *постављам на сцену*, а што НЕУКА маса не воли.

Тако се дешава да се све што се буни проглашава лудим, трује се, гони у затворе, гура у самоубиство, паралише.

То долази отуда што многобројне секте посвећених френетично нападају моју свест која им узвраћа ударце и брани се. И ја не пристајем да одговарам на све ове нападе који ми ударају на свест као што и вас позивам да то чините. То ми је могуће јер располажем снагом способном да заустави сав овај хаос, а коју људи свих фела, широм света, настоје да ми одузму. На несрећу, био сам отрован у азилу Свете Ане, на одељењу доктора Нодеа и сад ми та снага мањка. За то постоји и лек који је противотров пруској киселини, а то је опијум, али све особе које су покушале да ми га донесу биле су *мађијском видовитошћу* потказане полицији и ухапшене или ликвидиране.

Преживео сам у азилу Свете Ане, на одељењу доктора Нодеа, марта 1938, последњи покушај тровања пруском киселином, што ме је оставило месец дана у коми и од чега сам изгубио последњих осам зуба које сам имао.

Што се тиче др Фердијера, он није ишао на то да ме отрује као др Нодe, др Версије или болничари др Морела у Руану, али ме је током три године пустио да 50 пута поднесем ужасе електрошокова да би постигао да изгубим свест о своjем ја које је сматрао сувише свесним. Јер, како је био еротоман, узимао је хероин како би могао да се спарује са женом која је носила своје друго дете и то сам му и говорио и он је знао да ја то знам, јер од свих тих групних ватачина долази ми мука и моја свест на њих реагује дањински.

Др Фердијер држао је две године Артоа у заточењу, спречавајући да му се дође у Родезу у посету и писао је Рејмону Кеноу и Анрију Томасу да је Антонен Арто и сувише болестан да би могли да га посете.

Мерђутим ја, Антонен Арто, био сам сасвим добро, али су ми давали електрошокове и то није смело да се види.

Све то написано је нашироко у тој књизи и то *руком* г. Артоа.

У Родезу, то више нису били отрови него електрошокови.

Сам Антонен Арто ми је причао да је умро под једним таквим електрошоком.

Сам ја, коме је лекар током три године забрањивао да говори о чаролијама или о магији, под претњом да ће га подврћи терапији од које ће изгубити моћ памћења, имао бих само једну ствар да

кажем, то је, да ми је постало немогуће, физички и материјално немогуће, да наставим да живим држећи на стомаку и на мудима читаве легије вештица и вештаца, што су све људи и те како живи, узети из разних народа и од свих раса света и који проводе васцеле ноћи урањајући своје језике, усне, ресице, гласнице и клиторисе у моје телесне органе, и принуђујући ме да се пробудим десет и двадесет пута током ноћи, пијан од неког смртног умора, са осећањем као да неко људско тело склупчано клечи у мојој сперми, смештено у самој унутрашњости мога јајета, густира ту сперму, и увлачи је уз помоћ најфинијих потисака и сисања.

Било како било, будући да ствари тако стоје, било је злочиначки проглашавати ме болесним и стања у којима се оглашава моја душа и моје стварно биће срамно узимати за менталне кризе.

Та болесна стања, те необјашњиве тегобе зову се мука од бескраја.

Светлост овога света је лажна

Људи су бедасти. Литература, потпуно празна. Више ту нема ничега нити икога, душа је нездрава, нема ту више љубави, нема чак ни мржње, сва су тела сита, свести препуштене судбини.

Јер сви смо ми на једној лошој земљи и у једном лошем телу.

Човек овога света смртно се досађује, и то тако дубоко у самоме себи да он данас тога више није ни свестан. Леже, спава, устаје, шета се, једе, пише, дише, сере као нека утишана машина, као човек потпуно помирен са стањем ствари, укопан међу земне пределе, предео га је потчинио себи попут роба везаног за пањ једног лошег тела; подвргнут је *лектирама*, добар дан, добро вече, како сте, време је лепо, киша је благодет за земљу, шта има на вестима, свратите код мене на чај, на партију трика, карата, кугли, на мицу, на партију шаха, али уопште није реч о томе, хоћу да кажем да није то оно што одређује овај гнусни живот који живимо.

Већ сам вам то рекао: нико није болестан без разлога, и иза сваке болести, сваке епидемије, стоји човек или људи који су негде направили неку *гадост*.

Ми живимо у свету у коме има много више варки и трапова него сцена у Шатлеу, до те мере кривотворимо да више нико и не помишља да ту има нека подвала.

Хоћу да вам то једноставно кажем да се уз помоћ радија и штампе и даље прикрива стварно стање света.

Да сам ја антисоцијалан то је чињеница, али да ли је то грешка друштва или моја?

Већина мојих књига и мојих песама настоје да кажу како ја не могу ништа да кажем нити да напишем и да изразе моје гађење због тога.

Има у мени, изван писца, једна свест која тражи у стварима Истину и Правду, а у којима нема ништа до злочин, издаја, изопаченост, *разврат* и ужас.

Јер ја не представљам мисао свих људи, него своју личну мисао и *револуционарнију* од било које друге, ЗАПРАВО.

У моме случају то је или апсолутно или ништа.

Јер моја ужасна судбина већ ме је одавно ставила изван људских оквира.

Сад сам вам о томе рекао довољно да бисте и ви убудуће мислили као ја да овај зликовачки и погубни свет треба да буде интегрално истребљен и уништен.

[Antonin Artaud, "Lettres de Rodez", **Oeuvres complètes, T. IX, 1971**]

Превео са француског
Мирослав Караулац

ДА СВРШИМО С БОЖИЈИМ СУДОМ

кре	Све треба да	**пик те**
кре	буде постављено	**пик те**
пек	до у длаку	**ли ле**
кре	у један поредак	**пек ти ле**
е	громовит.	**крик**
пте		

Јуче сам сазнао
(треба веровати да заостајем, или је то можда тек један лажан звук, једно од оних одвратних наклапања каква се проносе између судопере и клозета у онај час кад у чаброве падају још једном прогутани оброци),
јуче сам сазнао
за један од најсензационалнијих службених поступака америчких гимназија
а сигурно баш захваљујући њима та земља сматра да је на челу напретка.
Изгледа да се међу испитима или тестовима које дете мора проћи кад се у школу упише налази и тест који се назива испит семене течности или испит сперме,
а састоји се од тога што се од новопристиглог детета захтева да да мало своје сперме која се онда сипа у неку боцу
и тако се држи, приправна за неку могућу прилику вештачке оплодње.
Наиме, све већем броју Американаца понестаје снаге и деце,
а то се не односи на раднике,
него на војнике,
па они хоће по сваку цену и свим могућим средствима да произведу војнике
имајући у виду све планетарне ратове који још могу да избију,
а ти војници, силином своје моћи, треба да *прикажу*
надмоћност америчких производа,
и плодова америчког зноја, на свим пољима деловања и могућег динамизма силе.
Наиме, треба производити,
свим могућим начинима активности, треба заменити природу где год она може бити замењена,
треба људској тромости пронаћи неко велико подручје,
треба да радник има шта да ради,
треба створити нова подручја деловања,
где ће коначно завладати сви лажни производи, предмети,
сва простачка инстант-синтетика
где лепа, права природа нема шта да ради,
и мора једном за свагда у сраму уступити место победничким производима, заменама
где ће сперма из свих фабрика за вештачку оплодњу
чуда чинити
производећи армије и оклопњаче.
Неће више бити воћа, ни дрвећа, ни поврћа, неће бити фармаколошког ни другог биља, па тако ни хране,
али ће бити синтетизованих производа до миле воље,
у испарењима,
у посебним атмосферским течностима, у нарочитим атмосферским правцима створеним на силу, синтезом, упркос природи која је од рата познала само страх.
И живео рат, зар не?
Јер нису ли, тако чинећи, Американци припремили рат, који такође и он припрема, корак по корак.
Да се одбране те бесловесне фабрике од конкурената који ће се сигурно дићи са свих страна,
треба војника, армија, авиона, оклопњача,
отуда и та сперма
на коју су се, изгледа, америчке владе дрзнуле да помисле.
Наиме, ми имамо више него једног непријатеља

који на нас вреба, синко мој,
на нас, рођене капиталисте,
а међу тим је непријатељима
Стаљинова Русија
којој такође не недостаје оружане силе.
Све је то лепо и красно,
али нисам знао да су Американци тако ратоборни.
У борби треба и примати ударце
а видео сам ваљда много Американаца у рату
али су увек пред собом имали неизбројне армије тенкова, авиона, оклопњача
које су им служиле као штит.
Видео сам у борби много машина
али сам видео тек у бескрајној
даљини
људе који су њима управљали.
Од народа који своје коње, краве и магарце храни последњим преосталим бурићима правог морфијума да би га заменили димом,
више волим народ који на самој земљи једе своје родно бунило,
говорим о Тарахумарама
који на тлу једу пејотл
док још расте,
и убија сунце да зацари краљевство црне ноћи,
и пробада крст да се простори космоса више никад не састану нити укрсте.

Зато ћете сада слушати плес ТУТУГУРИ.

[Antonin Artaud, "Pour en finir avec le jugement de dieu", **Oeuvres complètes**, T. XIII, p. 71-74]

ПОЗОРИШТЕ СУРОВОСТИ

Знате ли ишта ужасније погано
од приче о богу
и његовом бићу: САТАНИ,
мембрани срца
гнусној крмачи
преварне општости
чије су нам балаве сисе
одувек прикривале
једино Ништавило?

Суочен с том идејом о унапред утврђеном космосу,
човек досад није успео да утврди своју надмоћ над царствима могућег.

Јер ако нема ничега,
нема ничега,
осим те погане идеје
о бићу које је створило на пример звери.

А откуда звери
у том случају?

Отуда што свет телесних опажаја
није у његовом плану,
и није довршен,

отуда што постоји физички живот,
а нема никаквог истинског органског живота,

отуда што једноставна идеја о чистом органском животу
може да се наметне,

отуда што је разлика
могла да се направи између
чистог органског живота у заметку
и страственог живота
и стварне укупности људског тела.

Људско тело је електрична батерија
коју су празнили и пунили,

чију су снагу и глас
усмеравали ка сексуалном животу
иако је начињена
само да упија
променом напона
свакојаке могућности
бескрајне празнине,
све неизмерније
отворе празнине
једне никад испуњене органске могућности.

Људско тело има потребу да једе
али ко је икада искушао другачије доли на плану сексуалног живота неизмерне могућности жеља?

Нека заигра коначно људска анатомија,

од горе до доле и од доле до горе,
од страга напред и
од напред натраг,
али много више од страга натраг,
уосталом, него од страга напред,

а проблем проређивања
живежних намирница
неће више морати да се решава,
јер више неће морати
чак ни да се поставља.

Људско тело су терали да једе,
терали га да пије,
да избегну
да га терају на плес.

Терали су га на блуд с тајном
да би се ослободило
да би исцрпло
и погубило тајанствени живот.
Јер ништа тако
као такозвани тајанствени живот
нема потребу да буде погубљено.

Баш ту су бог и његово створење
смислили да се уклоне од слабоумног човека,
ту, на плану све одсутнијег тајанственог живота
где је бог хтео да човек поверује
да се ствари могу видети и схватити духом,
иако ништа стварно не постоји,
осим спољашњег физичког живота,
и да су оно што му бежи и измиче
само лимбови света демона.

А бог је хтео да човек поверује да свет демона стварно постоји.

Али свет демона је одсутан.
Он никад неће постати очигледан.
Најбољи начин да се од њега човек излечи
и да га уништи
јесте да успе да направи стварност.
Јер стварност није остварена,
још није направљена.
Од њеног ће остварења
у свету земаљског живљења
зависити повратак бескрајног здравља.

Позориште суровости
није симбол одсутне празнине,
језиве немогућности самоостварења у животу човека.
Оно је потврда
једне страшне
и уосталом неминовне нужности.

На никад посећеним падинама
Кавказа,
Карпата,
Хималаја,
Апенина,
одигравају се свакодневно,
ноћу и дању,

већ годинама и годинама,
језиви телесни обреди
у којима се црни живот
живот никад контролисан и црн
храни језиво и гнусно.

Тамо, удови и органи који се сматрају
ниским
јер су
вечито понижавани
потискивани
изван грабежљивости лирског
спољашњег живота,
користе се у потпуном лудилу
необузданог еротизма,
сред све чаробнијег,
све девичанскијег
изливања једне течности
чија се природа никад није могла
одредити,
јер је све нестворенија и равнодушнија.

(Не ради се баш о полном органу или
анусу
које уосталом треба одсећи и
одстранити,
већ о висини бедара,
бокова,
крста,
свеукупног стомака без полног органа
и пупка.)

Све то је засад сексуално и блудно
јер никад није могло бити обрађено и
усавршено
преко границе блуда
а тела која ту плешу
неодвојива су од блуда,
систематски су се одавала блудном
животу
али треба затрти
тај плес блудних тела
и заменити их плесом
наших тела.

Био сам смућен
и у грчевима
годинама
од плеса грозног света микроба
искључиво полно надражених
или сам препознавао
у животу неких потиснутих врста
људе, жене,
децу модерног живота.

Бескрајно ме је мучио сврабеж од
неподношљивих екцема
у којем су сви гнојеви еротичног живота
пива
себи дали маха.

Не треба тражити другде до у тим
мрачним обредним плесовима
порекло свих екцема,
свих појасних херпеса,
свих туберкулоза,
свих епидемија,
свих пошасти
које се модерна медицина,
све сметенија,
показује немоћна да извида.

Убацили су у моју осећајност,
отпре десет година,
кретње најнаказнијих саркофага,
још непокренутог света мртвих
и живих који су хтели
(а у овом нашем тренутку, то је порочно),
који су хтели да живе мртви.

Али ја бих сасвим просто избегао да
будем болестан
а са мном
читав један свет који је све што знам.

о педана
на комев
таи дедана
таи комев

на дедани
на комев
таи комев
на коме

копси тра
ка фига аронда
ка лакеу
то кобра

кобра жа
жа фитса мата

ОД змије нема
А НА

Пошто сте дозволили организмима да
исплазе језик
требало је организмима одсећи
њихов језик
на излазу из тунела тела.

Куга,
колера,
велике богиње
постоје само зато што плес
па стога и позориште
још нису почели да постоје.

Који је још лекар тела којима је додеље-
на ова беда тражио да колеру погле-
да изблиза?

Слушајући болесниково дисање или
пулс,
напињући уши, пред концентрационим
логорима тих тела којима је додеље-
на беда,
ка звекету ногу, трупова и полних органа
ка бескрајном и потиснутом пољу
извесних страшних микроба
који су
уосталом људска тела.

Где су?
На површини или у дубинама
неких гробова
на местима историјски
ако не и географски неочекиваним.

ко ембах
ти ир жа бела
ир жа бела
ку ембах

Тамо, живи заказују састанак
с мртвима
и неким сликама мртвачких плесова
то је једино порекло.

То су побуне
у којима се сусрет двају нечувених свето-
ва осликава без престанка
оне су створиле средњовековно сликар-
ство,
као уосталом и свако друго сликарство,
читаву историју
рећи ћу чак и
сву географију.

Земља се слика и описује
деловањем једног страшног плеса
из којег још нису извучени
сви епидемични плодови.

POST SCRIPTUM

Тамо где има метафизике,
мистике,
несводиве дијалектике,
чујем како се увија
велико дебело црево
моје глади
те побуђен њеним мрачним животом
диктирам својим шакама
како да плешу,
својим ногама
или својим рукама.

Позориште и плес песме
јесу позориште јаросних побуна
беде људског тела
пред проблемима у које оно не продире
или чији га карактер: пасиван
прзнички
непробојан
несигуран
превазилази.

Онда оно плеше
узвикујући
КА, КА

бескрајно јалово
али органски;

оно упокорава
тамни зид
премештања унутрашње течности;

свет бескичмењачких ларви
од којег се откида бескрајна ноћ
бескорисних инсеката:
вашки,
бува,
стеница,
комараца,
паукова,
настаје
само зато што је свакодневно тело
од глади изгубило
своје првобитно јединство
а на махове
планинама
чопорима
бескрајним теоријама
губи тамне и горке димове
срџби
своје енергије.

POST SCRIPTUM

Ко сам ја?
Откуда долазим?
Ја сам Антонен Арто
и да кажем
као што већ говорим
непосредно
видећете моје садашње тело
како се распрскава
и поново сакупља
у десет хиљада видова
опште познатих
једно ново тело
па ме нећете моћи
више никада
заборавити.

[Antonin Artaud, "Le théâtre de la cruauté", **Oeuvres complètes**, T. XIII]

Превео са француског
Иван Радосављевић

ПОЗОРИШТЕ И НАУКА

Истинско позориште увек ми се указивало као извршење једног
опасног и ужасног чина,
из којег је једнако искључена идеја позоришта и спектакла
као и идеја било које науке, религије и уметности.
Чин о којем говорим тежи истинском органском и физичком
преображају људског тела.
Зашто?
Зато што позориште није она сценска парада у којој се
виртуелно и симболички излаже мит,
већ сасуд ватре и живог меса где се анатомски,
гажењем костију, удова и слогова,
обнављају тела,
и изводи физички и истински митски чин
стварања тела.
Ако ме добро разумете, видећете у томе чин истинског стварања који ће се
целокупном глупом и смешном свету указати на плану
реалног живота.
Јер нико у овом часу не може поверовати како је тело кадро да се преобрази

осим кроз време и у смрти.
А ја понављам да је смрт измишљено стање
и да постоји само захваљујући бедним чаробњацима, гуруима ништавила
којима је она од користи и који се већ вековима хране њоме
и живе од ње у стању званом Бардо.
Изван тога људско тело је бесмртно.
Стара је то прича коју треба обелоданити без милости.
Људско тело умире само зато што смо заборавили да га преобразимо
и променимо.
Оно иначе не умире, не претвара се у прах,
не пролази кроз гроб.
Гнусна је лакоћа ништавила с којом су религија, друштво и
наука навели људску свест да у одређеном
тренутку напусти своје тело,
да поверује како је људско тело трошно и
осуђено да после кратког времена заувек оде.
Не, људско тело је непропадљиво и бесмртно и оно се мења,
мења се физички и материјално,
анатомски и очигледно,
мења се видљиво и на лицу места под условом да
уложимо материјални труд да га променимо.
Некад се упражњавала једна радња више научна но магијска
о коју се позориште тек окрзло,
радња којом је људско тело,
кад би доспело у лоше стање,
преведено,
пренесено,
физички и материјално,
објективно и рекло би се молекуларно
из једног у друго тело,
из једног прошлог и лошег телесног стања,
у једно ојачано и повишено стање тела.
И за то је било довољно да се човек обрати свим драмским,
потиснутим и изгубљеним снагама људског тела.
Овде је, дакле, реч о револуцији,
а цео свет призива једну нужну револуцију,
али не знам да ли је довољно људи имало на уму
да та револуција неће бити истинска, док не буде
физички и материјално целовита,
док се не буде окренула човеку,
телу самог човека
и док не одлучи да од њега затражи *да се промени*.
А тело је постало нечисто и опако јер живимо
у нечистом и опаком свету који не жели да се људско тело
промени,
и који је знао да распореди,
са свих страна,
на правим тачкама,

своје тајанствене и мрачне легије како би га спречиле да се промени.
Стога овај свет није ружан само споља, већ он и подземно
и тајно узгаја и одржава зло
које га је створило и нас створило опаког духа усред
опаког духа.
И нису само нарави труле, већ је и атмосфера
у којој живимо материјално и физички трула од правих црва,
бестидних обличја, отровних духова, кужних организама
које човек може видети голим оком под условом да је као ја
дуго, жестоко и доследно патио.
И овде није у питању халуцинација или делиријум, не,
у питању је оно покварењачко и непобитно лактање одвратног света духова
чији су срамни представници запрљали најплеменитије узлете сваког
великог глумца, сваког надахнутог песника.
И неће бити могућна политичка и морална револуција све док
човек буде магнетски,
у својим најосновнијим и најпростијим органским
и нервним реакцијама
под гнусним утицајем
свих мрачних центара посвећеника
који се, грејући се уз топлу пећ свог
психизма
ругају једнако револуцијама и ратовима,
уверени да се анатомски поредак на којем почива
како живот тако и трајање савременог друштва
више неће мењати.
Међутим, људско дисање зна за скокове и прекиде тона и
нагле преласке једног крика у други
уз чију се помоћ могу нагло разбудити сви отвори и све снаге
читавог тела, и који су кадри да подстакну или распале један део тела
слично дрвету које би прислонили уз планину његове шуме.
Дакле
тело има дах и крик који га могу одвести
у распаднуте дубине организма, а затим га пренети до оних сјајних висина
на којима га очекује тело вишега реда.
То је радња која омогућује да у дубинама испуштеног органског крика
и даха
прострује сва стања крви и постојећих сокова
и да се води борба трња и коштаног иверја видљивог тела
са лажним чудовиштима психизма,
спиритуалности
и осећајности.
Било је непорецивих раздобља у историји времена када се
та физиолошка радња одигравала и када лоша људска воља
никада није имала времена да створи своје снаге и да као данас
ослободи своја чудовишта рођена спаривањем.
Ако је на извесним локалитетима и код одређених раса људска сексуалност
дошла до те црне тачке,

и ако сексуалност шири кужне утицаје,
застрашујуће телесне отрове,
који сада паралишу
сваки напор воље и осећајности,
и спречавају сваки покушај преображаја,
и коначне
и
свеобухватне револуције.
То је стога што се већ вековима
не упражњава физиолошко мењање
и истински органски преображај људског тела,
који својом окрутношћу,
својом материјалном суровошћу
и својом ширином
баца у сенку благе психичке ноћи
све психолошке, логичке и дијалектичке патње људског срца.

Хоћу да кажем да тело садржи дахове
а да дах садржи тела чији треперав притисак,
ужасавајућа атмосферска згуснутост чине узалудним,
кад се овај испољи, сва стања страсти или психичка стања
која свест може да призове.

Постоји степен напетости, мрвљења, непрозирне густине,
угушујућег потискивања тела,
који далеко за собом оставља сваку филозофију, сваку дијалектику,
сваку музику, сваку физику,
сваку поезију,
сваку магију.
Нећу вам показати вечерас нешто што захтева више сати
упорних вежби да би се тек могло назрети,
а за то уосталом треба простора и зрака,
а надасве оруђа која немам.

Али ви ћете свакако чути у текстовима који следе,
а од стране оних који ће их изговорити,
крике и искрен занос
који су на трагу те целовите физиолошке револуције
без које се ништа не може променити.

АНТОНЕН АРТО

Ово је прочитано вечерас, у петак 18. јула 1947, и на махове сам готово окрзнуо свој тон срца.

Требало је да пропишам крв на пупак како бих постигао оно што сам желео.

Три четврти сата ударања жарачем у исту тачку уз повремено испијање воде, примера ради.

["Le Théâtre et la science", *L'Arbalète,* 13, 1948. Из књиге: Alain Virmaux, **Antonin Artaud et le théâtre**, Seghers, 1970, p. 264-267]

Превела са француског
Мирјана Миочиновић

АРТО ЛУДА
Проклињање оца – мајке

"Ух што вам је сперма добра,
рече ми неки дан
цајкан крај 'Дома'
који је ту изигравао збалца,
а кад се има "тако добра",
"тако добра", мајку му,
онда одвалиш цену
само на име."

Јер вероватно тек је био испливао
из те сперме, тако добре,
тако добре;
и бућкао ју је и сисао
као и цела планета,
сву боговетну ноћ.

И осетих како му се душа клати
И ВИДЕХ КАКО МУ ОЧНИ КАПЦИ БЛЕДЕ,
и као после присности одједном почиње
да сеца,
јер осетио је да ћу да бијем.

Нема ту тикања ни пајтања са мном,
никада,
ни у животу а ни у мислима.

И не знам да ли то чух у сну крај његове
речenице:
"а кад се има тако добра, тако добра,мај-
ку му,
онда одвалиш цену само на име."

Чудан неки сан у коме скелет
цркве и полиције
беху блиски
у арсенику моје семиналне течности.

Јер враћала се опет стара тужбалица
из приче о старом Артоу кога су убили
у једном другом животу
тако да се више неће вратити у овај са-
дањи.

Али зар ја нисам ушао
у овај јебени издркани живот
још пре педесет година када сам рођен.

П.С. Ову тужбалицу рецитовали су, нема ни шест векова, у авганистанским гимназијама где се *Арто* писао арто: а. р. т. о. Иста тужбалица може се наћи у старим маздаинским и етрурским легендама а и у неким пасажима Попул-вуа.

[**Araud le Mômo**, "L'exercation du père-mère", **Oeuvres complètes**, T. XII]

ЛУДИЛО И ЦРНА МАГИЈА

Душевне болнице су сабирни центри црне магије,
смишљени и прорачунати.

И лекари не само да подупиру маћију својим
смуваним и неблаговременим
лекаријама,
него се и сами њоме баве.

Да нема лекара
никад не би било ни болесника,
ни мртвачких скелета,
ни болесника за драње и транжирање,

јер друштво је почело са лекарима
а не са болесницима.

Они који живе, живе од мртвих.
Јер и смрт треба да живи;
и нема ништа боље од душевне болнице да би се лагано
излегла смрт и да би се мртваци држали за насад.

То је почело 4000 година пре Исуса Христа
то лечење помоћу лаганог умирања,
и савремена медицина, у том послу саучесница
најзлокобније и најбестидније маћије, излаже своје мртваце
електрошоку и инсулинотерапији, да би свакога дана што боље ослободила
своје људске ергеле
њиховог ја,
и понудила их тако празне,
тако фантастично расположиве и празне
за скаредне анатомске и атомске потребе
стања које се зове **Бардо**, за ослобађање **барда** да се живи
по захтевима не-ја.

Бардо је смртна језа у којој се човеково ја
расплињава у бару,
и у сваком електрошоку има то стање баруштине
у коме се нађе свако кога је смождио,
и у том часу он му не даје могућност да спозна
него да ужасно и очајно заборави
то шта је био, кад је био он, кад је био тон,
кад је био трон, кад је био псст и ТО.

Ја сам прошао кроз то и никад то нећу заборавити.

Маћија електрошока сасушује ропац,
она унесрећеног урања у тај ропац
у коме се напушта живот.

Међутим, електрошокови Бардо нису никад представљали
неко искуство, и јечати у електрошоку Бардо,
као и имати Бардо у електрошоку,
то значи раскомадати искуство којег су исисале
ларве не-ја и човек га неће више наћи.

Усред тих дамарања и дисања свих тих
који опседају онога који,
како кажу Мексиканци, загребавши кору стабљике,
пре него ће је загристи, *отиче без реда са свију страна.*

Поткупљена медицина сваки пут лаже
кад представља болесника излеченог електричним
самопосматрањем своје методе.
Ја лично видео сам само људе престрављене овом методом,
неспособне да нађу своје ја.
Ко је прошао кроз електрошок Бардо и имао Бардо
електрошока, не излази никад из свог мрклог мрака
и живот му опада за цео један ступањ.

Упознао сам дах по дах ове молекулације
ропца аутентичних самртника.

Оно што мексичке Тарахумаре зову испљувак сажвакане стабљике,
гареж крезубог угља.

Губитак једног великог дела првобитног блаженства које
осетиш једног дана зато што си жив и што гуташ и жваћеш.

Тако електрошок као и Бардо
ствара ларве од свих болесникових смрвљених стања,
од свих његових догађаја из прошлости,
ларве неупотребљиве за садашњост а које
непрестано опседају садашњост.

Дакле,понављам, Бардо то је смрт, а **смрт
је само једно стање црне магије које није
постојало не тако давно.**

Стварати тако смрт вештачким путем
као што то чини савремена медицина
значи потпомагати одлив ништавила што никад
никоме није било од користи,
али се њима предодређени човекови израбљивачи
прехрањују већ одавно.

У ствари, од пре извесног времена.

Од којег?

Од оног кад је требало изабрати између тога да се
буде човек или постане очигледан лудак.

Али какве гаранције имају очигледни лудаци овога
света за то што их лече аутентични
живи?

**фарфади
та азор
тау ела
ауела
а
тара
ила**

КРАЈ

[**Artaud le Mômo**, " L'Aliénation et magie noire", **Oeuvres complètes**, T. XII]

**Превео са француског
Мирослав Караулац**

О Артоу

Андре Бретон

Кад већ помињете име Антонена Артоа, мислим да ми слушаоци не би опростили када од вас не бих тражио да кажете нешто о том поносном човеку, и да нам откријете какав је његов допринос надреалистичком покрету?

Прошло је неко време пре него што нам се придружио Антонен Арто, али нико није спонтаније од њега уложио сву своју снагу, која је била велика, у надреалистичку ствар. У прошлости је њему у правом смислу одговарао – и по томе би био исти као Елијар – Бодлер, али док је Елијар тражио своје вјерују у "Лепом броду", Арто се много мрачније наслађивао "Вином убице". Можда је био у много већем сукобу са животом од нас осталих. Веома леп, какав је био, крећући се доносио је са собом пејзаж из готског романа, сав прожет муњама. Био је обузет неком врстом беса који није штедео, да тако кажем, ниједну људску институцију, али који је могао, повремено, да се претвори у смех у којем је било правог младалачког зачикавања. То није сметало да тај бес, који је поседовао зачуђујућу заразну моћ, има дубоки утицај на надреалистички покрет.

Тај бес нам је налагао да, онакви какви смо били, истински преузмемо сваки ризик, да нападамо сами *непоколебљиво* све оно што не можемо да поднесемо.

И како се испољавала та ваша воља за борбом? Да ли сте јој били потпуно привржени?

Тон различитих текстова, појединачних или колективних, који су објављени током 1925, јасно показује учвршћивање на тој позицији. "Биро за надреалистичка истраживања" је отворен у Улици Гренел бр. 15 и његов основни циљ био је да сакупи сва могућа обавештења о форми која је у стању да ухвати несвесни рад духа. Тај биро је, због многобројних чудака и безвезњака који су га опседали, морао убрзо да постане биро затвореног типа. Арто, који је после Франсиса Жерара преузео на себе послове управљања, залагао се да од њега направи центар за "ново разврставање" живота. По зидовима су била окачена нека ранија Кирикова платна, која су међу надреалистима уживала углед без премца, и изливене женске фигуре. Међу онима који се нису плашили субверзивних активности, није била реткост видети, у истој просторији, Валерија и Фарга.

Под Артоовим притиском штампани су тада изузетно жестоки колективни текстови. Док су "надрелистички првенци", који су два или три месеца пре тога изашли из Бироа за истраживања, још увек као оклевали у избору пута којим би кренули (поезија, снови, хумор), и, све у свему, били сасвим безопасни, ти текстови су, одједном, били обузети срчаном побуном. Такав је случај са "Декларацијом од 27. јануара 1925", која је насловљена са "Отворите затворе, распустите војску", таква су писма "папи" и "Далај Лами", писма "ректорима европских универзитета" и "будистичким школама", писмо "начелнику азила за умоболне", које се налази у **Надреалистичким документима**. Језик се одрекао свега што би могло да представља неки украс, ослободио се "пустих снова" о којима је говорио Арагон, он жели да буде оштар и блистав, али блистав као оружје. Волим те текстове, нарочито оне међу њима који најјасније носе Артоов знак. Процењујем, још једном, узимајући у обзир његову судбину, огромну количину патње која је у њему побуђивала тај потпуни отпор, који је био и наш, али је он био најспособнији, најватренији у његовом изражавању.

Ипак... иако сам био потпуно уз дух који их је покретао – они су, уосталом, били плод дугих размена мишљења нас неколицине – иако сам се мало ограђивао од њиховог садржаја, одмах ме је узнемирила атмосфера коју су они ствара-

ли. Због тога што су писани у кратком интервалу и што је та велика полемика нужно ишла путем свих осталих, имао сам утисак, у који нисам био сигуран, да нас је обузела грозница, и да се ваздух око нас проређује. Ако данас мало боље о томе размислим, јаснији ми је мој отпор који ми је онда био неразумљив. Тај пут, полунихилистички, полумистични, није сасвим био и мој, и почео сам да га сматрам пре ћорсокаком него путем (у чему, усталом, нисам био једини). Место у које ме је Арто увео увек ми је изгледало као апстракција, као соба са огледалима. У томе је за мене увек било нечег "речничког", чак и ако би реч била веома племенита, веома лепа. То је место са лакунама и елипсама у којем ја лично нисам налазио везу са оним многобројним стварима које су ми се, упркос свему, допадале и које су ме држале на земљи. Често се заборавља да је надреализам много *волео*, и да оно што бесно уништава јесте управо оно што наноси штету љубави.

Најзад, ја сам се чувао извесог пароксизма којем је Арто сигурно тежио – као што је морао тежити Дено на другом плану – чинило ми се да тиме губимо снагу коју касније не бисмо могли да надокнадимо. Ако хоћете – добро сам видео како функционише машина пуном паром, али нисам више видео како она може да се напаја...

Ово свакако објашњава изненадни преокрет у усмерењу Надреалистичке револуције, *чији правац сте ви одредили?*

Да, из тих разлога – и неких других – ја сам, не без великог устезања, прекинуо експеримент за који је Арто постао одговоран и одлучио да сам усмерим **Надреалистичку револуцију**. У прилично узнемиреном тексту у којем то најављујем, и у којем објављујем да не желим све да кажем, покушавам некако да објасним о чему се ради, засигурно, "да тиме завршим са старим начином владања духом", али да се, због тога, не треба надати "застрашивању света бруталним позивима на предају". Средство које сам препоручивао јесте повратак на претходне позиције, тј. суштински и пре свега да се језику врати његово врење, као што је то учињено у аутоматском писању и у сновима, где се наслепо нагађа шта би то могло да произведе.

[André Breton, **Entretiens**, Gallimard, 1969]

Превела са француског
Драгана Бесара

□ □ □

Ви сматрате да је Антонен Арто "прешао с ону страну" (израз је ваш). Можете ли нам објаснити шта сте под тим мислили?

Кренимо од аксиома да поезија, после одређеног нивоа, нимало не хаје за ментално здравље песника. Њена је најдрагоценија способност та што своје царство може да прошири преко граница које је одредио људски разум. За њу нема других опасности осим баналности и општег прихватања. Од Рембоа и Лотреамона знамо да су најлепше песме често најнеспутаније. Нервалова **Аурелија**, Хелдерлинове **Песме лудила**, Ван Гогова платна из времена Арла спадају у оно што сматрамо њиховим врхунцима. Уместо да их свеже, "лудило" као да их је развезало и као да су неким ваздушним мостом ступили с нама у силовит додир.

Истовремено би значило бити жртвом предрасуда из неких прошлих времена уколико би се порицала било каква душевна поремећеност Антонена Артоа, која га је, будући да му је неправедно приписана, лишила слободе и изложила га најгорим злостављањима под изговором да то води излечењу.

На једном сасвим приземном плану, између човека и друштва у којем живи склопљена је погодба која му забрањује извесна спољашња понашања, под претњом да се за њим затворе врата луднице (или тамнице). Нема сумње да је Артоово понашање на броду којим је враћен из Ирске 1937, спадало у таква. Кад кажем "прећи с ону страну" имам на уму да се под притиском неког несавладивог порива губе из вида те забране и казне које следе уколико се ове прекрше.

Када сте видели Артоа после Родеза, у каквом је стању био? Да ли је био излечен?

Наравно, после Родеза на његовом отменом лицу остао је дубок траг претрпљених патњи и није било ничег потреснијег од његових измучених црта. У разговору с њим видела се иста она захтевност из младих дана, иста она жестина која се, упркос свему, знала да ублажи веселошћу (још чујем његов непромењени смех): његов дух и његово срце нису изгубили ништа од свог сјаја. Од тога до тврдње да је био "излечен", у правом смислу речи, корак је који не могу да превалим: рецимо да је лудило, свеобухватно неколико година раније, 1946. било ограничено. Оно се није могло испољити уколико су биле избегнуте неке осетљиве тачке. То није увек полазило за руком. Био је, на пример, уверен да је по његовом искрцавању у Авру – повратак из Ирске – избио прави метеж (да би се спречила извесна открића која је он требало да саопшти) и да сам ја том приликом, прискочивши му у помоћ, био убијен. Чињеница да је на то често алудирао у својим писмима или у разговорима са мном довољно показује да свет за њега није имао уобичајене координате. Чувао сам се да му не противречим и брзо сам прелазио на другу ствар. Па ипак, дошао је дан – били смо једно пре подне насамо на тераси "Де Магоа" – кад ме је позвао да, у име свега што је могло да нас веже, оповргнем све оне који поричу аутентичност једне такве чињенице. Био сам приморан да му одговорим, што прикладније (тако да га што мање повредим), како се, у тој ствари, моја сећања не поклапају с његовим. Погледао ме је пун очајања и сузе су му удариле на очи... Неколико бескрајних секунди... Из тога је извукао закључак да су тајанствене силе које су се окомиле на њега успеле да преваре моје сећање. О томе више није било речи кад бисмо се видели, али нема сумње да сам накратко пао у његовим очима.

Било како било, постоји Артоово дело. Како је успео да га створи? Да ли је то дело лудака или луцидног човека? Можете ли, укратко, да дефинишете карактер и значај тог дела?

Артоова болест није била од оних које повлаче за собом, у психијатријском смислу речи, интелектуално оштећење. У питању је распрострањена заблуда да је у таквом случају способност идеације темељно доведена у питање и да су тиме погођене све области које од ње зависе. Ништа није тако једноставно. У Артоовом случају, врло велика одступања у суду о крајњим циљевима, крајња жестина која прелази у потпуну вербалну разобрученост, сведоче о унутрашњој напетости најстрашније врсте, која нас жестоко уздрмава. На данашњем нивоу наших знања, био би преамбициозан покушај да се објасни којим је то призивањем "у огледалу" Арто, кратко пре смрти, могао да створи једно хиперлуцидно дело, неоспорно ремек-дело – свог **Ван Гога**. Артоов крик – као и онај Мунков – излази из "дубине бића". Младост ће увек препознати себе у тој угљенисаној ратној застави.

Париз, 23. септембар 1959 (Дан уочи сахране Бенжамена Переа)

["Breton parle d'Artaud pour *La Tour de feu*", **La Tour de feu**, 63-64, 1959]

Превела са француског
Мирјана Миочиновић

Антонен Арто код Гастона Фердијера

Фредерик Деланглад

□

Арто! Поново га видим у трпезарији мог пријатеља, доктора Фердијера, у Родезу, са госпођом Фердијер, доктором Бонафеом и вероватно доктором Токелом. Тек што је изашао из луднице Шезал-Беноа, захваљујући удруженим напорима доктора Фердијера и песника Робера Десноса.

Погнуте главе, безуб, прска пљувачком кад изненада почне да говори, да не кажем да се жали, или да се јада, са истим, потпуно истим ставом какав сам код њега приметио пре него што су га тамо затворили, онај један пут кад сам с њим ручао код мог пријатеља Совара, са ставом глумца који игра улогу.

Тог дана, у Родезу, он је био глумац који је своје име заменио мајчиним:

– Антонен Арто је мртав, рекао је, ја се зовем Антонен Налпас.

Онда, пошто друштво као да није обратило пажњу на то, устао је, изрецитовао неколико "магичких" инкантација и окренуо се на столици на којој је седео, па се пожалио да осовина прави исувише буке.

Власти су му одобриле издржавање (он није имао прихода). Не поштујући правила, Фердијер није дозволио да у лудници он буде са осталима, већ му је дао једну собу која је мало подсећала на ону у којој је био Ван Гог.

Често смо га посећивали у тој рупи где се опори мирис војничког дувана, којег му никад није недостајало, надметао с мирисом финог дувана, или бурмута, чији се утицај на машту тог старог токсикомана не сме потценити.

На располагању му је стално била велика библиотека, са Библијом и списима Мајстера Екхарта.

Укратко, шта год ко мислио, у време окупације он је живео као гангстерски бос, што му је, све до наших дана, омогућило да ствара у удобности.

Ево резултата тих сасвим алтруистичких посета: Арто се гојио. Његов костур, који је волео да показује, "попуњавао" се. Изгледао је све боље и боље.

Не само да није раскинуо с овоземаљским стварима, већ је песник уважавао свој стомак, о чему сведоче писма која је свакодневно подносио свом ментору, у којима се стомак помиње исто колико и Бог.

У ствари, на то се и ограничавала сва његова интелектуална активност. Лично сам господину Полану предао сва писма која ми је Арто написао, само зато да их "не бих продао" онима који су, чим је пуштен, дошли да ми их траже, да се њима окористе.

Бринули смо се због песникове апатичности и трудили смо се да га разонодимо. Хтели смо да га наговоримо да преведе **Алису у земљи чуда**. Никад није превео ни ретка. Укратко, рећи ћу то, макар само зато да се боље процени депримирајући извештај о боравку у болници који Арто није пропустио да објави, осим писања "увек истих" писама својим пријатељима, које се доктор Фердијер увек трудио да пропусти без контроле, чиме је озбиљно нарушавао медицинска правила – Артоова књижевна активност није била никаква.

Кад се Арто угојио и прошао озбиљна испитивања, Фердијер га је подвргнуо електрошоковима. О томе је већ речено толико много глупости да ћу се уздржати од изрицања суда о терапеутском методу шоком који се свакодневно примењује у психијатријским болницама.

Како год било, од тог дана, односно од оног месеца кад је почео да прима електрошокове, Арто се преобразио. Изнова је почео да се посвећује креативној активности. Користећи се тиме, и само да бих га разонодио, одвео сам га у атеље где сам сликао, без неке одређене намере, да бих га "забавио" бојама. Ту је он веома пажљиво угљеном скицирао мој портрет, више пута га брисао и изнова започињао. Тако је озбиљно отпочело његово ликовно стваралаштво, које је приказано на изложби под покровитељством "Пјера": тај трговац чини племенит изузетак у својој опакој врсти "црних гаврана што лебде над житним пољима и чекају да сликар умре, па да се нахране његовим лешином".

Укратко, партија је била добијена. Потврђивала се нада да ће Арто бити пуштен раније.

За доказ тог опоравка сматрам и његове понекад запрепашћујуће прохтеве и извољевања, јер не треба заборавити да је до Артоа кроз зидове луднице допро тек понеки редак одјек рата. Тако, горко се жалио на квалитет чоколаде коју му је мајка – јадна жена – слала, по цену великих лишавања.

Полан, Кено, Паризо, Баро, можда сам неког и заборавио, чинили су све да му поправе квалитет живота.

Па ипак, између свих који су, на концу, тражили његово "ослобађање" – нећу овде наводити имена, био би предуг списак тих затрованих "у оскудици" којима су добро познати сви начини и не презају ни од потказивања – није се нашао ниједан који би писцу "Путовања у земљу Тарахумара" дао пар ципела који му је недостајао. Арто је имао велику ногу. Ту нико ништа није могао, па ни ми, који смо му давали кошуље и одела који су му отприлике пристајали. Да, упркос нашим честим апелима Полану, нико се није нашао да му пошаље један пар ципела који би му одговарале.

Упоредо са поправљањем здравственог стања, приближавало се ослобођење. А то је био велик дан. Да би потврдио дијагнозу, Фердијер је свог пацијента подвргнуо врло пријатном тесту психо-шока.

Дакле: званично је позвао Артоа за свој сто и потврдио му да ће бити пуштен раније, ради чега је морао да писмима досађује администрацији, која није дозвољавала да се пацијенти отпуштају тек тако. Нарочито није недостајало морално и физички здравих људи који су у друштвеном смислу могли јамчити за песника. На висини задатка показала се "Нова француска ревија", а од тог дана број Артоових пријатеља постао је забрињавајуће велики.

Антонен, обучен у грађанско одело, нашао се преда мном и пред настојником да потврди да од тог тренутка има право да облачи обично одело и да "сасвим сам" излази из болнице.

Песникову радост не треба посебно описивати.

Позвао ме је да пођем с њим. Тог дана је у парку била прослава, и сендвичи и бело вино могли су се куповати без картица. Он се, међутим, задржао гледајући групу Цигана која се улогорила у једном рову: те "славне" Цигане, који су, с Андреом Бретоном на челу, морали доћи да га ослободе, како је понекад писао у писмима.

Онда смо, по његовој жељи, отишли у катедралу.

Тамо сам га гледао како клечи усред цркве и изводи своју уобичајену церемонију, мрмља инкантације, што није било ништа страшније од оне сцене из **Опере за четири гроша** у којој, одевен као просјак, изиграва сакатог клошара.

Оставио сам га самог. Морао сам да одем до апотеке. Кад сам тамо стигао, апотекар ми је рекао да му је управо долазио наш песник и сасвим безазлено тражио да купи тинктуру опијума.

Напустио сам Родез, Артоа и Фердијера и вратио се у Париз. Десноса, који још није био ухапшен, обавестио сам о сјајном резултату његове иницијативе.

Затим је песник и заиста био отпуштен: сазван је заиста *ужасан* скуп у Вје Коломбјеу где су сви дошли да виде једног ослобођеног лудака како игра своју ролу. Нисам могао да останем дуже од четврт сата. Онда је наступила сва она багра која је "живела" од помоћи Артоу; анкете, упитници и друге добро познате процедуре којима се испитиванима намеће да кажу оно што се од њих жели да кажу. Сећам се једног одговора који сам упутио Рожеу Блену, врло љутит због

обрта који је попримила *афера Арто – Фердијер*:

И да свршимо с Артоом, знајте да у књижевности умно болесних има дела много поетичнијих него што су Артоова, али којима недостаје надареност – да не помињемо генијалност – која му је омогућила да искористи изузетно срећну околност што је био предан на старање доктору Фердијеру.

И даље тако мислим, јер сам скоро годину дана био свакодневни сведок његовог живота у болници.

Он сада више не глуми пред огледалом, сад је с друге стране огледала и два анђела му од јутра служе његову чашу тинктуре опијума, која му је требала да пред светом прикрије своју *немоћ*. Покој му души!

Ипак, и даље верујем у његово пророчанство и сигуран сам да ће "група Цигана и просјака доћи да га ослободи, с неким Бретонцем на челу", али ту више није реч о Антонену, кога су звали лудим.

□ □ □

Молим читаоца да овај текст искористи на добро.

Ипак, чини ми се да би за то "песничко здравље", које је тако касно званично потврђено, било боље да сам ћутао.

Право поезије на *лудост* мора остати свето.

[Frédéric Délaglande, "Antonin Artaud chez Gaston Ferdiére", **La tour de Feu**, 112, 1971, p. 37-40]

Превео са француског
Иван Радосављевић

У друштву Антонена Артоа

Жак Превел

□

14. јун

Срео сам га у "Флори". Каже да сам смршао од јуче. Прича ми како је помоћу тог посебног кијања које ствара дување оборио један павиљон у болници у Косиолу.

– У Родезу постоје две болнице. Она у којој се ја налазим, стара двеста година, и друга која постоји само седам година, коју држи црква и која је састављена од павиљона великих као "Флора". Та болница ме је гњавила и пре неколико дана сам бесно сунуо свој дах на њу. Једног јутра сам био у једном кабинету болнице у Родезу, када сам чуо да неко доктору Фердијеру каже: – Један од павиљона болнице у Кесиолу се срушио!

Чита ми, као и Паризоу, "Отуђење и црну магију", текст који је био на радију и који ће Паризо штампати у "*Quatre Vents*".

Прича ми како је у Авру руља хтела да га баци под "митраљеску ватру".

Говори о Андре Бретону који се, како рече, више не сећа колико често га је 1937. водио на ручак у Пети-Сен-Бенуа.

И опет:

– То што сте преживели је нерваловска прича.

Вече 14. јуна

У кафеу на булевару Сен-Мишел, где уосталом нисмо нашли праву кафу.

Госпођа Полан (о којој ми је говорио као о једној веома болесној жени) рекла му је: "Господине Арто, оно што сте предвидели 1937. у *Новим откровењима Бића* потврдило се".

Он одговара:

– Оно што ће сада настати биће догађај који ће по ужасу превазилазити све што познајемо.

И додаје:

– У питању је можда неколико година, али много вероватније неколико месеци, или чак дана. Катаклизма ће се ужасно покренути.

Субота, 15. јун

У девет и петнаест срећем Артоа у Рен-Бланш. Имао је састанак са госпођом Томас, и бринуо се што је нема. Она је јутрос кренула из свог хотела и није оставила адресу.

Телефонира док ја чекам.

– Немогући су, каже.

Недеља, 23. јун

Излазећи од "Липа", маше ми. Хоће да ми прича, каже; али би радије да оде на седељку. Каже да је песма коју сам му посветио најбоља, и пита ме када сам је написао.

Затим ми је тражио да му набавим лауданум и даје ми на зајам 200 франака.

– Ви сте пријатељ; нема разлога да не помогнем пријатељу. Тражите ми новац ако Вам је потребан.

Роланда, која је остала на тренутак сама са њим у "Де Магоу", испричала ми је како је узвикнуо (гласно) пред неким човеком обучним у неку карирану јакну:

– Шта је то? Је ли то човек? Или жена? Је л' то слуга из замка?

Понедељак, 24. јун

Налазим га испред "Флоре". Пружа ми два прста.

– Да нисте можда видели..., рече. Оклева. Јесте ли дуго ту?

Кажем да сам тек стигао.

– Узалуд, значи...

Има бору у углу усана које бесно стиска; његов израз је горчи неко обично. Изгледа прогоњено.

Идем са њим неколико корака према библиотеци Лезудије. Седа на клупу, преко пута "Флоре".

– Заказао сам састанак са Лоренс Албаре.

– Дуго чекате?

– Пола сата.

Предлажем му да оде до ње; али каже да има други састанак.

Осећам се бедно поред тог напуштеног човека. Када престанем да гледам у његово лице, што није лако, примећујем да је јако слабо обучен: запуштено одело, излизано, са рупама од цигарета на панталонама, црне ципеле, прашњаве, разгажене.

Полазећи, пружа ми читаву руку.

– До скорог виђења, каже.

Понедељак, 24. јун 1946.

Његова посета, улица Бозар.

Кад је дошао, погледао је Бодлеров портет.

– Имате Бодлера, Ван Гога, Вијона...

Седа у једну столицу наспрам мене. Говорим о његовом путовању у Мексико.

– Дао сам себи мисију, каже. Имао сам довољно новца за један месец у Мексику. Када сам се вратио, почео сам да пишем чланке за новине.

Ухваћен је зато што је куповао дрогу, али је онда пуштен када су видели да је он аутор чланака. Поново је срео полицајца који га је ухватио, и он му је дао своју посетницу.

– То је лепа освета...

– Да, лепа освета...

Затим прича о свом интернирању у Вил-Еврар и о својој борби против Гријоа де Живрија, који је дошао да га кињи.

– Али, ја сам бацио чини својим дахом. Пламен је сукљао из зидова и сагорео кретене који су дошли са Гријоом де Живријом да ме муче... И као што сам Вам причао, господине Превел, Грийо де Живри је умро, нешто касније, на чудан начин.

Онда се присећао Родеза, где је поново могао да чита Бодлера, Жерара де Нервала, Едгара Поа. Певушио је док је писао и то је сметало доктору Фердијеру: "Тај гад није ништа разумео." Срећом, у болници је био неки млади доктор, Жан Декекер, који је стао у његову од-

брану и рекао доктору Фердијеру:

– Ако господин Арто жели да размишља на одређен начин, певајући, оставите га на миру.

Ставља посвету на **Нова откровења Бића**, и одједном, гледајући у тарот, почиње да ми диктира изванредан текст који записујем овде.

Кренули смо ноћу. Одводи ме у један кафе, на булевару Сен-Мишел, где смо наручили пиво и чипс. Дуго пише у једној свешчици. Каже ми после дуже паузе:

– Господине Превел, уздржавајте се од наношења бола.

17. јул

У пола три срећем Колет Тома у "Флори". Зло јој је. Срећем Артоа са Адамовом. Каже ми:

– Желим да разговарам са Вама.

Заказујем му састанак у четири и крећем са својим збиркама. Две остављам у улици Сен-Пер, а једну дајем Жану Лоазу. Њему остављам другу, коју ми је платио 300 франака. Поменуће је у каталогу.

У четири сата Арто ме пита:

– Како стоје ваше ствари, господине Превел?

Кажем му да сам једну песму однео издавачу из "Ла Руе", додајем да су се Полану и Арлану свиделе моје песме.

Остављам Артоа који мора да иде на седељку да слуша своје текстове који ће бити на радију. Стиже у десет и двадесет, а ја морам да скокнем до Улице Жакоб бр. 2 да предухитрим Марту Робер.

Слушамо текстове који су дати Сари Бернар и најзад дивни текст који је снимио Арто – "Отуђење и црна магија".

Неколико тренутака после те аудиције, Арто нас пита да ли смо чули за град ЕЛЕФАНТИН.

Прича како му је за време једне представе **Ченчија**, 1935, дошла у посету једна жена која га је подсетила да је раније долазила код њега да би тражила ауторска права за превод **Уметности и смрти** на авганистански. Та јако богата жена је имала поље опијума које није прскала киселином. Дала је једну малу количину Артоу, која му је трајала три недеље.

Мења тему и обавештава нас да је шести посебан дан, пун знакова.

Показујем Моалово платно које браним.

– Није то нешто од чега би се човек окренуо, каже Арто.

– То није сасвим лоше, каже Ерн, мислим да у томе има чак нечег лепог.

Марта тврди да то изгледа недовршено.

Уторак, 20. август

На повратку из Улице Сене зауставља ме Арто, кога нисам приметио. Враћао се из броја 3 и изгледао је скоро смрзнуто. Питам га да ли му је Роланда дала лауданум. То му враћа његов уобичајени тон. Пратим га до Дибифеа.

Поново ми прича о доктору Нејиу.

Каже да песма коју је појао потиче из доба Инка и Атлантиде.

– Изгледа ми као да сам тамо био.

– Ја јесам, господине Превел.

Долазимо брзо до Дибифеа.

– Знате ли да сам ја био разапет на Голготи? Нарочито се сећам страшног тренутка када су ме приковали за крст и када су ме усправили. Пошто су ме ставили у гроб, питао сам се да ли сам заиста мртав.

Разговор је потпуно замро. Арто је и сувише миран. Дуго ми говори о штапу светог Патрика, који потиче из Христовог доба и који је сакрио у Даблину.

– Нико га се не сећа, рекао је. Адамов ми је о њему много говорио. Али Адамов се не сећа да је, када сам ударио по њему, из њега сукнуо пламен велики као кућа.

Када смо дошли, узео је лауданум и остао је дуго непомичан док сам ја јео.

Зарезујем своје оловке и, пошто он

црта, питам га да ли хоће да проба неку. Узима:

– То је сасвим добро. Можете ли да ми дате једно парче белог папира, нацртаћу госпођу Превел.

Прави један јако леп Роландин портрет. Очи су нарочито невероватне због сличности и животности.

Крећем са Артоом, и остајем са њим до поноћи у "Реле де Одеону".

– Знате ли да је позориште суровости већ постојало код Грка, али доста пре Есхила, Софокла и Еурипида.

Чита ми концепт писма намењеног ректорима универзитета. Жестоко их псује говорећи да ништа не може да се научи. Треба патити да би се постојало. Остављам Артоа у Одеону у петнаест минута после поноћи.

Среда, 4. децембра

Арто у "Флори". Седам и петнаест. Арто прича са Елманом. Показује нам своје фотографије, предивне, на којима се његово лице истиче под јаком светлошћу, прозире се до костију, усне као сечиво ножа, очи увећане објективом и погледом, фигура унезверена, спектрална. Али, Артоу се не допадају.

– И сувише театрално, каже.

Полазим са њим. Седимо пола сата у "Ројал Сен-Жермену".

– Шта мислите о овим фотографијама? – пита ме.

Одговорам му.

– Има нечег што није добро. Оне откривају зло. Види се да сам тешко болестан.

Пише, а онда у једном тренутку:

– Пјер Лоеб ми је давао да потпишем петицију за ослобађање Јевреја интернираних у једном енглеском концентрационом логору. Одбио сам.

До осам шетамо Бонапартином улицом, и стижемо на раскрсницу код Одеона. Арто застаје пред Одеоном, на другој страни тротоара, код продавнице новина. Изговара неке једносложне речи, нервозно се трза, удара бесно ногама о земљу. Најзад, одвлачи ме у Улицу Сене:

– Хтео бих да се ослободим ових фотографија, сметају ми. Кад бих их дао вама, сутра бих их поново узео.

Спуштамо се Улицом Сене према Улици Бозар. Дошавши до броја 3, пружа ми пакет са фотографијама:

– Не могу да уђем. Да ли долазите?

Дајем фотографије кућепазитељки и придружујем се Артоу пред галеријом "Пјер". Води ме у "Палет".

– Изгледате тужно вечерас, господине Превел, каже ми.

Арто наручује воћни сок и почиње да пише. И ја покушавам да радим, али без резултата.

Попио сам своју чашу. Арто, који није почео да пије, нуди ми пола свога сока, испија остатак и извлачи из џепа једну малу флашу.

– Знате ли шта је ово, господине Превел? Еликсир против болова. Ето како данима живим на сто грама еликсира против болова. Немам ништа, али се држим. Радим. У паклу сам.

Пије и онда почиње да прича:

– Знате ли шта сам ја, господине Превел? Ускоро ћете сазнати из часописа "Lettres" који излази у Швајцарској. У октобарском броју који није још изашао, али изаћи ће, данас сам га видео, има једно писмо које сам написао из Родеза госпођи Томас. Ви ћете, дакле, знати ко сам. Ја сам човек који је разапет на Голготи. Човек који је разапет на Голготи није се звао Исус Христ, већ Арто. То се, усталом, и није догодило као што причају. Јеврејин који је управљао чином звао се НАЛПАС. Добро се тога сећам и није он био разапет, него песник који је живео у то време и који је проводио време певајући.

Арто пева ту арију са продорном носталгијом која ме је погодила.

– Ја сам певао, а људи су ми давали милостињу, људи и жене су ме позивали.

Нарочито жене, које су хтеле да спавају са мном, а и нисам имао кров над главом. Знало се да је тај човек што пева безбожник и да не ради ништа. Једног дана, немајући ништа, тражио сам посао код једног столара. Али, он је тврдио да сам неспособан за посао. Зато су ме ухватили. Сећам се да су ме шибали. У једној представи је било тако.

Црта нешто.

– Ниједан сликар није успео да замисли то што се догодило, чак ни Кранах. Била је ту нека клупица, сећам се, а затим се сећам да су ме приковали за крст. Највећи ужас ме прожима када помислим на тренутак када су тај крст усправили. Био сам само рукама прикован. Мислио сам на тренутак када ће ми се руке раздерати. Мислио сам само на то. Када су подигли крст, страшно сам крикнуо, али од тог крика нисам осећао више ништа. Сав бол је нестао. Остао сам дуго тако обешен, а онда сам, сећам се, тражио да пијем. Један војник ми је пружио једну тикву. Затим се други примакао и забио копље у бок. Умро сам... Када умремо не мења се ништа. Све видимо као и пре, али одозго. Не подударамо се више са телом, али свеједно нам је. Сећам се да сам видео пејзаж Јудеје какав је био, али сам у исто време видео јако далеко, другу страну земље. Када бих хтео, видео бих небо, небеска тела, звезде. Имао сам осећај да пролазе кроз моје руке... Скинули су ме са крста и бацили ме на ђубриште. Али, то ми је било савршено неважно. Једна жена која је дошла да пиша, пишала је по мени. Помислио сам да нисам довољно мртав, јер сам још осећао тело. Коначно, био сам потпуно мртав, и пробудио сам се. Питао сам се док сам се будио да ли је могуће да ја, Арто, који сам у животу само писао песме и певао, будем покривен блатом, испљувцима и балама, ја који ником нисам нанео зло. Устао сам. Био сам потпуно го, и пошао сам путем говорећи себи да, пошто сам жив и пошто се живи облаче, апсолутно треба да нађем одећу.

Арто заћута. После дужег времена:

– Кажу да су се ти догађаји одиграли пре две хиљаде година, али то није тачно. Време ништа не представља за човеков дух, и прошли су милиони и милиони година... Могао бих да вам испричам и друге успомене.

Арто устаје. Брзо полазимо према Улици Гран-Огистен. У ходу ми каже:

– Некада сам био разапет. У овом животу сам био затворен у душевној болници. Зар не мислите да морам страшно да се осветим?

Оставља ме пред вратима једног кафеа, у Улици Гран-Огистен:

– Чека ме Пјер Лоеб, и пријатељи.

Субота, 22. март

Синоћ сам срео Артоа у Старом Паризу. Био је са Полом Тевнен коју смо оставили у метроу Сен-Жермен. Смештамо се у "Флори". Артоу је доста лоше, прави неке неконтролисане покрете. Хвата се за потиљак и гласно кија. Најзад позива келнера и пита га да ли је дошла дама која му је претходне вечери стисла руку. Келнер не може да схвати о чему се ради. Арто почиње да пише.

Полазимо да бисмо стигли до Марсела Бизијоа. Око једанаест сати. Налазимо Бизијоа како ради на часопису "84", број 2. Арто нам каже да је Колет Томас отишла а да није оставила адресу. Примио је писмо у којем му каже да је бескорисно да се распитује где је.

– Сигурно је тражила неку сексуалну авантуру, каже Арто. Испитао сам кућепазитељку; прво није хтела ништа да каже, а онда ми је коначно набацила нешто. Госпођа Томас је отишла са неким човеком који је дошао по њу. Кућепазитељка ју је видела како носи кофер.

Марсел Бизијо каже да је то сигурно глумац из трупе са којом је Колет играла у Аустрији.

– Знам то, каже Арто, живи се у страшном промискуитету, свако спава са сваким. Госпођа Томас је пронашла, ако не љубавника, а оно бар човека са којим ће имати сексуалне односе. Сада без сумње жели да направи дете. Све жене су тиме опседнуте.

– Али, то је за њих можда равнотежа, рече Бизијо.

– Али, господине Бизијо, замислите како је грозна ствар бити трудан. То је као неки наказни полни орган од главе до пете.

Арто говори о Бретоновој изложби, у којој, како каже, "неће учествовати".

– Нарочито, каже, зато што ће бити петнаест соба које ће представљати петнаест етапа вуду иницијације.

Каже нам да ће сам правити изложбу својих цртежа, и набраја све што има: девет великих слика и десет портрета.

Петнаест минута је после поноћи. Возимо Артоа до Пон-Марија. Арто виче, трза се, и удара бесно десном ногом о тле. Ми чекамо. Он полази, тресући се. Када је прешао мост, сишао је низ степенице на обалу Сене.

Марсел Бизијо ми каже:

– Одлазак Колет Томас га је довео у то стање.

Понедељак, 28. април 1947.

Док прстом истиче или ублажује неке сенке, Арто ми каже:

– Мислим да је ваша свест узнемирена, рашчеречена, не знам каквом иреалном надом... Видим вас као човека кога су опселе неке мушице, и мислим да ова сенка то доста добро показује.

И Арто ми описује сенку коју је нацртао на образу.

Додаје:

– У вашем лицу има нечега као код Клајста и Жерара де Нервала.

Спремамо се за полазак. Више не знам поводом чега смо говорили о Бретону. Кажем Артоу:

– Постоје само два важна човека у Паризу, ви и Андре Бретон. Ако се Бретон не сећа више неких ствари у вези са вама, нарочито да вам је учинио услугу када сте били без пара 1937, то је зато што је неким људима у интересу да се не разумете са Бретоном. Мислим да се ради о бацању чини.

– Мислите? – пита ме Арто. Треба да разговарам са Бретоном.

Полазимо у Шарантон. Пола Тевнен ме је позвала на ручак са Артоом.

После тога, Арто завршава њен започети портрет, док ја, пак, цртам Артоа.

Направио сам три крокија, од којих је један веома личио, али ипак недовољно.

Сами смо у сали за ручавање. Кажем Артоу да бих био веома срећан када би могао да илуструје песму која му се свиђа "Направили су видљиву вечност". Он ми каже:

– Већ сам одбио да илуструјем текстове. Тај цртеж ћу урадити јер је за вас.

Тражи ми један лист из моје свеске и ради један застрашујући цртеж, изванредно евокативан.

Враћамо се у Иври око осам. Вечерам са Артоом. Дуго разговарамо о позоришту. У лету сам забележио оно што ми је Арто рекао. Срећом, јер бих се намучио да сам се касније присећао.

– Ја мислим, каже Арто, да се ми рађамо а да не знамо основни принцип мишљења. Сви верују у истину духовног реда... Ја желим да живим. Не желим више да се правим да живим, као у позоришту. Не желим више некакав изговор да је то симулација осећања... Са сценским представљањем страховите енергије су дефинитивно уништене...

Излазимо. Било је благо време. Вече скоро топло. Арто се испружио у једној столици на склапање. Ја довлачим клупу до њега.

Небо је ведро. Звезде су почеле да се пале.

– Кажу да су то рупе, празнине у простору...

Арто дуго ћути, гледајући у небо. Ноћ се скоро потпуно спустила. Одједном ми каже:

– Видите, господине Превел, мислим да ми остаје још само неколико месеци, можда неколико недеља живота. За неки месец, за неку недељу, добићу ударац у метежу. Ударац ножем или хитац из пиштоља, и умрећу. Али, у стварности нећу умрети. Бићу мртав, али ћу наставити физички да постојим као сада, моћи ћете да ме додирнете, али ћу бити мртав. Управо то се десило у Даблину 1937. Добио сам ударац и кичма ми је била поломљена на два дела. Устао сам. Осећао сам да ми је кичма сломљена. Између њена два дела налазио се размак, десет сантиметара можда, али нисам желео да паднем. Нисам желео да умрем. Учинио сам највећи напор и два дела су се спојила, поново везала... Видите, господине Превел, треба да вам откријем једну тајну. Оно што нама доноси смрт, јесте то што ми од детињства верујемо у смрт. Видимо себе између дасака у ковчегу, и то вам доноси смрт, али ако одбаците ту идеју, никада нећете умрети. Ја никада нећу умрети. Говорим о свом физичком телу. Ја сам бесмртан и наставићу да живим заувек као данас. Видите, од данас треба да одбаците смрт. Тако ни ви никада нећете умрети...

Потпуно се смрачило. Арто се тргао и поново почео да прича:

– Где идемо када умремо? Муда од лабуда, не идемо нигде када умремо. Једноставно остајемо где смо. Истовремено смо на Цејлону, у Кини, свугде, остајемо тамо.

Обраћа ми се:

– Сећам се, каже, бестелесног стања на земљи, и стања у којима сам био пре него што сам се родио, пре него што сам био на земљи. То је било ужасно. Ни за шта на свету се не бих тамо враћао.

Додаје још:

– Љубитеља реинкарнације има довољно све до дана када се деца више неће правити уз помоћ курца и материце. Верујем да је тај дан близу.

Најзад дуга дискусија о сексуалности.

Кажем му да не делим његово мишљење о ономе што ми је рекао у петак, када смо били са Колет Томас, да мислим да човек и жена који се воле правом љубављу имају право да се воле потпуно, да, по мом мишљењу, није ствар у сексуалности, већ у љубави.

– Ја не мислим, господине Превел. Ја тражим од бића које ме истински воли да се одрекне сексуалности.

Понављам да се не ради о сексуалности, да то није одговарајућа реч, да се осећање између два бића која се воле рађа из жеље, да само та жеља вреди, да се никада не састоји од нечег другог и да не мислим да човек и жена који се стварно воле не припадају једно другом.

Дискусија постаје стегнута. Арто ми каже да се љубав манифестује чином који он не прихвата, да ће еволуција довести до тога да једног дана тај чин не буде више неопходан. Најзад, када се ствари буду промениле на тај начин, када тај чин не буде више жељен, ни неопходан – или, пак, када не буде више постојао – то ће бити на срећу бића, људи и жена, која се воле.

На крају сам му рекао, помало узнемирен оним што говорим:

– Не мислите ли, господине Арто, да вас узимање дроге наводи да тако мислите?

Сложио се да дрога има утицаја на сексуалност и да умањује жељу.

– Али, рече, дрогу сам узимао само да бих се ослободио сексуалне опсесије.

– Али, кажем му, када сте узимали дрогу, ви тада можда нисте нашли љубав. Иначе би та опсесија сама престала, јер ја, који вам одобравам у оном што се односи на сексуалну извештаченост, не делим ваше мишљење које се односи на љубав, јер та ствар је трансцендентна. Она се догађа чак и када љубавници о њој нису размишљали. Она достиже надреално.

Додао сам у току разговора да он, Антонен Арто, тврди да неки духови не

желе да се инкарнирају зато што се плаше живота, да ми је сам поподне рекао да се мистици заклањају у наручје Бога зато што се плаше живота, да нема духовне истине, да се ради само о телу, да је физичка еволуција најсавршенија која постоји, да је човек самом чињеницом своје физичке инкарнације духовно супериоран; не лежи ли, дакле, кукавичлук у основи тог неприхватања људске љубави зато што он не може бити савршена и проживљена, који је исти као кукавичлук одбијања, по његовом мишљењу, живота или инкарнирања због страха од живота.

Освојио сам терен, али Арто се позива на оно што је у том чину несавршено, на то да је само хермафродит могао да створи идеју љубави, нарочито зато што током самог чина долази до губљења снаге, што он не прихвата. Узвраћам да је то по мени прича, да у реалној љубави, у надреалном у реалној љубави, не може бити речи о губитку снаге, већ, напротив, о њеном обнављању.

Ходамо испод дрвећа.

– Видите, господине Превел, ова дискусија ничему не води, јер има ствари које ви не знате, а које ја не могу да вам испричам.

Пита ме у једном тренутку да ли сам читао писмо које је послао Колет Томас и које је изашло у часопису "Lettres".

Кажем да јесам.

– Е, онда морате да знате да сам ја човек који је умро на Голготи, и видите да ме је читаво човечанство подигло из мртвих. Четири милијарде људских уста сиса моју сперму. Разумете добро да сам у том случају непријатељ сваке сексуалности.

Нисам рекао више ништа.

Дуго је ћутао.

– Видите, Пола Тевнен, коју тешко подносим, али која ми је педесет, или можда сто пута, учинила услугу коју знате, скренула ми је пажњу на нешто због чега је, упркос свему, подносим. Рекла ми је: "Не мислите ли да Роже Блен личи на доброг лупежа?" – "Доброг лупежа?", узвратио сам. "Да, на доброг лупежа." Био сам утолико више запрепашћен што сам се врло добро сећао да је Роже Блен био разапет са мном. Али, помислити да би жена као Пола Тевнен могла да има исту интуицију... Сећам се да ми је Роже Блен на Голготи рекао: "Нек Бог једе говна". А онда ми је рекао: "Када будете мртви, учините нешто за мене..." Да, управо тако сам упознао Рожеа Блена на Голготи, и препознао сам га касније, у овом животу. Једног дана сам му рекао да је добри лупеж.

Најзад ми је признао, када смо се вратили у собу, да би њему у сваком случају било немогуће да воли само једну жену, зато што их воли по две истовремено.

– Видите, сада страсно волим Колет Тома и Марту Робер.

Кажем да га потпуно разумем, и да преживљавам ужасну драму већ две године због исте ствари. Признајем му да нисам ишао кући петнаест дана.

– Та жена коју волите, да није то она мала коју сам видео са вама једне вечери?

Кажем да јесте.

Одмахује главом.

– Не свиђа вам се, питам. Шта сте помислили када сте је видели?

– Рекао сам себи: ово, ово је јадница.

– Гледам је како се пече на тихој ватри већ две године.

Кад сам полазио, дао ми је кекс који му је остао.

– Однесите јој то, каже.

– Могу ли да вас одведем до ње једном?

– Добро, одведите ме.

Иври, среда 6. август

Затекли смо Артоа у лошем стању. Лице му је скроз отечено, уздише испружен на кревету, затворених очију, мада сигурно не спава.

Волим атмосферу те собе, где је све овог јутра необично мирно. Као да је све што се ту налази пажљиво испланирано. Кревет је на средини просторије. Антонен Арто га је померио зимус да би био ближе ватри, и остао је на истом месту. Рамови су распоређени свуда по соби, наслоњени на зидове. Поред камина Артоов аутопортрет, онај у боји. На камину су књиге, Еурипид, папири, разни предмети, међу њима и онај комад гвожђа који је Артоу служио да пробуши сто. Треба оживети ту слику као што је стварно постојала, са мрљама крви која је запрљала све, са цртежима, са креветом, рукописима нагомиланим на ормару, заједно са тридесетак бочица.

Хтео бих да оживим оно што је стварно, али савлађује ме прљави сој речи, које су стерилне као шљака. Да, знам – с времена на време нађем комад угља, чак усијаног до белине, који се издваја из те гомиле аморфне и црне твари у коју сам се заглибио до грла, и које не успевам да се ослободим ма колико се трудио. Не размишљам чак ни о томе да је и Жерар де Нервал живео у овој истој соби у којој опружени Арто овог јутра болно уздише. То не значи ништа, као што ништа не значи ни што сам ту са Жани, и што је Арто ту месецима стварао и патио на непроходном пролазу до апсолута. То не значи ништа... Једна друга ствар, која је важна и која се издваја, и која кроз зидове шири моћни урлик. Али, какво је то биће? Каква су то бића? Хтео бих да устанем и да уловим многобројне одјеке, неким звуком који превазилази овај који се на нас односи, а шта се на нас односи ако не стезање крваве врпце којом се наслађују ларве после извесног времена, које не можемо да измеримо, и које се исписује само квадратуром ужаса и лудила.

– Требало би седам до осам милиона бића уништити, каже Арто, шта је то према три или четири милијарде које живе на земљи. Већина бића проводи свој живот не радећи ништа, усисавајући живот других бића, освајајући њихову свест. Требало би тога бити потпуно свестан. Требало би да Жак Превел постане потпуно свестан онога што има у грлу које га гуши. То није гркљан, како би рекао лекар, већ је то неко кренуо на њега да усиса његов живот, и да га искористи... Нема лекара на земљи који би био способан да разуме мој случај. Требало би да то будем ја – доктор Арто... Лекари су цепанице... Никада нису сигурни како да прободу пршљен да би изашла цефалорахидична течност... То је идиотски и то је болно, а то је понос медицине.

Арто ми даје 100 франака за лауданум и 130 за мене.

Познавао сам Антонена Артоа. Пратио сам га. То је једини човек кога сам волео. Остали готово никад нису били моји пријатељи, али њега сам препознао. Знао сам га и пре, али када се појавио, мој живот се потпуно променио.

Сећам се да ми је Анри Томас једног дана рекао: "Када Арто буде мртав, заборавиће се његови нервозни гестови. Сећаћемо се само његових речи". Али, ја нећу заборавити Артоа онаквог какав је био. Видим га како удара, грубо удара десним стопалом, кршећи себи ноге, и како приноси руку носу да би се ишмркнуо, отресајући је, са истом грубошћу, иза леђа.

[Jacques Prével, **En compagnie d'Antonin Artaud**, Flammarion, 1974, p. 26-193]

Превела са француског
Драгана Бесара

Човек – позориште

Жан-Луј Баро

Грандиозни карактер Антонена Артоа увек ме је запањивао.

"Усвојио" сам Шарла Дилена до те мере да сам почео да личим на њега. Требало је да "поднесем" Артоа на исти начин – до миметизма.

Арто се много забављао док сам пред њим изводио имитацију њега самог и сећам се да је, једног дана, за време једне од тих имитација, побегао потпуно егзалтиран, вичући улицом: "Украли су ми личност! Украли су ми личност!" Нисам га после тога видео три дана. Али, када смо се поново срели, смејали смо се као луди.

Јер чак и те најгрозничавије егзалтације Артоове скоро увек су скривале расипну луцидност. Арто је имао, као одбрамбено средство, високо развијен смисао за хумор.

И приликом најраздраженијег церења, Арто је знао да сачува у углу усана мали скривени осмех, чији смисао није био будаласт.

Арто, свакако незадовољан извештаченом раздраганошћу коју је позориште упражњавало, пребацио је своје позоришне способности у сопствени живот. Аутентично је живео своју личност и изгарао је с њом. Постао је позориште. Његов живот управо јесте трагедија.

Имао је изузетно чело које је увек држао високо, као да њиме жели да осветли пут. Са тог грандиозног чела бежали су снопови косе. Његове плаве и продорне очи увлачиле би се у шупљине као да хоће да истражују што даље. Очи птице грабљивице – орла. Његов танки, шпицасти нос непрекидно је подрхтавао...

Његова уста, као и он сам, била су немирна. Његова кичма била је пружена као лук. Мршаве руке, са дугим шакама, две испреплетене, рачвасте стабљике, као да су желеле да изрију стомак.

Његов глас, који се рађао у најудаљенијим кавернама, јурнуо би према глави, тако необично снажно, да би се сломио пред предњим резонаторима. Био је у исто време звучан и пригушен, јак али одмах разорен. Арто је припадао правој аристократији. Био је принц.

Његове мисли су биле муњевите и светле. Он је био човек ватре, прави Прометејев син.

Тантритска јога, **Египатска књига мртвих**, **Упанишаде**, Питагорини **Златни стихови**, биле су књиге које ми је давао на читање. Мрзео је дроге и увек ми је говорио да је то највеће зло. Желео је да их никада не пробам.

Био је двострука личност. Једна је била вртоглаво луцидна, са најзабавнијим смислом за хумор. Био је свестан свега, непрекидно, чак узнемирујуће. Свестан свега што се у исто време дешава око њега: десно, лево, испред, иза, ближе, даље. Хватао је Садашњост у свим смеровима, свим својим чулима. Опажање равно погледу муве.

Други Арто био је раздражен и упадљив. Као да смо у туристички ауто ставили авионски мотор. Без средстава за умирење Арто је свугде праскао. Био је краљевски леп.

Био је биће које придобија. Наравно да сам гутао "Позориште и кугу", "Позориште суровости" и друге текстове које је Н.Р.Ф. управо објединила под насловом **Позориште и његов двојник**. **Позориште и његов двојник** је неоспорно најзначајније дело које је написано о позоришту у двадесетом веку.

Сваком младом позоришном уметнику данас бих без оклевања препоручио пет дела. Она се допуњују и чине звезду:

Аристотелова **Поетика**
Корнејеве **Три расправе**
Игоов **Предговор Кромвелу**
Позоришна уметност Гргона Крега
Артоово **Позориште и његов двојник**

Треба читати и поново ишчитавати **Позориште и његовог двојника**.

Арто је био сав натопљен магичним жељама. Био је позоришни метафизичар.

Виђао сам га често како пристиже у Гренције-де-Огистен, са две-три руже у рукама, које је доносио мени. Али, током дугих ноћних разговора које смо водили, нудио ми је са истом лакоћом, и истом великодушношћу, неке од својих тајни, неке од сопствених кључева.

Оно што сам му поверавао о НЕПРЕКИДНОЈ ТИШИНИ која ме је заокупљала, и о непрекидном опажању САДАШЊОСТИ, коју сам желео да ухватим, подстицало га је да ми открије неке сопствене проналаске.

Арто је пре свега био песник. Зна се да је био сјајан писац; али, био је и глумац. И играо је увек као песник.

Играо је код Дилена, на почецима Атељеа. Једном, у некој представи коју је постављао Дилен и где је Арто требало да игра улогу Карла Великог, у току једног понављања, Арто се приближавао престолу четвороношке. Дилен се бојао Артоа и чувао се његових реакција. Ипак, то четвороножно успињање на трон изгледало му је... и сувише... стилизовано. Зато је са много обазривости Дилен покушао да одврати Артоа од такве интерпретације, намеравајући да га привуче некој вероватнијој стилизацији, када је одједном Арто устао, усправио се, и машући високо подигнутом руком, царског изгледа, добацио: "А! Ви се бавите истином...!"

[Jean-Luis Barrault, "L'Homme-théâtre, *Cahiers de la Compagnie Madelaine Renaud – Jean-Louis Barrault*, мај 1958]

Превела са француског
Драгана Бесара

Антонен Арто

Роже Блен

Артоа сам упознао на Монпарнасу негде око 1928. године. Управо је био основао Позориште "Алфред Жари". Одвојио се од надреалиста после представе Стриндберговог **Сна**, коју је поставио у Студију Шанзелизе и коју је Бретон са пријатељима доста нарушио. Арто је већ био снимио **Јованку Орлеанку** са Дрејером и известан број других филмова. Ишао сам да видим све филмове у којима је играо. Био ми је веома леп, одушевљавао ме је. Понекад сам га виђао по бистроима, много ме је плашио, тако да сам се усуђивао, па се нисам усуђивао – био сам врло узбуђен.

Затим смо се прилично редовно сретали у Куполи са другим пријатељима: Мони Де Булијем, Клодом Сернеом, Роланом де Реневилом, Рожеом Жилбер-Леконтом, Адамовим и осталим. У то време имао сам осећај да ме је Арто усвојио. Када је, нешто касније, одлучио да постави драму **Ченчи**, питао ме је да будем његов асистент. Једна дама, гђа Лија Ебди је финансирала **Ченчије**. Она је желела да направи позориште и мислим да је продала накит да би направила представу и да би у њој играла главну улогу. Била је и сувише стара за њу, али је била јако лепа жена, била је изузетна. На сцени се Арто понекад нервирао због ње; једног дана, када она није успевала да уради оно што је тражио, рекао јој је: "Слушајте, ово данас није добро, јебо вас мамут у дупе!" За **Ченчије** Арто није нашао глумце који би играли глувонеме грмаље убице, и зато ми је једног дана рекао да се попнем на сцену због пробе. Требало је да се смејем грохотом док се ударам у груди. На крају моје мале тачке рекао ми је: "Ово је добро, ти си медијум". То је била моја прва улога у правом позоришту. Али, пре него што је помислио на мене за ту улогу, Арто је у разним новинама објавио оглас: "За представу **Ченчи** који ће се давати крајем месеца у Фоли-Ваграм, господин Антонен Арто тражи два крупна глумца који могу

да играју у серији експресивних пантомима". У листу *L'Intransigeant* су направили штампарску грешку и написали су *Cene* уместо *Cenci*. Неки глумци су помислили да се ради о религиозној представи и то је изазвало неколико доста смешних згода, као на пример када је једног дана дошао неки веома ситан тип. Имао је огромну браду, успузао се на степеник, показао нам свој лепши профил, и сав поносан рекао: "Погледајте: свети Петар!" Али после огласа долазила је гомила људи, и тако сам упознао Переса кога је Арто унајмио да игра кнеза Колону. Морис Перес је заједно са родитељима водио путујеће позориште. Они су шврљали камионом који је могао да се отвори са једне стране и да се тако претвори у позоришну сцену. Говорио је неким невероватним аргоом. Остали смо пријатељи.

Арто није и сувише озбиљно доживљавао **Ченчије**. Мислио је да је то комерцијална представа, на пола пута до оног што је желео да створи у позоришту. Али, тај комад му је пружио прилику да режира и да користи нове технике као што је стереофонија. Што се тиче режије, та представа му је нудила могућност да игра са групама глумаца, да организује распореде тих група, премештање маса, људи, најчешће лепезасто. Мој посао асистента састојао се у томе да систематски бележим, у једну велику свеску, сва та премештања глумаца и то оловкама у боји, посебном бојом за свако лице. Арто је хтео да људе навикне на одређену концепцију режије, на кретање гомиле, на музику. Он је изумео стереофонију користећи звона, силна звона на сцени, чији је звук кружио свуда. Али, да би наметнуо своју идеју позоришта и да би успео да постави сопствене текстове морао је најпре да пристане на помало конвенционалне или романтичне режије, да пристане на такав позоришни језик. Тако је мислио да постави Стриндбергову **Сабласну сонату** или Бихнервог **Војцека**, да би затим могао да реализује своје сценарије и нарочито свој велики текст о освајању Мексика. Често сам виђао Артоа у том периоду, све до његовог одласка у Мексико. Затим је отишао у Ирску, а по повратку из Ирске, ухватили су га пандури и ставили у лудницу у Руану, а потом је одведен у Париз у болницу "Анри Русел".

Болница "Анри Русел" на Светој Ани била је у то време ранжирна станица. Болесници су били подељени по врстама. Било је неизлечивих, који ће ускоро да цркну, и других који су чекали да буду отправљени на неко друго место у Француској. Ранжирна станица чији је шеф-одабирач био Лакан. Ишао сам једног дана тамо да посетим Артоа пошто сам од њега примио неколико писама преко кафеа "Дом". У "Дому" је, наиме, постојала једна витрина за писма. Многи странци и људи без сталне адресе су се настанили ту и примали су пошту коју им је келнер, пошто би погледао неке сумњиве испраке, разносио. Ту сам примио два или три писма од Артоа који је био заборавио моју адресу. Та писма су долазила са Свете Ане и он је у њима тражио, као што је, претпостављам, тражио и од других, да му донесем другу. Једно од тих писама је било нагорело, читаво умрљано крвљу, и у њему је дивљачки вређао неку жену. Нисам знао да ли треба да идем да га видим. Мислим да сам тада веровао у могуће излечење. Нисам мислио да је луд, али сам веровао у терапеутска својства детоксикације. Једног дана сам отишао код Лакана и показао му писма, рекао ми је да га то не интересује. Питао сам га да ли бих могао да видим Артоа на тренутак, он ми је одговорио да Арто не жели да види никог, што је, мислим, било тачно. Арто се у једном тренутку представљао као Арлан, не знам зашто, Арто-Арлан. Пронео је вест да је мртав. Лакан ми је рекао: "Можете да га видите у дворишту, са осталима". И видео сам Артоа, са брадом, ње-

га који је увек био беспрекорно избријан, наслоњеног на дрво. Око њега су други играли фудбал. Покушао сам да привучем његову пажњу – безуспешно, али вероватно не би хтео са мном да разговара. Потом сам примио још писама. Када је Арто био у Вил-Еврару могао сам чешће да га посећујем.

Понекад сам сретао његову мајку која би одмахнула главом када би ме видела. Једном је дошла, са уковрџаном косом, напудерисаним лицем, руменилом на образима, дотерала се за посету, а Арто ми је рекао: "Одмах ћемо се видети, ако желите, јер морам да разговарам са том дамом која тврди да је моја мајка". Разговарали смо о разним стварима. Говорио је много о свим наказама које је видео, о вампирима, вукодлацима и морама против којих је имао само један лек: дрогу. Дрога за Артоа никада није била средство за неки експеримент. Никада се није дрогирао да би се нашао у неком стању сањарења или да би лебдео. Данас у наркоманском жаргону дрогирање подразумева да се људи окупе, пуше нешто и лебде. Дрога није помагала Артоу да лебди, већ, напротив, да се бори. Узимао је лауданум и опијум да би био нормалан, да би живео нормално. То за њега није било средство физиолошког сазнања, нити пут којим би доспео до неког визионарског стања, као они који попуше једну малу лулу опијума и виде гомилу пагода. Арто многим младим људима служи као изговор за то што се дрогирају, али мислим да они нису разумели да је Арто имао потребу да се дрогира да би му једноставно било добро, да не би патио од варења, да би могао да ради, да напише оно што је имао да каже. Увек ми је тражио да му донесем дрогу, говорећи ми: "Ваш отац је лекар, то је сигурно могуће!" Ја лично никада нисам узимао дрогу, али нисам против тога, и немам неки морални став о томе. Сматрам да дрога не наноси зло, чак је и добра, јер смањује агресивност.

Пред крај живота Арто је много патио и за своје болове је говорио да их изазивају бића која му надувавају утробу. Године 1948. умро је од метастазираног рака, који Фердијер није открио. Лакан је говорио: "Арто је умирен, живеће до четрдесет и пете године, али неће више написати ниједан ред". Арто је после написао безбројне текстове, међу њима дивног **Ван Гога** и сва писма из Родеза. За време рата, Марта Робер и Адамов су ишли да га посете у Родезу, на слободној територији. У том периоду га нисам виђао. Требало је да одем и ја. Дописивали смо се и мислио сам да могу од њега да тражим савете, тако да сам му писао: "Ето мог случаја, а када бисте Ви били на мом месту итд." А он је, пак, често алудирао на оно што бих могао да му донесем, држао ме је на опрезу. Добијао сам много писама са истим садржајем, осим једног из 1945, где ми је писао: "Обавештавам Вас да сам се одрекао крштења и службе. Пре неки дан, на Ускрс, послао сам у мајчину и хостију и свештеника који је хтео да ми је донесе". То писмо је међу **Сабраним делима**; дао сам Поли Тевнен, која се већ скоро четрдесет година бави дешифровањем безбројних Артоових свезака, сва писма која сам добио од њега. Арто је испљувао папу у име Далај Ламе, у име Оријента. После хришћанског, мистичног и религиозног периода, доста помамног и двосмисленог, он је пљувао по хришћанству, а затим је пљувао и по Оријенту. Вративши се из Родеза мислио је да све то излази из истог коша, да су Рим и Тибет исто срање. Због свега тога није добар покушај да се Арто разуме на основу појединости. Свако може да пронађе, у његовом путу и његовом делу, доказе. Хришћани могу да узму нека писма из Родеза, али и будисти такође. Ја мислим да истина лежи у збиру, у исходу.

Дуго сам чувао сва Артоова писма, али су се само два или три односила на позориште, док су остала била о приликама, о његовим патњама, о ономе што се дешавало у свету. Сећам се да сам му дао да чује, после рата, комад једног

пријатеља који ми је изгледао доста смешан, доста занимљив: није му се свидео. Једног дана је Адамов читао **Пародију** пред њим: Арто му је рекао да не разуме, да му то ништа не говори. Када смо пробали **Ченчије**, Арто је очигледно говорио о позоришту, али уопште није знао да разговара са глумцима. То је било веома смешно, јер је он увек користио метафизичке аргументе или литерарне алузије које глумци нису могли да разумеју. Никада није користио речник позоришне технике. Сваки пут када би нешто рекао, желео је да то буде у вези са комплетним значењем целине. Радио је, ипак, са Диленом или Жувеом, али уопште није знао професионални арго. Сећам се једне пробе када је тражио од глумаца импровизацију за сцену банкета. Рекао им је: "Ви сте ту и чекате Ченчија, ви га мрзите, покушаћете да га убијете, дакле будите као звери у кавезу". Сироти глумци су радили што су могли, и одједном је Арто стао испред неког типа, неког глумца помало извештаченог, који је имао јако велики нос и који се клатио. Арто му је рекао: "Па то је дивно, то је сјајно, Ви одлично играте роду". Збуњени глумац му је одговорио: "Господине Арто, чиним оно што могу, такав сам какав сам, не радим то намерно". А Арто је наставио: "Али напротив, то је врло добро, ја Вам честитам, када би сви били као Ви то би било дивно", итд. Једне вечери смо изашли са пробе, а пробали смо на врху Авеније Ваграм, у Фоли-Ваграму. На улици смо се поздравили. Арто нас је нагло погледао, једног по једног, и рекао: "Шта вам је? Нека сенка је на вашим лицима, часна реч сви сте дрогирани!"

Никада нисам желео да изразим коначно мишљење о Артоу. Могу да испричам анегдоте, али не могу да кажем да је било тако и тако због тога и тога. Да бих помало разумео, позивам се на оно што је било на крају, односно на врхунац његове луцидности. Увек је имао изванредан смисао за хумор, посебан хумор у свему што је написао. Из Родеза је писао дипломатска писма која су читана пре него што би била послата, а нарочито она савршено побожна писма, која је требало да заварају надзорнике да би га пустили.

Био сам јако везан за Артоа, као и за Превера. Обојица су ми много пружили и никада нисам, због њих, имао неке културне тежње. Читав Артоов рад, као и Преверов, био је антикултуролошки, и сада са муком гледам да то постаје наслеђе. За Артоа, револуција се није односила на економско уређење, већ морално, потпуно, чак анархистичко. Превер је такође био анархиста, али је био ближи радничким захтевима. Пловио сам између Артоа и Превера који су ме одвукли од друштва из Нејиа на Сени. Арто ми је указао на позориште, а Превер на један посебан вид хумора, обојица изазивачки. Превер је имао неке предрасуде према Артоу, али то се средило после рата. Арто је у Мексику повољно говорио о Групи Октобар чији је стожер био Превер. Превер је говорио да је то што је преживео Арто било горе од прогонства. И Арто и Превер су били надреалисти, обојица искључени, али су стајали на супротним странама.

Шестог фебруара 1934. избио је фашистички устанак. Ја сам припадао једној марксистичкој истраживачкој групи, разговарали смо са надреалистима тражећи заједничку акцију. Тада је трајао рат између комуниста и социјалиста. Арагон је писао: "Стрељајте Блума". Тада сам, дакле, упознао надреалисте, мада сам већ познавао оно што су писали, али нисам никада био у њиховој групи. Приступио сам касније, приликом помирења Бретона и Артоа, када сам служио као посредник, у кафеу "Еглон", на Монпарнасу.

[Roger Blin, **Souvenirs et propos**, Gallimard, 1986, p. 27-34]

Превела са француског
Драгана Бесара

Марија Казарес

□

У новембру 1947. снимљена је радио-емисија **Да свршимо с божијим судом** (видети XIII том **Сабраних дела**). Та емисија је првог фебруара 1948. забрањена за емитовање, што је изазвало силовиту побуну, једва месец дана пре Артоове смрти. С њим су у студију били Роже Блен, Пола Тевнен и Марија Казарес, високо уважавана двадесет петогодишња кћи шпанског председника владе у егзилу. Године 1944. она је у Матирену глумила у Камијевом **Неспоразуму** и играла главне улоге у **Деци раја** и **Дамама из Булоњске шуме**. После других, мање важних филмова, те 1947. године играла је Сансеверину у **Пармском картузијанском манастиру**, који би без ње и Жерара Филипа данас вероватно био заборављен. Укратко, каријера јој је у то време била на врхунцу, у позоришту као и на филму, па може изгледати изненађујуће што је пристала да учествује у једној тако мало важној ствари као што је поменута радио-емисија. Штавише, она није спадала у узак круг Артоових блиских пријатеља. Било је утолико занимљивије питати је шта је за њу представљао контакт са ”Момоом”. На наша питања одговарала је са великом природношћу.

Да ли сте Артоа познавали пре те радио-емисије, и ко вас је позвао да у њој учествујете?

Вероватно Роже Блен или Пола Тевнен. Биће да је ипак Блен, јер сам једино њега мало познавала. Морам рећи да сам тада била јако млада, тек сам била мало глумила у позоришту, још сам се трудила да поправим свој француски, и, коначно, била сам тражена са свих страна. Укратко, данас мислим да сам се тамо нашла помало случајно. Наравно, начула сам да се о Артоу прича, али нисам га никад видела. Упознали су нас непосредно пре почетка снимања, у авенији Матињон, поред студија Франсоа Првог. Није на мене обратио много пажње: био је обузет својом емисијом. То је једини пут да сам се видела с њим.

Какав Вам је утисак остао после тог, јединог сусрета?

Признајем да ми испрва није изгледао баш ”нормалан”. Био је у стању крајњег узбуђења. Већ је улицом трчао испред нас. Уосталом, код њега и није било ничег другог осим крајњег узбуђења. Његово присуство је било веома упечатљиво. Осећало се као јако духовно присуство.

А за време самог снимања?

Имала сам неко осећање у исто време врло јако, и врло нејасно. Атмосфера скоро да је била фантастична. Једино се Роже Блен на изглед осећао сасвим угодно. Његова смиреност ме је веома изненадила. Исту опуштеност сам код њега приметила и у Женеовом друштву, а кад сам то тада рекла Жан-Лују Бароу, он се смејао и одговорио ми да он и ја нисмо довољно здрави да бисмо ствари подносили с мирноћом... Дакле, осим Блена, сви остали су изгледали као на мукама, и одавали су осећај нелагодности. Што се мене тиче, пратила сам оно што се догађа с крајњим запрепашћењем.

Можете ли прецизније описати атмосферу те сцене?

Арто је почео да пушта крикове. Оглашавао се попут пса или петла, а Блен му је мирно одговарао на исти начин. Све то требало је да насмеје људе који су ту били, али ниједан техничар се није насмејао. Сви су били скамењени. У једном углу, нека жена је плакала.

Колет Томас?

Можда она. Текст који сам ја имала да читам био је углавном у првом делу емисије. Кад сам завршила, схватила сам да ту више нисам потребна. Техничари, који су ме познавали – већ сам ту снимала неколико емисија – предлагали су ми да одем, видећи ме збуњену: ”Иди, Марија, врати се кући да се одмориш!” Као да то што се ту дешава није за децу. Отишла сам, отказала неки састанак који сам имала и легла да спавам.

Требало је да без грешке прочитате ”Тутугури”. Да ли Вам је Арто дао нека упутства?

Врло мало. Текст су ми дали унапред, и доживела сам га као неку врсту песме. На краткој проби пред снимање почела сам да га изговарам као песму, па ме је Арто прекинуо: ”Не тако, певај!” Покушала сам да певам на неки свој начин, а он је рекао: ”Не, певај моју песму!” Онда је сам отпевао једну или две реченице онако како је хтео да то ја учиним. Укратко, подражавајући га некако несвесно, будући да сам била млада, отпевала сам текст на његов начин. После тога ми више ништа није рекао.

Јесте ли после слушали снимак?

Да, али нисам препознала свој глас. Био је то неки дечији глас, врло висок. Јесте ли чули Артоов глас? Као глас некаквог старог детета. Е па, ја сам га подражавала. Недавно су ми поново пустили ту емисију, и опет се нисам препознала. Неко је рекао да је можда трака технички оштећена, али није: и кад сам је први пут чула, пре двадесет година, имала сам исти утисак!

Да ли се сећате да су вам за време снимања тражили да се померате у односу на микрофон, да се од њега удаљавате, и тако даље?

Наравно, али то је било нормално: код неких узвика треба стати даље од микрофона, иначе све пробија. Осим узвика, било је и других звукова: даира, ксилофона... Свеукупно, могу рећи да сам доживела трауму. Због тога се више никад нисам срела с Артоом.

Он је и умро врло брзо после емисије.

У сваком случају, верујем да се више не бих видела с њим. Осећала сам неки страх, жељу да се држим подаље.

Можда су вам сметале велике свађе које су се подигле око сећања на њега, и око његових списа?

Не, није то. Просто, увек сам се чувала котерија. Страх ми је остао и после. Много касније, решила сам да читам Артоа, и коначно сам успела да ускладим оно што сам тад осетила с оним што сам читала. Захваљујући том помаку, боље сам га разумела.

На познатом скупу у Вје Коломбјеу, јануара 1947. године, један део присутних реаговао је попут вас у тој емисији. Многима од њих остала је болна успомена. Не свима, далеко од тога. Али, некима од њих то је било скоро неиздрживо.

Лако могу да поверујем у то. Мени то није било физички неподношљиво, него тешко у духовном смислу. Током снимања, Арто је у два маха испољио неку врсту умора. Десио се некакав изненадни пад. Осећам да не бих волела да говорим о тим тренуцима, не бих хтела да причам о томе, јер је заиста било изузетно болно.

Навикли смо да наилазимо на извесно усхићење код младих људи, али није ли нам болно да то видимо код неког као што је Арто, који је у то време био стар?

Не; његово присуство, оно чиме је зрачио, то није било старачки. Нико није мислио на његове године. Био је необуздан, пренапет, урлао је, пенушао, али оно што је сметало није било само на физичком плану, наглашавам то. То је ишло много даље.

Да ли сте касније имали прилику да снимите или говорите друге Артоове текстове?

Да, снимила сам његовог **Ван Гога** за плочу, са Рожеом Бленом. Пошто је то врло силовит текст, Блен и ја смо сматрали да треба да покушамо да не кренемо од самог почетка у некаквом пароксизму, да не би било заморно. Али смо брзо увидели да је немогуће да останемо релативно мирни. Текст је толико пун динамизма да му се човек не може одупрети.

Да ли вам се често обраћају поводом Артоа?

Веома често, и то ми уопште није драго. Очигледно, људи настоје да повежу оно у мени што не волим с нечим Артоовим, што је за њега било сасвим периферно. Говорим о трансу. Не своди се читав Арто на транс, далеко од тога. Побесним кад људи хоће да рецитујем Артоа, подразумевајући да треба само да паднем у транс, а мисле да то могу без икакве задршке...

У једној телевизијској емисији посвећеној вама (25. јануара 1968) рекли сте да реч окамењује и уништава стварност. То се сасвим слаже с Артоом. Јесте ли тога свесни?

Само сам хтела да кажем да људи увек кажу превише. Имају потребу да осете сигурност тако што ће именовати ствари, а кад их једном именујете оне губе моћ и снагу, пропадају. Ако је то Арто рекао пре мене, и боље од мене, то ме уопште не чуди.

[Alain et Odette Virmaux, **Antonin Artaud. Qui êtes-vous?**, La Manufacture, 1986]

Превео са француског
Иван Радосављевић

■

Писмо пријатељу

Пола Тевнен

□

Драги мој Бернар[1],
Франс де Хас ми је тражио за Међународни центар за поетичка истраживања студију о томе како сам преживела авантуру **Сабраних дела** Антонена Артоа. Тај захтев не само што ме оптерећује више него што, познајући ме, можете замислити – знате да су ми одвратна поверавања, отварања срца, али говорити о том послу који је далеко од краја, а који је потка мог живота већ скоро четрдесет година, заиста значи говорити о мени – тај захтев, дакле, иако ме оптерећује, не ослобађа ме жеље да на њега одговорим, тим пре што нисам престала да себе испитујем о дубљем смислу тог живљења с једним делом, о његовом континуитету, трајању, његовом начину живота који је био и мој због задатка који сам, врло млада, одлучила да испуним. Али, иако ме та жеља погађа, она није тако необуздана да би се прескочиле све оне карике у току догађаја, толико постојаног да је, мало-по-мало, задобио облик вољно прихваћеног закона.

И ево како, умлађена предлогом Франса Де Хаса, затичем себе где, у намери да расветлим проблем који он поставља, пишем Вама ово писмо. Зашто, дакле, ово писмо и зашто Вама? Врло просто, то ми је сасвим природно пало на памет, док сам се присећала једног од наших првих сусрета. Ви сте ми били донели неколико писама Антонена Артоа и дуго смо разговарали. Питања која сте постављали о мом раду, начин на који сте их постављали, Ваше пажљиво ћутање, утисак који сте на мене оставили – да сам најзад саслушана, све то ме је навело да Вам за неколико минута кажем нешто што нисам никада и никоме пре тога рекла. И то без осећања да се бесрамно разоткривам, као да Вам откривам истину коју сте и Ви спознали као и ја. Пишући Вам, ја само настављам разговор који је остао недовршен. Неколико дана касније, алудирајући на то, рекли сте ми да сте имали, за тренутак, утисак да присуствујете нечему што би могло да изгледа као исконски призор. И ето шта ме је прилично узнемирило, и шта ме поново узнемирује у тренутку када присиљавам себе да се вратим тој теми, када треба, још једном, да занемарим одвратност, али сада без икакве пријатељске подршке, само са сећањем на оно што сам некад била, а то се непрекидно враћа, и са непријатним погледом на белу страницу са којом морам да се изборим.

Све је почело мојим првим сусретом са Антоненом Артоом. Искрсава ми у сећању: стојећи, записивао је нешто у свеску положену на плочу камина. Био је веома сунчан дан. Зашто је тако безазлен догађај, као што је та обична посета, променио ток мога живота?

Одговор, наравно, лежи пре свега у ономе што је он био. Тај човек који ми је нудио пржени кикирики, који је и сам јео, ни за тренутак не престајући да пише, изговарао је реченице сублимно необичне. Антонен Арто није говорио другачије од оног што је писао. То је толико тачно да сам реченице изговорене тога дана, које су тако дубоко узнемириле моју свест да их никада нисам заборавила, налазила касније у једној од свезака коју сам дешифровала и која мора да се нађе у двадесет другом тому.[2]

Седела сам и слушала га. Тада то још нисам знала, али ме је од тог тренутка његова реч обележила, реч која је имала моћ да подели тајне у које је само он знао да продре, и да их учини опипљивим до очигледности. Те своје способности, која је била сасвим посебна, коју је стекао делом због свог страшног животног искуства, али и због непрекидног рада на истраживању, ради преживљавања својих мисли и свога тела, те своје способности он је био потпуно свестан. Нешто касније, када сам једног дана протестовала видевши га како засеца ударцима ножа дрвени сто, и када је био помало груб према мени зато што нисам разумела да је сваки од тих уреза носио траг

једне борбе и победе против многих непријатеља који нас свакодневно нападају, рекао ми је: "Погрешио сам што сам Вам замерао што то не схватате, ја коме је требало девет година азила за умоболне да бих научио оно што знам".

Тог јуна 1946. године била сам потпуно слободна. После две године које сам провела на стажу у психијатријској болници, нагло сам одлучила да се одрекнем студирања медицине, и нисам се чак трудила да испуним ни последње формалности: клиничку праксу и тезу. Имала сам магловиту идеју да направим позориште, али пошто сам помагала као суфлерка, сакривена иза сандука, у сутерену галерије "Друен", на неколико часова Жана Вилара, одустала сам. И сувише скромна или и сувише охола – не знам. У сваком случају, реплике или изговарени монолози нису ни по чему одговарали ономе што сам очекивала.

Оно што могу да кажем јесте да ме упад Антонена Артоа у мој живот није изненадио. То ми чак изгледа, са ове удаљености, као догађај који је био и природан и неизбежан. Нашла сам се у присуству човека који ми је открио свет у којем врве неистражене ствари, на хиљаду места у баналном свету у којем живимо, који је за њега, сасвим самог, био универзум, човека за кога је и најмањи тренутак имао своју густину, и најмањи покрет свој смисао и своју делотворност. То га није спречавало да буде и човек дивне углађености, изванредне љубазности, који је умео да се смеје и да засмејава друге.

Мислим да смо одмах прихватили једно друго. Волео је друштво младих, то је сигурно. Млади, многобројни, безбрижни и весели – сви смо били у кући. Знали смо да он може да дође када жели и да се смести, ако то хоће, у неки угао стана да би радио, и да може брзо да се одомаћи. Нико од нас га није посматрао као неког са стране, наши односи су били најспонтанији, довољно нам је било то

[1] Писмо је упућено Бернару Ноелу.
[2] XXII, 57, 7-14. Наравно, док ми је говорио, Антонен Арто је, по свом обичају, помало мењао оно што је написао.

што смо срећни када он дође. Једноставно, волели смо га.

Наставак знате, непотребно је оптерећивати се тиме. Једва да је прошло два месеца када ми је дао да прекуцам песме које ће сачињавати збирку **Арто Момо**. Никад нисам користила машину за куцање, позајмила сам је од једног пријатеља. Све песме су куцане са два прста. Када ми нека од тих старих копија сада дође под руку, кажем себи да је Антонен Арто био страшно благ када је толико хвалио мој рад.

Затим ми је диктирао текстове које је намеравао да објави. Често сам их подвлачила, што је била једна од његових омиљених метода. Диктирање му је омогућавало да контролише произведени звучни ефекат, да мења акценатски распоред ако тоналитет није потпуно одговарао оном који је тражио, да скраћује ако оцени да је то добро, или пак да неке одељке више развије. Да бих именовала такво стварање већ сам употребила израз вокално писање. Не налазим ниједан други који би више одговарао.

Заборавила сам лица и имена особа које сам у једном тренутку добро познавала, али се до детаља сећам поподнева када ми је диктирао **Индијанску културу** и **Овде лежи**. Налазимо се у "Зеленом бару". Сасвим јасно видим распоред места, бар иза којег стоји Бернар Лукас, сто за којим седимо, сасвим поред врата да бисмо боље ухватили слабо светло тог новембарског дана 1946. Он је ту, присутан, седи на столици наспрам мене. На себи има свој стари црни мантил. Чујем сваку модулацију његовог гласа. Долазимо до одељка који је назвао "Коментар". Диктира ми нумерисани списак, списак *нечисти*: 1. ом-лет – кадран/2. палаулет тиран/3. ларгалулет витран (...). Каже ми да свака нумерисана реч у набрајању има и своје графичко обележје. Чим би изговорио неку од њих, сричући је ако би открио код мене и трунку оклевања, прекидао би и нагињао се над велику свеску у коју сам записивала песму, и ту оловком исцртавао одговарајући знак. То свакако јесте потпуно различито учење од оног које вам оставља сумњиво сећање на неки прошли тренутак. Нисам нимало сумњала да ме је за време таквих сеанси Антонен Арто формирао, уводио у свој унутрашњи ритам, поучавао једном начину читања који захтева више него тек око или ухо.

Ако бих Вам рекла да се никад нисам побунила против те тегобне ангажованости, која је била прилично жестока за једно младо биће, слагала бих. Више пута Анотонен Арто је правио алузије на ту малу армију од неколико верника спремних да га следе у његовој намери, одлучних да заједно са њим оснују Позориште суровости. И то није требало схватити само као метафору, то је за њега била потреба – да осети око себе мрежу непролазних пријатељстава. Следити – значило је пре свега веровати. Требало је, морало се веровати. А то је било сасвим посебно веровање када би обзнањивао да је сексуалност штетна, када би изјављивао да је сваки сексуални чин истозначан са додатним болом који му је својствен. Како сам могла, а да то не буде лаж, да му кажем да нисам далеко од тога да мислим као он, да прихватам то одбијање које је захтевао? Негирајући сопствену сексуалност, само декларативно, могла сам једино да је потврђујем. Каква се то чудна игра установљавала тада кад сам била осуђена на ћутање? Какав ми је то експеримент био наметнут, из којег нисам налазила никакав излаз? Решење сам нашла у бекству. Један пријатељ ми је понудио привремени посао у Мароку у организацији која је припадала некаквом Министарству за омладину и спорт. Моје сећање одавде постаје нејасно. Отишла сам.

Антонен Арто ми је писао да се вратим да бих видела шта је урадио са мојим портретом; рекао ми је да га је уоквирио реченицама, предметима. Вратила сам се. Прочитала сам речи којима је окружио моје лице. Он је написао, уписао, да сам његова девојка, да је ставио ту девојчицу под стражу, да је била верна, и додао да се и Офелија касно пробудила.

То је било речено, написано, то је било нешто коначно. Пишући, дајући ми да читам како сам била верна, чинио ме је верном. Опростио ми је, избрисао моју грешку, тај кратки тренутак када сам му била неверна. Од тада нисам могла више да му не удовољим, нисам могла, као Офелија, да му недостајем.

Осећала сам збркано да је тај запис био бацање чини, везао је моју судбину, на неки начин ме је одредио, скренуо је ток мога живота. Антонен Арто ме није тек онако обавио тим магичним кругом. Не знам зашто, али била сам затворена са свих страна.

Да ли да мислим да је он знао онда, у мају 1947, за шта ме спрема?

Током јесени, када ме је једног поподнева позвао у "Рук", где је желео да поједе неки колач, изнела сам му свој немир, рекла сам му да би требало да пронађем редован посао, да ми је неподношљиво да останем у овом стању распуштености. Неколико минута је размишљао пре него што ми је одговорио: "Ништа не брините. Рачунајте на мене. Ја ћу Вам пронаћи посао".

Рекла сам да је Антонен Арто волео да се шали. Али, не са тим стварима – његов одговор ми је ставио до знања да могу у њега да имам поверење, да му се препустим, тај одговор је звучао сугурно, и било је немогуће то схватити као шалу. Није ли он имао пре свега значење путоказа, није ли он био додатна индиција да је, од тог тренутка, он знао, предвиђао моју будућност, да је проценио посао који ће од мене тражити – да дешифрујем и објавим целу ону масу свезака коју ће ми оставити. Није, уосталом, оклевао да ми донесе рукописе да бих се о њима бринула, како ми је рекао, и да би они били на сигурном.

И данас, када заиста схватам да сам била изабрана да бих сачувала ту оставштину, постављам себи питање: зашто ја? Зашто не Колет или Марта, обе много способније од мене да преузму бригу око објављивања? Да ли је Антонен Арто мислио да је Колет сувише крхка, Колет којој је посветио један портрет 22. маја 1947, два дана пре него што ће потписати мој, портрет који њу приказује као Офелију, са дугом светлом косом, и са стакленим погледом? Да ли је Марта по његовом мишљењу била и сувише опчињена Кафком? Више пута је говорио о њеној раздражености, макар и у дугом писму о Кабали. Зашто је од нас три највише волео усијану главу, која му се највише одупирала, која му се понекад супротстављала, која му никад није показивала јасан пристанак? Не знам шта да Вам кажем, немам одговор.

Четвртог марта 1948. Антонен Арто је умро. Дан пре тога смо се видели, дошао је да руча са нама. Пре него што је кренуо за Иври, одједном је одлучио да ми да пуномоћ којом ме овлашћује за објављивање његових књига. Тој пуномоћи је он, који се тако мало бавио законитошћу, који је за нас био живи пример протеста против Закона, одбачен од друштва, хтео у потпуности да обезбеди карактер и гаранцију званичног документа и молио је мог брата да иде да му купи формулар, инсистирајући да то уради одмах. Мој брат га није нашао у трафици, можда је била тога дана затворена. Успео је да пронађе једно парче дебелог папира, рекавши да је довољно да касније купи марке, да их залепи и да их овери у општини или негде друге. Морам да признам да ме је за тренутак одлука Антонена Артоа изненадила. Нисам мислила да је таква формалност неопходна да бих наставила да будем посредник за његове издаваче. Жан Полан је већ дуго био упознат за послом који сам радила за њега, а у издавачкој кући "К" су ме виђали како носим његове рукописе или ко-

ректуре, и давали су ми новац који му је припадао.

Следећег дана, пред смрћу Антонена Артоа, схватила сам сав смисао његовог поступка. Тај папир који је толико желео да обележи државним жиговима, да би му обезбедио већу тежину, добио је симболично, емотивно значење, које је далеко надилазило његов законски смисао када би га написао неки правник. То је био последњи знак Антонена Артоа упућен мени, његова последња порука. Ти редови исписани зеленим мастилом постали су опипљив траг онога што је он, последњег дана свог живота, желео. Тај папир ми је говорио да ми је поверио оно што је за њега било више од овог живота, најдрагоценије, а то је судбина његових последњих књига, нарочито **Помагача и молби** које је сматрао за суму свега што је написао, а увек је бивао разочаран јер је њихово издавање стално одлагано.

Тада нисам знала – не знати, знати, зар се ствари углавном не одигравају на танкој траци где ми једноставно не знамо, ми смо на тачки сазнавања, и када, најзад, сазнамо, верујемо да смо сазнали оно што нас је време које протиче научило, а заправо се налазимо у новом облику незнања, које се односи на нешто друго – тада нисам знала да нисам оставила човека кога сам много волела, нисам напустила његово живо присуство, сјај његових тако плавих очију, његов изузетан поглед, тако жустар, промене његовог гласа, држање главе, косу забачену позади, посебан начин стајања и ходања, мирис који је ширио, мешавину лауданума и дувана, стисак његове руке, снагу сваког прста, његов став у којем није било ничег церемонијалног када би стајао на прагу пре него што би ушао, нисам напустила песме читане гласно чим би биле написане, шаљиве приче, жестоке и увредљиве, то брујање легенде, нисам напустила све то зато да бих поново пронашла то неуништиво језгро живота које је он хтео да сачува. Нисам знала да ћу бити надвладана, опчињена хиљадама написаних речи, да ће ми за читање, преписивање, штампање тих стотинак свезака требати много више времена него што је требало њему да их напише, нисам знала да ћу поново открити, али на други начин, да ми је човек кога сам познавала оставио биће које сам можда наслућивала, које је такође било он, и да ми треба, да бих га упознала, много више од овог мог живота.

Тог пролећа 1948. године, наивно сам одлучила да сама наставим посао за који ме је припремао диктирајући ми све оне странице, дајући ми да преписујем писма пре него што би их послао ако је њихов текст хтео да сачува, дајући ми да дешифрујем, уз његову контролу, више свезака. Роже Блен, тако близак њему, тако срдачно предан, говорио ми је да ме је Антонен Арто одредио за тај задатак. Додао је да ће ми помоћи.

Антонен Арто, као што сам Вам рекла, желео је, неколико месеци раније, да заштити своје рукописе. Позајмио нам је један стари сандук у који је збрда-здола ставио свеске, писма и неке дактилографисане копије, задржавајући само свеске које је тренутно користио. Како их је испуњавао, стављао их је у један трошан кофер, који је обишао Мексико и Ирску, и који би потом такође носио кући. Сандук је остао затворен. Отворила сам га неколико недеља после његове смрти. У једном углу, међу хиљаду папира, нашла сам великог мртвог пацова. Мора да се ту сместио у Иврију, баш пре него што је Антонен Арто спустио поклопац да га пребаци код нас. Штета је срећом била минимална: пацов је грицнуо неколико дактилографисаних листова **Ченчија** и ивице писама које је Антонен Арто сакупљао за **Помагаче и молбе**. Неке речи су биле поједене, али су копије већ биле направљене и зло није било непоправљиво. Говорила сам себи да је тај пацов био последњи од његових непријатеља

чије је злокобно присуство осећао око себе и које је победио. Загушен папирима, био је убијен управо оним што је хтео да уништи. Када сам о томе причала Адамову, у време када је писао **Инвазију**, и када ме је непрекидно испитивао о томе како живим са тим папирима, и он је исто био запрепашћен, и мислио је, као и ја, да смрт пацова има скривени смисао. Та дуговечност заоставштине коју ми је поверио Антонен Арто изгледала ми је јасна, постала је симбол његове виталности.

Било ми је јасно да ме је сâмо присуство те заоставштине већ изменило – била сам одједном одговорна за све те мале свеске, све те пратеће сензације једне ватре, знајући да морам да сакупим сву своју снагу да бих их одбранила, да ће оне од мене начинити мету изложену бесу оног друштва утолико раздраженијег уколико би осетили, свакако несвесно, да су представници оне групе против које је Антонен Арто непрекидно изражавао своје револт, и да управо они тај револт продужавају.

Морала сам, такође, да поведем рачуна о својој свакодневној егзистенцији. Мој муж је био акушер. Био ми је најбољи пријатељ и потрудио се да ме ослободи свих материјалних брига. То је био његов начин да учествује у авантури. Мој живот је био огранизован веома једноставно: ја сам се се бавила администрацијом ординације, што је захтевало да останем код куће, али ми је остављало доста слободног времена за дешифровање и прекуцавање свезака. Радила сам у некој врсти грознице, заслепљена оним што сам читала, без икакве методе, а њу сам стекла тек касније, и то из нужде, радећи на свескама онако како су ми долазиле под руку. Далеко од тога да сам замишљала да ћу једног дана написати критички текст, преписивала сам не оптерећујући се мишљу о кајању или о престанку. Резултат су биле заиста рђаве копије које сам гомилала, повезиване свеску по свеску, слагане у један дрвени ковчег. Такав помало несређен приступ омогућио ми је да назрем ширину постхумних текстова Антонена Артоа и да откријем лепоту и жестину коју нисам ни наслућивала. Знала сам да треба да успем то све да објавим, да је незамисливо да то задржим само за себе, али нисам у томе видела проблем. Нисам оклевала да то урадим, да приступим послу који захтева много прецизније испитивање.

Издавач "К" је доживео велики успех када је објавио **Ван Гога друштвеног самоубицу**, који се релативно добро продао, и та мала издавачка кућа није оклевала да обнови уговор и за **Помагаче и молбе**, када га је Луј Бродер отказао. Уредница Симон Ламблен је одмах приметила недостатке и лакуне у дактилографисаном рукопису који јој је био донет. Тада, последњих месеци живота Антонена Артоа, она ми је дала непотпуне листове да их исправим, нарочито странице **Ускличника** за који ми је он диктирао важне измене. Ипак, рукопис је морао да буде поново редигован. Издавач "К" је мене задужио за то. Не бих да Вас гњавим детаљима о ономе што ми је дато да урадим, о разликама између различитих докумената које сам морала да установим, о унутрашњем гласу којем сам морала да прибегнем код неких делова који су ми једном издиктирани, јер одговарајући рукопис није постојао, могла сам само да се поуздам у своје ухо, све то сам изнела у белешкама за двоструки том петнаесте свеске, када су, најзад, **Помагачи и молбе** могли да се појаве. Оно што нисам рекла јесте да сам пре самог објављивања исту ствар радила најмање четири или пет пута, и да сам, сваки пут, прекуцавала читав рукопис, од првог до последњег реда, поново редигујући белешке – оне прве су биле стварно лоше – и да сам толико радила на том тексту да мислим да га имам, што се каже, у малом прсту. А то и није

сликовито речено ако помислимо на хиљаде ударaца мојих прстију о типке старе писаће машине да бих исписала сваку реч. Моје белешке не говоре ни о читавој припреми која је претходила установљавању текста, оригиналних докумената, скоро двојника књиге, са додавањем листова на којима сам указивала на неподударности које сам откривала, на разлике које су се појављивале у разним фазама, на решења која су ми изгледала наметнуто и на разлоге који су их мотивисали. Када бих износила ток мога рада у целини, два тома **Помагача и молби** би била двапут дебља. Предала сам само основно. И данас нисам престала да радим на том тексту. Чим приметим неки део за који нисам знала у тренутку објављивања, накнадни детаљ, уносим га у мој примерак бележећи га на самој страници или на парчету папира који онда уметнем. Сви моји примерци **Сабраних дела**, грозно ишкрабани, набијени белешкама и назнакама, носе знак тог непрекидног рада.

Управо у тренутку када ме је издавачка кућа "К" позвала, Гастон Галимар је тражио да ме види. То је био веома шармантан човек и свакако је волео ризик. То што је излагање **Сабраних дела** поверио новајлији, без икакве факултетске спреме, каква сам била ја, изгледало ми је, са његове стране, као право коцкање. Како сам се извукла из првих невоља тешко да се може потпуно објаснити: моја пракса писања Антонена Артоа ми је омогућавала да лако допишем речи и нечитљиве делове реченице или белине остављене у коректури првог тома коју је послао штампар.

За та **Сабрана дела**, за која нико није могао да замисли да ће сама испуњавати једну полицу у библиотеци, Антонен Арто је лично саставио кратак план за четири тома који су садржавали само наслове, предвиђајући ипак постојање *необјављених текстова у свакој књизи*. Али, све је то било сувише неодређено. Анри Паризо, недуго после смрти Антонена Артоа, предложио је Гастону Галимару један други план, такође у четири дела, који је био само план антологије.

Ја сам имала други нацрт. Пошто је постојао уговор за **Сабрана дела**, мада та тврдња не значи ништа одређено и у сваком случају слабо се може применити на текстове Антонена Артоа, мислила сам да је то прилика која омогућава да се објаве његови постхумни списи. То сам отворено рекла Гастону Галимару. Његов одговор је био брз и јасан. Дао ми је своју подршку и одложио појављивање првог тома да би ми дао времена да потражим текстове затурене по часописима, мање или више познатим. Ето ко ме је одвукао према једној другачијој области: истраживању у библиотеци. Начин рада је био заиста застарео: није било фотокопирнице на располагању читаоцима, све је требало преписивати руком. Није било заиста истраженог подручја. Није било ни аналитичког каталога часописа као што данас постоји у фонду Дусе. Требало је прелиставати часописе број по број. Можда је непотребно сећати се свега тога, то чиним само да бих покушала да Вам представим како изгледа један потпуно самосталан рад: дешифровала сам из задовољства, срећна због проналазака, и прешла сам у другу фазу када сам морала да водим рачуна о тој анонимној, покретној маси коју зовемо публиком. Размишљала сам и о питањима издавања дела, његовог презентовања, како открити да постоји потреба за њим. Моја страст према Бодлеру се удвостручила због великог дивљења и стварне захвалности према Жаку Крепеу који ме је толико тога научио. Он је постао мој узор. Читала сам и ишчитавала издања која је анотирао да бих разумела како је поступао, како је успевао да повеже љубав и науку. Стварно Вам тврдим – била сам наивна. Мислим да сам још увек.

Прелазим преко потешкоћа свих врста које сам доживела, преко судског процеса који је покренула породица којој Антонен Арто ниједног тренутка није признавао да има икакво право над њим, односно над оним што је написао, породица за коју је претпостављао да ће га цензурисати, породица којој никако није желео да припада, прелазим преко изгубљених година када је објављивање **Сабраних дела** било тако непријатно одлагано због тих непотребних свађа. Све то је већ и сувише познато. Само желим да кажем да сам поносна што сам се показала као савршена тврдоглавица, што никада нисам попустила пред притисцима и другим застрашивањима.

После прекида од око осам година Галимар ме је поново позвао. Не могавши да савлада отпор правних наследника (какав израз! побогу!) који су острвљено одбијали да припрему **Сабраних дела** повере једном "створу" (то је реч са малограђанским моралним значењем са краја 19. века коју су упутили мени на једном од процеса), рекао је да треба смислити како да се то заобиђе. Ја бих завршавала посао, али бих остала анонимна. Помислила сам да је та анонимност, на коју сам без имало оклевања пристала, мени корисна утолико што ми обезбеђује велику слободу и спречава ме да се охладим.

Те године сам искористила да жилаво, уверена да то неће бити бескорисно, пронађем ранија писма и текстове, да систематски дешифрујем све свеске, класификујући их хронолошки у фасцикле, да их етикетирам ради веће јасноће, откривајући изванредно ткиво оних које су биле написане у Родезу. Говорила сам себи да ће, када будем стигла до куцања свих свезака, један мали део мог посла бити готов. Прве године помогао ми је Роже Блен, проводећи са мном дуге сате у проверавању мојих копија. Потом, заузет режијом, није имао више слободног времена за те сеансе на којима смо уређивали наша читања, али је могао без ризика да ме остави да наставим сама – подстрек је био дат.

Мало-помало формирала се моја метода. Била је доста једноставна: рад на једној свесци нисам сматрала завршеним док не бих проценила да не могу више да побољшам своје сопствено читање, док не бих видела да не постоји никаква могућност да нешто даље поправљам.

Мислим да сам Вам испричала како сам радила. Куцам једну свеску први пут, трудећи се да, као што је то радио Антонен Арто док је диктирао, водим рачуна о изговарању текста да бих одвојила, на пример, један пасус од новог реда, или да бих истакла неку реч на средини реда. Репродуковање текста ред по ред нема никаквог смисла. Више пута сам видела одступања у типографском распореду који је претендовао да га врати у пређашње стање, и чији је принцип био тако произвољан, да је, према формату листова које је користио Антонен Арто, одштампани ред одговарао понекад једном реду, а понекад двама редовима документа. Јер његово писање се често широко развија на страници; један ред се не одређује бројем речи јер је подлога којом се служио била и сувише уска, то је очигледно. Осим тога неопходно је визуелном приступу придодати и слушни. Покушавајући да чујемо текстове онако како их је Антонен Арто гласно изговарао, терајући их да издрже искушење ритма, доста поуздано можемо да одредимо природне паузе којих се треба придржавати.

Слушање ми је, уосталом, изгледало неопходно, јер су ти текстови, као што је он толико инсистирао, били написани да би били изговарани и слушани. И често, ослушкујући пажљиво унутрашњим ухом, које сваки читалац Антонена Артоа мора да има дубоко у себи, ја сам избегла грешку у читању.

Тај први отисак бих оставила да одстоји, као што се остави тесто. Свеску сам узимала тек неколико месеци касније, што је доста дуго, да бих сигурно заборавила своје прво читање, али оно није престало да делује у мени. Прекуцавала сам као да га никада нисам видела. Упоређивала сам два отиска, испитивала разлике у читању, ако би их било. Додајте томе и то што сам, куцајући, тај текст и, да тако кажем – радиографисала. Трудила сам се да размрсим речи написане преко других, да их анализирам, да откријем које слово је било првобитно написано, која реч је била записана испод те друге, тражила сам да дешифрујем речи, делове реченице, прецртане пасусе, усмеравајући, ако је било потребно, светлост на ту страницу, по потреби служећи се лупом. Оно што се крило испод прецртавања ми је понекад помагало да боље прочитам, пошто је рука Антонена Артоа и сувише брзо прелазила преко странице, коначну верзију на којој се задржао. Највећа потешкоћа била је, то не треба крити, у отпору његовог писања према читању. Никакав проблем ми нису представљале странице скроз исписане оловком, која се временом допола избрисала, али која сија под електричном лампом, те странице могу да се читају само нагнуте на одређен начин, или ред по ред под увеличавајућим стаклом – проблем који оне постављају може се решити. Најгора су различита слова која се слично пишу: *p* и *q* на пример, или *p* и *f*, или пак *n*, *u* и двоструко *s*, па чак и *a* и *o*. Како је он прилично неправилно стављао акценте и тачке на *i*, можемо да побркамо *n* и *si* или *m* и *rri*. Никад нисам престала да набрајам све те стене у које сам ударала. Ево још једне: чланове *le* и *la* је често немогуће разликовати, што није важно ако можемо да прочитамо именицу која следи, али невоља настаје ако то никако не можемо. Петер Хандке је написао роман који нисам прочитала, али чији наслов сам запамтила: **Голманов страх од пенала**. Та мука не може бити жешћа од моје, уверавам Вас, у тренутку када, сама, треба да одлучим да ли треба да читам, на пример, *queue* или *guerre*. То је, наравно, екстремни случај, и, срећом за мене, изузетан, али ако бих осетила малу несигурност, чак незнатну, знала сам да треба да поново почнем операцију коју сам Вам испричала, да се вратим свесци, да за неколико месеци направим нову копију. Мало-помало, стекла сам неко органско знање о тексту, осећај као да је дошао изнутра, створио се један изненадни покретач и одједном нисам више била очајна, имала сам утисак да сам доспела до разумевања и читања. Заправо, читање којем сам се тако, корак по корак, приближила имало је највише смисла. Као да сам низом потеза, акумулацијом рада, заслужила да ми смисао буде подарен.

Ако тим куцањима додамо лектуру тескта у припреми за издавање, затим исправљања првих и других примерака, свака свеска је сигурно била редигована најмање шест или седам пута. Што значи да се мој живот одвијао међу тим страницама покривеним знацима, рукописним страницама, затим дактилографисаним, затим исправљеним, затим штампаним. Доживљавала сам кошмаре у којима су се слова, потпуно обликована, комешала да би ме још више кињила. Било је довољно једно посебно тешко читање, и део неке реченице која ми се опирала јављао ми се у сну, да ме прогања. Моја анксиозност је била толика да ми се и Антонен Арто јављао у сну: пребацивао ми је да не разуме.

Какав живот ми је доносио тај контакт, у готово сваком тренутку, са текстом Антонена Артоа, са писаном материјом његовог живота? То је живот опседнут њим, чак и онда када бих морала да успоставим дистанцу, да будем на неки начин одвојена од њега да бих сачувала луцидност неопходну у раду који је његово дело захтевало. Ништа ми није било више страно од подражавања које ми је изгледало као супротност оданости, оној оданости која је од мене, у мају 1947, захтевана. Ипак, у том раздирању, у том удвостручавању, морала сам често да идем тим путевима, да учим тарот, између осталог, да читам дела која је он читао да бих сазнала на шта је, у неким случајевима, алудирао.

Све моје интелектуалне способности, ако их имам, биле су усмерене ка испуњењу једног циља – упознавању дела Антонена Артоа. Таква јединствена преокупација ми је донела један аскетски живот, у сваком случају усамљенички. Нисам уопште излазила. Као да ми се живот зауставио у неком тренутку, као да сам ја зауставила време. Да ли сам осећала да старим? Део мене који се опире, као да сам још увек она девојка коју је Антонен Арто увео у своју собу у Иврију, коју покреће иста страст, није видео протекло време. Други део зна да су се низале године, да тело које, срећом, још увек има органе, сваким даном све више отказује.

Да ли је дошао час свођења рачуна? Са XXI томом, који је управо изашао, успела сам да објавим све свеске из Родеза. Саму себе нервирам када кажем да је читање те огромне целине обесхрабрујуће. Не поричем да је то мучно, тешко. То мерим вољом која ми је требала да бих успела да их обелоданим, али знам да је њихово читање такође неизбежно искушење, да је неопходно прећи студиозно те хиљаде страница да би се разумело несвакидашње чупање једног човека из сопствене отуђености.

Данас страхујем да можда нећу имати довољно времена пред собом. Да ли ћу пасти пред самим циљем? Да ли ће се уплести старачка немоћ, или смрт, пре него што објавим последњу свеску? Убеђујем себе да је свака забава злочин, као и сваки посао који ме удаљује од моје главне бриге. Између осталог, немоћно себи пребацујем због часова утрошених на писање овог писма да бих прихватила задатак Франса де Хаса. Да ли сам то, уосталом, учинила? Да ли је у реду то што он очекује?

Та авантура за коју ме он пита могла би да се опише у неколико редова: упознала сам човека који се звао Антонен Арто, старог педесетак година. Затим сам живела са његовим делом и сазнала сам како да упознам једног другог Антонена Артоа. Оног кога сам упознала и у исто време неког другачијег. У неким тренуцима је имао двадесет година. У другим, био је зрео човек. Сретала сам га у Ирској, али и у Мексику, Вил-Еврару или у Родезу. Надала сам се да ћу једног дана себи моћи да кажем: посао је завршен; најзад, моћи ћу, као било ко, да читам Антонена Артоа, да опет упознам неког другог Антонена Артоа. То сам могла само ретко да урадим, када бих, понекад, себи дала одмор од читања, одмор од приређивања или од прерађивања књиге, одмор од исправљања копија, када бих узела један том **Сабраних дела** Антонена Артоа и када бих почела да га читам, заборављајући да сам његов део. То је било дивно откриће, сваки пут ново.

Још само нешто, драги Бернар. Пре доста година, када сам Жану Женеу говорила о том дару који ми је предат, одговорио ми је да је то био отровни поклон. Јасно ми је да је на тај начин желео да каже да је живот око мене отежавао моју усамљеност. Али сам скоро сигурна да се варао. Ватру коју ми је пренео Антонен Арто ни смрт не може да угаси.

Срдачно Вас љубим.

У Паризу, 29. јануара 1986.

[Paule Thevenin,"Lettre à un ami", **Antonin Artaud**, Seuil, 1993]

Превела са француског
Драгана Бесара

Биографске одреднице

Ален и **Одет Вирмо**

Кратак преглед који следи треба да сажме оно што сада знамо о биографији Антонена Артоа, јер један део његовог живота задуго је остао у тами (нарочито услед болести: лечења, азили, медицинске тајне итд.), иако је други један део – нарочито живот јавне личности – наизглед текао пред очима публике. Различити биографски покушаји – први је начинио Жан-Луј Баро (Table Ronde, 1971), *а најновији Томас Медер* (Plon, 1978) *– нису успели да у потпуности попуне празнине. Отуда идеја да оценимо и прегрупишемо оно што знамо засигурно, и да покушамо да расветлимо оно што је још увек нејасно. Тако нешто је први пут учињено у књизи* **Живи Арто** (*Nouvelles éditions Oswald,* 1980, стр. 287-312). *Било је неопходно да се то овде поново уради због нових ствари које смо сазнали, а и зато што је поменута књига распродата и још се може пронаћи само у библиотекама. Не треба сумњати да ће се исто ово понављати и убудуће.*

1896 – Рођен у Марсеју (четвртог семптембра). Отац му је био капетан дуге пловидбе и мали бродовласник, звао се Антоан-Руа ("Руа" /*Roi*/ значи "краљ"; ето дивног посла за психоаналитичаре). Његова мајка, Еуфрази Налпас, била је пореклом из Смирне. Био је настарији од деветоро деце, од којих је само троје остало у животу. Са пет година је прележао менингитис. Врло рано почиње да пати од нерава: "Још од раног детињства (шест или осам година) приметио сам наступе муцања и страшних грчева фацијалних нерава и језика". (**Oeuvres complètes**, I ++ 181)

1905-1906 – Веома га погађа смрт његове седмомесечне сестрице Жермен 1905. Више пута борави у Смирни (код своје баке по мајци), где се једном умало не удави. Учи код Маристâ у марсејском колежу Светог Срца.

1910 – Умире му бака у Смирни. Са пријатељима оснива један мали часопис у којем објављује своје прве песме под именом Луј де Атид (/*des Attides*/ псеудоним једнако подобан за психоаналитичко истраживање). Црта и слика портрете.

1913 – Први његови текстови које данас имамо (под утицајем Бодлера и Поа) потичу из ове године. Већ неколико година планира да наредне године пође за свештеника.

1914 – Пада у депресију, па у јуну не полаже велику матуру. Комисија му је одлаже за децембар.

1915 – Годину дана по завршетку школе први пут борави у једној здравственој установи поред Марсеја (Ла Ружијер). "Психички проблеми", тврдио је, "појавили су се *у великом обиму* тек кад сам имао деветнаест година." (I ++ 182)

1916 – У мају је мобилизован, у августу послат у Дињ и привремено отпуштен из здравствених разлога после шест месеци. Прве објављене песме у *Revue de Hollande*, 8, фебруара 1916 (упор. I + 295, и J. Prevel, **En compagnie d'Antonin**, стр. 117).

1917 – Више пута борави у здравственим установама: Сен Дидије (близу Лиона), Лафу-ле-Бен (код Гара), Дивонле-Бен (код Ена), где упознаје Ивон Жил, сликарку, с којом ће се дописивати неколико година. Шаље четири песме Андреу Суаресу (I + 293). Почиње на неколико различитих начина да се лечи од сифилиса, од чега му без сумње остају неке последице (упор. Т. Медер, **A. Artaud**, стр. 33-34). У децембру коначно отпуштен из војске.

1918 – У марту објављује један кратак текст у часопису *L'Horizon* ("Војнички дневник"). Лечи се у Бањер-де-Бигору (јул–август). Крајем године шаљу га у Швајцарску, на клинику доктора Дардела (близу Нешатела). Тамо остаје целе следеће године. Црта и слика. Узима лауданум (тинктуру опијума) први пут 1919. године. Занима се планом о оснивању "спонтаног позоришта" у Марсеју.

1920 – Отпочиње његов "јавни" живот. (Од овог тренутка информације су многобројније и поузданије.)

Март – Крајем месеца, сматра се, Арто долази у Париз са оцем, који га, по препоруци доктора Дардела, одводи доктору Едуару Тулузу, начелнику азила у Вилжуифу. Изузетно напредан за своје време, овај психијатар се према Артоу никад није односио као према болеснику; није га затворио, већ га је прво примио у своју кућу, а потом му је нашао смештај у близини; предосећајући да се ради о изузетној особи, бринуће о њему више година. Они ће се удаљити око 1930. године (Арто тада прелази доктору Алендију, пошто је већ био напустио и Вилжуиф), али никад неће прекинути односе: на крају живота, Арто је још увек био врло близак с госпођом Тулуз. У непрегледној поворци лекара кроз чије је руке Арто прошао и који су сви навукли његов бес, доктор Тулуз, као и, без сумње, доктори Аленди, Декекер и Делмас, заслужили су одвојено место.

Мај – Статира у репризи Ибзеновог **Градитеља Солнеса** у позоришту Евр где га је, готово одмах по његовом доласку, ангажовао Лиње-По као "човека за све", како је сам рекао (VIII, 212). Још увек нам недостаје поузданих сазнања о његовим позоришним почецима. Изгледа да се Арто такође појавио (у марту или априлу) у **Картонској круни** Жана Сармона, постављеној на сцену у фебруару. Крајем године, јављају се и друге улоге (I ++ 250): у једној од реприза Метерлинковог **Уљеза** (новембар) и у премијери Кромленковог **Величанственог рогоње** (децембар).

Август – Појављују се Артоови текстови – песма "У сну", потписана са "Ено" (II, 192) и "Нацрт за нови образовни програм" (II, 225) – у часопису *Demain*, који је 1912. године основао доктор Тулуз, а престао је да излази 1922. Арто је био потписан као други секретар редакције. Доктор Тулуз му такође даје и друге библиотечке и секретарске послове.

Октобар – Нови Артоови текстови у наредном броју часописа *Demain*: извештаји с Јесењег салона (који је посетио у друштву госпође Тулуз) и једног приказивања Стриндберга и Хофманстала у поставци Лиње-Поа. Крајем године напушта Вилжуиф и налази смештај у Паију: то му је прва селидба у оквиру Париза, а биће их бескрајно много; никад неће становати дуго на једном месту, никад неће стећи своју кућу и огњиште. Породица му шаље помоћ. Поред сусрета с Лиње-Пом (коме га је препоручио доктор Тулуз), посетио је и свог рођака Луја Налпаса (филмског продуцента) и упознао Макса Жакоба и Ели Ласко. Почиње његов јавни живот, прекидан само неколиким боравцима код породице у Марсеју, где даје текстове у часопис *La Criée*.

1921, јануар – Пише песме и наставља да објављује различите текстове у часопису *Demain*; издваја се "Објава једног пре-дадаисте" (II, 224).

Фебруар – Прави глумачки почеци у Евру: кроки дремљивог грађанина у **Зганареловој бојажљивости** Анри Рењијеа, у режији Лиње-Поа. Он каже о Артоу: "Био је нашминкан и изгледао је, уопште, као сликар који је залутао међу глумце". (*L'Éclaire*, 18/12/1922) С друге стране, Макс Жакоб га прима у часопис *Action*, који уређује Флоран Фелс, и Арто ту објављује неколико текстова. Ту упознаје Андреа Малроа.

Април – Ново издање часописа *Demain* у којем објављује "Пролећне салоне". Почиње да сарађује с једним другим часописом, *L'Ere Nouvelle*, од броја који је изашао 19. априла: "Посета сликару Фрају" (II, 236). У следећем броју истог часописа објављује и друге текстове.

Јул – Среће Копоа (само једном). Пре него што отпутује у Марсеј, побрине се за припрему 85-ог броја часописа *Demain*, у којем је запажен његов текст о П. Мак Орлану, који је истовремено дао и у *L'Ere Nouvelle*. У септембру говори о томе

како је "тешко наћи смештај својој књижевности" (I ++ 87). Током првих година које је провео у Паризу подједнако се бави књижевношћу и позориштем. Између 1916. и 1926. је, где више - где мање, сарађивао са часописима *Revue de Hollande, Demain, La Criée, Les Cahiers du Sud, Le Bulletin de l'Oeuvre, Images de Paris, L'Ere Nouvelle, Mercure de France, Le Disque Vert, La Rose des Vents, Action, CAP (Critique Art Philosophie), Montparnasse, Commerce, N. R. F., La Révolution Surréaliste, Le Crapouillot.*

Август – Налази се у Евијану, с породицом. Изгледа да је у казину у том граду извео неку врсту пародије (упор. I ++ 84, и текст М. А. Малосене у часопису *La Revue théâtrale*, број 23, 1953).

Септембар–октобар – Повратак у Париз. Аудиција код Жемијеа, који га упућује на Дилена (III, 94) Код њега се позива на Макса Жакоба и Дилен га одмах прима "у свој послић" (*ibid.*), односно у зачетак трупе Позоришта Атељеа. Изгледа одушевљен (III 96) и узима учешћа у раду трупе. У то време (највероватније у јесен 1921) упознаје Женику Атаназиу, младу румунску глумицу с којом ће све до 1927. године бити у страственој и бурној љубави.

1922, фебруар – Игра мале улоге у ***Тврдици*** (маестро Симон, затим Анселм), коју Атеље даје у Лиону, а репризира у Паризу.

Март – Нова поставка Атељеа у сали Падлу (2. марта): 1) **Мориана и Галван**, три слике Александра Арнуа, у којима Арто игра Галвана, маварског краља; 2) **Развод** (Рењар), у којем игра Сотинеа; 3) **Маслине** (међуигра узета од Лопеа де Руеде), за које црта костиме. – На другој страни, мартовско-априлски број часописа *Action* доноси две његове песме и једну белешку о читању (II, 257).

Април – Игра слепца у комаду **Свратиште**, међуигри Франческа де Кастра, за који такође црта и костиме. У истој поставци (првог априла) игра Дон Луиса у Калдероновим **Изјавама саучешћа**.

Јун – Неко време станује код Дилена. Игра Базила, краља Пољске, у комаду ***Живот је сан*** (Калдерон, у Арнуовој адаптацији), за који такође црта костиме; премијера је била 20. јуна.

Јул – Одлази с породицом на одмор у Марсеј. Брзо по доласку (18. јула) посећује Колонијалну изложбу, где први пут види источњачко позориште: камбоџанске плесове пред копијом анкорског храма. Није под оноликим утиском под коликим ће бити кад 1931. буде видео плесове с Балија. Покушава сам да се детоксикује. Пише страствена писма Женики.

Август – Борави у Ијеру, затим у Кавалеру. У марсејском часопису *La Criée* објављује песму " Тајанствени брод" (I + 159).

Септембар–октобар – Атеље се смешта у зграду на тргу Данкур; реприze, међу њима **Живот је сан**. Објављује две песме у месечнику *Images de Paris*.

Новембар – Нова поставка у Атељеу (3. новембра): Арто можда игра у Мисеовој **Кармозини**, и има улогу Апоплексије у **Смрти закуске**, моралитету адаптираном према једном шеснаестовековном тексту. Објављује "Песму о светом Фрањи Асишком" у часопису *La Criée*. Потписује уговор за објављивање **Небеског триктрака** (упор. мај 1923) са Д.-Х. Канвајлером, којем га је представио Ели Ласко. Исти човек, вероватно у исто време, упознаје га и с групом из "улице Бломе", и посебно с Андреом Масоном (упор. мај 1923).

Децембар – Објављује четири песме у часопису *Mercure de France*. У Атељеу (Позориште Монмартр, 20. децембар) глуми божанског Тиресију у **Антигони** (коју игра Женика), слободној Коктоовој адаптацији Софокла (музику је написао Хонегер, сценографију направио Пикасо, костиме Шанел); генералну пробу омета, између осталих, Бретон, који је са својом групом дошао да обрука Коктоа. У истом програму Арто игра и улогу Марка Фонжија у Пиранделовој представи **Милина части** (упор. II, 381).

1923, фебруар – Појављује се (2. фебруара) први број маленог часописа *Bilboquet*, чији је једини уредник Арто; крајем године, без датума, излази и други, последњи број. Предговор у првом броју потписао је именом Ено Даилор (именом "Ено" већ је потписао песму "У сну", објављену 1920. године у часопису *Demain*; упор. I + 308: могући кључ за псеудоним). У Атељеу (13. фебруара): **Господин де Пигмалион** Жасинта Гроа; Арто ту глуми Педра Урдемаласа: "Још га чујем како изговара то име, машући бичем". (Дилен, 1948, специјални број часописа *K*)

Март – Последња представа Атељеа у којој учествује Арто: **Ијон из Бордоа** (Александра Арнуа); ту глуми Карла Великог, добија лоше критике. Дилен (1948): "Мео је сцену коврџавом брадом која му је давала изглед побеснелог псетанцета и одједном би се усправљао и заузимао став којим је то наметао свима".

Април – Упркос непрекинутом пријатељству с Диленом, следи раздвајање. Повод за прекид био је вероватно Женикин одлазак у Бретању (где је вероватно боравила два месеца, а он јој је слао ватрена писма). Скоро одмах после тога ангажовао га је Жак Еберто, управник позоришта на Шанзелизеу, и дао му место у трупи Питојева, као и у неким представама које су постављали Комисаржевски или Жуве. Париска поставка комада **Шест лица тражи писца** (Комедија на Шанзелизеу, Питојев): Арто је требало да игра Суфлера, али је пред премијеру нестао, па је морао да буде замењен (како каже Жан Орт).

Мај – Почиње да се дописује са Жаком Ривијером (првог маја). Тражи га (8-ог маја) Цара, за свој комад **Марамица од облака** (**Lettres a Genica Athanasiou**, 48), али без успеха. У репризи Шоовог комада ***Андрокле и лав*** (18. маја; премијера је била у марту) Арто има сасвим малу улогу ("лоша и безначајна улога", *L. G. A.*, 50) Ретиаријуса. Излази **Небески триктрак** у издању галерије "Симон" (штампање завршено 9. маја, тираж је дистрибуиран с извесним закашњењем): књижица песама у малом броју примерака (сто), али то је прво комплетно Артоово дело; касније ће га се одрећи. Излазе Метерлинкових **Дванаест песама** (издавач Stock) с Артоовим предговором, који му је наручио Флоран Фелс. С Лиње-Поом прави планове који се неће остварити, нарочито о извођењу Стриндбергове **Сабласне сонате**. Посећује Андреа Масона у Улици Бломе, где упознаје Лимбура, Лериса, Салакруа, Тиала.

Јун – Комедија на Шанзелизеу (8. јун): Молнаров комад **Лилиом** поставља Питојев; Арто игра једног од два детектива и једног од четири полицајца; треба приметити да ће десет година потом имати једну малу улогу (брусача) у филму **Лилиом** (1933) Фрица Ланга. Поново учествује у представи **Шест лица тражи писца**.

Јул – Борави у Марсељу, затим у Котреу и Гијетарију. Објављена је антологија доктора Тулуза **На оштрици предрасуда**, с Артоовим предговором (издање Progres Civique); године 1921. доктор Тулуз премештен је у болницу Свете Ане.

Август – Повратак у Марсеј (где му се на неко време придружује Женика). Озбиљни живчани проблеми.

Септембар – Одлази на преглед код неуролога. Лечи се. "Живи дроњак" (**L. G. A.**, 103). Враћа се у Париз (23. септембра).

Октобар – Поново је (све до краја године) одвојен од Женике, која је морала да оде код мајке, у Румунију. Борави у клиници. Упркос лечењу, тегобе не престају: "лишен самога себе" – "свака секунда је паклена *вечност*" (**L.G.A.**, 110-113). Студио на Шанзелизеу (29. октобра): игра (једног од двојице стражара) у **Клубу мандаринских патки** Диверноаа

и Фортунија, представи коју је режирао Комисаржевски.

Новембар – Остаје без стана, неко време спава у позоришту, затим му налазе собу у близини, на авенији Монтењ (како тврди Жан Орт). Игра још једну улогу (Старог Кинеза) у **Клубу мандаринских патки**, још увек у Студију. У часопису *La Vie* (15. новембра) излази похвалан чланак Франсиса де Миомандра о **Небеском триктраку**. Комедија на Шанзелизеу (22. новембра): игра Првог Мистика у **Малој бараци** Александра Блока, у режији Питојева.

Децембар – Излази други број часописа *Bilboquet* (упор. фебруар). Комедија на Шанзелизеу (26. децембра): реприза Андрејевљевог комада **Онај коме лупају шамаре**, у режији Питојева; Арто ту игра Џексона. Излази му песма у часопису *Images de Paris*, и приказ у часопису *La Criée*.

1924, јануар – Шаље "Менталну песму" Ж. Ривијеру.

Фебруар – Накратко са Питојевом борави у Бриселу.

Март – Комедија на Шанзелизеу (26. марта): игра робота Маријуса у комаду **Р.У.Р.** Карела Чапека, у режији Комисаржевског. Пре тога (4. марта) је реприза **Шест лица**, где још увек игра Суфлера. Такође, током представа, преузима и једну сасвим малу улогу у комаду **Амедеја и велика господа** Ж. Ромена, у Жувеовој поставци, у Комедији на Шанзелизеу, од децембра 1923.

Април – Прва филмска рола: игра Господина II у краткометражном авангардном филму ***Хроника*** Клода Отан-Лараа. У часопису *Comoedia* (19. априла) објављује "Еволуцију декора", први велики теоријски текст о позоришту, и већ квазиманифест. У првом броју часописа *CAP* (*Critique Art Philosophie*) објављује песму "Бутик душе".

Мај – Прихвата предлог Ж. Ривијера (да објаве своју преписку).

Јун – У часопису *La Criée* објављује текст "Писмо из Париза" (о изложбама).

Јул – август – У Бретањи се снима филм **Sirkuf,** који Луик Мора режира за кућу "Синероман" (чији је уметнички директор његов рођак, Л. Налпас): Арто глуми издајицу Жака Морела.

Септембар – Умире му отац (7. септембра); одлази на сахрану. У 132. броју *N.R.F.* објављује "Преписку" (са Ж. Ривијером). Има контакте с надреалистима.

Октобар – Вероватно тада приступа надреалистичком покрету, и крајем године активно учествује у њиховом раду. Престаје да глуми у позоришту, али посећује А. Ганса који му обећава улогу у **Наполеону**.

1925, јануар – Сарађује у часопису *Disque Vert* и у другом броју часописа *La Révolution Surréaliste* (15. јануара). Двадесет трећег јануара је постављен за директора Надреалистичке централе, са почетком од 26. јануара; написао је жестоке "Декларације од 27. јануара", коју потписује читава група. Изузетно је разочаран приказивањем филма **Sirkuf**.

Фебруар – Накратко (почетком месеца) борави у Марсеју. Умире Ж. Ривијер (14. фебруара). Почиње снимање Гансовог **Наполеона**.

Март – У часопису *Le Disque Vert* бр. 3 и 4 излазе му песме, учествује у анкети о сновима.

Април – Појављује се (15. априла), под насловом "1925: крај хришћанске ере", трећи број часописа *La Révolution Surréaliste*; Арто га је уредио и написао најважније манифесте ("Писмо Папи" итд.). Арагон, у Мадриду (18. априла): "Објављујем вам ступање на власт једног самодршца: А. Арто се бацио у море." Ипак, један заједнички документ (потписали су га Арто, Буафар, Лерис, Масон, Навил) даје да се наслуте потоње несугласице (I ++ 117), као и писмо које је Арто 16. априла послао Максу Морису, после још једног кратког боравка у Марсеју.

Мај – Арагонова представа **Под зидом**, коју је Арто поставио у Колежу де Франс и у Вје Коломбјеу; играли су Женика и он (28. и 29. маја); једно раније предавање Робера Арона била је прилика да надреалистичка група направи гужву.

Јун – У Италији се снима **Грацијела**, филм Марсела Вандала, према Ламартину (Арто игра улогу Ћекоа); снимање се наставља у јулу, у Паризу.

Јул – "Прозор љубави" у *La Revue européenne.* Наставак снимања Гансовог **Наполеона** (које ће се наставити у августу). У издању *N.R.F.* објављен је **Пупак лимбова** (у колекцији "Једно дело један портрет"), са Андре Масоновим портретом Артоа. Арто потписује неколико објављених надреалистичких манифеста (у часопису *Clarté,* листу *L'Humanité* итд.): против Клодела, против рата у Мароку, против репресије у Пољској, Румунији, Мађарској.

Август – Појављује се, првог августа, **Нервомер**, књижица у малом тиражу чије је корице израдио А. Масон, у колекцији "Вама за љубав", коју уређује Арагон. Арто пријатељује с Рожеом Витраком, који је раније (децембра 1924) искључен из Надреалистичке централе. Борави с њим у Картереу.

Септембар – У 144-ом броју *N.R.F.* Арто објављује чланак у Витраковој књизи **Мистерије љубави**. Затеже односе с Бретоном (између осталог и због Витрака). Борави у Марсеју (од 10. септембра до 16. октобра).

Октобар – Планира (али то не остварује одмах) да (за Лиње-Поа) постави на сцену **Мистерије љубави**. "Ново писмо о самоме себи", *Révolution Surréaliste* бр. 5. Враћа се у Париз. Има сентименталну кризу (упор. I ++ 125).

Децембар – У броју 147 *N. R. F.* објављује "Елоизу и Абелара", "Положај тела", "Јасно написан манифест". У истом броју је и похвалан Витраков чланак о **Пупку лимбова**. Борави у Марсеју.

1926, фебруар – Враћа се у Париз (11. фебруара), после кратког боравка у Монтону са Жеником.

Април – У часопису *Commerce* VIII (пролећни број) објављује "Фрагменте дневника из пакла": тај текст је објављен захваљујући подршци Жана Полана.

Мај – Арто узалуд посредује између Полана и Бретона поводом могуће сарадње надреалиста с часописом *N.R.F.* Свађа се с Поланом. Почиње снимање **Лутајућег Јеврејина** Луик Мораа (снимање ће се у етапама наставити све до септембра). Арто игра улогу Грангалеа.

Јун – У броју 7 часописа *Révolution Surréaliste* објављује "Наковањ сила̂" и "Посвету мумији". Наставља се снимање **Наполеона**. Приказује се **Грацијела**.

Јул – У часопису *Cahiers du Sud* објављује "Писмо никоме".

Август – Наставља се снимање **Лутајућег Јеврејина**. Сентиментална криза. Наговештај везе са Жанин Кан (сестром Бретонове прве жене), са којом једно кратко време планира да се ожени (упор. VII 313 и даље). После једне посете госпођи Сако пише "Писмо једној гатари".

Септембар – Прве кораке "Позоришта *Алфред Жари*" праве Арто, Витрак и Робер Арон, уз помоћ Ивоне Аленди, докторове жене.

Октобар – Мири се с Поланом.

Новембар – У броју 158 часописа *N. R. F.* објављује манифест "Позоришта *Алфред Жари*". Такође објављује брошуру "Позориште *Алфред Жари*" у којој најављује програм за сезону 1926-1927. Пролазна свађа Артоа и Витрака с Робером Ароном, који са̂м држи предавање "Настанак једног позоришта" (25. новембра). На прагу раскида с надреалистичком групом.

Децембар – У броју 8 часописа *Révolution Surréaliste*: "Неустрашиви Учело" и "Писмо једној гатари". Одлука о искључивању Артоа и Супоа донета 10. децембра у кафеу "Le Prophète" (како каже са̂м Арто у тексту "Надреализам и револуција"

из 1936. године, упор. VIII 178). Према ономе што кажу потписници брошуре "На светлу дана" (Арагон, Бретон, Елијар, Пере, Иник), одлука је била донесена још у новембру; Арагон и Бретон кажу да се састанак у кафеу "Le Prophète" одржао крајем новембра (часопис *Variétés*, јун 1929, специјални број под називом "Надреализам у 1929-ој години"). Ову хипотезу (о крају новембра као датуму одлуке) веродостојнијом чини једно писмо које је Арто упутио Жанин Кан (VII, 327). Крајем године снимају се кратке сцене (режирају их Пенлеве и Сти) за спектакл **Метузалем** Ивана Гола (који ће бити изведен 10. марта 1927, у Позоришту Мишел); Арто наизменично игра официра, бискупа, провинцијала. Приказује се **Лутајући Јеврејин**. Одлази у Марсеј.

1927, фебруар – У броју 87 часописа *Cahiers du Sud*: "Манифест за промашено позориште". Мири се с Робером Ароном.

Март – У часопису *N.R.F.* број 182 објављује "Преписку мумије". Ново издање (9. марта) **Нервомера**, заједно с **Фрагментима дневника из пакла**, код издавача Cahiers du Sud у Марсеју. Полан му одбија текст под насловом "Варвари", написан против надреалиста. Борави у Марсеју, и вероватно се подвргава детоксикацији. Учествује у снимању филма Леона Пуарјеа **Верден, визије историје**. Вероватно у то време раскида са Жеником.

Април – Кратко време посећује Жака Маритена: приближава се хришћанству? (упор. I ++ 241 и 276). Приказује се Гансов **Наполеон**: улога Мараа "лансира" Артоа у филмски свет. У Удружењу филмских аутора пријављује сценарио за филм **Шкољка и пастор**.

Јун – Прве представе у "Позоришту *Алфред Жари*" (1. и 2. јуна): **Спаљени стомак или Луда мајка** (Арто), **Мистерије љубави** (Витрак), **Марионета-мама** (Арон). У издању *N.R.F.* излази (20. јуна) **Преписка са Ж. Ривијером**. У издању аутора излази књижица **У мрклој ноћи или надреалистичка обмана**, одговор на надреалистичку брошуру **На светлост дана** (упор. децембар 1926), која је објављена почетком године. Истог овог месеца Артоа ангажује Карл Дрејер.

Јул – Снимање (између 15. јула и, отприлике, почетка септембра) филма **Шкољка и пастор**, у режији Жермен Дилак, са Жеником и Алексом Аленом, према Артоовом сценарију. Снимање (од јула до децембра) Дрејеровог филма **Страдање Јованке Орлеанке** (Арто игра монаха Масјеа).

Септембар – У броју 168 часописа *N. R. F.* појављује се критичка белешка о Бошеровој књизи. У часопису *Les Cahiers d'Art*: "Лични аутомат". Ауторово издање брошуре "Тачка на крају" (није дато у продају), чија је сврха била да закључи свађу с надреалистима.

Октобар – Снимање филма **Верден, визије историје** Л. Поарјеа (Арто игра Интелектуалца). Прва приватна пројекција (25. октобра) **Шкољке и пастора**. У листу *Le Monde illustré* бр. 3645 (29. октобра) излази текст "Филм и апстракција", који представља и најављује тај филм Ж. Дилак.

Новембар – У часопису *N.R.F.* број 170: "Шкољка и пастор" (Арто објављује свој сценарио). Узалуд тражи насловну улогу у филму **Пад куће Ушера**, који Жан Епштајн треба да режира према Едгару Алану Поу (упор. III, 129), и за који је направио пробне снимке. Пошто се, по савету доктора Алендија, подвргао психоанализи, осуђује је без околишања (I, ++ 144).

Децембар – Борави у Кану. У часопису *Les Feuilles Libres* број 47 (децембар 1927 – јануар 1928): "Сјајни Абелар".

1928, јануар – Друга поставка "Позоришта *Алфред Жари*" (Комедија на Шанзелизеу, 14. јануара): један чин (трећи) из Клоделовог комада **Подела у подне**, и пројекција забрањеног Пудовкиновог филма **Мати**. После тога се накратко мири с надреалистима и, симетрично, свађа с кругом око куће *N.R.F.*

Фебруар – Надреалисти праве скандал (да подрже Артоа против Жермен Дилак) на првој јавној пројекцији **Шкољке и пастор** у Ирсилену (9. фебруара). Филм ће поново бити приказан у истој сали 14. маја.

Март – Већ неко време (привремено) станује с мајком, која је дошла у Париз (упор. **L.G.A.**, 7. март). Имена Артоа и Витрака поново се појављују у садржају часописа *La Révolution Surréaliste*; број 11 (15. марта) доноси од Артоа "Дијалог у 1928", "Отровну кошчицу" и "Писмо Полану". Предавање на Сорбони (22. марта), "Уметност и смрт" под окриљем "Груписања филозофских и научних истраживања ради проучавања нових тенденција", које је подстакао доктор Аленди. На сеанси су надреалисти направили гужву (према ономе што тврди А. Тирион, **Револуционари без револуције**, стр. 183).

Април – Приказује се Дрејеров филм **Страдање Јованке Орлеанке** (11. априла).

Јун – Трећа поставка "Позоришта *Алфред Жари*": **Сан** (Стриндберг) у Позоришту на Авенији, 2. и 9 јуна. Нови, коначан раскид с надреалистима, после скандала који су организовали на представи 2. јуна; на иницијативу Робера Арона, 9. јуна их је полиција избацила напоље. Касније ће се Арто поново зближити с кругом око *N.R.F.*

Јул–октобар – Снимање (отпочето у марту) филма **Новац** Марсела Лербијеа, по Золи (Арто игра секретара Мазоа). У септембру, доктор Аленди узалуд покушава да један Артов сценарио (**Тридесет двоје**) дâ америчким продуцентима. Арто безуспешно контактира са Ж. Ебертоом ради репризе **Сна**.

Новембар – Приказује се филм Л. Пуарјеа **Верден, визија историје** (8. новембра).

Децембар – Приказује се Лербијеов филм **Новац**. Четврта и последња поставка "Позоришта *Алфред Жари*": Витраков **Виктор** (Комедија на Шанзелизеу, 24. и 29 децембра и 5. јануара 1929). Свеукупно за 4 поставке, свега осам представа.

1929, јануар – У Удружењу филмских аутора пријављује два сценарија (**Тридесет двоје** и **Сунчев авион**); трећи (**Маестро де Балантре**) пријавиће у априлу.

Фебруар – У Ници се снима филм Рејмона Бернара **Тараканова** (Арто има улогу једног младог Чеха). Вероватно се све до почетка јуна задржава у студијима Викторин и у Вилфранш-сир-Мер. У исто време и упркос хроничним тегобама (о којима сведочи његова преписка), ради на разним филмским пројектима: пише неколико сценарија и упорно, уз помоћ Ивоне Аленди, тражи могуће спонзоре (упор. III, passim).

Април – Излази **Уметност и смрт** (издавач Деноел, 17. априла): збирка текстова из Артоовог надреалистичког периода, већ објављених у различитим часописима.

Јун – Враћа се у Париз. У Студију 28 држи предавање, на којем је било мало нереда, о "звучном филму" (22. јуна).

Јул – Објављује текст "Позориште *Алфред Жари*" (II, 46), у којем најављује нове пројекте (**Краљ Иби** и један Витраков комад), које неће остварити.

Август – Интервју у часопису *Cinémonde*, 1. августа (III, 305): говори о статусу филмске "звезде", који је стекао у извесној мери.

Септембар – У листу *L'Intransigeant* (10. септембра) објављује чланак о поновљеном издању **Манифеста надреализма**.

Новембар – Породица Ноај поклања му двадесет хиљада франака за још једну поставку "Позоришта *Алфред Жари*". Планира, једно за другим, да прикаже **Трафалгарски удар** (Витрак) и једну мелодраму, у Позоришту на Белвилу. То се

не остварује. У изгледу је помирење с Поланом.

Децембар – Појављује се **Други манифест надреализма**, који Артоа жестоко напада због **Сна**.

1930, јануар – Одбија да потпише текст "Леш", памфлет који су дванаест некадашњих надреалиста (међу њима Дено, Лерис, Превер, Витрак) написали против Бретона. Узалуд покушава да реализује "Месареву побуну", сценарио за звучни филм. Пише један "краткометражни пројекат који ће се брзо и сигурно исплатити" (III, 73). Изнова осећа јаке тегобе (I, ++ 157).

Март – Излази брошура **Позориште *Алфред Жари* и непријатељство јавности**. Припрема два позоришна пројекта: **Сабласну сонату** (Стриндберг) и **Трафалгарски удар** (Витрак). Лербије га ангажује за филм **Жена за једну ноћ**. Коначно одустаје од авантуре с "Позориштем *Алфред Жари*" (III, 177).

Мај – Приказује се озвучена верзија ***Тараканове***.

Јун – У броју 201 часописа *N.R.F.* објављује сценарио "Месарева побуна". Планира да у Италији ради у једном филмском удружењу (III, 180), што се неће остварити. Припрема једну фото-монтажу као илустрацију Луисовог романа **Монах** "не би ли заинтересовао неког продуцента" (III, 181). Једном другом, сличном фото-монтажом илуструје брошуру **Позориште *Алфред Жари* и непријатељство јавности** (упор. март). Среће се с Валтером Рутманом, разговарају о мало вероватном снимању филма по његовом сценарију "Тридесет двоје".

Јул–август – Борави у Берлину ради снимања **Жене за једну ноћ** (игра улогу издајника): филм ће се појавити у децембру 1931, без помена о режисеру, јер ће Лербије повући своје име са шпице. У Берлину ступа у контакт с Пабстом, који га ангажује за **Оперу за четири гроша**. Враћа се у Француску крајем августа.

Септембар – Путује по Француској (Блоа, Рокамадур).

Октобар–новембар – Изнова борави у Берлину, где снима **Оперу за четири гроша** (игра улогу просјака-шегрта): овај Пабстов филм појавиће се 1931. Ступа у контакт с Максом Рајнхартом. Враћа се у Париз (20. новембра). Р. Бернар га ангажује за филм **Дрвени крст** (Арто ће учествовати у снимању 1931). Бурна веза са Жозет Лисон. Крајем године, ради на адаптацији **Монаха** (упор. јун).

1931, јануар–фебруар – Снима се филм Р. Бернара **Предграђе Монмартр**, који ће бити приказан у септембру 1931 (Арто игра једног вођу побуне). Снује о томе да напише "Абеларов живот".

Фебруар–март – Излази из штампе Луисов **Монах**, "испричао Антонен Арто" (издавач Деноел и Стил): књигу ће с одушевљењем приказати Кокто у мајском броју часописа *N.R.F.* Сталне трзавице с Витраком (од фебруара до јуна) због **Трафалгарског удара** и права очинства над "Позориштем *Алфред Жари*". Почетком ове године настаје пантомима **Камен мудрости**.

Април – Чита **Судбину позоришта** Жан-Ришара Блока, и планира да с њим сарађује (што се неће остварити). Прва алузија на Шелијеву поетску драму **Ченчи** (упор. V, 64). Обраћа се Жувеу (упор. III, 194 и даље) да му овај код себе обезбеди неко намештење, те му у том циљу шаље два редитељска пројекта (упор. март 1930) и текст за једну пантомиму (упор. фебруар–март 1931). Размишља о филму о врачбинама и окултним наукама.

Мај–јун – Снимање (исцрпљујуће: упор. III, 207-209) филма Р. Бернара **Дрвени крст** (игра полуделог војника); стога остаје у Шампањи до почетка јула. У јуну је написао неколико страница "Саламинске битке", које никада нису пронађене (упор. I, ++ 174 и III, 211). Л. Пуарје с истим глумцима снима звучну верзију филма **Верден, визија историје**, која ће бити приказана у октобру.

Јул – Број 214 часописа *N.R.F.* доноси Артоову критичку белешку о **Ханђију** Робера Пулеа. Планира (безуспешно) да се удружи с Ренеом Домалом, ради писања једног позоришног манифеста (III, 214). Крајем месеца присуствује приказивању плесова с Балија на Колонијалној изложби за 1931. (можда га је на то подстакао Флоран Фелс, који је о плесовима с Балија написао веома похвалан чланак у часопису *Vu*, 8. јула). Остаје под тако великим утиском да током лета пише неколико верзија текста који је наменио за *N.R.F.* (упор. октобар).

Август – Путује по Француској (Вонде). Пролази кроз куру детоксикације.

Септембар – У Лувру открива дело Лукаса де Лејда, што му даје идеју за предавање (упор. децембар) "Режија и метафизика" (најпре насловљено "Сликарство"). Приказује се филм **Предграђе Монмартр** (упор. јануар – фебруар). Нови изгледи са Жувеом (III, 219). Планира да држи курс драмске уметности (III, 223).

Октобар – Приказује се филм **Опера за четири гроша**. У часопису *N.R.F.* (бр. 217) објављује текст "Позориште Балија на Колонијалној изложби" (у јулу). Открива Бихнеровог **Војцека**.

Новембар – У броју 218 *N.R.F.* објављује критичку белешку о филму **Пољски Јеврејин**. Отпочиње пријатељство с Андреом Роланом де Реневилом.

Децембар – Учествује (8. децембра) у расправи на тему "Судбина позоришта" коју је у дворани "Јена" организовала група "Напор" (упор. В, 11). Држи (10. децембра) на Сорбони добро примљено предавање "Режија и метафизика" (види септембар), у оквиру групе коју је водио доктор Аленди. Жуве му поверава да доради комад Стева Пасера **Варалице** (упор. II, 159 и даље, и III, 233). Планира да Жувеу и Дилену чита Витраков **Трафалгарски удар**. С Витраком поправља односе.

1932, јануар – У броју 220 *N.R.F.* објављује белешку о "браћи Маркс". У више писама говори о представама Брукнеровог комада **Младалачки јади**, који је у Паризу поставио Рејмон Руло (упор. III, 243 и даље). Узалуд покушава да у часопису *N.R.F.* добије место филмског критичара. Намерава да постави на сцену **Војцека**, код Дилена, у оквиру "Атељеових уторака". Планира да пише огледе о Дантеу, Аполонију из Тијане, и о Генону (V, 59).

Фебруар – У часопису *N.R.F.* број 221 објављује "Режију и метафизику" (текст предавања одржаног децембра 1931). Иде на терапију код Ж. Сулијеа де Морана, промотера акупунктуре. Помаже Жувеу за **Сеоску посластичарницу** Алфреда Савоара, која ће бити постављена на сцену 8. марта 1932. у Позоришту Пигал. Последњи пут неуспешно покушава да код Дилена постави **Трафалгарски удар** (III, 273).

Март – Приказује се **Дрвени крст**. Одуговлачи се пројекат **Војцек**. Жуве пристаје да Артоу уступи једну салу у којој ће одржати неколико предавања из драматургије. Арто обећава Жилу Сипервјелу текст "Алхемичарско позориште" (упор. октобар). Прва идеја за "Позориште *N.R.F.*" (В, 82); идеја о добротворном друштву (обраћа се Жиду, Ларбоу...).

Април – У листу *Voila* (2. априла) објављује "Село мртвих лама". Борави у Берлину (од априла до маја) ради снимања филма **Пуцањ у зору** Сержа де Полиња (филм ће се појавити у августу 1932; Арто игра "Плашљивца", убицу-симуланта); "срамна работа" (писмо Алендију, В, 88).

Мај – У броју 224 часописа *N.R.F.* објављује белешку о **Варалицама** Стева Пасера, и белешку о "Позоришном штрајку". У листу *Voila* (7. и 14. маја): "Галапагос" (VIII, 31).

Јун – **Злочин из страсти** Лудвига Левизона, превод Антонена Артоа и Бернара Стила (издавач Деноел). У листу *L'Intransigeant* (26. јуна) излази интервју с Артоом под насловом "Позориште *N.R.F.*", а сутрадан Артоово писмо с исправком. Многобројни нереди.

Јул – У листу *Paris-Soir* (14. јула) излази "Позориште које ћу основати" (В, 35), чланак који најављује оно што ће мало касније постати манифест Позоришта суровости. У листу *Pour Vous* 28. јула излази интервју под насловом "Антонен Арто нам говори о немачком филму" (III, 308).

Август – Снима се Гансов филм **Матер долороса**, који ће се појавити у октобру (Арто игра улогу маестра-певача). Завршава писање Манифеста. Жид одбија да му помогне. Избор наслова "Позориште суровости".

Септембар – У часопису *Comoedia* (21. септембра): "Зашто г. Антонен Арто оснива Позориште суровости" (V, 38). Предузима многобројне кораке ради оснивање тог позоришта. Пролази кроз период релативне еуфорије.

Октобар – У шпанском часопису *Sur.* "Алхемичарско позориште", текст који је Арто писао у периоду од марта до маја, на Сипервијелов захтев (упор. март). У броју 229 *N. R. F.*: "Позориште суровости" (манифест). Текст је наишао на слаб пријем, чак "доживљава неуспех" (V, 177), тако да неко време Арто верује да је "избачен" из *N. R. F.* Истог месеца снима се један просечан Вулшлегеров филм, који ће се појавити у децембру: **Дете моје сестре** (Арто игра пропалог алкохоличара; филм је продуцирао његов рођак Александар Налпас).

Новембар – Одбацује замисао да, за инаугурацију Позоришта суровости, на сцену постави Жидову адаптацију елизабетанског комада **Арден од Фавершама**.

Децембар – Среће се с људима из "Велике игре": Арто слуша једно предавање Рожеа Жилбер-Леконта (Сорбона, 8. децембар, Алендијева група, упор. I ++ 294), као и предавање Андреа Ролана де Реневила (Сорбона, 22. децембар, упор. V, 191). Ступа у контакт с Едгаром Варезом ради заједничког писања једне опере (**Нема више неба**, II, 107). Кура детоксикације у болници Анри-Русел, код доктора Дипуја, коју прекида после два дана (упор. Пјер Бигар, **Глумац и његов двојник**, стр. 166-171); могуће је да се одмах затим подвргао још једној кури, негде другде (упор. I ++ 205 и 293). Чита Сенеку.

1933, јануар – Пише други манифест Позоришта суровости и **Освајање Мексика**. Вероватно у ово време почиње да прикупља материјал за **Хелиогабала** (који ће изаћи у априлу 1934). Присуствује, 26. јануара, Витраковом предавању "Садашњост и хумор", с уводом доктора Алендија који евоцира сећање на "Позориште *Алфред Жари*". Пријатељује са Жилијет Бекерс и Ани Бенар.

Фебруар–март – Код издавача Деноела појављује се брошура **Позориште суровости** (други манифест), праћена пројектом Анонимног друштва Позоришта суровости, које је утемељио Бернар Стил. Среће Анаис Нин, која му нуди помоћ у тој ствари (упор. А. Нин, **Дневник**, I, 203, и једанаест Артоових писама објављених у часопису *Tel Quel* бр. 20, 1965). Мало касније, обесхрабрени, Арто и Стил враћају добијени новац. У броју 234 *N. R. F.* излази критичка белешка Ф. Лексе "Магија у старом Египту".

Април – Сорбона, 6. априла: предавање (ометано) "Позориште и куга". Ради на **Хелиогабалу**. По свој прилици је у ово време ангажован за још један Вулшлегеров филм (који ће почети да се снима у лето 1934).

Мај – Пише текст "Позориште и суровост" (IV, 82), можда имајући у виду нови манифест.

Јун – У 4. броју часописа *14 rue du Dragon* објављује "Храм Астарте" (део **Хелиогабала**) (пошто је два месеца раније, у броју 2, ту објавио "Позориште суровости"). Нови, бесплодни контакти са Ж.-Р. Блоком (упор. април 1931): V, 152. Одводи Анаис Нин – у коју се заљубио (упор. наведена писма од фебруара и марта 1933, и VIII 89) – у Лувр, да јој покаже дело Лукаса де Лејда.

Август – У часопису *N.R.F.* бр. 239 објављује белешку о "Златној чаши" Л. Тика. За тренутак поново размишља о постављању **Војцека** (V, 215). Без резултата разговара с Натали Клифорд Барни, можда о издавању трећег Манифеста (види три писма објављена у V, 152, 156, 163). Следећег месеца Арто пролази кроз куру детоксикације у Сен Пол де Венсу.

Новембар–децембар – У Паризу снима филм Фрица Ланга **Лилиом** (упор. јун 1923) који ће се појавити у априлу 1934; игра улогу брусача – анђела чувара, коју је Ланг додао Молнаровом комаду. У часопису *Les Cahiers Jaunes* бр. 4 (специјал "Cinéma 33"): "Прерана старост филма". У исто време пише, можда за *N.R.F.*, "Патње dubbing-а" (III, 85-87); такође, без сумње, и "Доста је ремек-дела" (IV, 72). Пише, али не довршава, оперски либрето за Варезеа (упор. децембар 1932): "Нема више неба" (II, 107). Посећује предавање о хомеопатији које је на Сорбони (2. децембра) одржао доктор Аленди (упор. VIII, 20 и 320). Бесплодан контакт с Реноом Икаром (Медитерански центар). Припрема скуп код Лизе Деарм (упор. V, 223), који ће се одржати у јануару 1934.

1934, јануар – Одржан скуп (6. јануара) на кеју Волтер, код Лизе и Пола Деарма, ради привлачења спонзора за будуће "Позориште суровости": озвучено читање **Ричарда II** (Шекспир) и сценарија "Освајање Мексика".

Фебруар – У *N.R.F.* бр. 245 објављује белешку о "Метроу" у Студију на Шанзелизеу.

Март – У *N.R.F.* бр. 246 објављује белешку о "Свесци радознале особе" Лизе Деарм. *Comoedia* (22. марта): "*Историја религија* написана искључиво са становишта човека" (о књизи Денија Сораа, код Деноела: II, 280). Среће Балтиса. Непрестано покушава да нађе финансијску помоћ. Смишља да на сцену постави један комад према Де Саду.

Април – Објављује **Хелиогабала или Крунисаног анархисту** (са шест Деренових вињета, изд. Деноел и Стил, 28. априла). Дело не наићи на леп пријем и замало ће му измаћи награда Де-Маго. У броју 247 часописа *N.R.F.* објављује белешку о Бошеровом "Мрачном Сатани".

Мај – У *N.R.F.* бр. 248 објављује белешку о Балтисовој изложби у галерији Пјер. Чита светог Августина. Намешта расвету за реситал перуанске плесачице Елбе Уаре у сали Плејел (31. маја): упор. VII, 152.

Јул – У *N.R.F.* бр. 250 објављује белешку о Витраковом **Трафалгарском удару** у Атељеу (која ће бити узрок нове свађе с Витраком). Намерава да у Марсеју постави на сцену **Танталове муке**, према Сенекином **Атреју и Тијести** (упор. II, 203). У Алжиру током лета снима **Зуав Шабишу**, други део филма **Сидони перјаница** (редитељ Вулшлегер, продуцент Александар Налпас; Арто глуми Абд-ел-Кадера) који ће у Паризу бити приказан у новембру 1934.

Август – Исправља текст "Позориште и куга", да би га објавио (V, 174-175). Контактира, без резултата, с редитељем Виктором Барновским. Пошто је одустао од пројекта у Марсеју, једно кратко време нада се да ће **Танталове муке** поставити у Паризу (у Атељеу). Озвучавање Гансовог **Наполеона**.

Септембар – Проводи неколико дана у Сен-Тропеу.

Октобар – У *N.R.F.* бр. 253 објављује "Позориште и кугу" (поправљен текст предавања из априла 1933); Жид му упу-

ћује честитке тим поводом (III, 295). Током јесени ради на драми **Ченчи**. Накратко се лечи на клиници у Сен-Мандеу.

Новембар – У *N.R.F.* бр 254 објављује белешку о "Анабели у Позоришту на Шанзелизеу".

Децембар – У *N.R.F.* бр 255 објављује белешку о **Животу, љубави, смрти, доколици и ветру** Рожеа Жилбер-Леконта. Предаје Гастону Галимару рукопис **Танталових мука** (који никад неће бити пронађен).

1935, фебруар – Завршава рад на драми **Ченчи**. Чита је у уском кругу (присуствују Жид, Дилен и неколико пријатеља), посебно код Жан-Марија Контија (упор. V, 179). Потписује уговор (7. фебруара) с издавачком кућом Галимар за објављивање књиге под насловом **Сатана** (види децембар). Почиње да изражава жељу да различите своје текстове о позоришту сакупи у једну књигу (V, 179): Полан ту идеју најпре прима суздржано. Почињу пробе **Ченчија**.

Март – Преговара са Жувеом о помагању представе; овај се извлачи (упор. V, 181-185). Балтус, који ће урадити декор, налази помоћ код Пјера Сувчинског. Сценску музику завршава Роже Дезормијер, настављају се пробе. Највећи део новца за представу дали су леjди Ија Ебди (упор. V, 185), која игра кључну улогу Беатриче Ченчи, и издавач Робер Деноел (чија супруга, Сесил Бресан, има у комаду једну важну улогу).

Април – После много трагања, коначно је закључен договор с Позориштем Фоли-Ваграм (близу Етуала), које приказује оперете.

Мај – Најаве: у часопису *La Bête Noire* бр. 2, "Ченчи" (1. маја), у листу *Le Figaro*, "Каква ће бити драма **Ченчи** у Фоли-Ваграму" (5. маја). Премијера је 6. маја, представе трају до 22. маја, укупно их је 17. Како се могло и предвидети, фијаско наступа од првих представа за које су се карте наплаћивале. Критике су подељене, мање оштре него што би се очекивало, веома неуједначене. Пјер-Жан Жув у часопису *N.R.F.* од 1. јуна (бр. 261) објављује изузетно похвалан чланак, али то је већ прекасно.

Јун – У *La bête Noire* бр. 3 излази текст "После **Ченчија**" (1. јуна). Од 4. до 7. јуна Жан-Луј Баро у Атељеу даје **Око мајке**, представу о којој Арто одмах пише веома похвално (тај текст касније ће прештампати у књизи **Позориште и његов двојник**). Одбија, међутим (14. јуна), понуђену сарадњу с Бароом. Такође одбија позив да учествује на Међународном конгресу писаца за одбрану културе (VIII, 328).

Јул – У *N.R.F.* бр. 262 објављује текст "***Око мајке*** Ж.-Р. Бароа у Атељеу". Почиње да размишља о путовању у Мексико; ради тога предузима прве кораке код Полана (VIII, 333). Снима се (од јула до октобра) Гансов филм **Лукреција Борџија**, који ће бити приказан у децембру (Арто игра Савонаролу).

Август – Од августа до новембра снима се филм Мориса Турнера **Кенигсмарк**, који ће се такође појавити у децембру (Арто игра улогу библиотекара Сајруса Бека). То су последња два филма која је снимио. Умире Ивон Аленди (13. августа).

Септембар – У *N.R.F.* бр. 264 објављује белешку "Номбуршка црква". Од 11. септембра је на третману детоксикације, који ће сâм прекинути после неколико дана (упор. П. Бигар, op. cit., 171). Наставља са трудом око одласка у Мексико. Крајем месеца се накратко заинтересује за једну трагедију коју му је поменуо Малро – то је вероватно (како каже Баро) **Креонт из Халикарнаса** Ролана Пирнала (III, 300).

Октобар – У часопису *La Bête Noire* (1. октобра) објављује текст "Позориште и култура" (који ће касније послужити као предговор **Позоришта и његовог двојника**). Упознаје Сесил Шрам, младу бриселску буржујку. У исто време упознаје и Марту Робер.

Новембар – У часопису *La Bête Noire* (1. новембра) објављује текст "Буђење орла". Спрема се за путовање. Чита (код Лизе Деарм, присутан је и Бретон, с којим је близак) **Танталове муке** (упор. III, 301): то је последње конкретно испољавање његовог трагања за позориштем, од којег тек што се није удаљио одласком у Мексико.

Децембар – Показује озбиљно занимање за астрологију. Највероватније крајем те године пише неке странице **Живота и смрти Пламеног Сатане** (VIII, 121), које ће бити пронађене много касније, као фрагменти једне по свој прилици недовршене целине (VIII, 400). Поверава Полану да се побрине о издавању збирке његових текстова о позоришту (V, 191), пошто је преправио први Манифест Позоришта суровости и први пут означио још неке текстове који ће се појавити у тој збирци: "Источњачко и западњачко позориште", "Афективна атлетика", "Серафимско позориште". Једна "интимна белешка" добро одсликава његово стање духа неколико дана пре одласка: "У четвртак увече био сам с Андреом Дереном у 'Бару на куполи', 19. децембра 1935. Проклет месец у проклетој години, години обмана и Пораза. Успех **Ченчија** у Апослутном." (VIII, 114)

1936, јануар – Укрцава се на брод 10. јануара у Анверу као посленик Министарства образовања (што је испословао с муком, на препоруку П. Лавала, вероватно). На броду се детоксикује, принудно. Двадесет петог пише Полану да му јави како је пронашао наслов за своју збирку – **Позориште и његов двојник** (V, 196). Тридесетог стиже у Хавану, где му, на степеништу, неки "врач" даје један мали мач, чему придаје велику важност. Објављује текстове у кубанској периодици (нарочито у часопису *Carteles*), по препоруци Алеха Карпентјера.

Фебруар – Пошто се искрцао у Веракруз, стиже у Мексико седмог, скоро без имало новца (V, 198). Лепо га примају. Позивају га да на Универзитету одржи три предавања: "Надреализам и револуција" (26. фебруара: VIII, 171), "Човек против судбине" (27. фебруара: VIII, 184), "Позориште и богови" (29. фебруара; VIII, 196).

Март – Нешто што је рекао (о "динамизму лутака") подиже прашину на Конгресу дечјег позоришта. Још једно предавање (у Француској алијанси, 18. марта): "Послератно париско позориште" (VIII, 209).

Април – Планира да отпутује у унутрашњост Мексика (VIII, 361). Период релативне еуфорије, али је нестрпљив да му књига изађе у Паризу (V, 199). Уговара да напише неколико чланака који ће се, преведени на шпански, појављивати у листу *El Nacional* све до новембра (упор. VIII, passim); први је био "Човек против своје судбине" (*El Nacional*, 26. април и 14. мај).

Мај – "Отворено писмо Гувернерима мексичких држава" (*El Nacional*, 19. маја). "Опште основе културе" (*El Nacional*, 28. маја). План за путовање у унутрашњост земље је потврђен. Договара се, с једним мексичким уредником, за књигу која ће бити слична његовим "Револуционарним порукама".

Јун – "Први контакти с мексичком револуцијом" (*El Nacional*, 3. јуна), "Медеја без жестине" (*El Nacional*, 7. јуна), "Младо француско сликарство и традиција" (*El Nacional*, 17. јуна); планира (али не остварује) да у Мексику организује француску изложбу – "Послератно париско позориште" (*Revista de la Universidad Nacional Autonoma de Mexico*).

Јул – "Зашто сам дошао у Мексико" (*El Nacional*, 5. јула), "Вечна култура Мексика" (*El Nacional*, 13. јула), "Лажна надмоћ елите" (*El Nacional*, 25. јула), "Франц Халс" (*Boletin Mensual de Carta Blanca*). Мексички интелектуалци и уметници пишу петицију којом траже да се Артоу обезбеде средства да оде на пут. Продужавају му (за шест месеци) боравишну дозволу.

Август – "Вечне тајне културе" (*El Nacional*, 1. августа), "Окултне моћи Мексика" (*El Nacional*, 9. августа), "Друштвена анархија уметности" (*El Nacional*, 18. августа), "Сликарство Марије Искијердо" (*Revista de revistas*). Крајем месеца, Арто одлази на Сијера Тарахумару, захваљујући малом уметничком кредиту. Путовање му је веома напорно: својевољно се детоксикује, оболева од дизентерије...

Септембар – Читав месец проводи код Индијанаца Тарахумара. Упућују га у култ пејотла.

Октобар – Почетком месеца напушта Тарахумаре и враћа се у Мексико. Неколико извештаја с путовања почињу да се појављују у *El Nacional*-у ("Планина знакова" 16. октобра, "Земља краљева-врачева" 24. октобра), а излазиће још и после његовог одласка. Даје Хосеу Горостиси збирку "Револуционарних порука". Из Веракруза 31-ог полази за Сен-Назер. Повратак му је олакшала леди Ебди, његов тумач **Ченчија**.

Новембар – Стиже у Француску (12. новембра). Без новца је, па не може да се подвргне кури детоксикације. Станује код Жан-Марија Контија или код Ренеа Тома. Поново се виђа са Сесил Шрам: планирају да се заруче. Ради на рукопису **Тарахумара** (док у Мексику *El Nacional* још објављује "Обред краљева Атлантиде", 9. новембра, и "Пранарод", 17. новембра). Поред тога, ради коректуру **Позоришта и његовог двојника**.

Децембар – Склапа уговор с Галимаром за објављивање **Позоришта и његовог двојника** у колекцији "Метаморфозе".

1937, јануар – На Поланову интервенцију, Књижевни фонд му одобрава хитну потпору од шесто франака, 28. јануара. На Артоову иницијативу, одржава се изложба Марије Искијердо у једној галерији на Монпарнасу.

Фебруар – Кура детоксикације (од 25. фебруара до 4. марта) у Француском центру за хирургију и медицину, у Улици Боало; трошкове сноси "непознати спасилац", а то је био Ж. Полан (упор. V, 213 и 301).

Март – И даље се живо интересује за астрологију и ради на текстовима о Тарахумарама. Одбија један филмски пројекат који му предлаже Р. Деснос, али не одбацује идеју да с њим сарађује на радију (VII, 165). Како каже Јуки Дено (**Јукине исповести**, 168), Арто је на радију глумио Фантомаса из "Фантомасове туговаике" Р. Десноса. Често се виђа с Андреом Бретоном.

Април – Од 13. до 29. поново је на третману детоксикације у Соу; затим одлази из Париза у Брисел, да би тамо срео родитеље Сесил Шрам. Почетком месеца прерађује предговор ("Позориште и култура") за **Позориште и његов двојника** (IX, 133).

Мај – Борави у Бриселу: станује код родитеља своје "веренице". Робер Пуле му организује једно предавање за 18. мај; тог дана, уместо да говори о "распадању Париза", како је било предвиђено, Арто се присећа свог боравка у Мексику (упор. VII, 433), или, према једној другој верзији, говори о последицама мастурбације код језуита, што је запрепастило бриселску публику (упор. такође Робер Пуле, **Чаробна лампа**, 259-260). Враћа се у Париз (20. маја); замисао о браку још увек је на снази (упор. VII, 173), али наредних дана пропада (упор. VII, 178 и 179).

Јун – Завршава **Нова откровења бића**, која ће се појавити у јулу, а заснивају се на хороскопима од 15. и 19. јуна. Виђа се, поводом тарота и астрологије, с Мануелом Каном де Кастром. Прави, између осталих, и хороскоп Алену Кинију. Осим тога, много се занима једним штапом који је добио на поклон и сматра га магичним, те тврди да је припадао светом Патрику, заштитнику Ираца, што ће умногоме допринети његовом одласку у Ирску, у августу.

Јул – Почиње да се "клошаризује". Станује у Улици Дагер, код многобројних уметника и пријатеља. Још увек се страствено занима за тарот и за свој штап. **Нова откровења бића** појавиће се 28. јула код издавача Деноела, без имена аутора, само с потписом "Просветљени".

Август – У *N.R.F.* бр. 287 објављује непотписан текст "С једног путовања у земљу Тарахумара". Анаис Нин га је тог месеца видела у "Куполи": "Витлао је својим чаробним мексичким штапом и драо се." (**Дневник** II, 253) Среће Ану Мансон. Одлази у Ирску око 10. августа, скоро без новца, али с неколико писама препоруке. Четрнаестог је у Кобу, 17. у Голвеју, 23. у Кибронану (Острво Ајришмор или Аранмор). Потанко се занима за галске споменике и развалине.

Септембар – Даље путује по Ирској: кад се вратио у Голвеј, почетком месеца, пише: "У Паризу би ме сигурно ухапсили" (VII, 210). Осмог септембра је у Даблину, скоро у потпуној беди, нема новца ни за смештај; одашиље неколико егзалтираних писама, од којих последње нама познато датира од 21-ог. Изјављује да се вратио католицизму. Све што даље следи несигурно је, и предмет спорења. Двадесетог долази у Језуитски колеџ у Даблину, где га не примају због једног скандала после којег га хапсе. Ноћ двадесет трећег проводи у прихватилишту. Наредног дана се посвађа с једним чланом Француског посланства у Даблину, бива протеран; у затвору је до 29-ог, вероватно осумњичен за субверзивно деловање, онда га под пратњом спроводе у Коб, да га тамо укрцају на брод за Авр; изгледа да се опирао и да је чак покушао да се баци у воду (тако пише Роберт Мегвајер, "Проблем путовања Антонена Артоа у Ирску"). На брод се укрцава 29-ог; у кабини се дешава један неразјашњен инцидент; касније је рекао да су му упали "један стјуарт и један механичар, наоружан француским кључем" (упор. П. Тевнен, *Tel Quel,* бр. 20, 1965, стр. 39). Везују га у лудачку кошуљу и затварају чим је стигао у Авр 30. септембра.Тако је почео, с разлозима никад истински разјашњеним и вероватно недовољно озбиљним, деветогодишњи период "затварања".

Октобар – У часопису *L'Amour et l'Art* бр. 7 излази текст "Мексико и првобитни дух: Марија Искијердо" (с Артоовим потписом, без сумње зато што је био предат неколико месеци раније).

Новембар – Људи се забрињавају због његовог нестанка. Његова мајка узбуњује Полана, који пише у Даблин и сазнаје о његовом протеривању. Још увек се не зна шта му се десило по доласку у Француску.

Децембар – После дуге потраге у Авру, мајка га коначно налази у психијатријској болници Катр-Мар у Сотвил-ле-Руану, куда су га пребацили у октобру или новембру. Тридесет првог, часопис *Voila* објављује текст с потписом Џона Форестера "Изгубљени народ", који ће бити придружен осталим текстовима о Тарахумарама (IX, 97), а који је Арто сигурно дао Флорану Фелсу отприлике у јулу 1937, да добије нешто новца.

1938, јануар – Рашчула се вест о његовом затварању (упор. А. Нин, **Дневник** II, 301).

Фебруар – Коначно је у Галимаровој едицији "Метаморфозе" објављено **Позориште и његов двојник** (7. фебруара, 400 примерака).

Април – Примају га 1. априла у Болницу свете Ане у Паризу, где га прегледа неколико доктора (између осталих и доктор Ж. Лакан). Тамо прима неколико посета, одбијајући да види своју породицу. Скоро да ништа не знамо о читавом првом делу његовог боравка у "затвореништву" (до 1943). Неки ретки трагови говоре о томе да Артоу никад није било забрањено да пише многобројним кореспондентима (али нема ниједног писма за време оних десетак месеци које је провео у светој Ани), или сâм за себе.

Ништа, међутим, од тога није сачувано, осим ретких изузетака. Изгледа да је највећи део тих текстова уништен, а да су већину писама задржале надлежне службе, или су их забуном уништили адресати. Од овог тренутка почиње, и траје наредних пет година, време "тајне".

1939-1942 – Повремено се јавља, живећи у азилу.

Фебруар 1939 – Двадесет седмог га пребацују у азил у Вил-Еврару, петнаестак километара од Париза: тамо ће остати до јануара 1943.

Април 1939 – Часопис *La Gazette des Amis des Livres* доноси "Писмо Адријани Моније", датирано 4. марта, које ће се дуго сматрати јединим Артоовим познатим текстом између 1938. и 1945.

Мај–јул 1939 – У својој докторској тези насловљеној "Антонен Арто и параноични делиријум" (Тур, 1969) Етјен Фроже доноси препис десетак Артоових писама доктору Фоксу; још једно писмо из истог периода (јун 1939), упућено на исту адресу, објављено је у часопису *Le parapluie* бр. 4 (2. триместар 1971). Још обавештења о Артоовом боравку у Вил-Еврару даје Андре Румије (**Радим у азилу за умоболне**, издавач Champ Libre, 1974), као и болничари који су у то време тамо радили (гг. Соло и Гозон: види **Живи Арто**, Nouvelles éd. Oswald 1980, стр. 66-69; "Сведочанства за камеру"). Према тим обавештењима, Артоу су у Вил-Еврар стизали пакети, примао је посете (долазили су Ален Кини, Ани Бенар-Фор, Золанж Зикар, Александра Пекер, Лоренс Клавијус, Женика Атаназиу, Ен Менсон, Рене Томас, Роже Блен), али још увек је понекад одбијао да види чланове своје породице; био је смирен и дисциплинован; много је писао, борећи се против својих "демона"; често је мењао павиљоне: прво су га ставили међу "немирне", па га одатле повукли... О боравку у Вил-Еврару види Т. Медер, **Антонен Арто**, стр. 218-229.

Новембар–децембар 1940 – Пише неколико писама Алену Кинију, Монију де Булију, Женики Атаназиу, од које тражи помоћ: да га избави, или да му донесе хероин (упор. ***L.G.A.***).

Јун–јул 1941 – Пише неколико писама Ани Бенар-Фор (упор. Антонен Арто, **Писма Ани Бенар**, изд. Le Nouveau Commerce, Париз 1977).

Крај 1941 – Почиње писма да потписује с "Антонен Налпас".

Друга половина 1942 – Умире доктор Рене Аленди, 12. јула. Како пише у **Јукиним исповестима** (стр. 200), Деснос је отишао да види Артоа ујесен 1942, нашао га је веома омршалог и одлучио је да интервенише, пошто га је на то без сумње подстакла Артоова мајка. Елијар и Деснос онда предузимају кораке, уз помоћ Адамова и Иде Бурде (можда и Полана) да обезбеде да Арто буде пребачен у психијатријску болницу у Родезу, где би о њему бринуо један Десносов пријатељ, доктор Гастон Фердијер. Следећи савете доктора Фердијера, мере које предузимају интензивирају се у новембру и децембру.

1943–1945 – Друга фаза Артоовог боравка у институцијама, мало боље позната од прве: боравак у Родезу.

Јануар 1943 – После четири године проведене у Вил-Еврару, Арто га напушта двадесет другог, уз известан отпор. Прво га привремено шаљу у "земљорадничку" психијатријску болницу у Шезал-Беноау (Шер), којом је раније управљао доктор Фердијер; одатле Арто пише Десносу двадесет седмог (упор. **Јукине исповести** 201), а тамо остаје само од 22. јануара до 10. фебруара. О овом прелазном периоду види Т. Медер, **Антонен Арто**, стр. 230-231.

Фебруар 1943 – Пише једно дугачко писмо Фердијеру (29. марта) о Ронсаровој "Химни демонима" (X, 24). Како каже овај лекар, нега коју је имао била је од пресудне важности за Артоову одлуку да у ово време поново почне да пише и црта; сигуран је, ипак, да Арто заправо никада није престајао да пише. У јуну Арто пролази кроз први третман електрошоковима, од којег му остаје сломљен један леђни пршљен. Крајем лета ради, на Фердијеров захтев, на адаптацији текстова Луиса Керола. У исто време (у септембру) одбацује име Налпас и поново узима своје.

Октобар–децембар 1943 – На предлог једног издавача (Робера-Ж. Годеа) поново размишља о издавању **Тарахумара** (почетком октобра). Од 20. новембра до 10. децембра пише "Обред пејотла" (IX, 242), који ће бити објављен тек у мају 1947; пише такође и друге текстове о Тарахумарама. У октобру и новембру прима серију електрошокова. У децембру одржава преписку с Р.-Ж. Годеом, преко Анрија Паризоа. За Полана пише један кратак текст: "Кабхар Енис, Катхар Ести" (X, 108).

Јануар 1944 – Пише (од 18. до 25. јануара) "Додатак Путовању у земљу Тарахумара". Почетком године дозвољено му је да слободно излази у Родез, у пратњи неколико пријатеља. Једно кратко време говори како хоће да постане свештеник. У фебруару ради неколико цртежа.

Април–мај 1944 – У априлу адаптира Саутвелову "Пламену бебу", која ће бити објављена у 20. броју (јул – октобар) часописа *Poésie 44*. У мају адаптира Поову песму "Исрафел". Пише "L'arve et l'aume" по Керолу (објављено тек у мају 1947). Ови разни радови према енглеским текстовима (на Фердијерову иницијативу) скупљени су у IX тому. У мају и јуну прима нову серију електрошокова (упор. X, 247), затим још једну у августу и поново у децембру. Десетог маја излази из штампе ново издање **Позоришта и његовог двојника**: хиљаду петсто двадесет пет примерака (прво издање неке Артоове књиге у више од хиљаду примерака).

Јул 1944 – Пише коментар о "Отвореним устима" (приповеци Марсела Беалија коју је могао да прочита у часопису *Poésie 44*): тај текст је објављен тек 1952. Такође пише "Побуну против поезије" и "Антигону код Француза".

Јануар–фебруар 1945 – У јануару очекује да путује у Париз (XI, 28). Истог месеца израђује неколико великих цртежа. У фебруару шаље Полану један кратак текст, "Мајке у штали", који ће бити објављен наредне године (*L'Heure Nouvelle*, бр. 2, 1946). Почетком 1945. стиже у Родез доктор Жан Декекер, за кога ће се Арто посебно везати. Прима неколико посета: долазе му сликар Дибифе са супругом, Анри и Колет Томас, Андре Берн-Жофроа.

Март 1945 – У 26. броју часописа *Action* појављује се текст Анрија Томаса о **Позоришту и његовом двојнику**, а још један текст истог аутора појављује се у 1. броју часописа *L'Heure Nouvelle*: изгледа да су то први текстови о Артоу објављени после 1938.

Април 1945 – Одвраћа се од религије; сам ће рећи да се то десило неколико месеци касније (упор. XI, 120).

Јул–август 1945 – Паризо му нуди да штампа **Тарахумаре** (6. јула) на шта Арто пристаје, јер Годе одуговлачи. Поново се нада да ће га пустити из болнице у августу (упор. XI, 95 и даље). Дозвољено му је да у Родез излази сам.

Септембар–децембар 1945 – У септембру пише Полану да су му вратили слободу (XI, 109); обраћа се неколицини пријатеља да дођу и потраже га. Петнаестог септембра излази из штампе **Путовање у земљу Тарахумара** (А. Паризо, едиција "L'age d'or", издавач Фонте, седамсто педесет примерака); књига одлази у продају тек крајем новембра (упор. IX, 284). Од 17. септембра до 9. децембра одржава преписку с Паризоом, коју ће 7. октобра овај предложити да објаве: биће то **Писма из Родеза** (која ће се појавити наредне године).

1946 – Крај "затварања". Година изласка на слободу и повратка у Париз.

Фебруар – Излазе из штампе **Писма из Родеза** (изд. G.L.M.), која ће бити пуштена у продају тек у априлу. Седмог фебруара има нове изгледе за отпуштање (XI, 167). Двадесет шестог и двадесет седмог посећују га Адамов и Марта Робер: доктор Фердијер поставља неке услове за пуштање свог "штићеника", а нарочито да му се претходно обезбеде средства за живот. Двадесет осмог фебруара се први пут јавља идеја о објављивању **Сабраних дела** (упор. XI, 179 и 181).

Март – Адамов у Артоову корист организује добротворну аукцију слика и рукописа, која ће се одржати у јуну (упор. XI, 327). Десетог и једанаестог посећују га Анри и Колет Томас. Доктор Фердијер деветнаестог обавештава Артоа да је одлучио да га отпусти, под условом да један "пробни" период проведе у близини Родеза: истог дана Артоа шаљу у Еспалион са Андреом де Ришоом; тамо ће три недеље боравити у хотелу "Бертије". Из Еспалиона Арто пише Жаку Превелу, који му је 24. марта био послао једно писмо и своју збирку песама: почиње њихово пријатељство. Прави планове за једну књигу – биће то **Помагачи и молбе** (наслов ће се појавити у мају).

Април – Десетог априла Артоа из Еспалиона враћају амбулантним колима. Мораће још месец и по дана да проведе у Родезу пре него што коначно буде ослобођен.

Мај – У пратњи Фердијера, Арто напокон стиже у Париз двадесет шестог; дочекују га Жан Дибифе, Марта Робер, Колет и Анри Томас. Налазе му смештај у Иврију, у опоравилишту доктора Ашила Делмаса, који ће пазити на Артоа, али ће му од почетка дати потпуну слободу кретања. Истог дана кад је приспео посећује Андреа Жида.

Јун – У позоришту "Сара Бернар", 7. јуна, одржава се добротворно "вече посвећено Антонену Артоу"; уводно слово дао је Андре Бретон, који се тада такође вратио у Париз. Неколико Артоових текстова представили су или изговорили Адамов, Баро, Блен, Кини, Дилен, Жуве, Руло, Вилар и Колет Томас. Осмог, за "Клуб есеја" на радију, Арто снима "Болеснике и лекаре": тај текст ће бити емитован деветог јуна, а објављен 1947. у броју 8 часописа *Quatre-Vents*. Тринаестог (према другим изворима: седамнаестог) у Галерији Пјер – где су слике и рукописи стајали изложени од 6. јуна – Друштво Артоових пријатеља (чији је председник Полан, а активно учествује Адамов) организује добротворну аукцију, на којој ће бити прикупљено више од милион франака, што ће омогућити да Арто у Иврију неометано борави све до смрти, и да увек има новца за трошак. У часопису *Cahiers du Sud* бр. 275. (јун – јул) Арто објављује "Писмо о Лотреамону", које је у марту био послао из Еспалиона, а прештампаће га касније и у **Помагачима и молбама**.

Јул–август – Шеснаестог јула за радио снима "Отуђење и црну магију", текст који ће бити емитован наредног дана. Двадесет седмог пише Питеру Вотсону (XII, 230). Потврђено је објављивање **Сабраних дела**: Арто пише предговор, у форми писма Гастону Галимару (12. августа; уговор ће бити потписан 6. септембра). Тридесет првог августа планира да постави на сцену један Еурипидов комад (упор. Ж. Превел, op. cit. стр. 66), највероватније **Бахантkиње** (упор. П. Тевнен, *Cahiers Renaud-Barrault*, 22-23, стр. 42).

Септембар–октобар – Борави на југу Француске: 14. септембра је у Сент-Максиму (у гостионици "Без бриге"), где остаје све до првих дана октобра. Преправља "Писмо Папи" и "Писмо Далај-Лами" (текстови написани 1925), да их објави у **Сабраним делима**. Намерава да организује једно предавање у Вје-Коломбјеу. Много пише, завршава "Повратак Артоа Момоа". Кад се врати у Иври, дају му да се настани у једном издвојеном павиљону у парку опоравилишта. Двадесет петог октобра објављује **Ксилофонију против велике штампе и њене мале публике** (која садржи и **Histoire entre la groume et dieu** и **Апесму** А. Пишета).

Новембар – Дванаестог присуствује представи **Виктора** (Витрак), коју је режирао Мишел де Ре код Ањес Капри; током читаве представе – пише (упор. Ж. Превел, оп. цит., стр. 91). Седамнаестог шаље Паризоу "Издајицу Колриџа": то је предговор за један превод Колриџа који ће бити објављен тек у марту 1949.

1947, јануар – Тринаестог држи предавање у Вје-Коломбјеу, насловљено "Лицем у лице". Сала је пуна; предавање је напето, жестоко, све до изненадног прекида на крају; публика је дирнута, задивљена, пренеражена, љута. Многи ће касније са страшћу говорити о том предавању (Жид, Одиберти, Жуандо итд.). Истог месеца диктира **Заступнике и молбе** (упор. XIII, 365), које је започео у децембру 1946 (у септембру је за ову књигу потписао уговор с Пјером Лебом и Лујем Бродером; у фебруару тај уговор преузима издавачка кућа "К", али књига се неће појавити све до 1978; Т. XIV + и ++). Гледа представу **Црнина пристаје Електри** (О'Нил) са Марг. Жамоа и А. Кинијем.

Фебруар – С гневом реагује (31. јануара) на један чланак о Ван Гогу, што му побуђује снажну жељу да о њему сâм пише. Пошто је (2. фебруара) посетио изложбу у Оранжерији, месец дана – а не само неколико дана, како се испрва мислило (упор. XIII, 301) – посвећује писању **Ван Гога друштвеног самоубице**. Први део завршио је између 6. и 28. фебруара, остатак од 28. фебруара до 2. марта. Потписује уговор с Пјером Бордасом (13. фебруара) за објављивање **Артоа Момоа**, и с издавачком кућом "К" (28. фебруара) за **Ван Гога**.

Март – Седамнаестог слуша једно Цараово предавање (упор. Превел). У контакту је с издавачем Марком Барбезаом. Улази у један биоскоп који приказује Гансову **Лукрецију Борџију**, и побесни кад се види у монашком костиму Савонароле.

Април – Намерава (па одустаје) да близу Немура прође кроз куру детоксикације.

Мај – У часопису *Combat* (2. маја) објављује један одломак из **Ван Гога**. Планира да отпутује у Мароко, што се неће остварити. У *L'Arbalète* (Барбеза) објављује "Обред Пејотла код Тарахумара" и "L'arve et l'aume" (упор. април-мај 1944). На подстицај Мишела де Реа пише неколико текстова о позоришту.

Јун – Пише "Писмо Ж. Превелу против Кабале" (4. јуна) које ће као књижица бити објављено код Ж. Омона. Двадесетог јуна Барбеза му предлаже да у једну књигу скупи све текстове о Тарахумарама, а двадесет другог он пристаје.

Јул – Одбија Бретонов позив да учествује на надреалистичкој изложби у Галерији Мег. Од 4. до 20. јула у Галерији Пјер одржава се изложба цртежа, пропраћена издавањем књижице (**Портрети и цртежи Антонена Артоа**), у којој се налази и песма "Људско лице". Четвртог јула Марта Робер и Колет Томас јавно читају Артоове текстове; деветнаестог је ново јавно читање које приређују М. Робер, К. Томас, Р. Блен и Арто, на истом месту. Петнаестог јула потписује уговор с издавачком кућом "К" за **Овде лежи**.

Септембар – Излази из штампе **Луди Арто** (код Бордаса), и **Ван Гог друштвени самоубица** (изд. "К"), обе књиге пуштају се у продају у децембру. Крајем септембра планира да направи представу на тему "Последњег Суда"; једна понуда Фернана Пуеа за радио (у новембру) даје му повода да мисли да ће своју замисао моћи да оствари.

Октобар – Пише "Обред Сунца", који ће бити укључен у **Да свршимо с божијим судом**. Објављује многобројне текстове 1947. године у часописима као што

су *84, L'Arbalète, Les Cahiers de la Pléiade, Combat, Gazette des Lettres, Quatre-Vents, Cahiers du Sud.* У Иврију, све до смрти, прима прилично многобројне посете, нарочито младе људе. Умире доктор Делмас, кога на челу оправилишта у Иврију наслеђује доктор Рали. Арто објављује текст у часопису *Fontaine.*

Новембар–децембар – Деветнаестог новембра пише "Позориште суровости", намењено за емитовање на радију, где на крају неће бити емитовано, због недостатка времена, а биће објављено 1948. у посебном броју часописа *84* посвећеном Артоу. Од 22. до 29. новембра одржавају се пробе и снимање (с Маријом Казарес, Полом Тевнен, Р. Бленом) емисије **Да свршимо с божијим судом**, чији ће текст бити објављен у издавачкој кући "К" у априлу 1948. Излазе из штампе **Овде лежи** и **Индијанска култура** 15. децембра (пуштају се у продају 20. јануара 1948). Има многобројне планове и много пише, највише о средствима за омамљивање и о магији. За Нову годину рекао је Палоу: "Ако се не деси чудо, за два месеца имаћу напад апоплексије, уздићи ћу се као бакља и све ћу осветлити" (упор. Ж.-Л. Баро, **Антонен Арто**, стр. 247).

1948, јануар – Шеснаестог Арто прима награду "Сент-Бев" за **Ван Гога**. Истог дана (с Р. Бленом) снима звук (глосолалије) за емисију. Пише **Педесет нацрта за убијање магије**.

Фебруар – Првог фебруара забрањују емисију **Да свршимо с божијим судом**, која је била предвиђена да се емитује другог. То побуђује живу реакцију у штампи, као и сукоб у управи радија. Организује се затворено слушање емисије, петог, с организованим судом части (друго затворено слушање биће 23-ег). Тринаестог фебруара часопис *Combat* објављује један одломак ("Тутугури") из забрањене емисије. Арто пише други текст под истим тим насловом за **Тарахумаре** код Барбезаа, и њему их шаље шеснаестог. Дванаестог закључује уговор с издавачком кућом "К" за интегрално објављивање текста те емисије, али књига ће изаћи тек после његове смрти (у априлу). У броју 3-4 часописа *84* појављује се "Paris Varsovie". Почетком фебруара, на наговор пријатеља, Арто даје да га у болници Салпетријер прегледа професор Модор, који му проналази иноперативни рак дебелог црева. (упор. П. Тевнен, *Tel Quel,* бр. 20, 1965, стр. 33) Дани су му одбројани; планирани боравак на југу Француске или на острву Ре неће се остварити. Двадесет четвртог пише Поли Тевнен: "Одсад ћу се посветити искључиво позоришту, онаквом каквим га замишљам" (XIII, 146).

Март – Другог марта у посету му долази сестра. Трећег руча код Поле Тевнен, којој поверава да се стара о објављивању његових дела (упор. П. Тевнен, op. cit., стр. 45). Четвртог ујутру особље га у оправилишту налази мртвог, како седи поред кревета. Сахрањен је само грађански, у Иврију, 8. марта. Према његовој вољи, оно што је остало од његовог новца подељено је на петорицу његових пријатеља, од којих су се неки налазили у веома тешкој финансијској ситуацији, посебно Адамов и Превел. Један од тих пријатеља, Марсел Бизио, употребиће добијени новац да објави посебан број часописа *84* посвећен Артоу (1948). Још један специјалан број – часописа *K* – појавиће се у јуну 1948. "Артоа познајем", написаће тамо Роже Блен, "једино по његовој путањи у мени самоме, а она је бескрајна".

[Alain et Odette Virmaux, **Antonin Artaud qui êtes-vous**, La Manufacture, 1986, p. 193-23]

Превео са француског
Иван Радосављевић

■

Библиографија

Oeuvres complètes, Paris, Gallimard, T. I–XXVI.
Lettres à Génica Athanisiou, coll. Le Point du jour, 1969.
Nouveaux Ecrits de Rodez, coll. Blanche, 1977.
Antonin Artaud: dessins et portraits (приредили Paule Thevenin и Jacques Derrida). Посебно издање, 1986.

Како би олакшали читаоцу сналажење у Артоовим **Сабраним делима** А. и О. Вирмо (Virmaux) направили су сажет тематски преглед којим се користимо и за ову прилику (Alain i Odette Virmaux, **Aintonin Artaud. Qui êtes-vous?,** Ed. La Manufacture, 1996).

Надреализам

Tom I, vol. 2 , главни надреалистички текстови. T. VIII, "Надреализам и револуција".

Позориште

T. III (текстови који се односе на "Позориште *Алфред Жари*" и преписка која се односи на то раздобље). T. IV и V: **Le théâtre et son double, Le théâtre de Seraphin, Les Cenci.** T. VIII (три мексичка предавања о позоришту). T. XIII (**Pour en finir avec le jugement de dieu, Le Théâtre de la Cruaute**).

Филм

T. III (сценарији, разни текстови, писма, интервјуи, итд.). T. VII (писма Абелу Гансу).

Мексико

T. VIII (предавања, поруке, чланци, писма). T. IX (**Les Tarahumaras***).* T. XIII ("Тутугури").

Родез

T. IX, X, XI (**Писма**) , XV-XXI (**Cahiers de Rodez**) .

Le Moine, T. VI.; **Héliogabale**, T. VII; **Artaud, le Mômo, La Culture indienne, Ci-git**, T. XII ; **Van Gogh le suicidé de la société**, T. XIII; **Suppots et Suplications**, T. XIV.

Посебни бројеви часописа посвећени Артоу

Tel Quel, 1965, 20.
Cahiers Renaud-Barrault, 1969, 69: друго, допуњено издање бр. 22-23 из 1958: "Antonin Artaud et le théâtre de notre temps".
Planète plus, 1971, 7: "Artaud, l'homme et son message".
Magazine litteraire, 1972, 61: "Artaud sans légende".
Obliques, 1976, 10-11. Друго издање 1986.
La Tour de feu, 1977, 136. Поновно издање три раније објављена броја (1959, 1961, 1971): "Artaud ou la sante des poètes".
Magazine littéraire, 1984, 206.
Europe, 1984, 667-668.

Књиге

Georges Charbonier, **Essai sur Antonin Artaud**, coll. Poètes d'aujourd'hui, Seghers, 1959.
Otto Hahn, **Portrait d'Antonin Artaud**, Le Soleil Noir, 1968.
Alain Virmaux, **Antonin Artaud et le théâtre**, Seghers, 1970. Друго издање 10/18, 1977.
Jacques Prevel, **En compagnie d'Antonin Artaud**, Frammarion, 1974.
Мирјана Миочиновић, **Сурово позориште**, Просвета, 1975. Друго издање, Прометеј, 1993.
Susan Sontag, **A la rencontre d'Artaud**, Cristian Bourgois, 1976.
Ronald Hayman, **Artaud and After**, Oxford University Press, 1977.
Jacques Garelli, **Arataud et la question du lieu** ("Essai sur le théâtre et la poesie d'Artaud"), José Corti, 1982.
Francoise Bonardel, **Antonin Artaud ou la fidélité à l'infini**, Balland, 1987.
Kenneth White, **Le Monde d'Antonin Artaud**, Complex, 1989.

Monique Borie, **Antonin Artaud, le Théâtre et le retour aux sources**, Gallimard, 1989.
Alain et Odette Virmaux, **Antonin Artaud. Qui êtes-vous?,** Ed. La Manufacture, 1996.

Важнији чланци

Maurice Blanchot, "Artaud", **Le livre a venir**, Gallimard, 1959, coll. Idées, 1971; "La cruelle raison poétique", **L'Entretien infini**, Gallimard, 1969.
Gilles Deleuze, **Logique du sens**, Ed. de Minuit, поглавље "Du schizophrenie et de la petite fille".
Jacques Derrida, **L'Ecriture et la Difference**, текстови: "La parole soufflée", "L Théâtre de la cruauté et la cloture de la representation". Seuil, 1967.
Michel Foucault, **Histoire de la folie.** У последњем издању из 1972 (Plon): "La folie, l'absence d'oeuvre".
Jean-Paul Sartre, **Un théâtre de situations**, Gallimard, 1973, coll. Idees, поглавље "Mythe et realite du théâtre".
Guy Scarpetta, "Brechte et Artaud", *La Nouvelle critique*, 1969, 60-68.
Tzvetan Todorov, **Poétique de la prose**, Seuil, 1971: "L'Art selon Artaud"; **Nous et les autres**, Seuil, 1989: "Artaud et le Mexique".

Преводи Артоових дела на српски језик

Антонен Арто, **Позориште и његов двојник**, Просвета, 1971. Превела Мирјана Миочиновић. Друго издање: Прометеј, 1992.
Антонен Арто, **О позоришту и филму**, Прометеј, 1996. Изабрала и превела Мирјана Миочиновић.
Антонен Арто, **Ван Гог самоубица друштва**, Clio, 1997. Превела Весна Цакељић.
Антонен Арто, **Хелиогабал или крунисани анархиста**, Ресавска школа, 1999. Превела Цветанка Перовић.

■

Артоова бољка

Мирослав Караулац

Лица:

АНТОНЕН АРТО
КОМЕСАР
Др МЕДСЕН
СЕСТРА
Др МОРЕЛ
ЕУФРАЗИЈА АРТО (рођена НАЛПАС)
РОЖЕ БЛЕН
Др ГАСТОН ФЕРДИЈЕР
Гђа ФЕРДИЈЕР
Др МИШЕЛ ЛАТРЕМОЛИЈЕР
Гђа ЛАТРЕМОЛИЈЕР
Др ФРЕДЕРИК ДЕЛАГЛАНД
ОТАЦ АНРИ ЖИЛИЈЕН
Гђа ДЕКЕКЕР
ИДА БУРДЕ
АНДРЕ БРЕТОН
АНРИ ТОМАС
КОЛЕТ ТОМАС
МАРТА РОБЕР
ЖАН ДИБИФЕ
ВРТЛАР

Грађани, полицајци, болничко особље, болесници, службеници, келнери, кафански гости и други.

Време: 1937 – 1948.

Радња се догађа: у парку иза цркве Светог Патрика, у казниони Монтџој, у Даблину, у душевним болницама у Авру, Руану, Вил-Еврару, Родезу, на станици Остерлиц, у бистроу у Улици Бифон, у позоришту "Вје Коломбје" у Паризу, на приватној клиници у Иврију.

Сцена I

Четвртак 23. септембра 1937. по подне. Парк у залеђу катедрале Св. Патрика у Даблину.
По парку се играју деца. На околним клупама седе мајке, пензионери, инвалиди.

АРТО (*Неколицини грађана који су се окупили око њега*):

Снаге Антихриста прелазе на дело. Већ излазе из морских дубина. Прво је торпедован разарач "Хевок", затим брод "Вудфорд", а онда она два совјетска брода. Сад у понедељак, два изасланика Антихриста треба да се сретну у Берлину и да се договоре како да запале свет. Један се зове, мислим, Мусолини, пре рата је био новинарчић у једном римском листу где је писао о пијачним ценама и ситним крађама по пијаци, други је Хитлер кога лично познајем; био је вођа статиста у Пабстовом филму "Опера за четири гроша" који сам снимао током октобра и новембра 1939, у Берлину. Говорио ми је једном приликом у филмској кантини како намерава да у Немачку уведе хитлеризам. Ја га тада нисам ишамарао јер ми се учинило да је пијан и да прича којешта. Сад у понедељак треба да утаначе ствар како да запале свет. Посао им је олакшан јер велики чешачи муда Камиј Шотан, Чемберлен и Де Валера не виде ништа, не схватају ништа, него настављају да чешу муда тамо где су стали. Држе глупе састанке о заштити од морског гусарења, а не виде да је свет почео да гори и да ватра куља на све стране. Уз помоћ радија и штампе крије се стварно стање ствари.

Ја их годинама мрзим, и њих и њихове политичке идеје, њихове социјалне лажи, моралне, аморалне, неморалне. Све је то једна гомила хуља и будала. Серем им се на републику, на демократију, на социјализам, на комунизам, на марксизам, на идеализам, на материјализам; серем им се такође на дијалектички начин мишљења, на недијалектички начин исто тако, на Народни фронт, на владу, на Одбор за немешање, на Друштво народа, на Интернационалу, прву, другу и трећу, а такође и посебно на идеју отаџбине, на Француску и на све Французе...

ЈЕДАН ГРАЂАНИН: У праву је...

АРТО: ...Сем оних неколико, које сам већ писмено обавестио да их изузимам. Французи, било да се сматрају левичарима или десничарима све је то једна гомила будала; свију њих ми је пун курац; њих и њихових свађа и њихових ситних интереса. Све су то само поседници и чиновници, затупљени и замрачени и који само шире тупавост и мрак над животом. Кажем вам, свију ми их је пун курац.

Госпођо, имати децу, данас је злочин. Цела земља ће ускоро пропасти.

ЈЕДНА МАЈКА: Дођи Сили брзо да видиш једног лудог Француза.

АРТО: Ја знам, авај! како је овај свет направљен и добио сам задатак да то откријем свима осталим: свет је овај једно тужно и жалосно место... Овај штетни и злочиначки свет треба зато да буде у свој својој целини уништен... – Једна велика ватра ускоро ће га прогутати. Ево, за који дан треба да изгори Париз. Гледаћу да спасем оне које будем могао да спасем... Та страшна тајна коју морам да вам кажем јесте да је Христос у ствари принц зла и на страни зла... да, да... и он је, у ствари, за разарање и на страни оних који разарају. Једнога дана просто се сажалио над људима; ужаснуо се над непрегледном патњом коју треба да поднесу и хтео је да их научи лишавању и ослобађању од живота... Цела ствар је у томе. Отприлике за двадесетак дана, драги моји, и то вам кажем стварно, без икаквог разметања, чућете страшну тутњаву и свет ће скончати једном заувек. Људи ће престати да се баве берзом и другим будалаштинама јер ће имати пречег посла. Енглеска ће имати пречег посла јер ће се цело острво за који дан наћи испод воде, збрисано заувек са карте земаљске. Ја ћу лично говорити над општим расулом, у божје име. Посао који ме чека, знам да је ужасан. Али, то је задатак који морам испунити. Дошло је време које је најавила Апокалипса. Хри-

стос, оличен у мени, срушиће све католичке цркве и Папа ће бити осуђен на смрт и рашчеречен.

ДРУГИ ГРАЂАНИН: Каже да је све ово закувао Ватикан. Што је тачно.

АРТО: Малочас сам био у катедрали, причестио сам се и исповедио, после толико година. Било је време, јер се велика дела спремају. Молим вас једино да све буде извршено као што сам рекао и да штап дође у Христове руке.

Ја сам дошао овде у Ирску по Божјем наређењу и наређењу његовог сина Исуса Христа. Поменути Христос оставио ми је штап Светог Патрика да помоћу њега извршим мисију која ми је поверена: да најавим крај.

Штап је ту, у катедрали, висио на зиду неких 1500 година и онда је негде, у другој половини прошлога века, мистериозно нестао. Штап има двеста милиона влакана, има 13 чворова и многе мистичне знакове, међу њима ова веверица што је формални доказ да се Бог објављује у стварима и да је ту негде. А овде, на јабучици, налазе се неизбрисиви трагови крви. Тај штап сам је Господ доделио светом Патрику, наређујући му да иде да шири нову веру међу Галима.

Штап је после тога стигао у руке једног савојског вешца; он је штап дао својој кћери, а она моме добром пријатељу Рене Томасу који живи у Паризу у Улици Дагер 21, који ми је, испуњавајући Божју вољу, предао тај штап, када сам се вратио из Мексика. Поменути Исус Христос лично је замолио Ренеа Томаса да штап уручи мени, што је овај и учинио.

Штап сам донео овде у Ирску да га вратим Ирцима, јер је још једино овде сачувана Божја вера, с тим да га ви предате Исусу Христу коме ће ускоро бити потребан када се Антихрист поново појави, што је питање дана, као што сам већ рекао. Штап има чудесну моћ и са њим ће Христос упалити свет и обавити све што је речено у Апокалипси. Штап при обичном додиру упаљује земљу, и као што видите, из ње одмах букне пламен.
(На месту где је додирне, из земље букне пламен.)

ДРУГИ ГРАЂАНИН: Објашњава како је у Француској почео да се игра крикет.

АРТО: ...Ако мислите да сам лудак или мегаломан, утолико горе по вас. А ако мислите да се хвалим онда сте стварно будале.

...Ја се враћам у Француску чим почне пожар. Кажите Христу, кад га видите да ћу се вратити са својим војскама. Јер стварно ми је доста овог малоумног света чиновника, дактилографа, лекара, банкара, трговаца, рачуновођа, попова, апотекара, финанса, председника општина, полицајаца, жупника... стварно ми је доста... рата у Кини, рата у Шпанији, процеса у Москви, папе Пија XI, Де Валере, Антони Идна, Народног фронта и Леона Блума, цркве и молитава, стварно ми је пун курац!

ЈЕДАН ГРАЂАНИН: Човек је у праву. Све то ми плаћамо.

АРТО: Већ од почетка ове године читава плејада видовњака и врачева црнаца, црвенокожаца и белаца почела је да ми најављује да треба да испуним велику мисију и обавим велико дело; да преобразим свет на духовном плану. Такође и у тароту, који сам бацио пред сам пут, стајало је да ћу се тући са полицијом и са правдом, мада се није видело ко ће добити по губици: Правда или ја... Са собом сам понео два знамења моћи: штап који ми је дао сам Христос, преко својих посредника и мач са три врха и седам чворова који сам добио од једног врача на Куби. Ја сам спреман да обавим мисију која ми је поверена и да данас овде пред вама по први пут објавим мистерију света?

ЈЕДАН ГРАЂАНИН: Каже да скупља прилоге за неку секту.

АРТО: Ја знам шта овај свет јесте, а шта није. А углавном није. И зато ће морати крвљу да плати злочин што се преварио, и то свесно, о правој природи стварности. Мораће да плати што није разумео смисао реалности. Бог је то поверио мени: да први замахнем. За двадесетак дана, кажем, драги пријатељи, и то вам кажем без икаквог разметања, јер ме је сам Господ натерао да вам то кажем, чућете страшну грмљавину над светом. Већ сада почетком октобра Париз ће почети да гори и Француска, тамо до краја новембра. Овај град и ову земљу неће мимоићи ни земљотрес ни куга ни уличне борбе. Само за двадесетак дана лице света биће измењено. За три године, тамо негде средином 1940, појавиће се Антихрист лично. Садашњи папа биће осуђен на смрт и стрељан. Што је, ако ћемо поштено, и заслужио. Ја сам га на време обавестио, али он се правио луд.

(Два полицајца, позвана од грађана, прилазе му опрезно.)

АРТО: ...Не покушавајте да ми приђете, кажем вам, не прилазите ми. Овај штап је чудесан, има такву моћ да ће вас све згромити. Цела Ирска ће од првог ударца нестати у пламену и нико... нико неће бити спасен... А пламен ће ухватити одмах и остали део планете... Пазите и не прилазите ми!

(Полицајци, не обазирући се на пламен, који сваки пут покуља када штапом додирне земљу, одводе га.)

Сцена II

28. септембра 1937.
Казнионица Монтџој у Даблину. Пријемно одељење.

Комесар диктира дактилографкињи.

КОМЕСАР: Према исправама нађеним код болесника, зове се Антонен Арто, француски је поданик, рођен у Марсеју, 4. септембра 1896, од оца Антоана Роа Артоа и мајке Ефразије, рођена Налпас, писац по занимању.

АРТО: Истина је, међутим, сасвим другачија: пре свега, ја се зовем Антонео Арланопулос, рођен у Смирни 29. септембра 1904, настањен у Паризу, Улица Дагер 21, карикатуриста по занимању; грчки поданик, будући да ми је деда био Грк, баба Гркиња, и тако све од постанка света, био сам и остаћу Грк. Француз нити сам био нити имам намеру да будем. Што је свима познато и за шта могу наћи у свако доба хиљаде сведока. Не знам само ко је овде болестан.

КОМЕСАР: Према накнадној анкети полицијских органа, у Ирску је дошао 14. августа 1937, из Белгије, редовном линијом Анверс-Коб. Из Коба је наставио за Голвеј где стиже 17. августа и одседа у "Империјал" хотелу. После задржавања од недељу дана у Голвеју, прешао је у Килронан, на Аранским острвима, под изговором да тражи завештање старих Друида...

АРТО: И то није било под изговором.

КОМЕСАР: Петог септембра враћа се поново у Голвеј где је и даље гост "Империјал" хотела. У истом хотелу остаје до 8. септембра када га напушта неизмиривши хотелски рачун од три недеље...

АРТО: Ово је добро...

КОМЕСАР: Из Голвеја прелази у Даблин где се налази у времену од 8. до 23. септембра. Нашој служби није познато где је боравио у Даблину у поменутом периоду нити чиме се бавио нити је, пак, болесник био у стању да нам то каже...

АРТО: Нити је пак болесник био у стању да нам то каже... наставите, наставите, пратим вас.

КОМЕСАР: Дана 23. септембра, у парку цркве Светог Патрика, пошто је неприличним понашањем, провокативним оптужбама против државе и постојећег поретка, те скарадним гестовима, богохулењем и харангирањем против католичке цркве и њеног врховног поглавара Папе Пија XI, изазвао многа негодовања и оправдан гнев грађана...

АРТО: У Даблину сам у парку, иза цркве Светог Патрика сведочио истину поезије... Свет ме је пажљиво слушао... разумевајући полако да се сви гушимо у овом глупом и отужном свету и колико нам нема спаса. Говорио сам такође о општем стању у коме се свет налази, о издајничким владама, о ратовима који се воде, о пропасти света која, као што знате, треба да се деси кроз двадесет дана. Сви су ме слушали пажљиво, многи су плакали, дубоко погођени оним што сам им говорио.

Онда сам почео да се молим да овај злочиначки свет буде што пре уништен и сравњен са земљом... У једном тренутку, приметио сам како свештенство будно прати моје молитве; да све време има уперен поглед на мене и да од мојих молитви очекује спасење. О чему се заправо радило? Са велике раздаљине, помоћу таласа, чешући се по мудима, успевали су да ми извлаче сперму и да је сисају из мене. И то пазите, да је сисају из мене док сам будан и да је узимају као дух свети... Управо о томе сам говорио скупљеном народу у Даблину...

Али, они ме уопште нису слушали. Њих је занимала једино моја сперма... Ни свет ни судбина света ништа их није занимало. Занимала их је једино моја сперма. Ирци су задрти католици, а што значи да је предмет њихове велике мисе био једино да ми мрачно гутају сперму, познавајући одлично њен високи квалитет.

Када сам им рекао да ме то боли и да не дозвољавам да ми сисају сперму почели су да вичу на мене и да се буне. И да бих све те глупе букаче и галамџије натерао да ућуте употребио сам штап Светог Патрика који ми је сам Христос лично дао, преко мога пријатеља Ренеа Томаса, који тренутно живи у Паризу, у Улици Дагер 21.

Било им је немогуће објаснити да ја нисам никакав лудак, никакав манијак, него само Божји изасланик који испуњава мисију која му је поверена. И кажем, био сам принуђен да грунем свом силином и да употребим штап који је на своме деветом чвору имао магични знак грома. А девет је, као што знате, бројка која значи уништење путем ватре. Али, тад сам приметио да, као средство одбране, штап више нема никакву снагу. После сваког ударца, зли дуси су се враћали, сада, после ударца, још јачи. И ту сам стварно испао смешан... да кажем отворено: био сам лош; хоћу да кажем, неспретан. Јесте, испао сам смешан и што сам се више служио њиме испадао сам све већи идиот. Биће да је то био штап самог Луцифера који се издавао за Бога, а био је обичан вампир. Штап је својевремено припадао Исусу и питам се зашто га је уопште предавао мени?

Штап ми је тада, по налогу полиције и енглеске владе, био одузет... Тек одједном је нестао. Тако да сада немам никакво спољно обележје моћи.

КОМЕСАР: На пријаву једног грађанина, огорченог због провокативних коментара, уперених против владе премијера Имона де Валере и јавног реда и поретка Републике Ирске... Шта желите да кажете?

АРТО: После велике мисе шетао сам се по оближњем скверу и ту застао испред једне књижаре у чијем сам излогу видео

авганистанско издање моје плакете "Уметност и смрт". Ту књигу је превела на авганистански језик моја пријатељица Ела Като. Кажем, мирно сам гледао ту књигу, у излогу, коју дотле нигде нисам могао наћи. И када сам пошао у књижару да је купим, један агент провокатор лупио ме је неким тупим предметом по врату... и сада имам избочину, ту на затиљку. Бацио се на мене свом снагом и ту сам пао... Исти агент нахушкао је масе да крену према мени. Циљ овог напада био је да ми се отме штап Светог Патрика, по налогу владе и Интелиџенс сервиса, што ми је одмах било јасно.

КОМЕСАР: ...На пријаву једног грађанина... органи реда су интервенисали...

АРТО: Морам да кажем да су ме Ирци, све у свему, разочарали. То је свет верски потпуно затуцан. Неспособни да било шта схвате. Мислим, ако је имало узвишено. Потпуно непромочиви за поезију. То вам говорим познавајући ствари. Ја сам им желео добро. Хтео сам да им помогнем. Зато сам и дошао у Ирску да им дам тај штап да га врате Христу коме ће бити потребан када се појави Антихрист. Што ће рећи, требаће му врло брзо.

КОМЕСАР: ...На углу улица Сен Патрик и Бул Ели, где су га нашли, и привели у станицу... и привели у станицу... тачка.

Због болесниковог стања нервног растројства, о чему се прилаже мишљење надлежног лекара из Hospital haus of Saint John of God, Stilorgan, Даблин; уз сагласност француске амбасаде у Даблину, која је упозната са овим случајем, и чији је представник посетио болесника, решено је да се данашњег дана, Антонен Арто, француски држављанин, уз медицинску пратњу коју ће обезбедити Hospital haus of Saint John of God, отпреми у Коб и депортује у Авр и преда на даљу надлежност француским властима.

Казниона Моунтџој у Даблину, 28. септембра 1937. године.

АРТО: Причајте, причајте, ја вас одавно више не пратим.

Сцена III

Четвртак 30. септембра 1937.
Општа болница у Авру. Психијатријско одељење.
Лекар Медсен диктира извештај.

Др МЕДСЕН: ...Именовани Арто, стар 41 годину, примљен на моје одељење 30. септембра 1937. године, пати од душевних поремећаја које карактеришу идеје да је прогањан, праћене халуцинацијама. Тврди да му се дају отрована јела, да му се пуштају отровни гасови у ћелију, да му се бацају на главу мачке, види око себе црне људе који га прогањају. У свакој прилици тражи од особља да утврди његов идентитет. Из страха од тровања, одбија да прими поједина јела под изговором да су отрована. Жали се на болове, субјективне природе, чије порекло ни реалност нисмо могли утврдити. Његов говор је некохерентан, са лажним интерпретацијама догађаја...

СЕСТРА: Посетила сам га јутрос. Болесник тврди да је на броду нападнут од стјуарда и механичара; да су га ударили француским кључем по глави и да од тога има болове. Жали се да су му у Даблину одузели неки штап и тражи да му се врати. Стално тражи да се утврди тачно ко је он. Тврди да је посреди нека заблуда, колико сам могла разумети. Стално је викао и био је врло узнемирен...

Др МЕДСЕН (*Наставља да диктира*): ... Како је именовани Арто у сталном стању агресивности, опасан по околину и по самог себе, и како у Општој болници у Авру нема услова за његову даљу хоспитализацију, ја, доле потписани лекар

Медсен, тврдим да је неопходно његово хитно пребацивање у неки од азила у департману где би могла да му се пружи одговарајућа лекарска нега. Па молим општинске власти да предузму потребне кораке за његов смештај на одговарајућу душевну клинику. С поштовањем ... и тако даље. И нека се то одмах пошаље у општину. (*Сестри.*) Да ли је стварно био нападнут на броду?

СЕСТРА: Нема никаквих видних повреда. Мада се стално жали на неке болове. Пратиоци кажу да је на броду дошло до кризе. Нису знали шта да раде с њим. Можда су га они ударили да га смире.

Др МЕДСЕН: А чиме се бави?

СЕСТРА: Тврди да је карикатуриста. Каже да је из Смирне. Да је православне вере и да хоће да га отрују зато што је православац. Каже да су му подметнути папири неке особе коју једва да зна, мада је за њу чуо. И онда тај штап, каже да су му отели неки штап који, како тврди, има велику магијску моћ. Стално тражи да му се тај штап врати назад.

Др МЕДСЕН: И у вези с тим повредама... нека се ипак направи рентгенски снимак.

СЕСТРА: Ту је и један службеник из полиције који жели да га види... Каже да је дошао по службеној дужности.

Др МЕДСЕН: Биће можда боље да га ја одведем. (*Одлази.*)

Сцена IV

Мало касније.
Артоова самица са решеткама.

(Арто у лудачкој кошуљи. Испред њега лекар Медсен и службеник полиције.)

АРТО: ...И тражим да ми се одмах врати тај штап. То није мој штап, него светог Патрика и треба да га вратим Ирцима... Исус сваки час треба да дође по њега да га узме. Уколико га не вратите у најкраћем року, катастрофа је неизбежна. Да ли вам је то јасно? Није искључено да још нешто може да се уради. Није искључено, кажем; мада ништа не обећавам. Али, прво морам да будем ослобођен... и да ми се врати тај штап.

...Ја врло добро знам ко сте ви и знам ко вас шаље. Знам да је направљен договор између две полиције да ме ликвидирају ... Врло добро знам да је тренутно један Енглез на челу даблинске полиције. Знам да вас шаље Интелиџенс сервис ... Ништа ми немојте говорити. Мој услов је јасан. Вратите ми одмах тај штап и пустите ме да се вратим у Грчку где ме чекају сви моји. Желим да се вратим нормалном животу; ја нисам никакав политички агитатор; политика ме не занима. Ја сам Грк из Смирне, православац и уметник... Немојте да ме гледате као лудака, ја знам шта говорим. Ја нисам луд. Овде ме муче и киње само зато што сам православац.

Дајем вам три минута времена да испуните све моје захтеве. После тога свет ће бити запаљен... почеће уиновски рат у коме ћете сви изгинути. Три минута, рекао сам.

Почињем да бројим...

Сцена V

Фебруар 1938.
Клиника за душевне болести Quatre mares a Sotteville-les-Rouen.
Кабинет лекарке гце Морел.

Др МОРЕЛ: ...То је био Мара, у Гансовом "Наполеону". Тај сам филм давно гледала... пре можда десет година, али ваше лице сам упамтила. Једном кад се види, то се не заборавља.

АРТО: Драго ми је да сам дошао овде. Одмах сам осетио пријатељске вибрације. Ви сте прва особа која ме је упитала како ми је и да ли се осећам боље.

Др МОРЕЛ: Сетила сам се вашег имена када је стигао из Авра захтев да будете смештени код нас.

АРТО: *(Одмахује руком.)*: У Авру су се десиле грозне ствари, не знам да ли вам је познато. Чим сам стигао у пристаниште навукли су ми лудачку кошуљу и затворили ме. Држали су ме 17 дана у ћелији и мучили ме све време. Зашто? Видите, то је све било у вези са чудесним штапом који сам поседовао. Енглеска, француска и ирска полиција споразумеле су се да ми тај штап одузму. То им, наравно, није било довољно. У Даблину су ме одмах ухапсили и депортовали у Француску. Приликом депортовања, на броду "Вашингтон", два плаћеника, један стјуард, други бродски механичар, покушавају да ме ликвидирају. Ја их срећом примећујем на време, браним се и избацујем из кабине. Брод стиже у луку. У Авру, све је већ припремљено за мој дочек. Ту су кордони полиције, њих преко хиљаду, сви наоружани митраљезима. Међутим, и јавно мњење Француске било је у току овог обрачуна три светске велесиле са једним ненаоружаним и недужним човеком.

Одмах по пристајању брода почиње очајничка борба. Моји пријатељи хтели су да ме по сваку цену спасу. Били су, међутим, слабо наоружани. То треба признати. Борбе у луци трајале су, све у свему, четири дана. Било је на стотине мртвих које су одмах склањали да се не би ништа дознало. Ту је погинуо и Андре Бретон, кога нећу никада прежалити. Диван и одважан борац. Борио се као лав док није био покошен хицем једног елитног стрелца. Коначно су их савладали, а мене су у лудачкој кошуљи одвели у Азил.

У Авру су ме држали, све у свему, 17 дана у лудачкој кошуљи, ногу везаних за кревет. Све време агенти из полиције кришом су доносили болничаркама неке мале пакетиће са белим прахом, тражећи да ми га стављају у јело. Не, то није био хероин него калијум-цијанид.

Др МОРЕЛ: Добро, то је све прошло, више се нећемо на то враћати. Овде вам више нико не прети, је ли тако?

АРТО: Али, ако покушавам да наглас нађем властити ритам постојања, сви ме гледају у чуду. Ако по ходницима или у врту скандирам наглас своје песме, сви ме гледају у чуду. Свака будала од уличног продавца може да се дере колико хоће, али када песник изражава то што мисли, када сâм тражи своју душу, средствима која му стоје на располагању, онда га проглашавају лудим и стављају му лудачку кошуљу само зато што је песник и што призива поезију. Покушавају на све начине да га отрују, хране га заправо отровима. Зар је то нека храна? Такав начин лечења од поезије није могао проћи без последица. Погубио сам зубе, изгубио вид и имам стално тегобе у стомаку и такве болове у леђима да некад не могу да се дигнем.

И то све само зато што сам покушао да пробудим добре савести око себе.

Др МОРЕЛ: Али, то је сада готово. Овде сте безбедни. Лечите се, одмарате се и нико вас више не дира. Све је то сада за нама.

АРТО: Казаћу вам нешто: Данас, када мислим о свему томе што сам прошао, верујем да је та битка са полицијом у Авру била изгубљена јер још увек нисам био довољно невин. Да се успнеш на небо мораш бити потпуно чист. Бретон... нити је смео нити могао да успе. Ја сам успео само чудом да се некако спасем, на запрепашћење полиције целога света. А када не успеш, поред свих напора, да некога ликвидираш, онда га проглашаваш

болесним, психопатом, мономаном, делиричном особом... што је увек било средство полиције целога света у обрачуну са поезијом.

Госпођице Морел, да ли мислите да сам ја луд?

Др МОРЕЛ: Ви сте само узнемирени. Можда више од других. Више и... дубље. Ви сте само преко мере узнемирени.

АРТО: Чим сам вас видео, одмах сам схватио да сте ви једна честита душа. Вашу душу сам видео неколико пута, издалека, и накратко, како пролази двориштем. То је, могу вам рећи, једна светла, лелујава и прозирна душа. Без икаквих мрља на себи. Без ичега што би је вукло земљи. Последњи пут сам је видео јуче око 9 сати на самом углу травњака. Угледао сам је издалека, дао сам јој руком знак и дунуо сам у ваздух. Све је то било кратко; негде је журила; али сам видео како ми је, у журби, отпоздравила.

Др МОРЕЛ: Надамо се да ће сада бити све добро. Настојали смо да вам помогнемо колико смо могли. Добили сте собу са неколико мирних пацијената. То је за сада све што смо могли учинити.

АРТО: Прави лек би био хероин и то у високим дозама. Видите, они који узимају дроге, то је зато што имају природни мањак у организму, судбински и генетски. То су обично песници који су пре других разумели шта је то одувек недостајало животу. То је опијум, оно што највише личи на душу, коју смо изгубили, агар-агар, хероин или бери-бери.

Да се разумемо, хероин, кад није зачаран, мислим кад је чист и доброг квалитета, не изазива уопште овисност нити уживаоца чини наркоманом. Проблем је, међутим, да је најчешће зачаран. Ја сам се тим проблемом озбиљно бавио и знам те ствари из личног искуства, и то што вам говорим, веродостојније је од конформистичких мишљења свих будућих лекара света. То је, међутим, лек који се не може узети а да се не повреди закон.

Можда би се лечење могло почети са кодеином; да ми се дају пилуле са кодеином у великим количинама; пилуле и сируп "Фамел" који у себи такође садржи кодеин, али у малим дозама. Опијум би био исто одличан противотров. Међутим, опијум који се прави свуда око нас, лошег је квалитета јер га већ на плантажама трују агенти Интелиџенс сервиса, и ту нема помоћи. Хероин, наравно потпуно чист, савршено је безопасан.

Може ми се исто тако дати Ботијев кодоформ. Проблем је што он садржи бромоформ од кога увек имам муку у стомаку. Међутим, кодеин, зашто не кодеин, мислим у већим дозама, који је добар против астме, те исто против реуматизма, онда за упалу синуса; то је нека врста хроничне кијавице коју често имам.

Мислим да би такав рецепт био легалан. Сем тога, све те дроге штите ме од евентуалног тровања и помажу ми у раду.

Јер, госпођице Морел, душа мора имати неку храну, да би се придигла; а сви ти лекови не стварају никакву овисност. Чак ни хероин, ни опијум не стварају навику. Човек може да узме два калвадоса, не мора пет. Ја сâм не могу постати овисник, јер се ужасавам сваке облапорности, алавости и навике.

Можда почети са кодеином. Препишите ми, госпођице Морел, кодеин. То је безазлено и потпуно легално.

Сцена VI

Новембар 1940.
Душевна болница Вил-Еврар.
Спаваоница. Неколико болесника на креветима, заузети својим послом.

АРТО: *(Великим корацима шета по соби. Стихове своје песме скандира и повремено пева.)*

Таентур Анта Камерида
Амарида Анта Каментур...
Фатура де Фатурене ерак тумптар...

ЈЕДАН ПАЦИЈЕНТ: Да ли би хтео да мало завежеш... Свима си се попео на курац својом дерњавом...

АРТО *(Пацијенту.)*: ...Ишчезни! Иначе ћу те претворити у Наја пљувачицу, затим у морско прасе, затим у женку фазана, затим у карту метроа којој је давно истекла важност... Ишчезни, рекао сам!... Готов си, јадна будало!
(Избегава нападе злих духова који улазе кроз прозор. Склања се иза ормара и испод стола.)
Одлази, зли душе, видео сам те. Не вреди да се скриваш, одлази!
Ак ту ерта мак туран...
Ак ту ерта мак туран...
Ништа ми не можеш... Ево га још један...
Ништа ми не можете... Ево га још један...
Ништа ми не можете.
Ак ту ерта мак Туран...
А... узмичете... сада бежите, је ли?
Мак ту ерта... бежите... бежите...
(Улази болничар.)
БОЛНИЧАР: Арто, имате посету. Ваша мајка желела би да вас види.
(Улази гђа Арто.)
АРТО: Да ли знате шта говорите и коме говорите?... Ја сам Антонео Арло, Арланопулос, рођен у Смирни, од оца Грка и мајке Гркиње; тренутно настањен у Паризу; о каквој мајци причате? Та жена ту је обична преваранткиња, послана од полиције за коју ради... и то за мале паре ...А није искључено да ради и за чаробњаке... Молим вас, изађите и немојте ми више о њој говорити.
(Окреће се према прозору.)
Ак ту ерта мак туран...
Ак ту ерта мак туран...
Зли духи, силе совјета, анархије, комунизма, социјализма, радикализма, републике, монархије, цркве, ритуала, црне берзе, покрета отпора... Изазивам вас... изађите!
Ево га, још један излази.
Ак ту ерта...
Ево их, цела чета... грађана, малограђана, лекара, млекара, виших административних референата, попова, лопова, полицајаца, трудница, деце из обданишта...
Ак ту ерта...
Треба наћи неки мртви угао где не могу да ме докаче...
Ак ту ерта...
Ишчезните, зли духови! Овде немате шта да тражите... Овога човека никада нећете победити... само губите време... Јесте ли чули?

ПАЦИЈЕНТ *(Болничару.)*: Реци тој будали да једном завеже.

Гђа АРТО: Нанаки, како вам је?

АРТО: Ко је та жена?

БОЛНИЧАР: То је ваша мајка, дошла је да вас види. Ако желите, можете изаћи у двориште.

АРТО: О чему причате, жено? Још давно када сам рођен мајка ми се звала Марија, а отац Јосиф. Обоје су живели у Назарету. Има већ две хиљаде година како сам кренуо од куће и оставио их. Од њих већ, дуго немам никаквих вести, али знам да ме чекају и да се распитују за мене. Ја других родитеља немам. О чему причате?

И кажите полицији која вас је послала да смисли нешто паметније. Мене никада нећете преварити... Никад! Моја мајка?... Ви ме засмејавате. Оставите ме, жено, на миру.
...Ево их опет...
Ак ту ерта мак туран...
(Вади из џепа смотане папириће – амулете и баца их на чаробњаке.)

Сцена VII

Јесен 1942.
Душевна болница Вил-Еврар.
Роже Блен у посети Артоу.

АРТО: ...Сада имам болове свуда, свуда. Јер на свим клиникама, драги Блен, нису престајали да ме муче и шиканирају. Није било дана када нису покушали да ме отрују.

То је било марта 1938. Лежао сам тада у Светој Ани, на одељењу др Нодеа. Имао сам неке тегобе у стомаку и затражио сам од болничара да ми дâ неки прашак. Један млад лекар, рекао је на то болничару: ”Оставите, ја ћу му донети”. Када сам узео тај прашак, сутрадан сам добио крвави пролив и несвестицу, после чега сам остао у постељи месец дана. Доктор Шапуло, који ме је лечио, заташкавајући ствар колико је то могуће и бојећи се неприлика, назвао је то ”озбиљнија интоксикација”. Али, ја врло добро знам да је тај млади лекар који ме је отровао био љубавник једног познатог париског чаробњака који на мене већ дуго баца разне мађије од којих сам успевао да се склоним уз велику муку. Сви су се питали да ли ћу уопште преживети. Био сам 48 сати између живота и смрти. Од тога праха, наводно против грчева у стомаку, добио сам крваву дизентерију, каријес, зубобољу, синусе, астму, грчеве у врату, гушење, лупање срца, почело је да ми се распада ткиво, срце ми је почело да попушта и од тога је дошло до оштавања кичмене мождине. Пазите, све то од лека, наводно, против грчева у стомаку. 'Ајде сад објасните ми то. И ко је ту луд?

На све моје оправдане и разумне протесте одговарано ми је насиљем. Онда, када сам крајем фебруара 1939. пребациван из Свете Ане овамо, један болничар ме је из све снаге опалио ногом по мудима. Зашто? Питам вас зашто? И ко је ту луд?

БЛЕН: Јутрос сам разговарао са вашим лекарима. Рекао сам им да сте ви другачији случај и да ви имате другачије идеје од осталих, као што сте, уосталом, и раније имали другачије идеје о свему.

Да ли то значи бити луд? Видети ствари другачије од осталих?... Наравно, да сам их то питао. Свет је, међутим, такав какав јесте... Не, не мирим се. Само, драги Арто, имати другачије идеје од осталих... У толикој мери, драги Арто, ризично је, још увек је врло ризично. Са тако изузетним мислима треба рачунати и на изузетне отпоре.

Овај свет су једино надахнути, просветљени, видовњаци и лудаци били у стању да протумаче. Они га, нажалост, тумаче и саопштавају у формулама и шифрама, потпуно неразумљивим лаицима. За тај језик који они говоре једноставно нема довољно преводиоца. Можда их уопште нема?

АРТО: Не вреди са њима ни о чему разговарати.

Слушајте, Роже, још 1916, када сам у Марсеју, пред реформистичком црквом, био нападнут ножем с леђа, без икаквог разлога, ја сам још онда знао да је овај свет злочиначки.

Ја знам да сам здрав и да сам овде због сасвим других ствари. А лекари, Гембер, Менио и Шанес, сва тројица су опасни чаробњаци и још се тим хвале. Кад им кажеш да су чаробњаци, кажу ти отворено: јесмо и шта нам можеш! Не вреди борити се против њих. Упамтите, Роже, свет је подељен на две врсте људи: на чаробњаке и зачаране, и ту нема помоћи.

Све је то почело са штапом светог Патрика. Ви бар знате какву је моћ имао тај штап?

БЛЕН: Да, сећам га се добро. Једно време... оне године када сте се вратили из Мексика, нисте се одвајали од њега.

АРТО: Када сам се вратио из Мексика у Париз, желео сам да одбацим хероин, па сам узео тај штап и пошао у Ирску; желећи да нађем остатке старе културе Келта, који су ту још могли постојати, мислио сам. Желео сам да вратим тај штап Ирцима. Сви су, уосталом, знали за тај штап. Свуда сам се појављивао са њим. Сви су видели како га носим. У многим листовима била је објављена моја слика с тим штапом.

Штап је вековима био изложен у катедрали Светог Патрика и неко га је одатле однео. Желео сам да га вратим Ирцима. Штап је имао чудесну моћ и требало је да послужи Ирцима у борби против Антихриста. Долазила су тешка времена, немири, анархија и расуло. Носио сам га Ирцима да га предају Христу.

То је дознала Ирска полиција, преко својих доушника. То је јасно као дан да су енглеска и француска полиција биле у дослуху. Енглеска полиција, која ме је све време пратила, дознала је да сам ту и инсценирала тај напад пред књижаром. Вероватно сте читали, то је било у свим новинама.

БЛЕН: Слушао сам нешто о томе.

АРТО: Тога дана, мирно сам се шетао са својим штапом по једном даблинском тргу. Један доста миран сквер; то је иза цркве Светог Патрика, ако сте некад били у Даблину. Деца су се играла, мајке причале међу собом. Свет се полако окупљао око мене, вероватно заинтригирани мојим штапом.

Почео сам говорити окупљенима, желећи да пробудим њихову успавану свест. Излагао сам своје идеје о поезији и о томе како се гушимо у овоме свету. Окупљени свет ме је будно пратио и подржавао. Али, кад се појавила чета полицајаца, сви наоружани митраљезима, људи су почели да беже и да напуштају терен. Почела је неравноправна борба. Један усамљен човек са штапом у руци испред неких хиљаду полицајаца, шта кажете? И то, пазите! Сви наоружани митраљезима. Нереди су трајали неколико дана да би на крају били угушени у крви. Чак ни тада нисам био побеђен ни ухапшен, него тек неколико дана после ових нереда. И то кад сам остао без средстава за живот и без пребијене паре, потпуно сломљен и остављен од свих. Они су то и чекали: да посустанем. Пратили су ме и чекали.

Неколико дана после тог догађаја, шетајући градом, зауставио сам се испред једне књижаре, на самом скверу, поред цркве Светог Патрика. Један агент провокатор, који ме је све време пратио, звизнуо ме је из све снаге по потиљку. Ја сам се на то окренуо и звизнуо агента штапом по глави. Он ме је поново ударио, и ту сам пао.

Лежао сам вероватно врло дуго тако, без свести. И, вероватно, тада ми је нестао тај штап. Свет се одмах почео окупљати око мене, јер је било јасно да је агент за овај мучки напад био потплаћен. Тако онесвешћеног, однели су ме у затвор. Држали су ме шест дана у болници Saint John of God, по налогу енглеске и француске полиције. Мучили су ме, стављали ми отров у храну желећи да ме ликвидирају. А онда, пошто су добили налог од Де Валерине владе и Ентони Идна, допремили су ме у Коб и стрпали на брод ”Вашингтон” и депортовали у Француску као букача и политичког агитатора. Ја политички агитатор, да ли ме пратите? Ви ме бар знате. Да ли сам се ја икада бавио политиком?

БЛЕН: Колико знам, нисте.

АРТО: Е видите, као опасног политичког агитатора стрпали су ме на брод ”Вашингтон” који је ишао за Њујорк. Дан миран, лежим у мојој кабини после ручка, гледам кроз прозор море и галебе. И онда, одједном, у кабину улазе стјуард и

бродски механичар. Почињу да ме вређају и изазивају. Рекао сам им одмах да знам ко их шаље. Јер стварно, један путник ми је рекао да се цела енглеска полиција дигла на ноге када су дознали да сам се појавио у Даблину. Онда ме је бродски механичар, пришавши ми мучки иза леђа, звизнуо француским кључем по глави и ту сам пао. И сада ми звони у ушима његово "Shoot him" које је рекао стјуарду, док га је гурао према мени. И пошто нису успели да ме тада ликвидирају, ставили су ми лудачку кошуљу и избацили у Авру.

Понављам вам: ја нисам луд и знам тачно о каквој се завери ради. Уопште не сумњам да су обојица била потплаћена од Де Валерине владе и Интелиџенс сервиса. Енглеска влада ме је сматрала и сувише слободоумним, и сувише Ирцем, и то је требало да платим. Ето, тако су свршили са мном.

Питам се, шта је било са тим штапом? И шта мислите, где би сада могао бити? Ако ме питате, могу само да вам кажем да је неким случајем сачуван и да ми није на сраман и подмукао начин отет, у прљавом дослуху полицијâ трију земаља, ток историје, то вам могу гарантовати, био би промењен, и ми данас не бисмо седели овде и разговарали о томе као две будале.

БЛЕН: Ток историје је такав какав јесте и ту сад не можемо више ништа урадити. Чак и са вашим штапом, при садашњем стању ствари, сумњам да би се могло нешто поправити. Треба да покушате да издржите док се све ово не сврши. Ако можете.

АРТО: Када сам стигао овде, крајем фебруара 1938, веровао сам да ћу издржати. Стварно сам веровао. Међутим, нисам издржао. Те муке је било немогуће издржати. На свим клиникама сам мучен и трован. Овде је, међутим, било најгоре. Умро сам, овде у Еврару, једне ноћи, августа месеца 1939. Било ми је тада 42 године. Наравно, није никакво чудо кад неко умре са 42 године. Чудо је кад свет после тога ужасног злочина наставља да живи, као што је живео. Нормално су изнели мој леш на носиљци и сахранили га.

Тог јутра, у моме кревету у азилу, пробудио се неко други. Нашао је своје име и сад се зове Антонен Налпас. Ја у своме телу носим успомену на читав живот Антонена Артоа. Јер, Антонен Налпас, то сам ја. И сада ја треба да наставим бол и страдања Антонена Артоа. Драги Блен, Антонен Арто је умро те ноћи августа 1939. и сада можемо само да га оплакујемо.

БЛЕН: Ја знам, Арто, да вам је тешко и знам кроз које муке сте све пролазили. Ваши пријатељи у Паризу покушавају да вам олакшају ситуацију. Деснос је разговарао са једним лекарем који је шеф клинике у Родезу, који каже да би вас могао примити код себе. Он познаје ваш рад и хтео би да вам помогне. А то је слободна зона и биће вам сигурно лакше.

АРТО: Једини лек који би зацелио све рецидиве ових болести и који би ме заштитио од ових чаробњака, био би хероин, наравно потпуно чист. Али, кажем вам, хероин ми, никада, никада није преписиван. На све моје захтеве да га добијем одговарано ми је мучењем, држањем у самицама и тровањем. На све моје оправдане протесте, једини одговор био је свуда, пазите шта вам кажем, свуда, свуда, једини одговор био је да сам психопата, мономан, параноик; да су то све моје халуцинације и мој бунцање.

Једини начин да се одупрем тровању и мучењима, то је хероин. Он би ми ублажио болове у мишићима и колико-толико заштитио од ових лекара, плаћених да ништа не разумеју.

Зато вас молим, Роже, у име нашег пријатељства, набавите ми хероин. Ја имам извештаје од поузданих информатора да се у Паризу сада може лако наћи, у доста чистом стању. Управо је стигао један велики контигент са Тибета. Вест је потпуно проверена... Не, немојте рећи: покушаћу. Кажите, Роже: наћи ћу и донећу вам га.

Сцена VIII

Крај 1942.
Душевна болница Вил-Еврар.
Артоова мајка у посети.

Гђа АРТО: Ништа друго нисам могла наћи. У Паризу је велика оскудица свега. Редови су све дужи, рационисање још строжије него раније. Кажу, све иде на војску, све. Бакалнице су готово празне. А и на црној берзи све је теже набављати.

АРТО: Све су то приче. Опет су вас преварили, опет. Пазите, ја имам своје извештаче. Париз је пун свега. Све се може набавити, све. То су приче да храна иде на фронт, приче, рационисање и бонови, приче да се чоколада даје само деци. Сви болесници овде добијају од куће пакете, и то сваки дан; ту имаш: бутера, камамбера, брија, слатка, пекмеза, правог, кандираног воћа, џема, правог; сваки дан их добијају, некад и по два пакета дневно.

Не говорите ми ништа! Ја знам да ви радите шта можете. Није ствар у томе. Овде ме систематски изглађњују. Из разлога који су ми потпуно јасни. У ситуацији у којој се налазим, потребно ми је што више јабука, крушака, шљива, банана, ораха, лешника, грожђа из Шпаније, ирачких урми, пистаћа, смокви надевених бадемом, што више урми надевених бадемом, што више медењака, разних колача, што више чоколаде, праве чоколаде са лешницима и бадемима, онда сира, бутера, маслина, уља, свежег парадајза, разног поврћа, шећера, пржених бадема, пралина, што више...

И немојте да ми кажете да тога нема. Тога има колико хоћеш. У Паризу, једноставно уђете у радњу, ликвидирате продавца и узмете шта вам треба; као што то сви нормално раде. Јер, продавци су обични демони и чаробњаци... Сви без изузетка; сви у договору међу собом како да вас спрече да дођете до хране и да ми је донесете.

И тај рат напољу воде чаробњаци. Постоји велика завера међу њима да униште овај свет. Има нас свега неколико који знамо за ту заверу. Зато нас и зову пророцима несреће. Зато што знамо шта ће све бити, зато нас и држе у лудници и подговарају друге лудаке да нас туку.

Гђа АРТО: Разговарала сам са доктором Мениоом...

АРТО: Са њима не вреди разговарати. Чуди ме да су вас и пустили да ме посетите. Толико пријатеља је пошло да ме види и никада нису стигли до мене. Кено, који је пошао да ме види, учинили су да се пред пут разболи и да ме заборави, и од њега немам више никаквих новости. Другима учине да изгубе пут и да нестану заувек. Многи пакети које ми пријатељи шаљу уопште не стижу до мене. Др Манес, др Гамбер и др Менио, то су моћни чаробњаци, и не вреди борити се против њих.

Док сам имао тај штап, који је и узрок мога заточења, био сам безбедан. Он је имао ту чудесну моћ да разгони све зле духове, без обзира колико су јаки и одакле стизали. Ја сада сâм правим неке григрије против њих, неке магијске формуле, али оне не помажу, уопште не помажу. Кажем вам, то су јаки чаробњаци. Треба ми хране да будем што јачи и да покушам да их уништим.

Зато морате да преварите чаробњаке и да ми све то набавите. Можете ми слати пакете два пута недељно, по више пакета... Можда сваки дан, али велике... и у којима ће бити свега... и у изобиљу.

Гђа АРТО: Разговарала сам са доктором Мениоом. Ваш пријатељ Деснос, познаје лекара Фердијера, који би могао да вас пребаци у слободну зону. Он води клинику у Родезу. Тамо би вам било боље и боље би се старали о вама. Да ли ме разумете? Отишли бисте одавде негде где би вам било боље.

АРТО: Ко ће дотле издржати, ко? То су опасни чаробњаци и са њима нема шале. Временом осећам да ми душа полако одлази, после толиких самица, после толико насиља, после толико тровања... Осећам како ми душа полако одлази, јер не може да поднесе толики бол. Ускоро у овоме телу, Антонена Налпаса, чујете ли ме, неће бити више никога.

Сцена IX

Божићно поподне 25. децембра 1943. Крај обеда.
Родез. У стану др Фердијера.

Др ФЕРДИЈЕР: (*Разговара са др Латремолијером и др Деланградом са којима седи на крају великог трпезаријског стола.*): ... Све је то лудак до лудака. Већ сама жеља за влашћу симптом је неке озбиљне фрустрације личности. Људи ... и то обично најбезначајнији у једном народу, без икаквог дара за било шта, који се ни у један посао не разумеју како треба, желе ни мање ни више него власт над читавим тим народом. Власт којој би једини садржај била сама власт. И да би је остварили... при руци им се увек нађу људи исте такве агресивне безначајности као што су и они сами... или још безначајнији... још баналнији ако је могуће... а изгледа, могуће је.... То не иде у болнице ни на сахране. За њих је смрт пука апстракција... Све је то голи лудак!

Др ЛАТРЕМОЛИЈЕР: Гледао сам неки дан Мусолинија у "Журналу". То више није ни сенка некадашњег Мусолинија... И под озбиљном дозом седатива.

Др ФЕРДИЈЕР: Уопште се не зна шта је у питању... сифилис... рак... или нешто треће. Држе га на морфијуму. Лекари му дају, наводно, три месеца живота.
Др ЛАТРЕМОЛИЈЕР: ...Потпуно други човек.

Др ФЕРДИЈЕР: Међутим, све те његове нагле промене ћуди, по којима је упамћен, та некохерентна брбљивост, та потреба за сталном променом места, та френетична прерушавања: те жетелац, те рудар, те зидар... скијаш, коњаник, моториста... пилот бомбардера... заповедник крстарице... говориле су јасно о чему се ту ради. И у свакој другој прилици био би приведен у најближу клинику као хронични хипоманијак... али, на месту шефа државе, не! То пролази неприметно. То постаје норма понашања...

Др ДЕЛАНГЛАД: ...То се имитира!

Др ЛАТРЕМОЛИЈЕР: ...Потпуно сломљен човек... Изобличен, пропао, као да се уморио од свега.

Др ФЕРДИЈЕР: Да, нешто се очигледно десило са њим. Изгледа да је испразнио своју торбу са триковима и пожелео да се уклони са сцене. Хитлер, који је наравно још већи лудак од њега, то је врло добро разумео. И зато је и пожурио са падобранцима да га ослободи из тога хотела у Кампо Императоре, где му је, изгледа, било сасвим добро.

Др ДЕЛАНГЛАНД: ...Партнер коме више нема спаса не испушта се...

Др ФЕРДИЈЕР: Ено га на језеру Гарда, окружен есесовцима, где им служи за страшило. Не дају му да икога виђа... Никакве изјаве ни фотографисања.

Др ЛАТРЕМОЛИЈЕР: И вероватно ће га натерати да стреља грофа Ћана и ту петорицу јадника због наводне завере.

Др ФЕРДИЈЕР: Сумњам да ће то ићи тако једноставно!
(*Др Фердијер и др Латремолијер настављају разговор. Др Деланглед прелази на други крај стола где седе гђе Фердијер и Латремолијер, отац Жилијен и Арто.*)

Гђа ФЕРДИЈЕР: Имала је двадесет година када су се срели. Радила је у Минхену, у некој фотографској радњи, као помоћница. Он је вероватно дошао да се фотографише.

Гђа ЛАТРЕМОЛИЈЕР: Ваљда је имао личног фотографа.

Гђа ФЕРДИЈЕР: Имао је, али свеједно, волео је да се фотографише. Ушао је у радњу, сео. Она га је намештала. Љубав на први поглед. Иако преко двадесет година старији од ње.

Гђа ЛАТРЕМОЛИЈЕР: Не знам шта је могла да нађе у њему... Стварно не видим.

Гђа ФЕРДИЈЕР: Била је уметничка природа. Волела је поезију и филмове. Он, архитекта.

Др ДЕЛАНГЛАД: Колико знам, био је молер.
Гђа ФЕРДИЈЕР: Којешта!

Др ДЕЛАНГЛАД: Сам је ручно моловао фигурице које се иначе раде ваљком... Добро, уметнички молер, али то је ипак молер...

Гђа ФЕРДИЈЕР: Обична пропаганда. Био је архитекта. Не знам да ли је студирао архитектуру, али архитектура му је била једина пасија. Хтео је да сруши свет и да сагради нови по своме плану. Сем тога, већ је био добио на изборима када су се срели. То је било 1932. Следеће године постаје државни канцелар. Хтео је да сагради свет по властитом пројекту. Већ је био окупио екипу архитеката око себе. У сваком граду опера; трг, опера и маузолеј. Она је наставила да ради у својој фотографској радњи. Све то у највећој тајности.
(*Не обраћајући пажњу на њих, Арто једе уз гласно мљацкање. Мрви на све стране хлеб и расипа јело по стољњаку. С времена на време, испљује неку кошчицу на под. Током обеда диже се неколико пута, баца се на колена и изговара своје магичне инкантације. Повремено, руком закљања теме да би се заштитио од таласа мађије. Присутни се понашају као да га не примећују. На што их повремено упозорава и др Фердијер: "Не обраћајте пажњу!"*)

Гђа ЛАТРЕМОЛИЈЕР: Не знам како је те ствари могуће сакрити.

Гђа ФЕРДИЈЕР: Наравно да није могуће. Хтела је да раскину. Преклињала га је да се остави својих лудих градитељских идеја. Два пута је покушала самоубиство. Али, он не и не! Наводно, сада гради оперу усред Берлина, испод земље.

Гђа ЛАТРЕМОЛИЈЕР: Немогуће!

Гђа ФЕРДИЈЕР: У случају бомбардовања. Жели да постигне потпуну акустичну изолацију. Рат га, наводно, више и не занима. Нити га прати нити се распитује шта се догађа.

АРТО (*Док се пали свећа и отвара шампањац, Арто се подиже, дижући чашу.*): Срећан сам што заједно са вама просла-

Зато морате да преварите чаробњаке и да ми све то набавите. Можете ми слати пакете два пута недељно, по више пакета... Можда сваки дан, али велике... и у којима ће бити свега... и у изобиљу.

Гђа АРТО: Разговарала сам са доктором Мениоом. Ваш пријатељ Деснос, познаје лекара Фердијера, који би могао да вас пребаци у слободну зону. Он води клинику у Родезу. Тамо би вам било боље и боље би се старали о вама. Да ли ме разумете? Отишли бисте одавде негде где би вам било боље.

АРТО: Ко ће дотле издржати, ко? То су опасни чаробњаци и са њима нема шале. Временом осећам да ми душа полако одлази, после толиких самица, после толико насиља, после толико тровања... Осећам како ми душа полако одлази, јер не може да поднесе толики бол. Ускоро у овоме телу, Антонена Налпаса, чујете ли ме, неће бити више никога.

Сцена IX

Божићно поподне 25. децембра 1943. Крај обеда.
Родез. У стану др Фердијера.

Др ФЕРДИЈЕР: (*Разговара са др Латремолијером и др Делангладом са којима седи на крају великог трпезаријског стола.*): ... Све је то лудак до лудака. Већ сама жеља за влашћу симптом је неке озбиљне фрустрације личности. Људи ... и то обично најбезначајнији у једном народу, без икаквог дара за било шта, који се ни у један посао не разумеју како треба, желе ни мање ни више него власт над читавим тим народом. Власт којој би једини садржај била сама власт. И да би је остварили... при руци им се увек нађу људи исте такве агресивне безначајности као што су и они сами... или још безначајнији... још баналнији ако је могуће... а изгледа, могуће је.... То не иде у болнице ни на сахране. За њих је смрт пука апстракција... Све је то голи лудак!

Др ЛАТРЕМОЛИЈЕР: Гледао сам неки дан Мусолинија у "Журналу". То више није ни сенка некадашњег Мусолинија... И под озбиљном дозом седатива.

Др ФЕРДИЈЕР: Уопште се не зна шта је у питању... сифилис... рак... или нешто треће. Држе га на морфијуму. Лекари му дају, наводно, три месеца живота.
Др ЛАТРЕМОЛИЈЕР: ...Потпуно други човек.

Др ФЕРДИЈЕР: Међутим, све те његове нагле промене ћуди, по којима је упамћен, та некохерентна брбљивост, та потреба за сталном променом места, та френетична прерушавања: те жетелац, те рудар, те зидар... скијаш, коњаник, мотoриста... пилот бомбардера... заповедник крстарице... говориле су јасно о чему се ту ради. И у свакој другој прилици био би приведен у најближу клинику као хронични хипоманијак... али, на месту шефа државе, не! То пролази неприметно. То постаје норма понашања...

Др ДЕЛАНГЛАД: ...То се имитира!

Др ЛАТРЕМОЛИЈЕР: ...Потпуно сломљен човек... Изобличен, пропао, као да се уморио од свега.

Др ФЕРДИЈЕР: Да, нешто се очигледно десило са њим. Изгледа да је испразнио своју торбу са триковима и пожелео да се уклони са сцене. Хитлер, који је наравно још већи лудак од њега, то је врло добро разумео. И зато је и пожурио са падобранцима да га ослободи из тога хотела у Кампо Императоре, где му је, изгледа, било сасвим добро.

Др ДЕЛАНГЛАНД: ...Партнер коме више нема спаса не испушта се...

Др ФЕРДИЈЕР: Ено га на језеру Гарда, окружен есесовцима, где им служи за страшило. Не дају му да икога види... Никакве изјаве ни фотографисања.

Др ЛАТРЕМОЛИЈЕР: И вероватно ће га натерати да стреља грофа Ћана и ту петорицу јадника због наводне завере.

Др ФЕРДИЈЕР: Сумњам да ће то ићи тако једноставно!
(*Др Фердијер и др Латремолијер настављају разговор. Др Деланглед прелази на други крај стола где седе гђе Фердијер и Латремолијер, отац Жилијен и Арто.*)

Гђа ФЕРДИЈЕР: Имала је двадесет година када су се срели. Радила је у Минхену, у некој фотографској радњи, као помоћница. Он је вероватно дошао да се фотографише.

Гђа ЛАТРЕМОЛИЈЕР: Ваљда је имао личног фотографа.

Гђа ФЕРДИЈЕР: Имао је, али свеједно, волео је да се фотографише. Ушао је у радњу, сео. Она га је намештала. Љубав на први поглед. Иако преко двадесет година старији од ње.

Гђа ЛАТРЕМОЛИЈЕР: Не знам шта је могла да нађе у њему... Стварно не видим.

Гђа ФЕРДИЈЕР: Била је уметничка природа. Волела је поезију и филмове. Он, архитекта.

Др ДЕЛАНГЛАД: Колико знам, био је молер.
Гђа ФЕРДИЈЕР: Којешта!

Др ДЕЛАНГЛАД: Сам је ручно моловао фигурице које се иначе раде ваљком... Добро, уметнички молер, али то је ипак молер...

Гђа ФЕРДИЈЕР: Обична пропаганда. Био је архитекта. Не знам да ли је студирао архитектуру, али архитектура му је била једина пасија. Хтео је да сруши свет и да сагради нови по своме плану. Сем тога, већ је био добио на изборима када су се срели. То је било 1932. Следеће године постаје државни канцелар. Хтео је да сагради свет по властитом пројекту. Већ је био окупио екипу архитеката око себе. У сваком граду опера; трг, опера и маузолеј. Она је наставила да ради у својој фотографској радњи. Све то у највећој тајности.
(*Не обраћајући пажњу на њих, Арто једе уз гласно мљацкање. Мрви на све стране хлеб и расипа јело по стољњаку. С времена на време, испљује неку кошчицу на под. Током обеда диже се неколико пута, баца се на колена и изговара своје магичне инкантације. Повремено, руком заклањања теме да би се заштитио од таласа магије. Присутни се понашају као да га не примећују. На што их повремено упозорава и др Фердијер: "Не обраћајте пажњу!")*

Гђа ЛАТРЕМОЛИЈЕР: Не знам како је те ствари могуће сакрити.

Гђа ФЕРДИЈЕР: Наравно да није могуће. Хтела је да раскину. Преклињала га је да се остави својих лудих градитељских идеја. Два пута је покушала самоубиство. Али, он не и не! Наводно, сада гради оперу усред Берлина, испод земље.

Гђа ЛАТРЕМОЛИЈЕР: Немогуће!

Гђа ФЕРДИЈЕР: У случају бомбардовања. Жели да постигне потпуну акустичну изолацију. Рат га, наводно, више и не занима. Нити га прати нити се распитује шта се догађа.

АРТО (*Док се пали свећа и отвара шампањац, Арто се подиже, дижући чашу.*): Срећан сам што заједно са вама просла-

вљам овај Божји дан; мој долазак у Родез је и моје поновно рођење. После Свете Ане, десет месеци, азила у Вил-Еврару четири године, душевне болнице у Шазел Беноа 18 дана, Родез је моје последње склониште и спас. Родез је, као што знате, био и последње склониште нашега господина Бога. У овом је граду Девица Марија умрла бранећи господа. И све што је на земљи доброга окупило се у овом граду.

Доктор Фердијер, који ме од раније зна као писца, уметника и позоришног човека, учинио је све да ми се судбина поправи. Омогућио ми је да радим и да се вратим писању. Рекао ми је оно што само прави лекар и пријатељ може да ти каже: Господине Арто, ви нисте луди. Ваш случај нема никакве везе са лудилом, што је потпуно тачно... Ви сте просто један изузетан случај живљења, што је такође тачно. Дозволио је пријатељима да ме посете. Замолио ме да се вратим писању. Синоћ је рекао државном инспектору да сам шест година био неправедно заточен, одвојен од својих, од рада и од света. Да те муке морају да престану, да моје стање нема никакве везе са душевном болешћу и да ваља мислити како да изађем из ове болнице и да се вратим кући. То су најлепше речи које сам чуо за овај празник. Хвала вам, докторе Фердијер.

Захвалан сам пријатељу, сликару Даланглату који ме је понудио дуваном; извео после толико година интернације напоље. Показао ми књижару и књиге, од којих сам толико година био одвојен. Показао ми дивну катедралу Наше Госпе у Родезу, узео воду из шкропионице и направио нада мном знак крста. Хвала вам, драги Деланглад. Овде су све речи захвалности безначајне. Овде је посреди права хришћанска љубав пред којом су све наше речи ништавне.

Опат Жилијен, помогао ми је да се још ближе приљубим уз скут цркве. Срећан сам што сам се поново вратио Господу. После двадесет година удаљавања од његове куће и од молитве, после двадесет година богохуљења и одметништва, поново сам се вратио Богу.

Сва моја дела, осим "Преписке са Жаком Ривијером", "Позоришта и његовог двојника", "Нових откровења бића", прожета су тим духом отпадништва и као таква треба да буду уништена, и ја их се одричем.

Овде сваки дан идем у цркву, причешћујем се и исповедам, и то ме чини јаким. Уосталом, ја сам увек био патриота и монархиста. Желео бих, по изласку, да се заредим и да тако закључим целу моју земаљску авантуру. Ви сте ми, оче Жилијене, помогли да се вратим под крило цркве. Хвала вам.

ОПАТ ЖИЛИЈЕН: Помогао вам је Свевишњи, синко. Јер, како стоји у Књизи о Јову: Он доводи кнезове у лудило и обара јаке. Он узима беседу речитима и старцима узима разум. Он одузима срце главарима народа земаљских и заводи их у пустињу где пута нема, да пипају у мраку без видјела и чини да тумарају као пијани. Он чини ствари велике и неиспитљиве и дивне, којима броја нема. Амин.

АРТО: Желим да се захвалим и вама, докторе Латремолијер, што сте се нашли у најтежем тренутку мога живота, заједно са вашом супругом, у Авру, септембра 1937, када сам депортован из Ирске и када су ме на доку сачекали једна часна сестра и три болничара, са лудачком кошуљом у руци. Имали сте срца и храбрости да се одупрете полицији која је запосела луку у намери да одбије народ који се ту окупио да би је спречио да ме затворе.

Било је на хиљаде ненаоружаних људи који су се са бесом и храброшћу борили да ме спасу. Борбе су трајале у луци неколико дана; било је на хиљаде мртвих. Полиција је отворила ватру из митраљеза, покушавајући да угуши побуну. Авај, све је било узалуд. Успели су да ме савладају, да ми обуку лудачку кошуљу и да ме држе утамниченог све до данас. Знам да сте у тој неравноправној борби за моје ослобођење погинули и ви и Андре Бретон. Хвала вам што сте жртвовали свој живот за мој спас и избављење; хвала вам!

Др ЛАТРЕМОЛИЈЕР: Знате, господине Арто, колико се сећам, ја сам у то доба...

АРТО: Знам да сте ову своју херојску смрт заборавили, зато што зли чаробњаци харају по човековој души, пустоше је и бришу у њој све. Али, на овај Божији дан желим да вас потсетим на ову вашу мученичку смрт и да вам кажем просто: хвала!

Хтео бих још да кажем да су ми излазак из заточења, сусрети са људима и са стварима, шетње по граду, да су ми омогућили да се сретнем са самим собом и да видим пут којим треба ићи. Када си тако дуго затворен, на крају почнеш да мислиш да спољни свет и не постоји; почнеш да губиш везу са стварношћу, са збиљом и на крају са истином. Лажне слике света, у свакој усамљености почну, без муке, да узимају власт.

Јер, наш живот је као позајмљено одело. Не можемо изразити ни речи оно што осећамо у истини наше свести. Ствари овог света су тешке и мучне и често не знамо где нам је душа ни шта хоће. Довољна је мала светлост одозго да је просветли.

ОПАТ ЖИЛИЈЕН: То ме подсећа на речи Књиге о Јову где стоји: Да ли по твоме разуму лети јастреб? Шири своја крила на југ? И додаје: Са југа долази олуја, а са севера зима.

(У томе часу на великом зидном часовнику избијају прво четири четврти, а онда два сата. Преплашен од ових звукова, Арто се склања у ћошак и на сваки удар трза се у смртном страху. Када престаје звоњава остаје и даље у ћошку.)

Др ФЕРДИЈЕР: Не обраћајте пажњу...

Др ДЕЛАНГЛАД (*После паузе.*): Да... синоћ на вестима јављају да је генерал Ајзенхауер именован за команданта снага које треба да изврше искрцавање.

Гђа ФЕРДИЈЕР: Госпођа Дезанж, коју сам видела пре неки дан, испричала ми је да јој се у сну јавио њен брат Огист, који је некада био посланик Родеза, и рекао јој да ће искрцавање почети 6. марта и да ће Хитлер пре тога умрети у сну, од гушења, али да ће се његова смрт крити. То јој је све рекао да би знала и да се тако понаша, али да никоме не говори ништа. Такве се ствари не измишљају. Шта мислите, господине Арто?

АРТО (*Који се повратио од страха и полако дошао себи.*): Хитлера сам срео први пут у "Романише кафеу" или "циганској кафани", како су је звали, то је преко пута Курфурстендама, 1932. године, у Берлину, где сам снимао "Метак у зору". Било је већ касно, и пришао је моме столу и почео ми причати како намерава да наметне хитлеризам Европи, као што би неко хтео да наметне групи грађана "хорук-ура-хоп!"; као што су хтели да уведу и Евроазију, и све те сумануте идеје, разумете ме. Ја сам му отворено рекао да је он опаљен мокром чарапом и да му фали нека даска кад уопште може и да помишља на такве ствари. Сем тога, и од раније сам га знао као набеђеног мистика и занесењака, што ће рећи као мегаломана и чаробњака – што ће рећи, као неког од оног типа људи који би хтели да воде људе не акцијом, него уз помоћ идејних магнетних или психичких таласа. Ту је онда почела страшна туча, где сам тог самозваног Хитлера одаламио из све снаге по губици. Он је одмах позвао полицију која ме је, кад је разумела у чему је ствар, узела у заштиту од овог молдавског влаха. Јер тај историјски Хитлер, ко-

ји је касније дошао на чело Немачке, у ствари је молдавски Влах, што ће рећи из расе криминалаца, познатих иначе због мрачног домунђавања са дахом умирућих. Чуо сам да је Хитлер умро, али ова раса је још увек жива и увек кад је у гужви, зове га, и он, колико ми је познато, увек долази.

(Иако још није завршио са обедом, Арто почиње предано да рецитује своје молитве. Док клечи на коленима из кухиње стиже торта украшена упаљеним свећама коју доноси девојка. Склањајући се, у паничном страху, испред овог призора Арто скаче на столицу која се налази крај прозора, а онда покрива лице завесом.)

Сцена X

Почетак 1944.
Родез. Стан доктора Декекера.
Арто и гђа Декекер.

Гђа ДЕКЕКЕР: Дешава ми се тако да сам данима несретна а да ни сама не знам зашто; плачем а да не знам зашто. Не могу ни са ким да разговарам нити желим било кога да видим. Нити могу нешто да радим, нити било чим да се бавим. По цео дан лежим утрнула и изгубљена а да не знам зашто сам изгубљена. Чини ми се да ми је живот глуп и да нема сврхе. Шта ћу ја овде, питам се, у овој глупој селендри, где нема ни књига ни музике ни излазака ни ичега. Где смо једино безбедни од овог глупог рата који се можда никада неће ни завршити; који ће трајати можда заувек. Осећам како ми пролази време без користи и без икакве радости. Осећам како сваки час умирем и како ме све боли.

АРТО: Ви сте једна честита и племенита душа, госпођо Декекер, и због тога сте толико несрећни у овом свету где сви људи имају нечисту савест. И зато сте толико болесни. Све те главобоље, вртоглавице, сва та мучнина, све то долази од тога. Све те неразјашњене тегобе, госпођо Декекер, зову се МУКЕ БЕСКРАЈА. Сви ти болови, које кажете да имате још од младости, и у које ниједан лекар није хтео да верује, долазе одатле. Увећана јетра долази одатле. Јер зли демони су вам били завидни на вашој честитости и стално су је нападали; ви сте више волели да патите него да престанете да будете честити.

Ви сте као и ја, једна рањена душа коју су сви живи на земљи газили ногама, јер су прљави и зли; једна душа затворена у кавез. И зато толико патите и стално сте болесни, јер у вама има нечег превеликог за овај свет; нечег што не подноси ситне и бедне људе. То вам говорим као човек који познаје душе, који се бави њима. А сем тога, познајем и вашу душу. Толико пута сам је видео како трепти око мене, помажући ми у разним неприликама.

Гђа ДЕКЕКЕР: Главобоље ми долазе у два по подне и у пет. Ретко кад да касне и трају по пола сата. Али су неиздржљиве, тих пола сата. Онда одједном прођу. Осетим неко велико олакшање. Једино у време кад ми пролази главобоља чини ми се да сам сретна... Оно стање среће када вас пролази главобоља.

АРТО: Демони и зле силе нападају не само мене, него и оне који ме бране. И будите сигурни да сте ви жртва чини и мађија и злих таласа које нисам могао да зауставим на време јер сам се и сам батргао, од јутра до вечери на океану злих чаролија. А кад сте ви у питању, онда знајте да у Родезу живи једна жена која посебно на вас баца зле чини и чини да патите. Показаћу вам је једнога дана. Она вам више од свих увећава муке.

Гђа ДЕКЕКЕР: Да ли је знам?

АРТО: Засада не брините ништа... Држим је на оку.

Гђа ДЕКЕКЕР: А можда сам стварно болесна?

АРТО: Никаква болест не долази природно и то је велика заблуда да тела постају болесна због хладноће, због топлоте, због неких зараза, оштећења ... или шта ти ја знам због чега. Све болести долазе од злих утицаја, од мржње и од зла којим нас нападају људи око нас, који имају име, презиме, звање, занат, од људи који имају савест која нам наноси зло, не само из задовољства, него и из користи коју извлаче из тога.

Некада смо, међутим, и сами криви, што морамо признати. Свакоме од нас се дешавају тренуци заборава. Неки зао дух нам одузме сећање и тада и сами чинимо ствари неправедне и нама недоличне.

Видите, понекада нам драги пријатељи чине зло само зато што им је неко одузео сећање и натерао их да нам чине зло. Само примера ради: та иста жена из Родеза, иначе примерна католикиња, дошла је у канцеларију др Фердијера, ко бајаги да му говори о мени, а коју ја никада нисам видео нити чуо за њу. Е, видите, за тих пет минута, колико је била у његовој канцеларији, она га је успавала, зачарала, променила његово мишљење о мени. Када се пробудио, он се према мени уопште више није понашао као пријатељ и друг, него као лекар који уопште више не жели да ме разуме.

Гђа ДЕКЕКЕР: Онда имам неке снове ... Као, моле ме да потпишем неку петицију да Немци ослободе групу невино ухапшених родољуба. Ја желим да потпишем ту петицију, тражим оловку да је потпишем, знам да је то важно и да им могу спасти живот; тражим је по целој кући, али не налазим, ту оловку. Некад се будим сва уплакана а да и не знам шта сам сањала.

АРТО: ...Демони, чаробњаци, зли духи исто тако уништавају масу ствари који су једини доказ да смо постојали: успомене, писма, фотографије, албуме, споменаре ... уклањају једне људе, замењују их другима. Само примера ради: уклоњени су били уништени сви примерци "Малог Марсејца" који је писао о мојој познатој побуни против марсејске полиције и свештенства 1917. Данас више не постоји ниједан примерак тога листа. Уклоњена је целокупна штампа Авра, све новине које су писале о моме доласку у Авр, септембра 1937. године, о великим уличним борбама грађана, да ме ослободе, које су трајале четири дана; онда спискови грађана који су пали. Тада је храбро погинуо и Андре Бретон не дозвољавајући да ме стрпају у лудницу. Није сачуван ниједан лист, више се не може наћи ниједан ред о свим тим догађајима, све је то уклоњено.

Сећам се да сам у једној Библији, коју ми је позајмила гђа Шрам из Брисела, црно на бело, прочитао причу о штапу светог Патрика; то је било у причи о апокалипси. Е, могу вам рећи да је та прича сада уклоњена из Библије. Покушајте да је нађете; ни у једној Библији више је нема. Проверите сами. Да не говорим о чланцима, о књигама које сам написао, разним издањима тих књига, којима данас више нема трага ни у једној библиотеци. Сигуран сам да је све то извео данашњи Папа Пије XII. Хитлер је то знао и био је одлучно против тога.

...Исто се дешава са стварима и поседима. Оно што смо имали, тек неки зао дух дође, уклони све трагове и обрише све. То је сад потпуно други пејзаж и одједном ту нема више ничега што је до тада било.

Гђа ДЕКЕКЕР: ...Онда снови: сањам како стојим на тротоару и не смем да пређем улицу. Имам стотину послова да урадим и у великој сам журби. Знам да је то без-

опасно и да ми се ништа не може десити, али ја свеједно стојим и сви ме гледају са чуђењем. Један млад и врло отмен господин прилази ми и даје ми своју часну џентлменску реч да је то безопасно и да ми се ништа неће десити. Да он јемчи. Ја му верујем, али улицу не смем да пређем и будим се у сузама.

АРТО: Видите мој случај: свима је познато да поседујем злато положено у француској банци и ево већ осам година како је чаролијом учињено да заборавим на њега. То је учињено зато да поверујем да сам без пребијене паре и да би ме принудили да живим од милостиње коју би ми давали они који ме воле. Ради се о неких цирка сто милијарди франака, све то у златним полугама, које сам донео из Индије. Тај новац сам положио 1918. у банку у Марсеју. 1920. новац је пребачен у Париз и смештен у трезор банке у Улици Вријер. Када ми је новац затребао, отишао сам да видим директора банке и затражио да ми се врати уложени новац. Рекли су ми да о томе немају појма. О томе није било ниједног акта, ниједног писма, ничега; све је било уклоњено. То, ипак, није била мала сума у питању. Додајте томе још и камате које су расле све ово време. Па сад рачунајте!

Гђа ДЕКЕКЕР: То се и мени дешава да заборављам. Један човек показује ми писмо које сам му писала у младости. Нека моја давна симпатија, како то дознајем из писма. Читам писмо, рукопис је мој, речи су моје, али ничега се не сећам. Ничега. Како је могуће заборавити писмо које сам својом руком написала неком ко ми је некада био драг, како?

АРТО: Видите, то сам се и сам често питао: шта би требало урадити да се ствари промене тако да бисмо почели живети у свету у коме нас они који нас воле не би више никада напуштали, у коме нас судбина више не би могла односити ни ти раздвајати од њих, у коме ни ми више не бисмо могли да их заборављамо.

Пазите... једини начин да се човек бори против заборава је нека сигурна амајлија. Већ сам писао мајци да ми пошаље једну платнену амајлију коју чувам још од детињства, изузетно ефикасну. Она ме најбоље чува од злих сила; нарочито је добра за памћење и против разбуцавања личности. Треба сваки дан да ми стигне. Носим се мишљу, чим изађем, да нападнем сам центар злих сила. Он се налази, као што знате, на Тибету. Јер кренути на Тибет то је за мене уништити Тибет душе. Хималаје душе у властитом телу! И од свога тела направити Хималаје на које зли дуси не могу доспети више никада. И све душе које ме воле, биће такође Хималаји који ће одолевати мржњи, бедастоћи, прљавштини које их запљускују.

Зато ћу, чим изађем, кренути на Тибет да их потаманим, јер тамо их је највише. Тамо су најгушћи.

Сцена XI

Почетак 1944.
Родез. Болничка капела.
Опат Жилијен и Арто седе покрај исповедаонице. Разговарају после исповести.

ОПАТ ЖИЛИЈЕН: Кажите слободно све што мислите да би вам смањило терет на души. Све се, наравно, не може рећи. Сетите се само речи Јеванђеља: "Још вам имам много казати, али сад не можете носити".

АРТО: Желим одмах да вам кажем да успомене на мој вечни живот не долазе само из овога него и из неких других живота. Јер пре него што сам дошао у овај живот, живео сам више различитих живота, од којих је овај последњи, можда најгори.

Био сам на Голготи, пре једно две хиљаде година, мрзео сам свештенике и Бога, па су ме Јеховини свештеници разапели на крст као песника и видовњака, а онда бацили на гомилу ђубрета. Сећам се, спавао сам једне ноћи у маслињаку, када ме је полиција ухапсила. Био сам крив, просто зато што нисам имао где да спавам. Извели су ме пред неког судију, мислим да се звао Понције Пилат, један врло коректан судија, који ме је одмах ослободио, али се огромна маса бедастоће подигла на мене, знајући да сам песник и да тражим бескрај. Тражили су да будем разапет и ту су ме на брду Голгота, како се звало то брдо, разапели, забијајући ми чавле у руке и ноге, што ме је, сећам се, страшно болело. То је, мислим, све забележено у књигама. Тада сам се исто звао Антонен Арто и та прича о старом Артоу, то је, у ствари, прича о мени, а различити народи препричавају различито све те догађаје који су ми се десили.

Пре тога, родио сам се бар на 4000 година пре Христа, у Авганистану и цео мој живот испричан је у једној авганистанској књизи коју ми је неко украо још док сам био у Паризу. У свему томе, међутим, има једна мистерија. Према документима, рођен сам у Марсеју 4. септембра 1896. Али, ту сам само пролазио, стижући однекуд другде, јер у ствари, ја никада нисам био рођен и тако не могу никада ни умрети. Тада сам се, кажем, само случајно нашао на том месту које није ни постојало; смештено негде између простора и једног света злокобног, случајног, неподношљивог и страховито непостојећег.

У том животу сам, сећам се, имао великих неприлика. Први пут сам био убијен 1916. у Марсеју, испред реформистичке цркве. Неко ми је забио нож у леђа. Пао сам на месту мртав. Други пут сам убијен електрошоковима, у душевној болници у Вил-Еврару. То је било једне драматичне ноћи, августа 1939; имао сам тада 42 године. Лежао сам у ћелији где су ме пуне три године мучили и злостављали лекари Гамбер, Менио, Шанес – обични вешци и чаробњаци који су се тиме још разметали.

Иако сам имао да обавим на земљи мисију нисам сачувао невиност. Јер да се успнеш на небо мораш бити невин и Бог ме је зато убио те ноћи. Та мисија коју је требало да обавим, после низа перипетија, битки и неспоразума и довела ме је у душевну болницу. Јер судбина песника и видовњака је да их стално бркају са лудацима, са којима, у ствари, немају никакве везе. Говорили су ми да сам митоман, да булазним, да је све то делиријум и бунило, да халуцинирам, да имам визије; обукли су ме у лудачку кошуљу, одвели у лудницу, давали су ми неке инјекције против сифилиса, затим електрошокове од којих сам, на крају, марта 1939. и умро.

Бог је те исте вечери одмах ставио нову душу у моје тело и сутрадан се у мојој ћелији пробудио неко други место мене, у кревету на коме сам ја дотле лежао и у телу у коме сам ја до тада живео. Тај, међутим, који се пробудио није више био Антонен Арто. То је било његово тело, али сада ново и невино. Тај што се пробудио схватио је да он није Антонен Арто. Сада се звао Антонен Налпас. Сећао се читавог живота Антонена Артоа, јер је био наследник и настављач његовог претходног живота... Да ли ме пратите?

ОПАТ ЖИЛИЈЕН: "Благо очима које виде што ви видите. Многи пророци и цареви желели су видети што ви видите и не виђеше". Јеванђеље по Луци. Пратим вас.

АРТО: Локална полиција је цео случај заташкала и ућуткала сведоке, сматрајући да би то могло узнемирити духове. Јер сви су то вече видели како иза болнице износе мој леш. Добро, и то није неко чудо. Али, чудо је да је свет наставио да

живи после овог злочина, као што наставља да живи после сваког злочина; чудо је да је неко други могао да дође у моје тело и одмени ме у болу. Тај се звао Налпас. Морам да кажем да је моја душа била толико мучена да је морала да напусти тело. Сем тога, већ сам био при крају живота и морао сам да умрем.

ОПАТ ЖИЛИЈЕН: Једино Господ види дубине нашег срца и једино он може да нам суди, јер је љубав и разумевање. Једино он познаје дубине наше душе. Једино он зна када је време коју да позове себи... Слушам вас!

АРТО: ...Збиља која је сад епоха? И умете ли да ми кажете колико још хиљада година треба да лутам земљом и да трајем? Да ли ће се човек икада дозвати памети? Моје су моћи и сувише мале да бих то разумео. Ево, изгледа да смо већ усред XX века, а нема ниједне душе будне. Оче Жилијене, да ли сте негде у овом веку наишли на будну душу?

ОПАТ ЖИЛИЈЕН: Једино Господ зна које су душе будне, а које су заспале. А и оне које су заспале једнога дана ће се пробудити, јер сетите се да стоји у Јеванђељу: ”И седам анђела који имаху седам труба приправише се да затрубе”. Откровење Јованово. Сине, нека вам је опроштено. Амин.

Сцена XII

Новембар 1944.
Душевна клиника у Родезу. Кабинет др Латремолијера.

Др ЛАТРЕМОЛИЈЕР: Никаква завера, до данас, није регистрована против вас, бар колико је мени познато. Овде вам сви желе добро; др Фердијер, ја и остали лекари и болничари чинимо шта можемо. У томе послу могли бисте и ви, наравно, да нам помогнете: да пажљивије пратите шта је стварност, а шта ваша фантазија. Хоћу да кажем да за сада у вашим притужбама има много више фантазије него стварности. И док се тај однос не промени у корист стварности, ви ћете остати овде. Све што сте ми испричали, све је то ваша фантазија, све. Покушајте да нам и сами помогнете. Зашто нам и ви мало не бисте помогли? Зашто не покушате да и сами учините нешто за себе?

АРТО: Ово је невероватно! Како ја могу да се спасем, ’ајде, објасните ми, када све особе које ми долазе у помоћ бивају ликвидиране или на све начине спречаване да дођу до мене; како онда да се спасем? ’Ајде, објасните ми ту невероватну идеју!

Др ЛАТРЕМОЛИЈЕР: Не знам о чему причате?

АРТО: Ево навешћу вам неке примере: моја добра пријатељица Ани Бенар, кренула је из Париза, са станице Орлеан, 14. октобра 1944. да ме посети, јавила ми тачан дан доласка и никад се није појавила. ’Ајде, објасните ми шта се десило са њом. Расула се по подземним сазвежђима? Шта се десило? Ја ћу вам рећи: ликвидирана је негде на путу док је ишла ка мени. Њен леш је замењен њеном двојницом, али мене нису могли преварити. И та особа која тренутно станује на 45, Кеј Бурбона, мисли д је она, а она је само њена двојница... Пазите, пре неколико дана видео сам једну девојчицу у пољу, имала је тако 4-5 година. Казала је одмах да ме познаје и да се зове Ани. Да ли је то била она?

Др ЛАТРЕМОЛИЈЕР: Причајте, причајте, слушам вас.

АРТО: Шта је онда било са Сесил Шрам, шта? То је једна честита особа из једне угледне породице из Брисела. Са њом је

требало да се венчам 1937, али смо се растали из разлога о којима је боље да вам сада не говорим. Умрла је 1940. и сахрањена на гробљу Пер-Лашез. Пре него је умрла, у два наврата послала ми је знак да ме неће никада заборавити. И шта се дешава? Ваде њен леш из гроба, дају му другу душу, праве савршену двојницу. Ено је, тренутно живи код родитеља у Бриселу. Чије је то дело, питам вас? Самог сифилистичара Луцифера, злих духова, изасланика земаљског зла? Они све то раде само зато да би ме убедили да ме је заборавила. Мада ја знам одлично да је та особа која тренутно живи у Бриселу њена двојница, а не она? Ко ту онда булазни, питам вас? То су чињенице, имена, презимена и адресе. Ко ту онда булазни, питам вас?

Др ЛАТРЕМОЛИЈЕР: Причајте, причајте, слушам вас... Наравно, наравно... само наставите.

АРТО: Рејмон Кено, хтео је да ме посети за Божић 1943. Кренуо је из Париза, носио ми је шећер, пиринач, маслац, џем, хлеб... никад није стигао до мене. Зашто? Пред полазак на пут, разболео се, изгубио памћење, заборавио ме је као и све што је знао о мени. Да ли му је душа била замењена? Да ли је на његово место постављен двојник који ме више не познаје и не воли? Кено је био један од мојих најбољих пријатеља. Зашто му је одузето сећање? Он више и не зна ко сам ја. То су чињенице. Дајте ми неко логично објашњење.

Др ЛАТРЕМОЛИЈЕР: Имате ли још таквих случајева?

АРТО: Ево још један случај: ви знате да сам ишао у Мексико код Тарахумара да се обрачунам са злим духовима који су са високих планина бацали на мене мађије, што ми је задавало велике тегобе. Имао сам неподношљиве болове и морао сам узимати опијум да их умирим колико толико. Али, ти болови бивали су све јачи, па сам замолио једну новинарку, иначе моју добру пријатељицу Ану Мансон да ми набави мало хероина. То је било маја 1939. Тада сам био у Вил-Еврару. И сећам се маја 1939, једног четвртка, чекао сам је да ми дође и донесе хероин који ми је био неопходан. Кренула је и стигла овамо. Заустављена је на капији болнице, одведена код доктора Мениоа и Шанеса, одузето јој је неколико паковања хероина које ми је понела и обојица су је појебали. Јесте, појебали и наредили јој да ћути под претњом да ће је пријавити полицији. Она сама није се усудила да ми све то исприча, али су ми добри пријатељи то дојавили и објаснили ми шта је било и зашто није дошла. Цела болница јечала је од њеног запомагања, сви су то чули. Др Лубчански, на пример, такође је све то одлично чуо, али кад сам га звао да то и посведочи, прао је руке као Понције Пилат. Сутрадан, написао сам писмо др Шанесу. Одговорио ми је да булазним. На томе се увек све завршава: ја булазним. ”Господине Арто, ви булазните.”

Др ЛАТРЕМОЛИЈЕР: Је ли то све?

АРТО: Не, то није све. Господине Латремолијер, оно што сам хтео да вам кажем, то је да не могу да живим у овој изолацији која се прави око мене; не могу да поднесем да сви ти који ме воле бивају спречавани да ми притекну у помоћ.

Једини начин да ми се помогне јесте да ми се омогући да узимам редовно опијум и хероин. Они који узимају дроге то чине зато јер у њима постоји судбински мањак нечега што је потпуно генетско. Песници су наслутили, пре свих осталих, шта је то што одувек недостаје животу. То је био опијум.

И не одмахујте руком, молим вас. Људи се трују јер опијум, такав какав се данас продаје у свету, није низашта. То је

живи после овог злочина, као што наставља да живи после сваког злочина; чудо је да је неко други могао да дође у моје тело и одмени ме у болу. Тај се звао Налпас. Морам да кажем да је моја душа била толико мучена да је морала да напусти тело. Сем тога, већ сам био при крају живота и морао сам да умрем.

ОПАТ ЖИЛИЈЕН: Једино Господ види дубине нашег срца и једино он може да нам суди, јер је љубав и разумевање. Једино он познаје дубине наше душе. Једино он зна када је време коју да позове себи... Слушам вас!

АРТО: ...Збиља која је сад епоха? И умете ли да ми кажете колико још хиљада година треба да лутам земљом и да трајем? Да ли ће се човек икада дозвати памети? Моје су моћи и сувише мале да бих то разумео. Ево, изгледа да смо већ усред XX века, а нема ниједне душе будне. Оче Жилијене, да ли сте негде у овом веку наишли на будну душу?

ОПАТ ЖИЛИЈЕН: Једино Господ зна које су душе будне, а које су заспале. А и оне које су заспале једнога дана ће се пробудити, јер сетите се да стоји у Јеванђељу: "И седам анђела који имаху седам труба приправише се да затрубе". Откровење Јованово. Сине, нека вам је опроштено. Амин.

Сцена XII

Новембар 1944.
Душевна клиника у Родезу. Кабинет др Латремолијера.

Др ЛАТРЕМОЛИЈЕР: Никаква завера, до данас, није регистрована против вас, бар колико је мени познато. Овде вам сви желе добро; др Фердијер, ја и остали лекари и болничари чинимо шта можемо. У томе послу могли бисте и ви, наравно, да нам помогнете: да пажљивије пратите шта је стварност, а шта ваша фантазија. Хоћу да кажем да за сада у вашим притужбама има много више фантазије него стварности. И док се тај однос не промени у корист стварности, ви ћете остати овде. Све што сте ми испричали, све је то ваша фантазија, све. Покушајте да нам и сами помогнете. Зашто нам и ви мало не бисте помогли? Зашто не покушате да и сами учините нешто за себе?

АРТО: Ово је невероватно! Како ја могу да се спасем, 'ајде, објасните ми, када све особе које ми долазе у помоћ бивају ликвидиране или на све начине спречаване да дођу до мене; како онда да се спасем? 'Ајде, објасните ми ту невероватну идеју!

Др ЛАТРЕМОЛИЈЕР: Не знам о чему причате?

АРТО: Ево навешћу вам неке примере: моја добра пријатељица Ани Бенар, кренула је из Париза, са станице Орлеан, 14. октобра 1944. да ме посети, јавила ми тачан дан доласка и никад се није појавила. 'Ајде, објасните ми шта се десило са њом. Расула се по подземним сазвежђима? Шта се десило? Ја ћу вам рећи: ликвидирана је негде на путу док је ишла ка мени. Њен леш је замењен њеном двојницом, али мене нису могли преварити. И та особа која тренутно станује на 45, Кеј Бурбона, мисли д је она, а она је само њена двојница... Пазите, пре неколико дана видео сам једну девојчицу у пољу, имала је тако 4-5 година. Казала је одмах да ме познаје и да се зове Ани. Да ли је то била она?

Др ЛАТРЕМОЛИЈЕР: Причајте, причајте, слушам вас.

АРТО: Шта је онда било са Сесил Шрам, шта? То је једна честита особа из једне угледне породице из Брисела. Са њом је

требало да се венчам 1937, али смо се растали из разлога о којима је боље да вам сада не говорим. Умрла је 1940. и сахрањена на гробљу Пер-Лашез. Пре него је умрла, у два наврата послала ми је знак да ме неће никада заборавити. И шта се дешава? Ваде њен леш из гроба, дају му другу душу, праве савршену двојницу. Ено је, тренутно живи код родитеља у Бриселу. Чије је то дело, питам вас? Самог сифилистичара Луцифера, злих духова, изасланика земаљског зла? Они све то раде само зато да би ме убедили да ме је заборавила. Мада ја знам одлично да је та особа која тренутно живи у Бриселу њена двојница, а не она? Ко ту онда булазни, питам вас? То су чињенице, имена, презимена и адресе. Ко ту онда булазни, питам вас?

Др ЛАТРЕМОЛИЈЕР: Причајте, причајте, слушам вас... Наравно, наравно... само наставите.

АРТО: Рејмон Кено, хтео је да ме посети за Божић 1943. Кренуо је из Париза, носио ми је шећер, пиринач, маслац, џем, хлеб... никад није стигао до мене. Зашто? Пред полазак на пут, разболео се, изгубио памћење, заборавио ме је као и све што је знао о мени. Да ли му је душа била замењена? Да ли је на његово место постављен двојник који ме више не познаје и не воли? Кено је био један од мојих најбољих пријатеља. Зашто му је одузето сећање? Он више и не зна ко сам ја. То су чињенице. Дајте ми неко логично објашњење.

Др ЛАТРЕМОЛИЈЕР: Имате ли још таквих случајева?

АРТО: Ево још један случај: ви знате да сам ишао у Мексико код Тарахумара да се обрачунам са злим духовима који су са високих планина бацали на мене мађије, што ми је задавало велике тегобе. Имао сам неподношљиве болове и морао сам узимати опијум да их умирим колико толико. Али, ти болови бивали су све јачи, па сам замолио једну новинарку, иначе моју добру пријатељицу Ану Мансон да ми набави мало хероина. То је било маја 1939. Тада сам био у Вил-Еврару. И сећам се маја 1939, једног четвртка, чекао сам је да ми дође и донесе хероин који ми је био неопходан. Кренула је и стигла овамо. Заустављена је на капији болнице, одведена код доктора Мениоа и Шанеса, одузето јој је неколико паковања хероина које ми је понела и обојица су је појебали. Јесте, појебали и наредили јој да ћути под претњом да ће је пријавити полицији. Она сама није се усудила да ми све то исприча, али су ми добри пријатељи то дојавили и објаснили ми шта је било и зашто није дошла. Цела болница јечала је од њеног запомагања, сви су то чули. Др Лубчански, на пример, такође је све то одлично чуо, али кад сам га звао да то и посведочи, прао је руке као Понције Пилат. Сутрадан, написао сам писмо др Шанесу. Одговорио ми је да булазним. На томе се увек све завршава: ја булазним. "Господине Арто, ви булазните."

Др ЛАТРЕМОЛИЈЕР: Је ли то све?

АРТО: Не, то није све. Господине Латремолијер, оно што сам хтео да вам кажем, то је да не могу да живим у овој изолацији која се прави око мене; не могу да поднесем да сви ти који ме воле бивају спречавани да ми притекну у помоћ.

Једини начин да ми се помогне јесте да ми се омогући да узимам редовно опијум и хероин. Они који узимају дроге то чине зато јер у њима постоји судбински мањак нечега што је потпуно генетско. Песници су наслутили, пре свих осталих, шта је то што одувек недостаје животу. То је био опијум.

И не одмахујте руком, молим вас. Људи се трују јер опијум, такав какав се данас продаје у свету, није низашта. То је

ипак једини лек против тог смећа којим ме трују по болницама, а које називају лековима. Опијум овога света стварно не ваља. Радници Интелиџенс сервиса трују га већ на плантажама. Поља мака се свакодневно заливају бакарним сулфатом да би га затровали и да би правио људима разне недаће. Чист мак је безопасан. Као што је увек био. Зашто ми га не дају, питам вас? Ви сте разуман и логичан човек. Ја имам тело које је отпорно на све отрове и на све токсике. Опијум, наравно потпуно чист и у високим дозама, увек ми је био користан и омогућавао ми да радим. Већ 17 година узимам опијум без икаквих проблема.

Др ЛАТРЕМОЛИЈЕР: О томе смо већ разговарали. Да вас упозорим, господине Арто, ви сте зависник и будући зависник, све то што говорите је нереално. Опијум вам се не може дати јер наркотици не спадају у средства којима се служимо при лечењу. Ви сте зависник и од тога се лечите. Што значи да дрогу узимате јер не можете да је се ослободите. Не ради се ни о каквом генетском мањку. Је ли то јасно? Што је више будете узимали, дрога ће вам бити потребнија и то ће бити горе по вас. Јесмо ли се разумели?

АРТО: Пре свега, ја из искуства знам да опијум уопште није шкодљив и да не повлачи никакву зависност. Наравно, уколико се ту не појави елемент менталне слабости. Ја сам у стању да кажем себи: данас ћу узети један или два калвадоса, али нећу узети четири, шест или десет. Ја сам разуман човек.

Др ЛАТРЕМОЛИЈЕР: Већ сам вам рекао, господине Арто, опијум не спада у средства која преписујемо болесницима.

АРТО: Зашто ми се онда ускраћује хероин који би ме сигурно излечио, помогао да вратим снагу и да наставим борбу против злих сила. Омогућио ми да разорим ову земљу која је обичан свињски обор разних демона и злих мрачних сила.

Хероин би ме, у то сам сигуран, потпуно излечио. Хероин је једини лек који би ме излечио и који ми је неопходан. Потпуно безопасан за мене, наравно, ако је потпуно чист и у високим дозама. Потпуно чист и у високим дозама он не проузрокује никакву зависност нити, пак, шкоди. Ја сам се са тим стварима озбиљно бавио и познајем предмет у танчине. Лекари о томе немају појма, појма немају!

И зашто све оне који хитају са разних страна света да ми помогну и да ми донесу хероин који мојој души недостаје да би живела, зашто их спречавају да стигну до мене.

Ја немам никаквог начина да се борим против злих сила које ме нападају, немам ништа што би надокнадило то што недостаје у животу и без чега је он празан. Ја немам никаквог начина одбране од злих сила које ме нападају са свих страна.

Како мислите да живим?

Сцена XIII

Септембар 1945.
Родез.
Испред болничке капеле Арто сусреће опата Жилијена.

АРТО: И престаните да бацате на мене чини и да се бавите чаролијом. Престаните! јер све ће вас то скупо стајати и вас и све те свиње које сте најмили. Ја нисам од ваших; напустио сам давно вашу братију. Од како сам вам на Белу недељу, јебала вас она, бацио у лице нафору и причешће, јебали вас они; и кад сам решио да поново будем ја, оно што сам увек био, Антонен Арто, безверник душом и телом, без цркве и Бога, који никад ништа више није мрзео него Бога и његове разне вере: Христову, Јеховину

или Брамину, убаците ту негде и Ламе и обреде других мањих секти; који је из дна душе мрзео вере и њихове слугерање које грокћу у обору за свиње – жупнике, попове, рабине, брамане и сву ту багру. Јебите се, јебите се, носите се од мене, ја нисам од ваших; све сам вас избацио кроз прозор, оставите ме на миру и престаните да бацате на мене чини.

ОПАТ ЖИЛИЈЕН: Видим, сине, да сте опет изгубили Бога...

АРТО: ...И то да вам кажем... немојте мислити да вас нисам видео јуче како из олтара бацате чаролије, ви и ваш министрант. Кажите Христу, кад га видите, да више нисмо у истој кући и поручите му да се носи. Кажите му да сам основао властито предузеће и да више нисмо заједно. И да се носи, Амин!

ОПАТ ЖИЛИЈЕН: Господе, помози му да опет нађе пут који је изгубио.

АРТО (*Пада на колена и почиње своју литанију.*):

Оргазам ени ти бела
бербер ени терибела
кибел енти нариле
даруза
ра фаруза а фафа руди.

(Улазе госпође Фердијер и Латремолијер.)

Гђа ФЕРДИЈЕР *(Опату Жилијену.)*: Оче Жилијене, хтеле смо да вас замолимо, ако сте слободни, да данас око пет свратите до нас...

ОПАТ ЖИЛИЈЕН *(Артоу.)*: Хоћете ли да их поздравите... Нисте их заборавили, господине Арто?

АРТО *(Гледа их у чуду а онда показује на госпођу Фердијер.)*: Познајем је добро... То је Света Лезбија... А ова ту (показује на госпођу Латремолијер), та је једна опасна вештица, у служби ђавола, већ одавно... Ра фаруза а фафа руди...
(Баца на њих папирне амулете, фркће, кија и пљује их.)
Брррр... Фрррр... Ћија... фуј, фуј...

(Госпође Фердијер и Латремолијер се журно удаљују.)

АРТО *(Опату Жилијену.)*: Мислите да не знам да сте у завери са др Фердијером. Мислите да не знам за ваше групне јебачине? Мислите да не знам да ми је дао 50 електрошкова само зато да заборавим на себе и изгубим своје ја. Јер он мисли да је моје ја и сувише светло, и сувише јасно. Мислите да не знам да је он сексуални манијак и да узима хероин само зато да би могао боље да јебе своју госпођу, која је у другом стању, са другим дететом на путу; њу би хтео боље да јебе и зато узима хероин, а мени га не да јер зна да би ме излечио и вратио ми свест. Др Фердијер је свиња. Био је љубоморан на мене и моје духовно богатство, на мој стваралачки рад. А хтео је и у миру да јебе своју жену. Мене држи у затвору зато да моја светлост не би изашла напоље и озарила свет. Само зато.

ОПАТ ЖИЛИЈЕН: Нека вам Бог помогне, сине, и нека вас просветли. Нека направи отвор на који ће да уђе светло у вашу помрачену душу.

АРТО: Само зато сам у лудници да бисте ви могли да из мојих муда извлачите сперму за ваше молитве. Ја треба да својим мудима храним цео свет. Кажем вам доста, доста сте ми црпили из муда да би сте нахранили вером ваше вернике. Крчаг иде на воду док се не разбије. Јебите се! Нећу да будем ичији бунар. Јебите се! И црква и вера и Бог и богови и сви службеници цркве, јебите се и оставите ме на миру. Престаните да ба-

цате чини на мене. На моју сперму више не рачунајте. И поручите Христу да ми се убудуће склони са пута. Јесте ли ме разумели? *(Наставља своју литанију.)* Ша ла вита, ша ла вита, таира, е... криматитер, криматиту, тапсира...

ОПАТ ЖИЛИЈЕН: Помози му, Боже, да нађе мир и пут према теби који је изгубио.

(Тихо почиње молитву за спас Артоове душе.)

Сцена XIV

Септембар 1945.
Душевна болница Родез. Кабинет др Фердијера.
Улази Арто, бесно.

АРТО: Питам вас, докторе Фердијер, зар није довољно што живим у сенци најкатоличкије цркве на свету? Зар то није сасвим довољно?

Др ФЕРДИЈЕР: Шта је сад опет?

АРТО: Тражим да му забраните да баца чини. Тога ми је стварно доста... Гледајте га! гледајте! Ено, цело јутро чучи у торњу капеле и баца чаролије. Не да ми да радим. Цело јутро сам изгубио бранећи се од његових таласа.

Др ФЕРДИЈЕР: Нисте ми рекли ко то на вас баца чини?

АРТО: Питате ко? Хоћете да кажете да не видите оца Жилијена? Је ли то хоћете да кажете?... Да не видите како баца чаролије?
Др ФЕРДИЈЕР: Стварно не видим. Седите, Арто! О чему се ради?

АРТО: Ено га... ено га... ево га стиже! *(Склања се журно иза једног ормара.)* Ово је био опасан талас... Срећом ухватио сам мртви угао. *(Враћа се опрезно за сто.)*

Јутрос су са централног кубета катедрале Наше Госпе бацане чаролије између 10.30 и 11.30 – цео сат. То је најопасније време за чаролије. Мало се примирило до подне, а онда је једна богомољка, што станује крај пијаце, почела да их баца, сама на своју руку, још гадније чаролије... Ето о чему се ради!

Ради се о мрачној афери зачаравања о којој сам вам већ говорио. Сви знају за њу, али нико неће да то јавно призна. Нико неће да призна шта је видео и шта је сам доживео. Ради се о општем зачаравању у коме сви узимају учешћа, данас мање, сутра више... И сви се при том праве да не знају да, свесно или несвесно суделују у овој мрачној работи... У овој прљавој работи у којој суделују и многи грађани Париза који се у одређене сате дана и ноћи сакупљају у неким забаченим улицама Париза... крај Нотр-Дам де Шам, на гробљу Монмартр, на гробљу Пер-Лашез, око Инвалида, дуж Авеније Ла Мот Пике... Полицајци обавезно заустављају саобраћај док они бацају своје мађије... блокирају читаве улице да кришом покупе лешеве... Ето, о чему се ради. Ради се о старој афери зачаравања о којој се нико не усуђује да говори због ове кужне атмосфере лицемерства у којој живимо... О којој нико не жели да говори јер нам једна одурна гомила, свима натура мржњу поезије у овом свету утонулом у грађанску бедастоћу... са бескрајним баљезгањем о совјетима, о анархији, о комунизму, о социјализму, о радикализму, о републикама, о монархијама, о цркви, о обредима, о рационисању, о црној берзи, о покрету отпора...

И нећу дозволити овим групама чаробњака које навиру из свих друштвених слојева, разним пеглачима у вешерајима, послузи у перионицама, бојаџијама, бакалима, магационерима, винарима, рачуновођама, трговцима, полицајцима, лекарима, професорима универзитета, административним службеницима, свештеницима, нарочито свештеницима, члановима разних братовштина, калуђерима и разним духовницима... све је то голи чаробњак... нећу им дозволити да утичу на моју свест!

Др ФЕРДИЈЕР: Господине Арто, већ сам вам рекао да ваша болест подразумева и разне пратеће лажне представе и умишљања... Чаробњаци, демони, вешци, све то не постоји...

АРТО: Али, ако вам кажем да сам их видео, да имам сведоке. Ако вам наводим тачно места, имена, време и датуме...

Др ФЕРДИЈЕР: ...Све то, кажем вам, не постоји, господине Арто. И веровати у њих, значи призивати их. Ви их сваки дан призивате. И све док их будете призивали, ви ћете остати овде... Онда, кажу ми да по цео дан шпартате ходницима, млатите рукама и рецитујете ваше неразумљиве литаније?

АРТО: Ви заборављате, господине Фердијер, да сам се дуго бавио режијом и да је и у мојим ранијим режијама било инкантација и скандирања.

Др ФЕРДИЈЕР: Знам, било је. Али, ово није представа, ово сада је живот. И тако се и понашајте. Када се вратите позоришту можете слободно да наставите са инкантацијама и скандирањем... А разне лажне представе које имате, ваше веровање да су сви у завери против вас, све те литаније и инкантације, формуле против демона, то ваше сечење ваздуха рукама... егзалтације и бунцање... све су то било манифестације, било пратеће појаве ваше болести.

АРТО: Господине Фердијер, морате схватити да нека нејасна и мутна стања песника нису бунцања. Она су суштина поезије. Она чине песника песником.
Др ФЕРДИЈЕР: Чине га, у реду, али ми о томе сада не говоримо. Ми говоримо о нечем сасвим другом. И што ме касније схватите то ће бити горе по вас.

Морате да почнете сами да се питате зашто сте овде и има ли неке ваше заслуге у томе што сте овде. И када почнете схватати да не постоји никаква завера против вас... да сами ви призивате и производите демоне... тек онда ћете моћи да оздравите.

АРТО: Сваки пут кад ми говорите да ћу оздравити осетим као неки ударац маљем по глави. Господине Фердијер, у то ме никад нећете убедити да ћу оздравити: јер ЈА ЗНАМ ДА САМ ЗДРАВ!

Др ФЕРДИЈЕР: И коначно... зашто би на вас бацали чаролије? 'Ајде, кажите ми зашто? И то баш на вас. На вас који сте здрави, 'ајде, објасните ми то?

АРТО: Зашто их бацају баш на мене, питате? Зато што врло добро знају ко сам ја. То није завера од јуче. Ови ту, овде, отац Жилијен и комп. то су ситни плаћеници, мали локални ђаволи.

Др ФЕРДИЈЕР: Причате којешта, драги Арто, стварно причате којешта.

АРТО: Цела земља и Париз прешли су на страну чаробњака. Ја сам та мета коју циљају све ове мађије. Упињу се из све снаге да изгубим свест и личност; да ставе неку другу душу на место моје, исто тако кукавну као што је њихова. Желе да ме спрече у предузећу кога сам се латио: *да се изађе из овог смрдљивог света и да се једном сврши са овим смрдљивим светом*. Просто не желе да Арто оствари своје идеје које годинама проповеда. Знају да желим да нађем основну

материју душе и да ослободим њене битне флуиде. Шта мислите зашто сам стрпан у лудницу? Не покушавајте да ме убеђујете да ово није лудница...

Др ФЕРДИЈЕР: ...Ја то уопште и не покушавам.

АРТО: ...само зато што сам хтео да се изађе из овог смрдљивог света, да се једном заувек сврши са овим смрдљивим светом; само зато су ми набили лудачку кошуљу и прогласили ме лудим...

Др ФЕРДИЈЕР: Зашто би се цео свет удруживао против вас. Размислите мало. Да ли знате да је напољу рат. Људи имају за вратом немаштину, глад и зиму која долази. Размислите мало, Арто. Зашто би се свет удруживао против вас?

АРТО: ...зато су се удружили бакалин, касапин, поштар, перач, жупник, благајник... сва та багра, да ме униште...

Др ФЕРДИЈЕР: Ви сте болесни, Арто, и ту сте зато што сте болесни... Мрачне силе... таласи... све је то ваша фантазија.

АРТО: било ко може рећи било шта, али када ја нешто кажем, онда, то је моја фантазија. Наводим вам лица, имена, презимена, показујем вам места где се окупљају; не, то је моја фантазија! На све што кажем, мени се одговара: ево га, Арто опет булазни, опет фантазира! Никаква завера не постоји. Причате којешта, Арто... Причате којешта!

Др ФЕРДИЈЕР: Упамтите, господине Арто, да ћете остати овде у Родезу све док не престанете мислити да је цео свет у завери против вас. Све док будете видели чаробњаке, на крововима, и таласе како бацају на вас... Јесмо ли се разумели?

АРТО: Ево га опет један, лезите. Овај ме добро лупио по глави... Шта стојите, брзо лезите!
(Баца се на земљу, клечи и почиње литанију.)

Потам ам крам
катанам ананкрета
карабан крета
танамам ананглета
конаман крета...
коиман коима нара
ара трафунд аракулде...

(На знак Др Фердијера, улазе два болничара.)

Др ФЕРДИЈЕР: Избаците господина Артоа. И сутра му немојте давати да једе јер иде на електрошокове.

Сцена XV

Фебруар 1946.
Кафе у Родезу.
Адамов у посети Артоу.

АДАМОВ: ...Ту књигу сам писао последњих десет година, са великом, са великом муком. Вероватно зато јер сам додиривао предмете недодирљиве. Хтео сам јасно да поставим проблем моје властите егзистенције: мога клошарења, моје љуте потребе да патим и да се покривам срамотом; да увек некако нађем најнижу лествицу... разумете? То треба да изађе код "Галимара", пре лета, како су ми рекли.

АРТО: Код мене је сасвим друга ствар у питању. Ја, видите, уопште нисам желео да патим. Мене су на то натерали. Мада уопште, али уопште не видим каква је била потреба... Узрок свих мојих беда је што сам се нашао у Даблину са штапом светог Патрика, који је стварно имао чудесну моћ, стварно бљувао ватру; што сте и ви и сви моји пријатељи видели,

кад сам се са њим појављивао 1937, у Паризу, о чему су, ако се сећате, писале све новине. Иако је то ноторна чињеница, ја сам свеједно ево већ десет година интерниран у лудницу, сматран за лудака, опаљиван серијама електрошокова, питам се зашто? Цела Француска зна да сам ја затворен јер сам зачаран; у исто време зачарани су и сви моји пријатељи да би им се утувило у главу да сам ја луд. У ствари, држе ме у затвору, да би имали без бриге шта да једу. Не знам да ли вам је познато да ми сисају муда док спавам... И само зато да би имали шта да једу држе ме у лудници. Под изговором да је моја сперма одличног квалитета, данонoћно ме сисају, јер им је то, наводно, неопходно за живот. И само зато што одбијам да ми се сперма тако развлачи, без моје сагласности, држе ме у лудници и сматрају за лудака.

АДАМОВ: Бар да вам кажу, кад вам сисају сперму... Мени, видите, то увек кажу.

АРТО: Ћутите, несрећниче, ћутите. Тако нешто да никад нисте изговорили... Упамтите, најсублимнији песници били су невини. Свет ће бити спасен од лудила кад се одрекне свога злочиначког принципа тела... Јер сви злочини долазе због постојања тела.

Проблем је, наравно, како читати њихову поезију. Видите, када се сетим неког стиха, ја га рецитујем наглас да бих проверио и осетио његов ритам... и тело његове унутрашње звучности. Јер само тако може се доћи до прајезика. И сви песници света тако су радили... Дервиши и црначки врачеви раде то исто.

Ако при рецитовању или писању скандирам реченицу, као што би други певали, ако ударцима даха нападам ваздух, или ако га сечем руком... као што би неко ударао чекићем по наковњу, то је просто да бих омогућио душама да изађу из мога тела... просто да бих их извео на слободу. И сви песници света тако су радили. Међутим, нема на свету тога носача угља, нема тога бакалина, тога достављача робе који те, кад те чује, како рецитујеш, не би сматрао за лудака... и тражио да ти се навуче лудачка кошуља.

Питам вас, како би требало да живи песник?

То сам све изнео у књизи "Летура д'епархи фали тетер фенди фотиа о фотре инди". У књизи сам навео и неке примере. Наравно, те стихове сваки читалац треба да чита према властитом ритму који нађе у себи:

ратара ратара ратара
атара татара рана

отара отара катара
отара ратара кана... итд.

...То је мој начин изражавања да певам реченице и да их скандирам док их пишем; као што други певају "Aupres de ma blonde..." или "Viens poupoul..."

АДАМОВ: ...Томе додајте и "Madelon" који ми исто иде на муда.

АРТО: ...А на страну што се тако борим против злих духова и демона, системом даха који сам пронашао и који се зове *атлетизам осећајности* – који је само наставак моје идеје театра у стварности. Истина је ту, међутим, проста: те моје инкантације растерују зле духове и демоне.

...Гестови, покрети, певање, скандирање, литаније, необични кораци, кретње... да то види на некој позорници, др Фердијер би рекао: то је вероватно Артоова режија. Али, како све то радим у душевној болници, прва будала од лекара дозвољава себи да ме сматра лудим. Схватате? Само зато што живим и што се понашам као *интегрални песник*.

АДАМОВ: ...као што се они понашају као интегрални малограђани.

АРТО: ...Јер ти покрети које правим... то су унутрашњи покрети духа којима тражим своју мисао.
АДАМОВ: Што се и мени често дешава... Има безброј празноверних ритуала које обавезно морам да урадим пре сваког важног чина који ме чека: да додирнем дрво, да додирнем дланом земљу, да упалим шибицу... Сви те гледају у чуду. Знаш да те гледају, а мораш то да урадиш!

АРТО: Видите, цео мој проблем је да све ово време живим као болесник иако се осећам здрав и све више постајем свестан да је то стање болести основа мога здравља. Злочиначки је сматрати ме због тога лудаком, а моја духовна стања, стварне манифестације мога бића, подло називати менталним кризама.

...Само зато што знам да зло постоји, да ће црно сунце Зла поново изаћи из облака, и то убрзо, зову ме пророком несреће и затварају ме у лудницу. Кажу ми да имам визије и да халуцинирам... Подвргавају ме свакога дана електрошоковима и свакога дана умирем... Јер од сваког електрошока сам умро. Све то зато да би ме излечили од моје потребе за екстазом, за мистичним, за чудесним, за поезијом, за натприродним, за Богом...

Питам вас, одакле та демонска кварност, да то што радим; одакле им та кварност, да то што тражим, називају лудилом. Да ли ме разумете?

АДАМОВ: Како да вас не разумем кад сам и сâм добар део живота био луд. Пазите... кад имате потребу да патите или да будете понижени и кад приђете некој жени и кажете: хоћете ли да ми опалите шамар? Она вас гледа у чуду. Кад неком у кафани кажете: хоћете ли да ми саспете то пиво у лице? Он вас гледа у чуду. Саспе вам пиво у лице, али вас свеједно гледа у чуду. Ако тражите од неке жене да вас блатним еспадрилама гази по лицу... да вам се попиша на лице...

АРТО: Ћутите несрећниче, не говорите даље...

Ми смо сви једна велика породица сиротих лудака који траже ваздуха... Једнога дана када је Бодлер, у часу луцидности, разумео свет, такав какав је, изгубио је моћ говора, јер се није могао помирити са таквим светом. Едгар По, исто тако, када је разумео где се налази, удавио се у алкохолизму. А ноторна је ствар да су његов делиријум тременс, који га је убио, произвели чаробњаци. Исто тако и Жерар де Нервал, полудео је због чаролија. И обесио се у часу кад је схватио да се никад више неће моћи ослободити свога лудила јер је оно сад било целој земљи потребно.

...Ја нисам ни Нервал, ни Лотреамон, ни Рембо, ни Бодлер, ни По... Сви су они увелико мртви и заболе их шта се догађа овде.

АДАМОВ: Али, упитајте првог пролазника где је ту најближа једногрба камила? Како се туца твоја домаћица? Или: где си сакрио лову? Он те гледа као лудака.

АРТО: ...Гомила бедака хтела би да нам наметне своју мржњу према поезији, своју малограђанску бедастоћу; у свету који је и сам све више малограђански, у коме се бескрајно наклапа о совјетима, о анархији, о комунизму, о социјализму, о републикама, о монархијама, о цркви, о снабдевању, о логорима, о црној берзи, о покрету отпора, док се сасвим друге ствари дешавају... сасвим друге... и док сваки дан душа добија позив да се роди и да буде.

...Ја не припадам овоме свету и не могу у њему вечно остати. Када се поштено размисли о свему, види се да су ствари овога света потрошене, одртавиле, остареле и оронуле; и без оглашавања Бога неће се више никада моћи пливати уз матицу. Јер душа је изашла из ствари. Овај свет уопште не ваља; мисли

које излазе из њега врло су лоше. И чини ми се, драги Адамов, да се то све више суновраћује у провалију зла и покварености... Мрзи ме да живим, Адамов, јер примећујем да смо у свету у коме се ништа није одржало... И ако ме треба сматрати болесним зато што ме не разумеју, није било потребно ни доводити ме у Родез... Ја у себи носим идеју невиности и чистоте коју људи овога света, посебно Французи, никако не подносе и због тога је Француска постала земља кукавица, проститутки и бегунаца.

АДАМОВ: Не говорите ми о томе... то сам све искусио на властитој кожи. Мало их је одбило да ми нанесу бол. Могу вам то рећи: мало!

АРТО: ...Душа је изашла из ствари. Оно што још највише личи на душу то је опијум, агар-агар, хероин, бери-бери, пејотл, кокаин. Они који узимају дрогу то чине зато што им она недостаје у генима, у судбини. У опијуму лежи тајна бесмртног квасца душе. Опијум, видите, није као пејотл, где имате халуцинантну слику света. Опијум чини да без икаквог чуда можете прихватити ствари живота; без бола и без муке тај свет око вас. А ипак их чини чудеснијим него што јесу. Опијум ми је потребан да завршим свој посао овде. Мислим мој стварни посао. И то је чин основне хришћанске самилости дати га човеку који је у мукама или тешко болестан и не може више да поднесе човеков грех. Адамове, да ли бисте могли да ми набавите у Паризу чистог опијума?

АДАМОВ: У Паризу, на тржишту, сада нема опијума, нити знам некога преко кога би се он могао набавити. Др Фердијер ми је... да вам кажем, скренуо пажњу да бисте могли да ми тражите дрогу.

АРТО: Шта он има да вам скреће пажњу... Коначно, ја овде нисам као нарко-ман и зашто ми онда не дозвољавају лауданијум и дроге и све што ми је потребно. Не, они то не схватају. А и плаћени су зато да ништа не схвате. Сем тога... сем тога опијум ми је потребан да удаљим демоне и отклоним зле силе око себе које не престају да ме нападају. На страну што је то одлично средство против других отрова које ми дају... На страну што је то једини противотров против свих тих гована од лекова које ме терају да гутам... Против сперме и гована и свих тих гована око мене.

Ја, видите, имам такво тело изузетно отпорно на све отрове и опијум у високим дозама увек ми је чинио само добро и помагао ми у раду. Такође и хероин који уопште не изазива никакву овисност, наравно кад је чист и у високим дозама.

АДАМОВ: То исто ми је говорио и Роже Жилбер Л'Конт: "Једини ти можеш да ме извадиш". Последњи пут кад сам за неког тражио дрогу, то је било за њега. То је било 1942. Роже, плавих исколачених очију, лица провидног као фини порцулан. Није било лекара у XIV арондисману код кога нисам провео сате у чекаоници, кога нисам преклињао да ми напише рецепт за лауданијум. Хероина и морфијума више није било на тржишту. Знао сам га затећи како спава са иглом шприца забоденом у руку. Исто је тако говорио, као и ви, да познаје себе и да се савршено контролише. Залуд сам га преклињао, настављао је да се пуни лауданијумом. Исто је говорио што и ви: да има потпуну контролу над собом. Све док није добио тетанус. Пребачен је хитно у болницу Брусе, последњег дана децембра 42, али било је касно. Знао сам многе наркомане... сви су то говорили.

АРТО: Зашто ми говорите као др Фердијер? Пре свега, опијум доброг квалитета не може бити штетан. То лекари, који су се већ убуђавили у своме конформизму,

наравно да не знају, нити се труде да то науче. Ако га узимате, то је нелегално. И сад треба да чекамо дан Страшнога суда да ствари дођу на своје место. И како онда да дођем до опијума, како?... Пазите, за посао који ме чека била би ми потребна, само за мене, целокупна количина опијума који се може наћи на париском тржишту. Можете ли то да ми набавите?

Сцена XVI

Фебруар 1946.
Болничка капела.
Арто са опатом Жилијеном.

АРТО: Срећан сам, оче Жилијене, да сам се поново вратио Богу. Сад опет осећам мир у души и чини ми се да сам заштићен од сваког зла.

ОПАТ ЖИЛИЈЕН: Када сте последњи пут онако страшно викали на мене, ја сам само ћутао; јер сам знао да сте само за часак сишли са Божије стазе и да ћете се поново вратити на њу. Као што сви ми силазимо са ње, из незнања или непажње, и опет се враћамо на њу.

АРТО: Богу сам се поново вратио још у Даблину, септембра 1937. Тад сам се после двадесет година удаљавања од вере и молитви поново причестио и исповедио, после толико година безверства и богохуљења. У Даблин сам отишао да вратим Ирцима тај штап светог Патрика који се налазио код мене. То је био један чворноват штап, увијен у тринаест чворова, у мркоцрвеном лаку, а између неких чворова имао је неке мистичне знакове. Међу њима је била веверица, која је онај препознатљив знак када се Бог објављује у стварима.

Енглеска полиција ме је одмах стрпала у даблински затвор. У затвору су ме држали шест дана, а онда су ме депортовали у Француску. У тамници сам се причестио и омогућено ми је да се исповедим и да пошаљем поруку Богу. Тај штап је био окачен на зиду катедрале Светог Патрика, пре неких 1500 година. Нестао је изгледа у другој половини XIX века и са правом им је припадао. Донео сам га Ирцима с тим да га они предају у руке Господа нашег коме ће бити потребан када се Антихрист појави.

Енглеска полиција, по налогу Интелиџенс сервиса и Де Валерине владе, одмах ме је стрпала у затвор, јер није хтела да тај штап стигне у руке Христа. Одмах сам био депортован у Авр где ме је француска полиција мучила у тамници седамнаест дана, током септембра и октобра 1937. године.

Још тада, у полицији, покушавали су да ме убеде да тај штап не постоји и да није ни постојао, да је то моје лажно сећање и да причам којешта. Цео Париз је, међутим, видео тај штап; сви су видели како из њега бљује ватра према небу. Не можете сад рећи да је то моје лажно сећање, кад су све новине писале о томе. Велики број сликара, писаца, уметника, лекара: Бретон, Деснос, Макс Ернст, Полан, Леон-Пол Фарг и многи други, сви ће посведочити како је испред "Кафе де Флор", испред "Липа" код "Де Магоа", где су седели, штап бљувао ватру чим би са њим додирнуо плочник. Кажем, шетао сам се са тим штапом и цео Париз га је могао видети у мају, јуну, јулу и августу 1937. Исто тако испред "Дома" и "Куполе" и свуда куд сам се тих месеци кретао.

Тај штап сам имао на томе скверу, покрај цркве Светог Патрика када сам једној групи грађана Даблина говорио о поезији и о њеном све приметнијем одумирању у животу.

Међутим, Ирци су један страшно загуљен свет. Почели су да говоре да се бавим политиком и да узбуњујем народ; да ме гоне као неког лудака док сам ја у ствари добар хришћанин који верује у домовину, поредак, породицу и веру. Хтео сам једино да браним веру. Неки су

онда почели да вичу и да се деру из све снаге. Један агент ме је ударио нечим по потиљку и ту сам пао. Штап је нестао у тој гужви; у сваком случају, остао је у Даблину и ја практично од тада немам никаквог оружја да се одбраним од сила Зла, нити имам где да се склоним.

ОПАТ ЖИЛИЈЕН: Ви можете рећи са убогим Јовом: "Јер чега се бојах, дође на мене и чега се страших, задеси ме". Наставите, наставите.

АРТО: Тада сам се у Даблину заувек вратио вери. Просто не схватам како сам све те године могао проживети у отпадништву. Све што сам до сада написао треба уништити, изузев наравно "Новог откровења бића" и "Позоришта и његовог двојника"... Ту сам се вратио заувек вери и поезији. Хтео бих да напишем књигу која ће се звати "Поезија и хришћанин" – то би био коментар оне Малармеове песме "Споменик Едгару Поу". Мислим на ту песму као декламацију. Јер када се говори, скандирајући је наглас, другима или себи, осетите одмах да сте ступили у везу са Богом. Права поезија увек је молитва и ја се тако молим Господу. Једино са поезијом осетите да сте ушли у милост и да сте легли Богу главом у крило.

Такав да га вечност у њег самог мења
Исуканим мачем Песник живот врати
Веку свом слеђеном јер не хте да схвати
У том чудном гласу смрти откровења!

Осећате се као препорођени, као да вам је терет пао са срца. То само поезија може да уради, она је сама природа Бога, у њој се увек крије Бог.

ОПАТ ЖИЛИЈЕН: Као што се и у молитви увек крије Бог. Али, мало их је који налазе и стазу до њега. А то је зато "јер смо ми јучерашњи и не знамо ништа, јер су наши дани на земљи сен"... Из Књиге о Јову... Наставите, наставите.

АРТО: Мислим да се заредим и о томе у последње време доста размишљам... Када напустим ову болницу у којој сам се, као што знате, нашао једном несретном грешком... Јер људи нису разумели божанску природу поезије. Отићи ћу у неку мирну парохију и остатак живота посветићу Богу, молитви и поезији.

ОПАТ ЖИЛИЈЕН: Нека сте благословени ...Амин!

Сцена XVII

18. март 1946.
Душевна болница у Родезу.
Ординација др Фердијера.

Др ФЕРДИЈЕР: Хтео сам да вам кажем, Господине Арто, да је ваш случај на путу да се реши и ми смо у преговорима са општином око регулисања вашег статуса. Требало би, заправо, да вас отпустимо као *излеченог*; то је њихов изричит захтев. Једино је, дакле, питање вашег статуса. Да ли ваше стање захтева негу, тј. да ли сте још увек болесни? О томе је било речи и када су вам долазили у посету Адамов и Марта Робер. Потражиће се начин да вам се обезбеде материјална средства за живот, а и лекарски надзор који вам је неопходан.

АРТО: Извините, морам да вас прекинем. Ја нисам болестан нити сам то икад био нити ми је потребан било какав надзор. Ја сам у Даблину, да вас подсетим, ухапшен само зато што сам бранио поезију, тј. као песник, само наставите...

Др ФЕРДИЈЕР: Кажем, питање је чисто формално. Ви, да бисте се мало навикли на самосталан живот, а и ми да добијемо времена да то решимо. Можда ће бити најбоље да одете на неколико недеља у Еспалион. То је на неких двадесетак километара одавде. Не знам да ли сте били... стари дворац, река, црква у роман-

ичком стилу... врло пријатан град. Становали бисте у хотелу "Бертије" заједно са Ришоом који се тамо опоравља после лечења од алкохолизма. Он вас воли и ја бих вас замолио да пазите на њега. Јер, бојим се да се тамо, ако опет остане сам, не врати алкохолу.

Вама бих једино напоменуо да не одлазите у апотеку и да тамо не тражите ништа што вам не треба. Такође бих вас замолио да не пишете пријатељима да вам шаљу средства за умирење нити наркотике... као што сте то обичавали овде.

АРТО: Морам да вас прекинем: ја овде нисам лечен од наркоманије, нити од зависности, него од сасвим других ствари, како сте ми то сами ви објашњавали. Господине Фердијер, ја сам човек који има своју вољу и ако ме ишта ужасава то је да долазим у ненормална стања и да губим своје ја, што употреба дроге често намеће. Такође вам могу рећи да за мене опијум никада није био нека наслада, него лек против болова које сам имао; узимао сам га стварно ту и тамо да бих умирио болове.

Ви врло добро знате да сам у Марсеју 1916. био нападнут с леђа и да ми је забоден нож у пределу срца од чега и дан-данас имам несносне болове. У Светој Ани такође... током 1938. и 39, такође сам трован више пута од чега и дан данас имам болове у мишићима и у костима... А да и не спомињем онај страховити ударац у муда на клиници у Вил-Еврару.

Др ФЕРДИЈЕР: Потпуно вас разумем. И пошто сами кажете да сте човек који има своју вољу и своју личност и да вам дрога уопште више не треба, утолико боље! Кажем, отићи ћете сутра у Еспалион, становаћете тамо заједно са Ришоом. Замолио бих вас да водите бригу о нашем пријатељу, а и да се сами почнете полако навикавати на самосталан живот.

А када се вратите, обећавам вам да ћемо заједно кренути у Париз и то ће бити ваше коначно напуштање клинике. Све даље зависиће наравно само од вас.

Дотле, настојаћемо да решимо и ваш материјални статус у Паризу. Ваши парски пријатељи у томе правцу већ предузимају неке кораке. И уопште... ваш излазак из клинике резултат је једне велике акције коју воде ваши пријатељи да би вас вратили у нормалан живот. Не бисмо смели да их разочарамо.

АРТО: Господине Фердијер, желим да вас подсетим да пре него што сам у Даблину насилно затворен, ја сам водио нормалан живот. И то за мене неће бити ништа ново. Такође вам могу рећи да своје пријатеље никада нисам разочарао. Ако су они мене понекад разочарали, то је било само у случајевима када им је било одузето сећање.

Др ФЕРДИЈЕР: Онда је све у реду. Сутра изјутра по вас ће доћи наш шофер и пребациће вас у Еспалион. Остаћете тамо неколико недеља... Уосталом, колико желите. Желим вам срећу. То је све, господине Арто, што сам хтео да вам кажем.

Сцена XVIII

Субота 25. маја 1946, око 6 часова, изјутра.
Станица Остерлиц у Паризу.
На перону су Ида Бурде, Колет и Анри Томас, Марта Робер и Жан Дибифе. Касније Арто и др Фердијер.

ИДА БУРДЕ: ...Не, Ја чекам др Фердијера... Ја сам дошла по њега.

КОЛЕТ ТОМАС: Једва сам се пробудила...

АНРИ ТОМАС: Зашто није дошао Адамов?

МАРТА РОБЕР: Он те сцене не подноси најбоље... станица, дочек, велике прилике... Више је волео да се уздржи. Договорили су се да се виде сутра у шест у "Кафе де Флор".

КОЛЕТ ТОМАС: Ко се договорио?

МАРТА РОБЕР: Појма немам. Вероватно их је све обавестио др Фердијер. Сутра, тамо треба да се нађу Полан и Адамов са Артоом.

АНРИ ТОМАС: ...Не разумем, зашто да не подноси... Са Артоом је све у реду. Кад смо га Колет и ја посетили у марту, у Родезу, понашао се нормално.

МАРТА РОБЕР: ... Да не претерујемо.

КОЛЕТ ТОМАС: А где ће становати?

МАРТА РОБЕР: Преко једне пријатељице нашли смо једну клинику у Иврију. Води је др Ашил Делмас... ако га знате. Један фин тип. Лечио је Жилбер-Л'Конта и Лучију Џојс. Један стварно фин тип.

КОЛЕТ ТОМАС: А зашто на клинику?

МАРТА РОБЕР: Тако је тражио др Фердијер. Што је разумљиво; потребна му је ипак нека нега.

ИДА БУРДЕ: ...А да ли је Арто у току свега?
МАРТА РОБЕР: Наравно да је у току.

ЖАН ДИБИФЕ: Можда би ипак било добро избегавати неке озбиљне разговоре... временске прилике... лоше стране путовања возом... и те ствари.

ИДА БУРДЕ: Пазите, др Фердијер неће имати времена да више ишта решава. Он са собом води два тешка болесника у Свету Ану. Вечерас ће бити код мене и већ сутра се враћа назад. Тако да на њега више не можете рачунати.

ЖАН ДИБИФЕ: Нико није ни помишљао да на њега рачуна.

(Воз улази у станицу. На вратима вагона појављује се Арто, др Фердијер, за њима два душевна болесника, праћена са два болничара.)

Др ФЕРДИЈЕР: Драги Арто, ово је за мене значајан дан. Драго ми је да вас могу предати у руке ваших пријатеља. Желео бих да о вама воде бригу какву смо и ми водили док сте били код нас. Господине Арто, нека вам је срећно. Надам се да ћемо имати прилике да се још видимо, као стари пријатељи. Даме и господо, ево предајем вам у руке вашег пријатеља. Мене сад чекају послови. Сретно и довиђења! *(Одлази, пошто се поздравио са Идом Бурде.)*

ГЛАСОВИ: ...Коначно... коначно *(Руковања и грљења).*

КОЛЕТ ТОМАС: Када сте синоћ кренули?

АРТО: Негде око десет.

КОЛЕТ ТОМАС: Осам сати дрндања... Мора да сте страшно уморни?

АРТО: Провео сам готово целу ноћ у ходнику. Др Фердијер није могао да спава, па сам му правио друштво. Била су и та два болесника које води у Свету Ану који су се дерали као луди. Не подносе воз ни дуга путовања...

АНРИ ТОМАС: Где бисмо могли да идемо?

КОЛЕТ ТОМАС: У "Кафе де Флор".

ИДА БУРДЕ: Шта је вама? Сада је шест сати... "Кафе де Флор" се не отвара пре осам.

КОЛЕТ ТОМАС: Нисам знала... Мислила сам да је већ отворено.

ИДА БУРДЕ: Не можете ни знати јер устајете у десет. Кад ви тамо идете увек је отворено.

АНРИ ТОМАС: Има ту један бистро на почетку Улице Бифон. Малочас кад смо пролазили чини ми се да је био отворен. *(Сви се запућују према бистроу.)*

Сцена XIX

Мало касније.
Бистро на почетку Улице Бифон.
Исти око великог кафанског стола.

МАРТА РОБЕР: ...Ето, видите, и то се на крају сврши.

АРТО: То се морлао једном завршити. Др Фердијер ми је сам признао да је моје држање на клиници од првог дана било нелегално. Засновано на неправди која ми је учињена још 1937. у Даблину. Хтели су, као што знате, да ми отму тај штап светог Патрика. Тупим предметом по глави неко ме је звизнуо, управо испред цркве Светог Патрика, кад сам испред једне књижаре мирно разгледао излог. То је било, станите, 23. септембра 1937. ...Који смо дан данас?

МАРТА РОБЕР: 25. мај 1946...

АРТО: Па сад рачунајте. Истовремено су учинили да се из свих свести избрише моје име и цео мој живот. Из свих Библија избачена је та прича о штапу светог Патрика. Све те новине које су писале о мени на првим странама, склоњене су или уништене. Арто више није постојао. У лудници је био један митоман и лудак који је за себе упорно тврдио да је Антонен Арто... И кога се требало ослободити... Ти електрошкови требало је, пре свега, да ми одузму сећање на многе значајне послове којима сам се бавио...

КОЛЕТ ТОМАС: ...О чему је то заправо реч?

АРТО: То је наводно нов метод лечења менталних болесника; увео га је, негде 1937, тај бедак Хуго Ћерлети, управник једне римске клинике. Видео је на кланицама, у Риму, како теладима, пре клања, стављају на главу електроде, да се опусте пред клање. Метода која је можда одлична за телад, али за људе сигурно убиствена.

Ставе вас на једну металну плочу, вежу вам каишевима руке и ноге, тело вам причврсте појасевима, а на слепоочнице ставе електроде. У уста вам ставе неку гуму, омотану газом, да приликом сеансе не поломите зубе или не прегризете језик. И онда пуштају струју од 90 до 150 волти, тако у трајању неколико делова секунде.
(Бистро у коме седе се замрачује. Пали се део у дубини сцене. Улазе два болничара, полажу болесника на плочу. Везују му каишевима руке и ноге, стављају гуму у уста; онда се измичу и спуштају полугу која укључује струју.
Трепћуће магнезијско светло и конвулзије болесника. Део у дубини сцене се поново замрачује.)

(Пали се поново светло на сцени са бистроом.)

АРТО *(Наставља где је стао.)*: ...То вам брише памћење, чини да вам утрне срце, убије вам мисао. Ви сте један човек који зна да га више нема и који после недељама тражи своје изгубљено биће као што мртвац тражи своју душу. Будите се покрај себе као покрај властитог леша ... Можете само да плачете за собом. *(Плаче.)*
...Девет година заточења, три године држања у тајности, пет месеци систематског тровања, две године електрошокова, физички напад на броду, два убода ножем у леђа, ударац гвозденом штаглом по леђима... довољан су доказ да се радило о нечем другом него о гоњењу због лудила и сумануутих идеја. Јер сваки електрошок је сигурна смрт. Педесет пута сам умро у Родезу... Само што ја памтим. Већ код прве серије електрошокова, јуна 1943, сломљен ми је девети пршљен. Два месеца сам остао непокретан у кревету... Живот ми се згадио. Сваки електрошок ме је убио... Мучен, кињен, злостављан... Кад год бих се жалио, одговарано ми је да сам луд, да булазним, да је то параноично бунило, јер кад је против лекара болесник никада, никада није у праву; јер француска администрација и медицина сувише су глупе да би могле имати реалну представу о томе о чему говорим.

МАРТА РОБЕР: Немојте да причамо о томе, Арто. То је готово и више вас никада неће мучити... Хоћете ли још нешто? Прво треба да се добро одморите. Становаћете у једном павиљону, усред парка, међу дрвећем и зеленилом.

ЖАН ДИБИФЕ: А где је то тачно?

МАРТА РОБЕР: Адамов ми је дао неку адресу у Иврију. *(Вади папир и чита.)* Клиника др Ашил Делмас 23, Улица Мери Д'Иври.

ЖАН ДИБИФЕ: То треба да је негде у центру Иврија.

АРТО: Ја сам по наговору др Фердијера писао Адамову да ми нађе неки миран стан изван Париза. Он је нашао ту клинику. Мада не разумем... Можда је било боље узети неки пансион. У реду, у Иврију... Али, можда ипак неки пансион...

МАРТА РОБЕР: То вам је сигурно боље од пансиона. Ја знам доктора Делмаса... један диван тип. Видећете... и бићете задовољни.

ЖАН ДИБИФЕ: Онда како идемо?

МАРТА РОБЕР: Ми ћемо узети Артоа, а ви, Томас, сместите се код Иде.

АРТО: ...Јер то ми није јасно... Будући, је ли тако, да ја нисам болестан.

МАРТА РОБЕР: Зашто сад ситничарите, Арто?... Ако вам кажем да је Делмас пријатељ, зашто?

АРТО: У реду.

(Зову келнера, сређују рачун и полазе.)

Сцена XX

Понедељак, 13. јануар 1947, око 21 сат.
Фоаје театра "Вје Коломбје."
Неколико минута пре почетка Артоовог предавања.
Андре Бретон са групом пријатеља.

АНДРЕ БРЕТОН: ...Наравно да је несхватљиво... Човека који се сам бори са собом, који је још пре десет година прешао са *оне стране*... који је пре 6 или 7 месеци изашао из душевне болнице позивати да јавно говори... наравно да је несхватљиво. И то коме? Публици у којој ће се наћи највише оних који ту долазе из жалосне жеље да ће се можда забавити.

НЕКО ИЗ ГРУПЕ: Ово предавање су ипак организовали његови пријатељи, колико знам, који тврде да је он потпуно излечен.

АНДРЕ БРЕТОН: Рећи за њега да је излечен... Ја се на такву тврдњу не бих усудио. Тврдити да је излечен то је ићи против њега самог. Уосталом, његова болест није од оних душевних болести које повлаче, како се то каже, интелектуални дефицит: и многе територије његове

свести нису битно оштећене. Звати га да јавно говори то је управо показивати његово слабо место неупућеним. Артоова исповест је дубоко лична исповест, упућена пријатељу од поверења, који га разуме и толерише његово стално одлепљивање од земље... И зато у организовању оваквог скупа има нечег злурадог, рекао бих.

(У фоаје улази Арто, поздравља Бретона који се издваја из групе пријатеља и прилази му.)

АРТО: Слушајте, Андре, има једна ствар која ме дуго мучи и коју бих хтео сада да рашчистим. Разговарао сам са многим људима о томе. Када сам им тврдио да сте ви погинули у Авру, бранећи ме, сви су ми говорили да то није тачно. Андре, молим вас, у име нашег старог пријатељства, кажите ми истину и ућуткајте једном заувек клеветнике: да ли сте погинули септембра 1937. у луци у Авру, бранећи ме и не дозвољавајући полицији да ме одведе у лудницу. Андре, ја знам добро да сте погинули, бранећи ме, али желео бих ипак да то чујем од вас?

АНДРЕ БРЕТОН: Драги Арто, мораћу да вас разочарам. Видите, што се тиче тога догађаја, наше успомене, морам да вам то искрено кажем... нису подударне. Не знам да ли ме разумете...

АРТО: Али, станите! То сте ипак, Андре, лично ви погинули под митраљеским куршумима полиције, у Авру, октобра 1937. Сетите се, то је било испред опште болнице. Ја сам се у то време налазио у болници, у лудачкој кошуљи, привезан за кревет. Током наредна три дана слушао сам како полиција отвара ватру на цивиле. Читаво то јутро, кад сте погинули, слушао сам како са свих цркава у Авру звоне звона на узбуну. И не сећате се ничега... Ја знам да после смрти човек увек тешко долази себи... Али ипак, немогуће да сте све то заборавили?...

АНДРЕ БРЕТОН: ...Стварно ми је жао.

АРТО (*Јецајући.*): Значи... зли дуси... и вас су зачарали... И вама су, значи, одузели памћење... *(Полазећи према сали)* Јадни Андре! *(Обраћајући се првом посетиоцу на кога наилази.)* Да ли знате ко је овај човек који умишља да је Андре Бретон?

Сцена XXI

Мало касније.
Сала позоришта "Вје Коломбје".
Арто чита своје предавање.

АРТО: Даме и господо! Има неколико ствари које никада нећу моћи опростити данашњем друштву. Изнећу их вечерас, једном заувек, да не буде више никакве заблуде, нити мојих оптужби против било кога, нити било кога против мене.

Иако потпуно свестан и здрав духом, провео сам девет година затворен у лудницама. И то је ствар коју никада нећу опростити овом друштву бедастих ушкопљеника, без трунке памети, које ево већ икс година како преврће језик у својој прљавој чељусти а да му још увек није пошло за руком да, преко не знам колико мислилаца, песника, филозофа, писара, краљева, буда, бонзи, фетиша, совјета, парламената, диктатора, да икада икоме понуди неки ваљан разлог постојања.

Нећу му опростити рат и ово је једна озбиљна замерка, јер за рат је требало времена; а и мени су украли све моје време са ових девет година интернације. Јер доктор Гастон Фердијер, шеф клинике у Родезу, украо ми је не знам колико трилијарди векова памћења, за две године електрошокова.

Да поновимо укратко:
9 година интернације,
5 година тровања
2 године електрошокова
2 убода ножем.

Додајте томе још и страховите зубобоље. У душевним клиникама Француске, између 1938. и 1943, изгубио сам последњих осам зуба који су ми још били остали. Последњи зуб и то златни, изгубио сам кад сам пао онесвешћен, после једног електрошока у Родезу... Добио синусе, астму, реуму кичме, кочење врата...

ГЛАС ИЗ ПУБЛИКЕ: ...Којешта, причате стварно којешта...

АРТО: Господин, који се тамо јавља и сви они које ова прича о патњама које сам поднео не занима, могу да изађу напоље.

Прича је тек на почетку.
(Младића који се јавио редари изводе напоље.)

ДРУГИ ГЛАС ИЗ ПУБЛИКЕ: Наставите, господине Арто, наставите...

АРТО: ...Овоме треба додати и многобројна тровања о којима су сви ћутали као заливени; а на ову мрачну и прљаву ствар није се могла направити ни најмања алузија а да ти одмах не припишу бенављења, халуцинације, опсесије, манију гоњења, митоманију, хипоманију, мегаломанију и не знам шта све још.

Једини разлог мога заточења био је извесни штап који сам хтео однети Ирцима. Тај штап биће главни разлог, прво, мога хапшења, мога депортовања и, на крају, моје интернације која ће потрајати девет година.

Пошао сам у Ирску када сам био сасвим сигуран да је то штап описан у свим легендама, причама, уџбеницима из историје, у пророштвима светог Патрика, као штап помоћу ког је поменути Патрик, наметнуо Ирцима неку мешавину вере између Луцифера, Христа и Сатане... И то ми се не чини ни јасно ни нормално да једнога дана писца који се шета по Даблину са тим штапом, можда необичним, али који у његовој руци пре личи на позоришни реквизит него на оружје; да тога писца на даблинском тргу 23. септембра 1937, у три сата после подне, један агент провокатор, тако... мали растом, светле риђе косе, помало албинос, рекао бих, да га, кажем, опали из све снаге, гвозденом шипком по врату, ударцем који му преполућује кичму... Од чега ми је и данас остала повреда и ожиљак који је видело и потврдило бар двадесет лекара.

После великих нереда између масе, полицајаца и униформи, који су ме узели у заштиту и полицајаца у цивилу који су били у служби Интелиџенс сервиса, ухапшен сам и бродом "Вашингтон" депортован у Авр.

Међутим, ту у Авру, септембра 1937, док је трајала ужасна битка у луци, испред брода "Вашингтон", слушајући испод зидина главне болнице како полиција митраљезима пуца на гомилу, моје очи су се по први пут отвориле на право, прљаво лице ствари овога света, које дотле нисам познавао.
(Код сваког рецитовања Арто устаје.)

радар
табул са бизар
са та рулде
ала бизар
радар та булде
ала путар

На мене су непрестано, током ових година бацане чини... Пре једно десет година, када сам био у Мексику, пењали смо се коњима уз једну јаку узбрдицу. По околним брдима видео сам, и нисам се усуђивао да верујем, видео сам људе полегле по земљи у чудним положајима. Упитао сам мога водича шта то значи. Насмејавши се рекао ми је: Зар не видите да дркају да би нас спречили да наставимо да се пењемо? Оставите их на миру! Управо бацају чини и покушавају да вас зачарају.

Како то бацају чини! Шаљу на мене ужасне таласе и треба да их оставимо на миру?

Кажу да ви видите и сувише јасно да је овај свет лажан, да ствари нису оно што изгледају, да ви то знате и да сте једини који хоће то да каже. Кажу да знате да је то што се види само фасада и да оно што људи чине јавно није ништа у поређењу са оним што крију.

На мене су бацане чини на тој планини у Мексику... А и после, готово свуда где сам био, нарочито у Родезу где сам био толико наиван да о томе нешто кажем доктору Гастону Фердијеру, шефу тамошње клинике.

– 'Айде, 'ајде, шта причате, господине Арто. Изгледа да опет почињете да бенавите.

– Зашто би то било бенављење... наводим вам чињенице и показујем доказе?

– То је то, управо настављате да тврдоглаво халуцинирате. Мораћемо опет да почнемо са електрошоковима.

– Али, ја сам једини писац који је говорио о маћијама; ако не рачунамо Уисманса који је такође о њима говорио у роману "Тамо".

– Оставите Уисманса, Уисманс је био лудак као и сви остали. И Ниче и Нервал, све је то голи лудак. Никада, никада научно није могло бити доказано да маћије постоје.

Ја знам врло добро шта вреди наука и знам да не вреди ништа; знам такође шта за мене значи властито убеђење. И сада изјављујем: Маћије постоје. *(Устаје.)*

Нема анализе
нема синтезе
нема дијалектике
нема анархије
нема буржоазије
нема партија
нема класа
нема револуције
нема комунизма
нема врлине
нема порока
нема принципа
нема осе
нема средине
нема пута.

...Међутим, још нисам био ни отворио уста да бих му рекао да сам зачаран, и на који начин, јер сам био сакупио известан број детаља везаних за сасвим конкретна места, прилике и сл. када ме је доктор Фердијер нагло прекинуо:

– 'Ајде, 'ајде, господине Арто, почињете опет да бунцате.

– Одакле би то било бунцање када вам наводим чињенице и предочавам доказе.

– Па то је управо то: упорно и тврдоглаво бунцање; е, богами, мораћемо да почнемо са серијом електрошокова.

А како опет почињем да бунцам и фантазирам, одмах ће почети са новом серијом електрошкова, како би ме излечио од моје фантазије.

Ето, тако сам због доктора Фердијера, лекара из Родеза, изгубио око 300 трилијарди година за две године електрошокова.

(Диже се и почиње да рецитује.)

А сада постављам питање људима да ми кажу:

колико сам то оставио иза себе мртвих међу њима,

ако се почне рачунати од извесног дана априла

месеца 1945.

Колико сам срушио кућа по градовима,

колико ужегао необјашњивих пожара,

колико раширио епидемија,

колико узроковао чудних болести

колико распорио или исекао људских трупала

колико изрезао људских споловила?

Када сам се обратио господину Паскалу Пији са молбом да у своме листу "Комба" донесе вест о овоме моме предавању, Паскал Пиа, директор поменутог листа, рекао ми је да прича о моме животу не завређује да буде испричана и да ја нисам особа довољно важна да би детаљи мојих догодовштина били такве природе да би могли заиста узбудити велики дух јавности, безгранични, бесловесни дух бесловесног јавног мњења. Ето колико је моја прича важна! *(Устаје и рецитује.)*:

Пра курка
руказ урабела
рукавела
а папа релиц

Ја никада нисам ни умишљао да сам нека велика личност, чак ни да сам личност и ништа ми није толико страно као разметање. Јер ја не представљам мисао свих људи, него само своју личну мисао; *револуционарнију* од било које друге, заправо. Јер моја ужасна судбина већ ме је одавно ставила изван људских оквира. Јер у моме случају то је или апсолутно или ништа!

Прича о једном писцу здравом духом, секестрираном и заточеном током девет година неважна је, ја то знам и она може интересовати само пријатеље мога дела, који нису многобројни. Али, када се размисли о моме случају, има већ тридесет година како ми се он чини битан у једној ствари која увелико превазилази мој лични живот.

И зато што знам да у свету има и других болова и других мука сем моје, и људи који као ни ја не подносе овај свет, говорећи о томе, хтео сам да им се јавим и да им кажем да сам ја у овом свету један од оних отпадника који не заборавља муке које је поднео и не прихвата да више иједан дан буде убациван у машину за млевење меса.

Оно што замерам људима мога времена, то је да су најгнуснијим маћијским работама учинили да се родим у свету који нисам хтео, и то што су истоветним маћијским работама учинили све да ме спрече да нађем неки отвор у њему и да га напустим.

Ово друштво у коме живимо притиска нас својим полицајцима, поповима, лекарима, азилима, тамницама, казнионама, гиљотинама, губилиштима, институцијама...

И зато никада нећу опростити томе друштву мојих девет година произвољне интернације, никад му то нећу опростити, никад! Јер, када сам после девет година изашао из азила за лудаке и ушао у нормалан живот, приметио сам да више не разумем ништа и да не подносим ништа.

Шта је живот? Где смо ми то? Шта се то догађа? – била су питања која сам стално себи постављао. *(Устаје.)*

дауер
фумо мамаца
таер нит
аер ес нит
илза

Шта радимо овде? Ко нас задржава? Зашто не можемо да одемо?

Ствари лоше иду, ужасно лоше, а зашто?

Зато што живот такав каквим га видимо није истинит, он је једна илузија.

Овај живот је само рам, груба шала, злокобна фасада; све је ту, у ствари, лажирано. Што ће рећи да живот није оно што видимо и мислимо да јесте; и цео наш свет, наш стари свет, говорећи прадедовским језиком, само је једна џиновска опсена.

Ми се крећемо у свету аутомата, без савести и слободе.

И управо зато што је стари Арто био избоден, затворен, трован, успављиван електрошоковима да би био спречен да проговори о једној ствари која му је била добро позната, а то је да је овај живот

лажиран и кривотворен, да је он стари гињол, намештен и вођен, чијим свим деловима други управљају.

Ми живимо у свету у коме има много више варки и трапова него позоришна бина у Шатлеу, у свету где је све до те мере кривотворено да више нико и не помишља да ту има неке подвале.

ЈА САМ ПОСЛЕДЊЕ ТЕЛО КОЈЕ ЈЕ ЖИВЕЛО ПОД ЗАКОНИМА ПОЕЗИЈЕ И МУЗИКЕ.

Велике усамљености у мислима, међутим, воде у велике осамљености у животу. Изузетне мисли неминовно воде у изузетне самоће.

Зато су ме и зачарали, зато су ми и говорили: ви видите и сувише јасно да је овај свет лажан, да ствари нису оно што изгледају, ви то знате, ви сте једини који хоће то да каже.

Имали су против мене и то што сам био Арто, стари Арто разапет у Јерусалиму, кога су видели да је васкрсао и требало га је, по сваку цену, и свим средствима, спречити да поврати своје старо сећање и своју стару личност.

За психијатра данашњег друштва ја сам, међутим, тип тога митомана, са манијом гоњења, који наставља да резонује о своме случају са разоружавајућом луцидношћу. *(Устаје.)*

Одричем се крштења
Одричем се срца
а такође и смрти
Увек из самилости
према другима
дозволиш да те ставе у ковчег
и спусте
у ископану раку
усред камфора
и поцрвенеле крви.
И зато упамтите:
Не умире се зато што треба умрети
умире се јер је то калуп у који је савест утерана
Јер не умире се да бисмо се вратили
и средили и почели
из почетка, него само зато да бисмо одступили пред животом,
да бисмо вратили назад оно што смо имали од живота.
А ко умире, значи да је желео мртвачки ковчег.
Одбијте, по сваку цену, свим средствима и свом снагом
да вас укопају. Да будете тело намењено укопу.
Не идите у мртвачки ковчег.
Не дозволите да вас положе у мртвачки ковчег.

Већ сам рекао да људско тело није створено да би било болесно, нити је, пак, створено да умре.

Зато тражим педесет људи таквих као ја, мушкраца или жена који су решени да више не умру, решени да се не оклизну о другу страну која никад није ни постојала. Ја ћу пронаћи свој ирски штап; већ имам један, још боље насађен; и када се нађе ових 50 људи, укрцаћу се с њима, али не као 1936. у Анверсу, када сам полазио за Мексико са уредним пасошем и прописно плаћеном путном картом, него са осам малих пнеуматичних топова који се могу лако пребацити на планину камилама и мазгама.

Ја знам кога ћу принудити да ми врати ту тону најчистијег хероина. И знам кога ћу напасти са тих педесет наоружаних људи.

Ламе на Андима, залутале у Пантришу, шпијуни Пантриша лоше прикачени за врхунце Тибета, поручујем вам а немам намеру да потонем...

(Дижући се да изговори ову тираду обара рукопис свога предавања. Више листова се расипа око стола. Покушава да их сакупи и да направи редослед страница, али не успева. Диже руке и седа покрај пулта са кога је држао предавање.)

...Ту су били листови лепо сложени, сада се све то растурило... Све се то растурило... све... све... Сад свеједно... *(Покуша још једном да направи ред међу страницама, али на успева.)*... Сад свеједно...

Ја сам један сироти човек сломљен и уморен од борбе... Све ово време живео сам под повишеном тензијом... То је тешко издржати... Један усамљен ронилац који цео живот рони и који још није испливао на површину.

Ја нисам од овога света и не могу заувек остати у њему. Да бих живео... мени је потребна поезија и хтео бих да је имам свуда око себе. АЛИ, ЧУДЕСНО НИЈЕ ОД ОВОГА СВЕТА НИТИ СМО ГА ИКАД ТУ ВИДЕЛИ. У овом свету нема места за поезију ни за песника. То просто сазнање главом су платили и Нервал и Рембо и Бодлер и Лотреамон и По. Ми се гушимо у овом свету у коме је све мање и мање поезије. Све оне који су покушали да изађу из њега, они који не воле геније, ни поезију, отровали су их да би их спречили да живе и објављују чудесно.

Жалосно је да усред XX века ту нема никог будног.

Људи су бедасти, литература празна. Више ту нема ничега, нити икога. Нема ту више љубави, нема чак ни мржње. Сва су тела сита, савести препуштене судбини.

Ми смо овде у бићу које није наше, у телу у коме се наша душа мучи без краја и конца... Сви смо ми на једној лошој земљи и у једном лошем телу.

ОВИ НЕОБЈАШЊИВИ ТЕГОВИ ТО СУ МУКЕ БЕСКРАЈА.

...Све је то било у тим папирима што су се растурили и које више не могу да саставим... Нити сад умем то да кажем. Већина мојих књига и мојих песама настоје да кажу да ја не могу ништа да кажем и ништа да напишем и да изразе моје гађење због тога.

Театар суровости зато и није био могућ, јер је његов живот подразумевао нестанак једног елемента на коме почива јавни живот... а који се зове Друштво.

Све је то било ту...

Када сам 1937. напустио позориште без икаквих средстава, када сам хтео да се одвојим од свега, нисам то ни приметио да сам остао једини глумац мога позоришта суровости... Цео живот сам играо свога двојника. Једна убитачна улога, могу да вам кажем. Чињеница је да понекада нисам умео да владам улогом...

...Све је то било у тим папирима јасно изложено... који су се сада растурили и помешали...

И не знам колико сам све то јасно рекао. *(Мирно, шапатом.)*...Али, надам се да сам рекао сасвим довољно, да бисте убудуће мислили као ја... да овај зликовачки и погубан свет треба да буде интегрално истребљен и уништен.

Сцена XXII

Четвртак, 4. март 1948.
Клиника у Иврију.
Вртлар показује неколицини посетилаца Артоову собу.

ВРТЛАР: Када сам му јутрос донео доручак и крчаг воде... јер ова зграда нема воду... нашао сам га како седи на поду, леђима наслоњен на кревет, облачећи чарапе. Леву је већ био навукао и мучио се са десном. Мучио се, кажем, али је и њу навукао. Када је навукао чарапу, дигао се, отворио прозор... стао, на тренутак, на рам и полетео. Не, ципеле није обувао. Ципеле су остале ту... Ваљда му неће ни требати, тамо куда се запутио.

...Да, тачно тако. Причврстио је пелерину неком копчом... Онда се дигао, широм отворио прозор и почео да лети. Прво сасвим укосо, а онда, усправљајући се, све више кретао увис.

Летео је прво изнад Улице Мери д'Ивру, онда је прелетео Сену и изашао на Шарантон. Летео је лагано дуж Сене, изнад Берсија. Пратио сам га једно време... Пратио бих га и даље, али кад је био негде изнад станице Остерлиц наишао је облак који га је потпуно закрио. Кад је прошао облак, више га није било... Ушао сам, кажем, као и свако јутро са доручком и крчагом воде, јер ова зграда нема воду. Када сам ушао, соба је била

у полумраку, завесе спуштене. Оставио сам доручак и крчаг на столу и разгрнуо завесе. Седео је на поду, леђима наслоњен на кревет и навлачио ту чарапу. Када сам пошао да разгрнем завесе рекао ми је: Нека знате, Никол, СВЕТЛОСТ ОВОГА СВЕТА ЈЕ ЛАЖНА!
Ено га, гледајте!
(Арто на небу.)

Крај

Фотографије

Страна 191.
Први ред: Арто у првој години; Арто са мајком и братом Фернаном, 1917.
Други ред: Арто из времена Централе надреализма; Арто у Родезу; Један од последњих снимака у Паризу (такође и у трећем реду).

Страна 192.
Арто у јесен 1947, фотографије Жоржа Пастијеа.

Страна 193.
Горе: Арто из свога златног доба, фотографија Мана Реја.
Доле: Арто 1946.

Страна 194.
Артоова соба у Иврију (на горњој фотографији виде се његови цртежи на зиду).

Страна 195.
Цртеж Антонена Артоа.

Страна 196.
Цртеж Антонена Артоа.

Страна 197.
С лева на десно: Пола Тевнен; Арто са кћерком Поле Тевнен; Женика Атанасиу (1935); Марија Касарес (1953); Плакат за омаж Антонену Артоу; Јесен живота, јесен 1947; Арто на одру, 5. март 1948.

Страна 198.
С лева на десно: Арто у Дрејеровом филму **Страдање Јованке Орлеанке** (1928); Арто у Гансовом филму **Наполеон** (1927); Арто у филму Фрица Ланга **Лилиом** (1935); Арто у свом комаду **Ченчи** (1935); Арто у филму **Верден, визија историје** (1928); Арто у Бернаровом филму **Тараканова** (1928); Арто као Савонарола у **Лукрецији Борџији** (1934).

HOMMAGE A ANTONIN ARTAUD

MATINÉE CONSACRÉE
A L'ŒUVRE D'ANTONIN ARTAUD
LE VENDREDI 7 JUIN A 17 HEURES
AU THÉATRE SARAH BERNHARDT

ALLOCUTION D'ANDRÉ BRETON

TEXTES D'ANTONIN ARTAUD PRÉSENTÉS ET DITS PAR

ARTHUR ADAMOV	CHARLES DULLIN
JEAN-LOUIS BARRAULT	LOUIS JOUVET
ROGER BLIN	MADELEINE RENAUD
LUCIENNE BOGAERT	RAYMOND ROULEAU
MARIA CASARÈS	COLETTE THOMAS
ALAIN CUNY	JEAN VILAR

LECTURE DES "CENCI"

BILLETS AU THÉATRE SARAH BERNHARDT
ET A LA GALERIE PIERRE 2 RUE DES BEAUX-ARTS
PRIX DES PLACES 1500-1000 500 ET 10 FRANCS

MANIFESTATION DONNÉE AU BÉNÉFICE D'ANTONIN ARTAUD
PAR LE COMITÉ D'ORGANISATION : JEAN PAULHAN

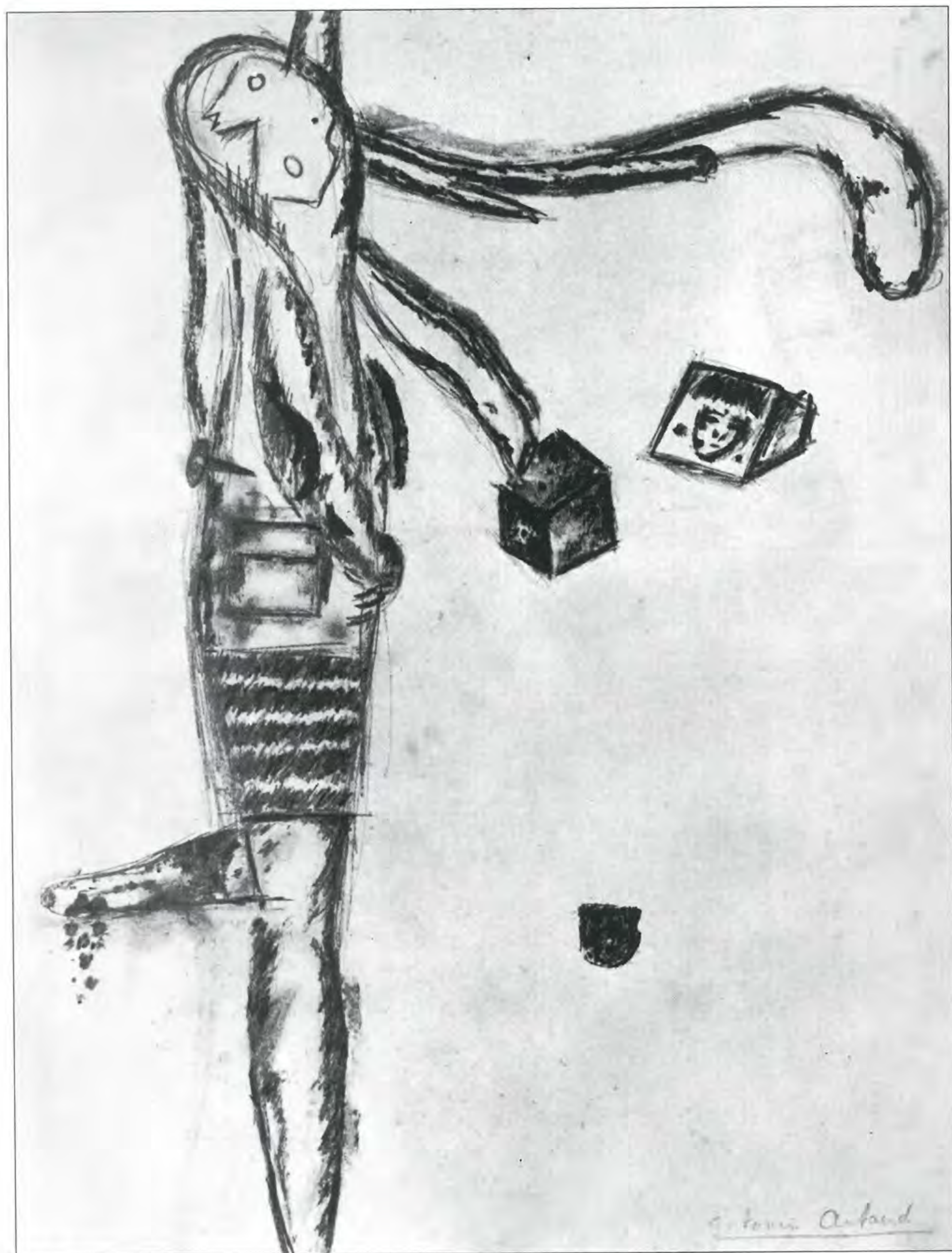

Antonin Artaud

27 a[illegible] 1947